

Rapport fra

FORSKNING I FRILUFT 2021

FRILUFTSLIV OG HØSTINGSTRADISJONER I 150 ÅR

HAMAR, 1. OG 2. DESEMBER

NORSK
FRILUFTSLIV
www.norskfriluftsliv.no

Norges Jeger-
og Fiskerforbund
150 år

Forskning i friluft

Tidligere rapporter

- ✓ Rapport fra konferansen Forskning i friluft 1998, landskonferanse om friluftsliv og forskning, Stjørdal 18. og 19. FRIFO – rapport nr. 1 1999
- ✓ Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2002, Øyer 19. og 20. november
- ✓ Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2005, Røros 1. og 2. desember
- ✓ Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2009, Oslo 24. og 25. november
- ✓ Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2015, Lillehammer 27. og 28. januar
- ✓ Rapport fra konferansen Forskning i friluft 2018, Tønsberg 5. og 6. desember

Alle rapportene finnes her:

<https://norskfriluftsliv.no/publikasjoner/ressurser/konferansen-forskning-i-friluft/>

FORORD

Pandemien gjorde 2021 til spesielt år og usikkerheten rundt muligheten til å gjennomføre større arrangementer med mye folk var stor. Utover høsten så det lenge lyst ut, men med økende smitte lå det an til nye innstramminger på arrangementer mot jul. Gleden var derfor stor da vi, på tross av usikkerheten, endelig kunne ønske velkommen til Forskning i friluft 2021 på Hamar 1. og 2. desember, denne gangen i forbindelse med Norges Jeger- og Fiskerforbunds 150-års jubileum.

Konferansen ble arrangert av Norsk Friluftsliv, i samarbeid med Norges Jeger- og Fiskerforbund, Innlandet fylkeskommune og Forum for natur og friluftsliv Innlandet, og med økonomisk støtte fra Miljødirektoratet og Norges forskningsråd.

Konferansekomiteen, som hadde ansvaret for det faglige og vitenskapelige innholdet i programmet, bestod av: Kirsti Pedersen Gurholt fra Norges idrettshøgskole, Tuva Beyer Broch fra Norsk institutt for naturforskning, Annette Bischoff fra Universitetet i Sørøst-Norge, Anne-Mari Planke fra Den Norske Turistforening, Siri Parmann fra Norges Jeger- og Fiskerforbund og Hans Erik Lerkelund fra Norsk Friluftsliv.

På tross av usikkerheten rundt pandemien og smittevern hensyn, var det rundt 250 påmeldte deltakere, noe vi er svært godt fornøyd med. På grunn av sykdom og usikkerhet rundt smitte ble det noen forfall, men stort sett gikk programmet som planlagt. I tillegg til en lang rekke forskere som fortalte om sine forskningsresultater, holdt blant annet klima- og miljøminister Espen Barth Eide et digitalt åpningsinnlegg og stortingsrepresentant og medlem av energi- og miljøkomiteen for Arbeiderpartiet, Mani Hussaini, et innlegg om friluftsliv sett fra hans ståsted. Fylkesordfører Even Aleksander Hagen (Ap) ønsket velkommen til Innlandet.

Denne konferanserapporten inneholder alle foredragene som ble holdt på konferansen, de fleste i skriftlig form, men for noen foredrag er det PowerPoint-presentasjonen og/eller et sammendrag som er benyttet. Foredragene ble holdt enten i plenum eller i tematiske parallellsesjoner.

«Forskning i friluft 2021» er den sjuende i rekken av forskningskonferanser om friluftsliv, og er nå en godt etablert tradisjon. Formålet med disse konferansene er blant annet å få økt fokus på friluftslivsforskningen i Norge og å gi forskere muligheter for å presentere forskningsresultater innenfor dette feltet for et bredere publikum. Konferansen er også blitt et viktig møtested for forskere og andre som har interesse og behov for kunnskap om friluftsliv. Deltakelse og interessen for holde innlegg bekrefter også at det er et stort behov for disse konferansene.

En stor takk til samarbeidspartnere, konferansekomiteen, foredragsholder, deltakere og alle andre som har bidratt til at denne konferansen ble noe av. En stor takk også til administrasjonen i Norsk Friluftsliv for innsatsen i forbindelse med konferansen.

Denne rapporten, samt presentasjoner og opptak av foredragene finnes på www.norskfriluftsliv.no.

Oslo, august 2022

Bente Lier

generalsekretær i Norsk Friluftsliv

INNHOLD

FORORD	1
INNHOLD	2
PLENUM	
Friluftslivsforskning i Norge, på tide med et krafttak! – Annette Bischoff og Kirsti Gurbolt.....	6
Klimaendringer og framtidens jakt og fiske. Kunnskap fra forskningsprosjektet «SUSTAIN» – Nils Chr. Stenseth, Bernt Erik Sæther og Rolf Anker Ims	8
1: BEREKRAFTIG FORVALTNING	
Allemannsrettens uklare pliktfundament – Gaute Svensson	14
Slitasjeutvikling på stier og leirplasser i Femundsmarka nasjonalpark over 30 år: Verre eller bedre? – Sindre Kolstad Valan, Øystein Aas, Marianne Enju og Odd Inge Vistad	15
Hvordan kan kommunikasjonsiltak påvirke atferd i naturområder? – Sofie Kjendlie Selvaag, Rose Keller, Vegard Gundersen, Frode Thomassen Singsaas og Øystein Aas	18
Besøksforvaltning som integrert del av kommunal planlegging? – Jan Vidar Haukeland og Knut Bjørn Stokke	22
Erfaringer med «annen byggegrense» i strandsone-planleggingen – Knut Bjørn Stokke	26
Friluftslivsutøvelse og ulv - En undersøkelse blant personer bosatt i ulvesona i Hedmark – Petter Erik Leirhaug og Ingrid Aarstad Berg,.....	29
Mark eller park? En historisk studie av Oslomarkas fremvekst – Iver Mytting	38
Klima og friluftslivet endrar seg samstundes – kva blir konsekvensar? – Eivind Brendebaug og Halvor Dannevig	44
Klimatilpasning for norsk fotturisme: Et casestudie i Jotunheimen – Bjørn Vidar Vangelsten og Merete Kvamme Fabritius	47
2: FYSISK OG PSYKISK HELSE	
Hverdagens valg – en ny sti i dag, eller samme som i går? Kvaliteter ved hverdagens gåturer – Kirsten W. Houe og Annette Bischoff	52
Naturen kan noget særligt! Evaluering af projekt Sund i Naturen – Søren Andkjær, Astrid Ishøj og Trine Top Klein-Wengel	58

Norsk pilegrimsvandring som friluftsterapi – Nanna Natalia Jørgensen	64
Effekter på friluftslivet från covid-19 pandemin – erfarenheter från Sverige – Andreas Skriver Hansen, Peter Fredman, Daniel Wolf-Watz og Thomas Beery	75
Å sanke pauser i naturen – friluftsliv som mestringsstrategier i hverdagen for personer med spiseforstyrrelser – Lise Katrine Jepsen Trangsrud	80
Det blå kalder! Diskurser, lærings- og helse perspektiver i blå idræt og friluftsliv – Lisbeth Kronsted Lund og Kirsti Pedersen Gurbolt	86
Kan virtuelle naturopplevelser øke følelsen av tilhørighet til naturen? – Giovanna Calogiuri, Sigbjørn Litleskare, Amelia Haile, Ole Einar Flaten og Fred Fröhlich	92
Alene i naturen – Hvordan oppleves 48-timer solo? – Evi Petersen og Annette Bischoff	94
Dødsulykker i norsk friluftsliv – André Horgen	97
3: PEDAGOGIKK, BARN OG UNGE	
Sykt gira jenter – en diskursteoretisk studie om jenters deltakelse i bratt friluftsliv – Lotte Malterud, Gunn Engelsrud og Vegard Vereide	98
Sidste barn i skoven? – danske studier af børns naturkontakt – Søren Præstholm og Søren Andkjær	104
Friluftsliv blant barn og unge i Oslo – Sosial ulikhet og sosial utjevning – Jørgen Weidemann Eriksen og Kirsti Pedersen Gurbolt	110
Bruk av DNT-hytter. Hyttefriluftsliv for familier – potensialer og dilemmaer – Jan Arvidsen, Mathilde Skov Kristensen, Evald Bundgaard Iversen, Elisabeth Enoksen, Kjell Hines, Rune Waaler og Kolbjørn Rafoss	113
4: HØSTING	
Høsting til nytte og fest: Om mat fra naturen før og nå – Kirsti Pedersen Gurbolt	118
Rekruttering av jegere og samfunnsaksept for jakt – utfordringene og mulighetene – Iselin Kjelsaas og Simen Pedersen	129
Verdien av elgjakt for jegerne og folkehelsa – Simen Pedersen	130
Hjemme i multemyra – Stine Rybråten	131
Fritidsfiske i sjøen: Deltakelse og fangster – Keno Ferter, Alf Ring Kleiven, Håkon Otterå og Jon Helge Vølstad	134

Tradisjonell eller moderne? Variasjon i høstings- og sosiokulturelle motiver blant fritidsfiskere i sjø i Norge – Trude Borch, Øystein Aas, Sofie K. Selvaag, Stian Stensland og Alf R. Kleiven	137
Regulert fritidsfiske etter makrellstørje – en vinn-vinn-situasjon for fiskere, forskning og forvaltning – Keno Ferter, Otte Bjelland, Martin Wiech, Leif Nøttestad og Maja K. Rodríguez Brix	140
Fremtidens sportsfiske og fisketurisme i Norden – Stian Stensland, Thrond Haugen, Øystein Aas, Jonathan Colman, Trude Borch, Guttorm Christensen, David Hammenstig, Jon Olaf Olaussen, Keno Ferter, Patrik Rönnbäck, Malgorzata Blicharska, Anders Kagervall, Christian Skov, Casper Gundelund, Sveinn Agnarsson og Teppo Vehanen	142
Verdien av laksefiske – eksempler fra elver som er eller har vært infisert med Gyrodactylus salaris – Oddgeir Andersen og Øystein Aas	149
5: PEDAGOGIKK, BARN OG UNGE	
Pedagogisk risiko, profesjonskunnskap og trauste friluftslivslærere – Inger Margrethe Tronstad, Idar Lyngstad og Petter Erik Leirhaug	158
Mobile Technology and Outdoor Education – Imre van Kraalingen	170
Nidelva, stille, vakker eller livsfarlig? – Egil Galaaen Gjølme	173
De yngste barnas vurdering og håndtering av risiko i fri utforskning av natur – Steffen Tangen, Alexander Olsen og Ellen Beate Hansen Sandseter	175
Friluftaktiviteter hos folkehøgskoleelever. Spenningssøking, lidenskap og autonomistøtte – Rune Waaler, Svein Olav Ulstad og Knut Skjesol	178
Didaktisk sensitivitet for barn og sted – Jostein Rønning Sanderud, Vegard Fusche Moe og Kirsti Pedersen Gurbolt	183
Hva vet vi om norske grunnskoleelevers læring i naturen? En reviewstudie – Majken Korsager og Anja Gabrielsen	188
Økt fysisk aktivitet i barnehagen gjennom lek langs bekken, i trærne og mellom buskene i drabantbyens grønne lunger – Kari Anne Jørgensen-Vittersø og Karen Marie Eid Kaarby	192
Gull og grønne skoger. Om bruken av eventyr i tekster om friluftsliv og naturopplevelser og om hvordan denne begrepsbruken kan tolkes og forstås – Eivind Sæther	201
Den samiske stjernehimlen – en ressurs for tverrfaglig og stedsbasert læring i friluft – Karin Stoll, Wenche Sørmo og Mette Gårdvik	205

Reindrift i friluftslivsundervisning – eksotisk opplevelse eller kulturell læringsarena? – Elisabeth Enoksen og Inger Wallem Krempeg	222
 PLENUM	
Friluftaktiviteter for barn og unge i ferie og fritid – Ingrid L. Wigestrands	228
Suksessfulle tiltak i skole, barnehage og SFO – Ragnbild M. Angard og Siri Meland	232
Krafftak for forskning om friluftsliv: Utsyn fra Forskning i Friluft 2021 – Kirsti Pedersen Gurbolt og Annette Bischoff – Universitet i Sørøst	237
 VEDLEGG	
Deltakerliste	242
Program	249

Friluftslivsforskning i Norge, på tide med et krafttak!

*Annette Bischoff – Universitet i Sørøst Norge og Kirsti Gurbolt – Norges idrettshøgskole/
Universitet i Sørøst-Norge*

Friluftslivsforskning er et underfinansiert forskningsfelt. Årlig settes av 1 Mill kr i øremerkete midler til friluftslivsforskning, beløpet har ikke endret seg siden 1980-tallet! Vi spør oss i dette innlegget hvorfor det er slik?

Handler det om at friluftsliv som felt faller mellom flere stoler?

Klima- og miljødepartementet har ansvar for friluftsliv, men friluftslivsfeltet berører i høy grad også andre departement som:

- Helse- og omsorgsdepartementet med fokus på folkehelse,
- Barne- og familiedepartementet med fokus på oppvekst og levekår,
- Kommunal og moderniseringsdepartementet med ansvar for bla. distriktpolitikk og bærekraftmålene
- Kulturdepartementet som har ansvar for kultur, idrett og frivillig virksomhet
- Kunnskapsdepartementet med ansvar skole og barnehage som også omfatter bærekraft, livsmestring, demokrati og medborgerskap

Norge trenger forskning på friluftsliv som **felt**. Friluftslivets politiske og institusjonelle stilling i det norske samfunnet har vært lite belyst. Det trengs en analyse av friluftslivsfeltet som samfunnsfenomen, politikkområde og forskningsfelt – verdier, aktører, makt og paradokser.

Friluftsliv som forskningsfelt skal levere kritisk og uavhengig forskning som bidrar til en dypere forståelse av friluftsliv i mangfoldet av kontekster gjennom praksisnær forskning. Friluftsliv er noe som engasjerer og berører mange – på ulike måter:

- **Hvordan vi lever** – vår **relasjon til naturen**, vår bruk av naturen, den **mening** turen og naturen skaper – for den enkelte og i fellesskapet (kulturen), holdninger og verdier, **forbruk** (utstyr og transport)
- **Friluftsliv som politikkområde** skal skape grunnlaget for **et bærekraftig** samspill mellom menneske, natur og kultur til det beste **for både natur og menneske**. Hverdagsliv, skole, folkehelse, frivillige organisasjoner, næring, miljø, kultur, forvaltning og så videre....

Forskning om friluftsliv er flerfaglig og inngår i internasjonale nettverk der høy kvalitet kombineres med samfunnsrelevans og -nytte. Forskningen finansieres i dag hovedsakelig via høgskolers og universiteters interne midler og stillingsressurser, samt en liten del via Norges Forskningsråd. Relevante programmer i Norges forskningsråd har en bred og tverrfaglig tilnærming, og berører store kunnskapsfelt som naturen i et økosystemtjenesteperspektiv og det grønne skiftet. Men når friluftslivsforskning ikke etterspørres tydelig i noen

forskningsrådsprogram, er faren reell for at kunnskapsfeltet ikke finansieres, og dermed ikke utvikles.

For å kunne møte samfunnets kunnskapsbehov er der behov for en **tverrdepartemental samordning** av forskningsbaserte kunnskapsbehov som tydeliggjøres i departementenes strategiplaner og som resulterer i økning av øremerkete midler til både forskning, rekruttering og formidling.

Klimaendringer og framtidens jakt og fiske. Kunnskap fra forskningsprosjektet «SUSTAIN»

Nils Chr. Stenseth – Universitetet i Oslo, Bernt Erik Sæther – Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Rolf Anker Ims – UiT Norges arktiske universitet

Klimaendringer og framtidens jakt og fiske

Kunnskap fra forskningsprosjektet «SUSTAIN»

- Skal vi kunne si noe om hvordan framtidens jakt og fiske vil bli, er økologisk kunnskap helt avgjørende
- Vi må vite hvordan endringer av klima, habitat og høstingstrykk påvirker økosystemenes tilstand og dynamikk?
- «Økologisk modellering» er her et nødvendig redskap
 - økologiske observasjoner i felt koplet sammen med statistisk og matematisk modellering
- Gjennom slike modellstudier kan økologer bidra med kunnskap om årsaksforhold i fortid, nåtid og fremtid
 - særlig i lys av klimavariasjon og klimaendringer
- Dessverre blir det stadig vanskeligere å få støtte til denne type forskning fra NFR
- Skal vi forvalte våre viltressurser/naturressurser, i trenger vi både ny kunnskap og (nye) fagfolk med en ny type tverrfaglig forankring
- og det er det vi i SUSTAIN har tatt mål av oss å bidra med

Sustainable management of renewable resources in a changing environment:
An integrated approach across ecosystems

SUSTAIN www.sustain.uio.no

Bærekraftig forvaltning av fornybare naturressurser i miljøer under endring: en integrert tilnærming på tvers av flere økosystemtyper

SUSTAIN www.sustain.uio.no

Bærekraftig forvaltning av fornybare naturressurser i miljøer under endring: en integrert tilnærming på tvers av flere økosystemtyper

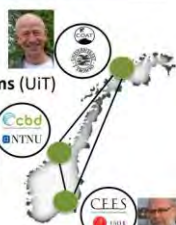
SUSTAIN www.sustain.uio.no

Co-PI: Rolf Anker Ims (UiT)

Co-PI: Bernt-Erik Sæther (NTNU)

PI: Nils Chr. Stenseth (UiO)

Coordinator: Luis Cadahia-Lorenzo (UiO)

Bærekraftig forvaltning av fornybare naturressurser i miljøer under endring: en integrert tilnærming på tvers av flere økosystemtyper

SUSTAIN www.sustain.uio.no

Finansiert av NFR – Utlysning ØKOSYSTEM 2014

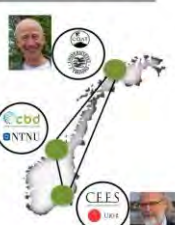
«Et nasjonalt koordinert prosjekt» - «3 noder»

~43 MNOK + 7 MNOK + interne bevilgninger

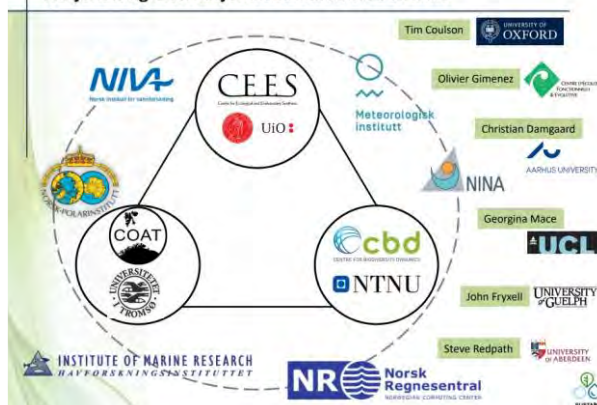
6 PhD-studenter + 12 postdoc/forskere

Varighet: 1.7. 2015 – 31.12. 2020 (5.5 år)

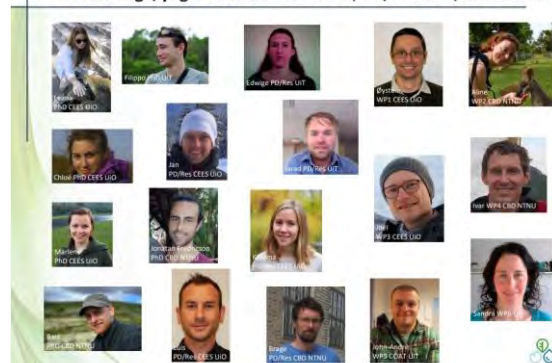
3 study systemer (marint, ferskvann og terrestre)

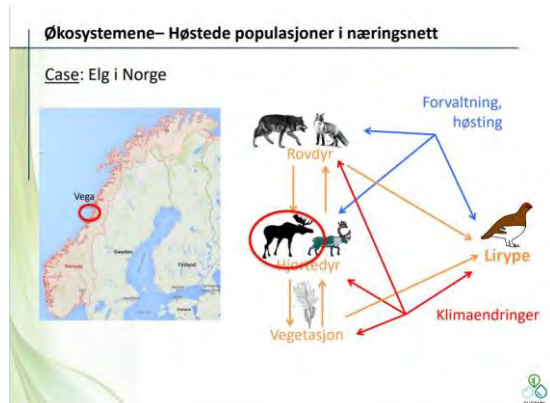
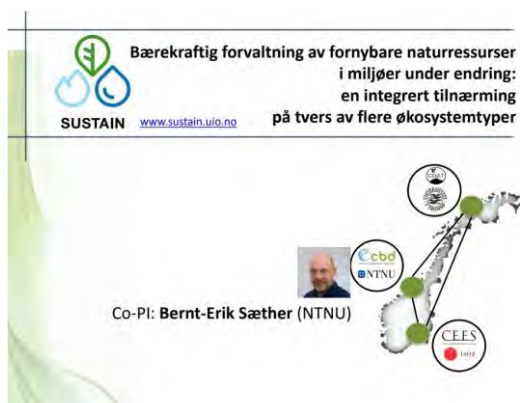
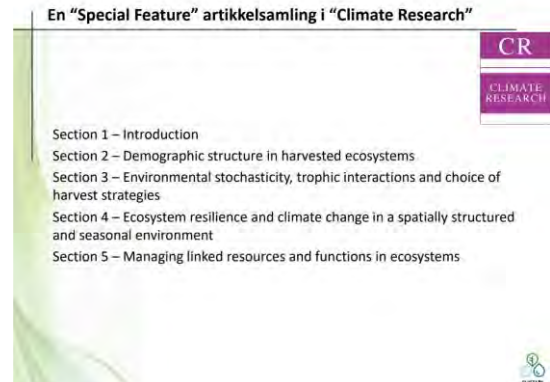
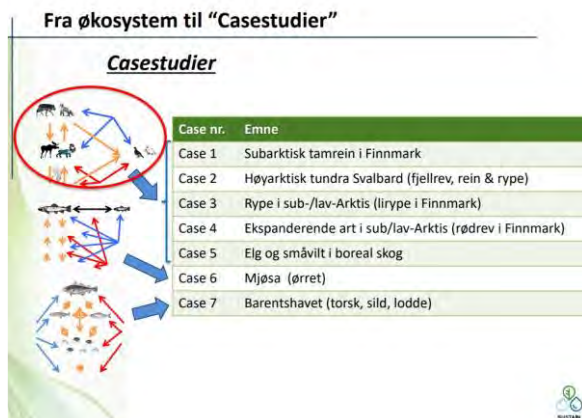
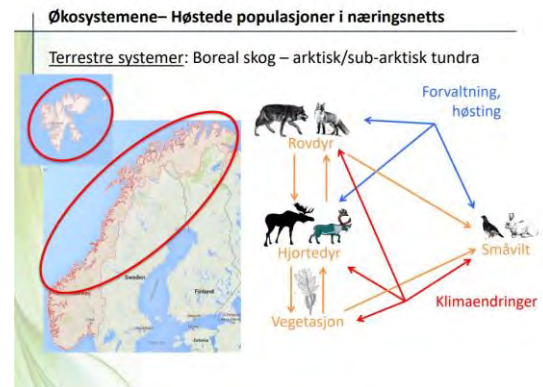
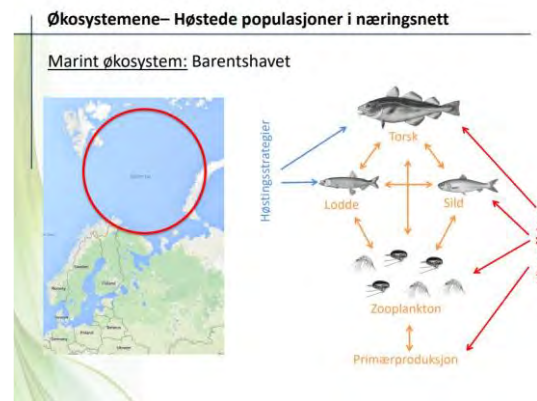
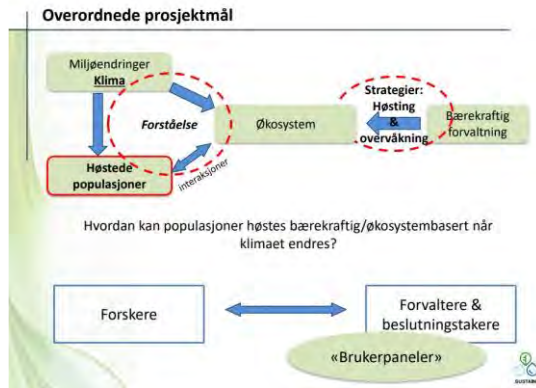

Nasjonalt og internasjonalt samarbeid i SUSTAIN

Stab av unge/ynge forskere → PhD'er, PD/forskere, WP-ledere

Elgjakt i Norge

- I jaktåret 2020-2021 ble det felt mer enn 31000 elg i Norge
- Førstehandsverdien av kjøttet er mer enn 300 millioner kr med en samlet verdi av 1.1 milliarder kroner (Menon 2020)
- Uteves hvert år av mer enn 60000 nordmenn

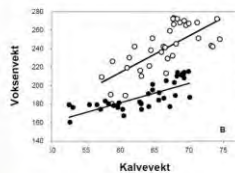

Elgen- en klimapingle!

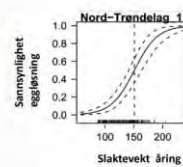
Det feitere, det bedre

- Stor som ung, stor som voksen

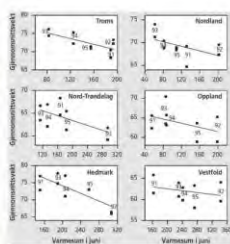

Det feitere, det bedre

- Feite dyr reproducerer mer

Det kaldere, det bedre

Det kaldere, det bedre

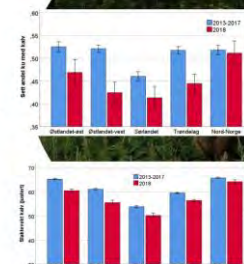
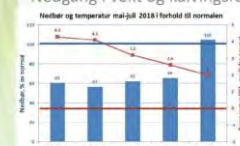
Årsvariasjon i vekt

Ekstremåret 2018

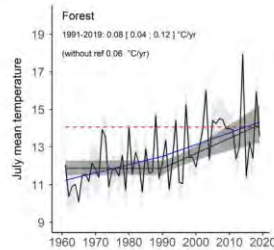

Årsvariasjon i vekt

Ekstremåret 2018 Nedgang i vekt og kalvingsrater

Det gamle ekstreme er nå den nye normalen

Konsekvenser

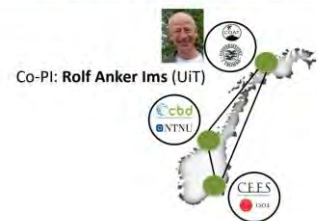
- Norsk elgforvaltning er basert på «fjøsmodellen» hvor man tilskifter en størst mulig andel av vinterbestanden bestående av høyreproduktive dyr
- Dette innebærer et potensiale for en stor klima-indusert variasjon i rekruttering som kan skape problemer å skille effekten av avskyting fra endringer som skyldes tilfeldige miljøvariasjoner i ungdyrproduksjon.
- SUSTAIN har utviklet flere høstingsmodeller som inkluderer effektene av et endret klima

Konklusjon: vegetasjon-elg-klima

- SUSTAIN har vist at en proporsjonal terskel modell hvor en viss andel dyr tas ut kun når bestanden overstiger et bestemt bestandsnivå, minimaliserer effekten av klimavariasjon på variansen i antall dyr som kan tas ut pr. år.
- Dette korresponderer til minsteareal-modellen som i dag er det grunnleggende prinsippet for norsk elgforvaltning.
- SUSTAIN anbefaler at avskytingen blir mindre skjev mot okser og kalver for å sikre en mer stabil rekruttering
- SUSTAIN har vist at en skjev avskyting vil øke den genetiske driften og dermed minske muligheten for elgen til å tilpasse seg et endret klima

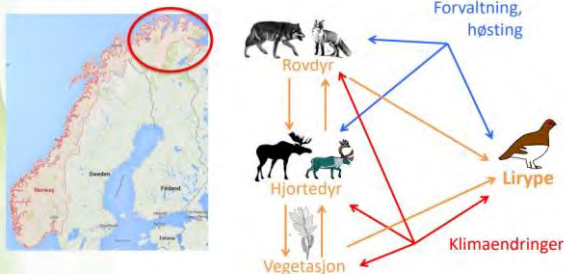

Bærekraftig forvaltning av fornybare naturressurser i miljøer under endring: en integrert tilnærming på tvers av flere økosystemtyper

Økosystemene- Høstede populasjoner i næringsnett

Case: Lirype i Finnmark

Rypejakt er viktig for opptil 50.000 jegere

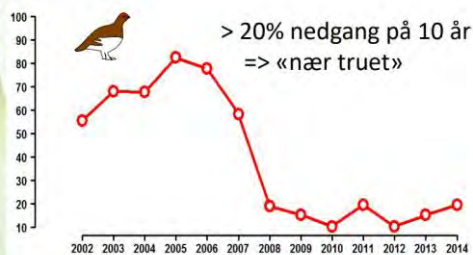
-> stort engasjement hvert år når takseringstallene foreligger!

Trend:

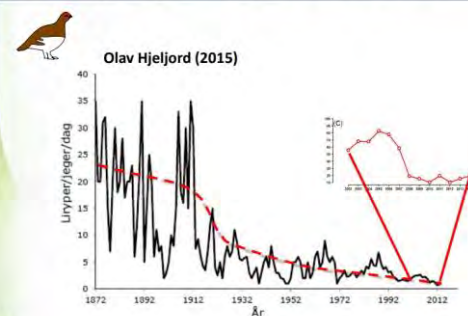
- Stadig færre ryper høstes hvert år
- Særlig i Finnmark – Norges største rypeetereng

Lirypa kom på den norske rødlista i 2015

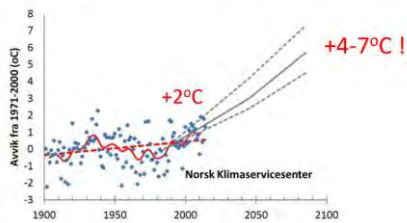

Den langsiktige utviklingen er mer dramatisk

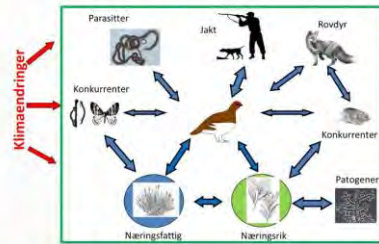
Hvilken rolle spiller variasjoner i vær og klimaendringer?

Årstemperatur for Finnmark: Observasjoner og prognoser

Hvilken rolle spiller variasjoner i vær og klimaendringer?

Bygging av effektive modeller krever forenklinger
....og ikke minst data (=langsiktige måleserier)

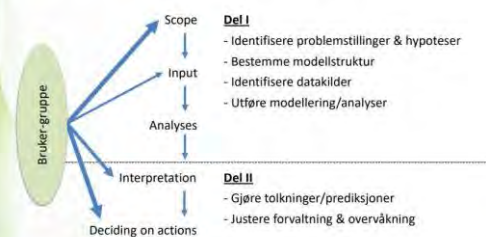

Brukermedvirkning i bygging av SUSTAINs lirypemodell

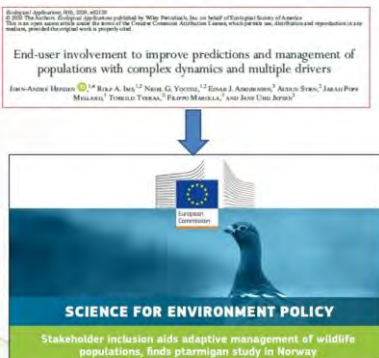

Brukermedvirkning i byggingen av SUSTAINs lirypemodell

..etter en «Strategic foresight protokoll»

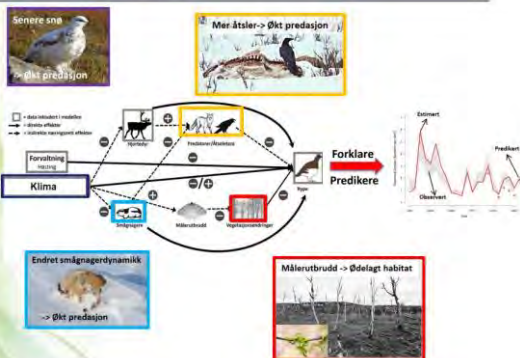
Brukermedvirkning i byggingen av SUSTAINs lirypemodell

Identifiserte hypoteser (mulige klimaeffekter)

SUSTAINs lirypemodell

Den største effekten av klimaendringene i Finnmark

- Geografisk omfattende - rask - overraskende - **uforutsett**
- Gjennomgripende økosystemeffekter

Konklusjoner

- Økologisk modellering er nødvendig for
 - => å avdekke årsaksforhold bak endringer i naturen
 - => rasjonell naturforvaltning i «klimakrisas tidsalder»
- Brukermedvirkning gjør økologisk klimaforskning
 - => kvalitativt bedre
 - => bedre formidlet & allment forstått
 - => mer brukbar for forvaltningen
- Begrensninger
 - => Økosystemene er komplekse – overraskelser uunngåelige
 - => Uten økosystemdekkende overvåkning vet vi ingen ting

Aftenposten

Viten · Viten

Naturovervåkingen i Norge må trappes kraftig opp

Mangelfull overvåking av hele økosystemer kan føre til at tiltak iverksettes for sent.

Rolf A. Ims, professor, UiT – Norges Arktiske Universitet

Nigel G. Yoccoz, professor, UiT – Norges Arktiske Universitet

Bernt-Erik Sæther, professor, NTNU

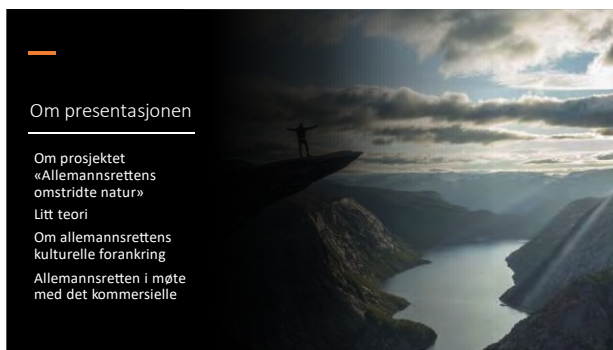
Nils Chr. Stenseth, professor, Universitetet i Oslo

Allemannsrettens uklare pliktfundament

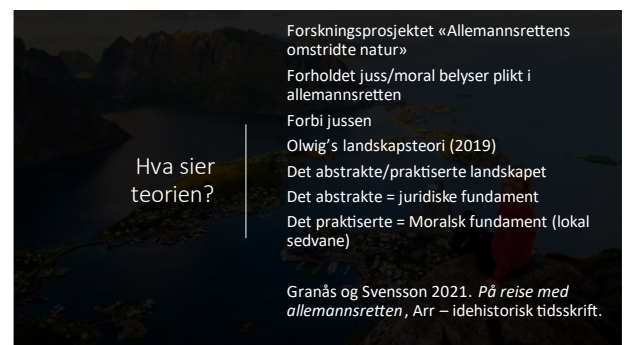
Gaute Svensson – UiT Norges arktiske universitet

Allemannsretten er et premiss for friluftsliv og gir oss som naturbrukere unike rettigheter til bruk av utmark. Men selv om allemannsretten fortsatt står sterkt i Norge, blir den stadig mer omstridt, blant annet på grunn av forsterka arealpress, økt mobilitet og vekst i friluftsliv og naturbasert reiseliv. Som del av dette har spørsmålet om hvilke plikter som følger med å bruke allemannsretten vært problematisert i den offentlige debatten. Kunnskap om hvordan plikter blir diskutert og ivaretatt naturbrukere imellom i nordlige periferilandskap er derfor viktig å sette søkelys på. Det handler både om plikten til å ta hensyn til andre naturbrukere og til å ivareta naturen. Videre er det også av betydning å finne ut hva som skal til for å utvikle kollektivt aksepterte uformelle regler for god «skikk og bruk» i et område. Forholdet mellom hva vi har rett til å gjøre i utmark og hva som er riktig er en viktig distinksjon i arbeidet med allemannsrettens pliktfundament. I dette paperet vendes blikket mot allemannsrettens sosiokulturelle grunnlag i håp om å gjøre det uklare pliktfundamentet litt klarere.

Om presentasjonen

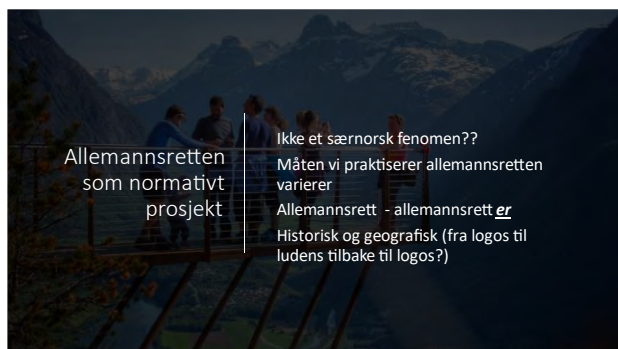
- Om prosjektet «Allemannsrettens omstridte natur»
- Litt teori
- Om allemannsrettens kulturelle forankring
- Allemannsretten i møte med det kommersielle

Hva sier teorien?

Forskningsprosjektet «Allemannsrettens omstridte natur»
 Forholdet juss/moral belyser plikt i allemannsretten
 Forbi jussen
 Olwig's landskapsteori (2019)
 Det abstrakte/praktiserte landskapet
 Det abstrakte = juridiske fundament
 Det praktiserte = Moralsk fundament (lokal sedvane)

Granås og Svensson 2021. *På reise med allemannsretten*, Arr – idehistorisk tidsskrift.

Allemannsretten som normativt prosjekt

Ikke et særnorsk fenomen??
 Måten vi praktiserer allemannsretten varierer
 Allemannsrett - allemannsrett er
 Historisk og geografisk (fra logos til ludens tilbake til logos?)

Allemannspliktens stedsspesifikke logikk

Høvelig adferd lokalt produkt
 Plikten følger et steds praksiser (jmf *lokal sedvane* Olwig)
 Pliktene mangfoldig
 Noen felles, generelle plikter:
 - søppel, do, brensel
 Noen stedsspesifikke:
 - Hensyn reindrift, seidesteiner, høstingens natur/kulturgitte forutsetning (bær, sopp etc)

Allemannsretten og kommersialisering

- Økt bruk/mobilitet
- Jussen skiller ikke turist/lokal
- Plikt også går forbi rett (juss), mot riktig (moralsk)
- Uklart pliktfundament klarere i møte med reiselivet
- Sensitivitet i reiselivet, ansvarlig turisme
- Hva med friluftsliv???

Slitasjeutvikling på stier og leirplasser i Femundsmarka nasjonalpark over 30 år: Verre eller bedre?

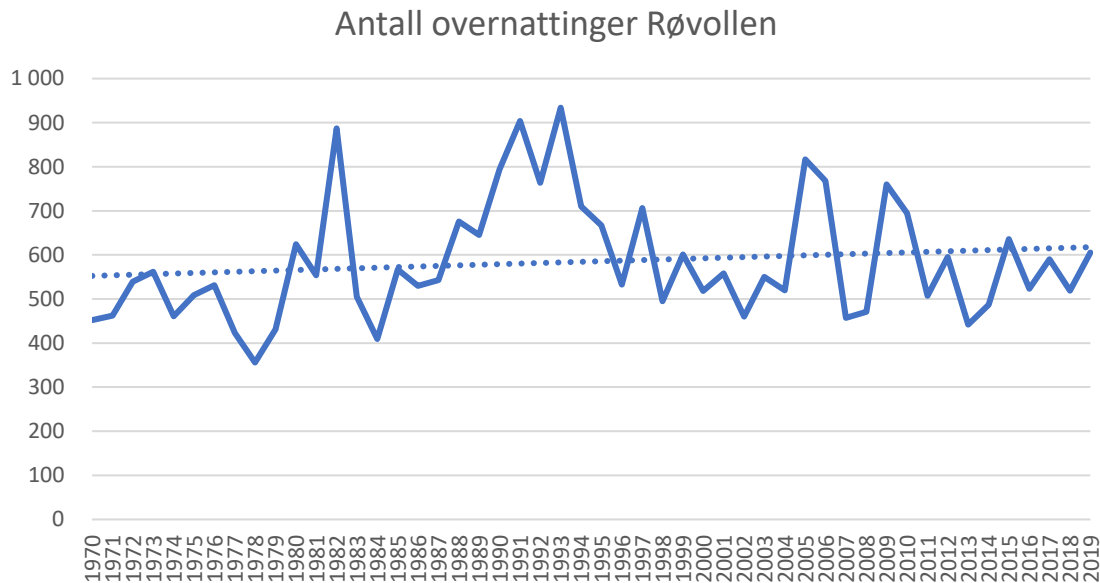
Sindre Kolstad Valan - tidligere Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Øystein Aas – Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Marianne Evju og Odd Inge Vistad – Norsk institutt for naturforskning

I en rapport fra 2006 oppgis forstyrrelser og slitasje som de største truslene mot verneverdiene i nasjonalparkene. Våren 2014 startet Miljødirektoratets arbeid med å utvikle en merkevarestrategi for Norges nasjonalparker. Innen 2020 skulle alle Norges nasjonalparker ha utarbeidet en besøksstrategi. Et av tiltakene i besøksstrategien for Femundsmarka nasjonalpark er å gjennomføre sammenlignbare undersøkelser av slitasje på leirplasser og stier, i områder der dette ble gjort på 1980-tallet. På slutten av 1980-tallet ble det gjennomført et større forskningsprosjekt i verneområdene Femundsmarka (N), Rogen (S) og Långfjellet (S) i det såkalte FRL-prosjektet. En del av prosjektet var å registrere slitasje på leirplasser.

Formålet med denne oppgaven var å kartlegge slitasje og vurdere endringer i slitasje over tid, forårsaket av besøkende i Femundsmarka nasjonalpark. Både i tidligere undersøkte områder og i andre områder med forvaltningsutfordringer. En metodetest av flyfoto ble også utført for å identifisere leirplasser. I tillegg gjorde jeg en vurdering av utvikling i ferdsel basert på sekundære data og mine slitasjeregistreringer fra 2020 ble sammenlignet med tilsvarende data fra 1988 for to av studieområdene.

Slitasjeregistrering av leirplasser fulgte de samme metodene som Vistad (1995) brukte under feltarbeidet i 1988. Vegetasjonsfritt areal, kondisjonsklasse, antall båringer og skadde trær ble registrert. I tillegg ble slitasjeutvikling lagt til som en ny indikator. Den indikatoren forteller om slitasjen på leirplassen er økende eller avtagende. En mer detaljert registrering av skader på trær på leirplasser ble også utført. Et tilfeldig utvalg av trær på hver leirplass fikk undersøkt type skade og alder på skade.

Hovedinntrykket er at utviklingen i antall besøkende til Femundsmarka nasjonalpark har vært stabil gjennom de siste 30 årene (**se eks. figur 1**). Gjennomsnittlig vegetasjonsfritt areal for leirplassene i alle studieområdene var 25 m². Totalt vegetasjonsfritt areal var høyest ved Røsanden og lavest på Røvolgfjellet. Over halvparten av leirplassene ved Røa (56 %) og Røvolgfjellet (72 %) ble vurdert til å være i en fase med en økende utvikling i slitasje, mens 72 % av leirplassene ved Røsanden hadde derimot en avtagende utvikling. Siden 1988 har antallet leirplasser steget både ved Røsanden og langs Røa med hhv. 19 % og 70 % (**se tabell 1**). Vegetasjonsfritt areal økte med 13 % ved Røsanden og 78 % ved Røa mellom 1988 og 2020. Den mest typiske skaden på trær var brekt grein, og flest skader var antatt å være 2-5 år gamle. Antall skadde trær i 2020 har økt fra 112 til 241 ved Røsanden og fra 8 til 163 langs Røa sammenlignet med 1988. Det er svært liten ferdsel langs den stien som ble lagt om i 2002, og total stibredde var minkende ved alle målte punkter. Undersøkelsen påviser at i områder i Femundsmarka som er mye besøkt har det vært en betydelig økning i slitasje over de siste ca. 30 årene.

Figur 1. Antall overnattinger på DNT-hytta Røvollen fra 1970-2019. Trendlinjen for denne perioden viser en stabil utvikling (Kilde: DNT Oslo og omegn).

Tabell 1. Utvikling i antall leirplasser, areal vegetasjonfritt, kondisjonsklasser og antall bålringer på leirplasser ved

	Antall leirplasser		Areal vegetasjonfritt (m ²)				Kondisjonskl.		Antall bålringer	
	Totalt		Totalt		Gjennomsnitt (gj.snitt i k.klasse 3 og 4)		Gjennomsnitt		Totalt	
	Røsan den	Røa	Røsan den	Røa	Røsanden	Røa	Røsan den	Røa	Røsanden	Røa
1988	21	10	655	246	31 (60)	25 (17)	2,9	2,9	52	33
2020	25	17	738	438	30 (33)	26 (26)	3,2**	3,6**	29***	25***

Røsanden og langs Røa fra 1988 og 2020. ** Signifikans på 0,01 nivå, *** Signifikans på 0,001 nivå.

Det optimale tiltaket for å løse en forvaltningsutfordring er det som minimerer besøkendes påvirkning på naturmiljøet mest og samtidig reduserer kvaliteten på naturopplevelsen minst. Det er foreslått flere reparerende og forebyggende tiltak som blant annet er knyttet til informasjon og kanalisering av ferdsel til dit det er ønskelig. For å hindre skader på trær, kan aktuelle tiltak være å transportere ved til mye brukte leirplasser, bålforbud utenom etablerte leirplasser og fjerne stubber fra hogde trær. Et fysisk miljø som innehar en dårlig tilstand, vil kunne utløse uønsket atferd. Et område som er godt ivaretatt og ser bra ut, vil sannsynligvis gi positive opplevelser for den besøkende, men også fremme positiv atferd som ikke skader miljøet mer enn nødvendig. Førstegangsbesøkende i Femundsmarka på flerdagerstur gjerne med bestemte oppfatninger om hva de vil, er vanskeligere å styre sammenlignet med førstegangsbesøkende på «tilfeldig» dagstur i

f.eks. Jostedalsbreen. Dette gjør at Femundsmarka har spesielle utfordringer med å også styre førstegangsbesøkende. Både førstegangsbesøkende og erfarne brukere i Femundsmarka må kanskje styres med mer direkte forvaltningstiltak (forbud/påbud). Forbud mot ferdsel er i svært liten grad benyttet i norske nasjonalparker, og med den politiske målsetningen om økt bruk av nasjonalparkene er det vanskelig å se for seg forvaltningsmetoder som søker å forby tradisjonell bruk av et område.

Dette studiet fra Femundsmarka påpeker og varsler om at verneverdiene ikke blir godt nok ivaretatt og dagens forvaltningstiltak holder derfor ikke mål. I tilfeller der verneverdiene er truet må både sentrale myndigheter og det enkelte nasjonalparkstyre løfte diskusjonen om å bruke strengere og regulerende tiltak. En slik diskusjon vil kunne åpne opp for flere handlingsalternativer, men utfordrer også allemannsretten. Ressurssituasjonen må tilpasses utfordringene. Håndteringskapasiteten må øke i takt med målsetningen om økt bruk. Indrefiletten av norsk natur må forvaltes på en bedre måte for framtida.

Referanser

Valan, S.K. (2021). *Slitasjeutvikling på stier og leirplasser i Femundsmarka nasjonalpark over 30 år*. Masteroppgave, Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Fakultet for miljøvitenskap og naturforvaltning. 71 s.

Hvordan kan kommunikasjonstiltak påvirke atferd i naturområder?

Sofie Kjendlie Selvaag, Rose Keller, Vegard Gundersen, Frode Thomassen Singsaas - Norsk institutt for naturforskning og Øystein Aas - Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

Bakgrunn

Nasjonalparker er hovedsakelig etablert for å beskytte natur- og kulturlandskap, men områdene er også viktige rekreasjonsområder og arenaer for reiseliv. Turisme i norske nasjonalparker øker og videre vekst stimuleres og håndteres av norske myndigheter gjennom merkevare- og besøksstrategier. Det er nødvendig å utvikle effektive tiltak som klarer å forvalte menneskelig bruk på en slik måte at verneverdiene opprettholdes og at naturopplevelsen ikke forringes. Allemannsretten setter en viktig ramme for friluftsliv og naturbasert reiseliv i Norge og myndighetene har tydelig signalisert at forvaltningen skal vise forsiktighet med bruk av tiltak som hindrer at man kan ferdes fritt i utmark gjennom direkte restriksjoner og forbud. I stedet kan man benytte seg av kommunikasjonstiltak som informasjon og veiledning for å endre, spre eller konsentrere bruken. Det er en lang liste over kommunikasjonstiltak som allerede er benyttet i norske verneområder, men effekten av slike tiltak på menneskelig atferd og verneverdier er i stor grad ukjent (Hagen et al. 2019). Kunnskap om hvordan kommunikasjon kan påvirke besøksatferd i naturområder er dermed viktig for å bedre besøksforvaltningen i nasjonalparker.

Studien gir en systematisk kunnskapsoversikt over relevante studier i naturområder basert på *Guidelines for Systematic Review and Evidence Synthesis in Environmental Management* (<https://environmentalevidence.org>, lest 07.01.2022). Vi gjennomgår litteraturen styrt av spørsmålet; hva er kunnskapsgrunnlaget for mulighetene kommunikasjonstiltak har for å endre friluftslivsattferd i en mer bærekraftig retning? Med utgangspunkt i vernede naturområder kartlegger vi utbredelse og type kommunikasjonstiltak som er forsket på, hvordan disse studiene er designet, hva slags resultater kommunikasjonen har ført til og for hvem. Denne studien er under arbeid og skal publiseres i et fagfellelvurdert tidsskrift. Derfor gir vi her overordnet beskrivelse av metodikk og relevante tidligere funn og henvisninger til litteraturgjennomganger som er gjort på temaet.

Metode

Målgruppen for vår litteraturgjennomgang er friluftslivsutøvere og turister som deltar i naturbaserte aktiviteter. Vi undersøker studier som har forsket på skriftlige, muntlige og visuelle tiltak for å endre atferd ved å bruke overtalelse, utdanning og informasjon i stedet for lovlige restriksjoner eller forbud. Noen eksempler på utfordringer som håndteres med kommunikasjonstiltak er forsvarlig avfallshåndtering, bruk av merkede stier, minimere slitasje på leirplasser, unngå forstyrrelser på dyrelivet og oppfordre til trygg og sikker oppførsel. Ingen geografiske begrensninger blir brukt, men vi fokuserer på verneområder. Studien vil kun kartlegge tiltak som er brukt på stedet eller tiltak i eksperimentelle omgivelser som har som mål å påvirke atferd umiddelbart etter kommunikasjonstidspunktet og utelate kommunikasjon gitt før besøk ved bruk av internett og trykket materiell som aviser og bøker. Vår gjennomgang vil ikke adressere atferd der folk bevisst har holdt på med ulovlig atferd eller gjort hærverk.

Vi søker i publikasjonsdatabaser etter fagfellevurderte publiserte artikler og internett- og spesialisert søk etter grå litteratur på engelsk og gjennomgår artiklene først på tittel-nivå, etterfulgt av sammendrag og til slutt fulltekst. For hver artikkel som er valgt for fulltekst-gjennomgang, vil metadata trekkes ut på nøkkelvariabler av interesse. Disse dataene vil bli brukt til å gruppere og sammenligne studiene for å avdekke kunnskapshull og kunnskapsklynger. Vi vil i artikkelen kort beskrive funn fra de inkluderte studiene. Denne gjennomgangen skal bidra til å identifisere hvilke utfordringer i besøksforvaltning som håndteres med kommunikasjonstiltak, hvilke tiltak som har fungert, i hvilken sammenheng og for hvem. Gjennomgangen vil synliggjøre hvilke rammeverk og teorier som har vært grunnlaget for utforming av kommunikasjonstiltak og resultatene kan gi støtte til forvaltere og forskere i fremtidig utforming og implementering av kommunikasjonstiltak innen naturforvaltning. Gjennomgangen vil også identifisere kunnskapshull samt utfordringer studier som omhandler kommunikasjonstiltak og endret atferd ofte møter.

Relevante studier

Det er en nesten uendelig meny med kommunikasjonstiltak som har blitt implementert i naturen for å ha som mål å påvirke atferd til de som ferdes i området. Selv om effektiviteten av disse tiltakene påvirkes av mange situasjonelle aspekter, eksisterer det studier som har evaluert nytten til slike tiltak i friluftslivssammenheng (f.eks. Brown, Ham & Hughes 2010; Saunders et al. 2019; Schwartz et al. 2018; Steckenreuter & Wolf 2013; Taff et al. 2014). Tiltakene og kontekstene er imidlertid i mindre grad sett i forhold til hverandre og et foreløpig søk avdekket ingen eksisterende krysskomparative oversikter. I tillegg tar eksisterende litteratur kun for seg enkeltaspekter ved kommunikasjonsteori, eller undersøker besøkendes tilfredshet, økt kunnskap om et tema eller holdninger i stedet for atferdsendring (se Ardoin et al. 2015; Munro et al. 2008; Stern & Powell 2013; Wearing & Whenman 2009). Munro et al. (2008) gjennomgikk et utvalg av litteraturen om kommunikasjon i naturområder, men metoden som er brukt i oversikten er utilstrekkelig beskrevet og kan ikke gjentas uten videre, og kun to av studiene som ble identifisert måler atferdsendring. Kidd et.al (2019) undersøkte studier som omhandler informasjon om verneverdier, men også her så de fleste studiene på økt bevissthet eller bare oppmuntret til atferdsendring uten å faktisk undersøke atferden. Denne litteraturgjennomgangen så kun på kommunikasjon knyttet til verneforvaltning og undersøkte heller ikke studiedesign, kontekst eller effekten tiltakene hadde. Forfatterne foreslår videre forskning for å øke forståelsen av innflytelsen kommunikasjon kan ha på besøksatferd (Kidd et.al 2019; Munro et al. 2008).

Likevel har forskning på dette feltet vist at å gi informasjon alene ikke er nok for å påvirke menneskelig atferd, men at det handler mer om hvordan en person tolker kommunikasjon (kognitive respons). Informasjon oppfattes og tolkes forskjellig og eventuelle atferdsendringer er situasjonsavhengig og ulik fra person til person (se f.eks. Absher 1998; Absher & Bright 2004; Heberlein 2012; Manfredi 1992; Stern 2018). Tradisjonelt har det i naturforvaltning vært vanlig å dele informasjon og øke bevissthet om et tema for å endre atferden til de besøkende og dette fordrer at folk oppfører seg som de gjør fordi de ikke vet bedre (Schultz 2002). Dette har vist seg og ikke alltid være tilfelle og studier har demonstrert at atferd bestemmes av en rekke andre faktorer også (McKenzie-Mohr, 2011). I nyere studier er det derfor ofte ikke kun informasjon og opplæring som er kommunikasjonsstrategier (Jacobson et al. 2015; Schultz 2002, 2011; Toomey et al. 2017; Verissimo 2019). Informasjon kan være et viktig første steg, men også andre faktorer

som påvirker atferd må tas i betraktning (Mengak et al., 2019). Nyere forskning har vist at folk er mer tilbøyelig til å handle miljøvennlig når kommunikasjon bruker psykologiske faktorer som sosial innflytelse og vaner (White et al. 2019). Å påvirke atferd er en kompleks prosess, men ved å forstå faktorer som påvirker atferd og benytte holdninger og normer som allerede finnes, kan man bruke disse til sin fordel i design av kommunikasjonstiltak i nasjonalparker (Kidd et al. 2019).

Referanser

- Absher, J. 1998. Parables and paradigms: An introduction to using communication theories in outdoor recreation research.
- Absher, J. D, Bright, A. D. 2004. Communication research in outdoor recreation and natural resources management. Society and Natural Resources—A summary of knowledge: Jefferson, Missouri, Modern Litho.
- Ardoin, NM, Wheaton M, Bowers AW, Hunt CA, Durham WH. 2015. Nature-based tourism's impact on environmental knowledge, attitudes, and behavior: a review and analysis of the literature and potential future research. *Journal of Sustainable Tourism*.
- Brown, TJ, Ham SH, Hughes M. 2010. Picking up litter: An application of theory-based communication to influence tourist behaviour in protected areas. *Journal of Sustainable Tourism*.
- Hagen, D., Eide, N.E., Evju, M., Gundersen, V., Stokke, B., Vistad, O.I., Rød-Eriksen, L., Olsen, S.L. & Fangel, K. 2019. Håndbok. Sårbarhetsvurdering av ferdselslokaliteter i verneområder, for vegetasjon og dyreliv. NINA Temahefte 73. Norsk institutt for naturforskning.
- Heberlein, T. A. 2012. Navigating environmental attitudes. 2012: 583-585.
- Jacobson, S. K., McDuff, M. D., & Monroe, M. C. (2015). Conservation education and outreach techniques. Oxford University Press.
- Kidd, L. R., Garrard, G. E., Bekessy, S. A., Mills, M., Camilleri, A. R., Fidler, F., ... & Adams, V. M. 2019. Messaging matters: A systematic review of the conservation messaging literature. *Biological Conservation*, 236, 92-99.
- Manfredo, M. J. 1992. Influencing human behavior: Theory and applications in recreation, tourism, and natural resources management. Sagamore Pub Llc.
- Mengak, L., Dayer, A. A., & Stern, M. J. 2019. The role of social norms in conservation outreach. *Human Dimensions of Wildlife*, 24(3), 289-292.
- McKenzie-Mohr, D. 2011. Fostering sustainable behavior: An introduction to community-based social marketing. New society publishers.
- Munro, JK, Morrison-Saunders A, Hughes M. 2008. Environmental interpretation evaluation in natural areas. *Journal of ecotourism*.
- Saunders, R, Weiler B, Scherrer P, Zeppel H. 2019. Best practice principles for communicating safety messages in national parks. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*.
- Schultz, P. W. 2011. Conservation means behavior. *Conservation biology*, 25(6), 1080-1083.
- Schultz, P. W. 2002. Inclusion with nature: The psychology of human-nature relations. In *Psychology of sustainable development* (pp. 61-78). Springer, Boston, MA.
- Schwartz, F, Taff BD, Lawhon B, VanderWoude D. 2018. Mitigating undesigned trail use: The efficacy of messaging and direct site management actions in an urban-proximate open space context. *Environmental management*.

- Steckenreuter, A, Wolf ID. 2013. How to use persuasive communication to encourage visitors to pay park user fees. *Tourism Management*.
- Stern, M. J. 2018. *Social science theory for environmental sustainability: A practical guide*. Oxford University Press.
- Stern, MJ, Powell RB. 2013. What leads to better visitor outcomes in live interpretation?. *Journal of Interpretation Research*.
- Taff, D, Newman P, Lawson SR, Bright A, Marin L, Gibson A, Archie T. 2014. The role of messaging on acceptability of military aircraft sounds in Sequoia National Park. *Applied Acoustics*.
- Toomey, A. H., Knight, A. T. & Barlow, J. 2017. "Navigating the space between research and implementation in conservation." *Conservation Letters* 10, no. 5 (2017): 619-625.
- Veríssimo, D. 2019. The past, present, and future of using social marketing to conserve biodiversity.
- Wearing, SL, Whenman AE. 2009. Tourism as an interpretive and mediating influence: A review of the authority of guidebooks in protected areas. *Tourism Analysis*.
- White, K., Habib, R., & Hardisty, D. J. 2019. How to SHIFT consumer behaviors to be more sustainable: A literature review and guiding framework. *Journal of Marketing*, 83(3), 22-49.

Besøksforvaltning som integrert del av kommunal planlegging?

Jan Vidar Haukeland - Transportøkonomisk institutt og Knut Bjørn Stokke - Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

Koronapandemien, med sosial nedstengning av samfunnet, stengte grenser og krav om å holde fysisk avstand til andre, har ført til et oppsving for friluftslivet, både i nærområdene omkring folks bosteder, i hytteområdene og i andre attraktive naturområder. Den voksende interessen for friluftsliv er del av en internasjonal trend, der en tilsvarende utvikling er påvist også i andre land i løpet av det siste året.

I mange naturområder oppstår dermed et økende press på arealene fra nye og gamle friluftslivsutøvere. Forvaltningsutfordringene er mange og til dels store – knyttet til fortolkninger av allemannsretten, økt konfliktnivå mellom ulike brukerinteresser, misnøye med økt trengsel, mer slitasje på vegetasjon, forstyrrelse av dyrelivet, tap av «villmarkspreg» og «uberørthet», forsøpling, støy, økt ulykkesrisiko, trafikk- og parkeringsutfordringer mv. Mange steder vil det bli nødvendig å kontrollere ferdselen sterkere gjennom regulerende/ kanaliserende tiltak, med tilrettelegginger i form av bedre infrastruktur og informasjonstiltak, ettersyn av skilt, stier og løyper, økt beredskap mv. Et problem i mange sammenhenger er at forvaltningstiltakene ofte kommer på etterskudd, dvs. først etter at problemene er blitt synlige og merkbare (Buckley, 1998). Som et svar på utfordringene som følger av dette økte arealpresset, har norsk verneområdeforvaltning og organiseringen av nasjonale turiststier ønsket å være mer proaktive, ved å sette krav til utarbeiding av stedegne besøksstrategier (Miljødirektoratet, 2015; Miljødirektoratet, udatert).

Besøksforvaltning er altså et relativt nytt verktøy i verneområdene. Ifølge St. meld 18, 2015-16 (Friluftsliv), s. 9, skal hver nasjonalpark i Norge ha utarbeidet besøksstrategier innen utgangen av 2020, og ny merkevare- og kommunikasjonsstrategi for nasjonalparkene skal være implementert. Skilting og øvrig tilrettelegging skal forbedres, og det skal satses på kunnskapsformidling gjennom naturinformasjonssentrene. Slagordet er nå *Velkommen inn i naturen!* Tanken er at ved å bruke naturen i aktivt friluftsliv, blir de besøkende også oppmerksomme på de store verdiene som velbevarte naturressurser og intakte landskaper representerer. Eller for å si det med den kjente engelske naturformidleren David Attenborough: *No one will protect what they don't care about. And no one will care about what they never have experienced.* I veilederen fra Miljødirektoratet vektlegges kunnskapsgrunnlaget i besøksstrategiarbeidet, basert på kartlegginger av sårbare naturverdier, reiselivsinteressene og de besøkende (Miljødirektoratet, 2015). Denne situasjonsanalysen gir så grunnlag for målformuleringer, strategiske grep og prioritering av konkrete tiltak. Fornyelsen har skjedd på få år, og alt dette er blitt satt i system takket være miljøforvaltningens målrettede arbeid. Ønsket om lokal forankring av forvaltningsarbeidet er også blitt tydeligere i løpet av det siste tiåret; lokal kunnskap er mer vektlagt som del av kunnskapsgrunnlaget, lokale verneområdestyrer er opprettet, forvaltere har nå sin fysiske arbeidsplass lokalt, lokale reiselivsinteresser er mer med i rådgivende utvalg og referansegrupper (dialogmøter), lokale bedrifter gis anledning til å bruke

aktuell nasjonalparklogo, lokalbefolkningen brukes som nasjonalparkverter mv. Også opprettelsen av nasjonalparkkommuner og -landsbyer har styrket nasjonalparkprofilen til omkringliggende lokalsamfunn.

Nordlandsforskning sin ferske evalueringsrapport av forvaltningsordningen for nasjonalparker og andre store verneområder (Nordlandsforskning, 2021) bekrefter også at det lokale eierskapet til forvaltningen reelt sett har økt: Verneforvaltningen har fått større lokal legitimitet – mangel på lokal legitimitet har tidligere vært dokumentert i norske nasjonalparker (Haukeland, 2011). Den grundige evalueringsrapporten fra Nordlandsforskning viser imidlertid også at arbeidet med besøksforvaltning legger press på forvaltningen, og forsinkelser oppstår i arbeidet med forvaltningsplaner – i Norge er det kun 62 forvaltere som arbeider for 47 verneområdestyrer! Forsinkelser i fremdriften i arbeidet med besøksstrategier er også dokumentert, og eksterne brukerinteresser knyttet til f.eks. friluftsliv og naturbasert reiseliv har i varierende grad påvirkningsmuligheter gjennom de rådgivende utvalgene, som først og fremst synes å fungere som en informasjonskanal.

I *BIOTOUR*-prosjektet (2016-2021)¹ ble det også påvist at det er lite samordning av kommunal planlegging og forvaltningsarbeidet som foregår i verneområdene. Integrering på tvers av systemene mangler i stor grad, og et sterkere partnerskap mellom aktørene synes nødvendig (Stokke & Clemetsen, 2021). Innenfor regional planlegging internasjonalt blir vernede og ikke-vernede områder sett i sammenheng (Mose, 2007) og som et redskap for utvikling av bærekraftig reiseliv (Puhakka & Saarinen, 2013).

I prosjektet *LandTime* (2021-2025)², finansiert av Norges forskningsråd og som nå er i oppstartsfasen, stiller vi på denne bakgrunnen spørsmålet om også kommunene bør ta et større ansvar for besøksforvaltningen når antallet tilreisende øker og effektene på lokalsamfunnene blir merkbare langs mange dimensjoner. Dette har blant annet sammenheng med at planleggingen av randsonene/ innfallsportene til nasjonalparkene er kommunenes ansvar etter Plan- og bygningsloven (PBL), og det er derfor naturlig å se sammenhengen i organiseringen av tiltak på tvers av vernegrensene. Forvaltningen av andre naturområder enn verneområdene er også et kommunalt anliggende, og det er derfor også viktig å undersøke behovet for besøksforvaltning i denne typen naturområder, som også kan være utsatt for et liknende arealpress fra lokalt friluftsliv, naturbasert reiseliv og andre samfunnsinteresser. Mange kommuner har heller ikke verneområder innenfor sine grenser, men kan likevel omfatte arealer med betydelige naturverdier. Besøkstrykket på populære besøksmål kan også sette sitt preg på lokalsamfunnene ettersom

¹ *BIOTOUR*-prosjektet er et tverrfaglig forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd som er blitt ledet av Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU), og der formålet har vært å utforske nøkkelbetingelser for videreutvikling av naturbasert reiseliv i norsk bioøkonomi som sikrer næringsutvikling, robuste lokalsamfunn og bærekraftig ressursbruk. [BIOTOUR | NMBU](#)

² *LandTime*-prosjektet, «The Planning and Building Act between intergenerational justice and market demand», er et tverrfaglig forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd som ledes av Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU). [LANDTIME - The Planning and Building Act between market demand, land policy, sustainability, temporality, and intergenerational justice | NMBU](#)

reiselivsaktivitetene griper inn i svært mange lokale forhold (slik som næringsliv, arealbruk, lokalt kulturliv, sosialt miljø og naturmiljø) – både på godt og vondt. PBL gir også kommunene det sentrale ansvaret for en helhetlig stedsutvikling, og spørsmålet vi reiser, er om ikke kommunene bør ta i bruk besøksstrategier som planleggingsverktøy for å håndtere besøksutfordringene på en best mulig måte.

LandTime-prosjektet inneholder en egen arbeidspakke med følgeforskning av utprøving av besøksforvaltning i Nordland fylkeskommune. Nordland fylkeskommune sitt pilotprosjekt (2018-2021) tar utgangspunkt i at lokal besøksforvaltning er en integrert del av stedsutviklingen, der man forsøker å sette besøksstrategiene inn i den videre samfunnsplanleggingen. De utvalgte caseområdene er både kommuner med nasjonalparker (Flakstad og Meløy) og kommuner uten slike (Vestvågøy og Vågan).

I samarbeid med Nordland fylkeskommune arrangerte NMBU etterutdanningskurset «Bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn» i 2021³. Det har vært 30 deltakere fra reiseliv, friluftsråd, nasjonalparkforvaltning og kommune/ fylkeskommune, de fleste fra Nordland. I kurset har deltakerne skrevet gruppeoppgaver og individuelle oppgaver, som gir til sammen 10 studiepoeng. Oppgavene som er blitt skrevet i kurset, danner et viktig kunnskapsgrunnlag for *LandTime*-prosjektet.

Referanser

- Buckley, R. (1998). Tools and indicators for managing tourism in parks. *Annals of Tourism Research*, 25(4), 208–211.
- Haukeland, J. V. (2011). Tourism stakeholders' perceptions of national park management in Norway. *Journal of Sustainable Tourism*, 19(2), 133–153. DOI: 10.1080/09669582.2010.517389
- Klima- og miljødepartementet 2016: Melding til Stortinget 18 (2015-2016). Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet.
- Miljødirektoratet (2015). Veileder for besøksforvaltning i norske verneområder. M-415. Oppdatert nettversjon: [Besøksforvaltning i norske verneområder.pdf](#)
- Miljødirektoratet (udatert). Nasjonale turiststier. Oppdatert nettversjon: [Nasjonale turiststier - Miljødirektoratet \(miljodirektoratet.no\)](#)
- Mose, I. (red.) (2007). Protected areas and regional development in Europe. Towards a new model for the 21st century. Aldershot: Ashgate.
- Puhakka, R. & Saarinen, J. (2013). New Role of Tourism in National Park Planning in Finland. *The Journal of Environment and Development* 22(4), 411–434. <https://doi.org/10.1177/1070496513502966>

³ Senter for etter- og videreutdanning (SEVU) ved NMBU holder også kurset *Bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn*, der målgruppen er kommunale planleggere og andre aktører i offentlig og privat virksomhet med ansvar innen areal- og miljøforvaltning, reiseliv og lokalsamfunnsutvikling. [Kurs under planlegging: Bærekraftig besøksforvaltning og levende lokalsamfunn, 10 studiepoeng | NMBU](#)

Stokke, K. B. & Clemetsen, M. (2021). Planning the tourism landscape across protected area borders In Fredman, P. and J.V. Haukeland (eds.), *Nordic Perspectives on Nature-based Tourism. From Place-based Resources to Value-added Experiences*, p. 80–94. Cheltenham: Edward Elgar Publishing

Erfaringer med «annen byggegrense» i strandsoneplanleggingen

Knut Bjørn Stokke – Norges miljø- og biovitenskapelige universitet

Norges lange strandsone er en veldig viktig ressurs for friluftsliv og rekreasjon, og innehar mange verdifulle naturtyper. Samtidig er strandsonen utsatt for et stort utbyggingspress. Selv om vi har hatt et generelt byggeforbud i 100-metersbeltet langs sjøen siden 1965, har likevel utbyggingen vært betydelig. Kommunene har en nøkkelrolle i forvaltningen av strandsonen. De utarbeider arealplaner og har samtidig myndighet til å gi dispensasjon både fra egne planer og fra byggeforbudet. Den sentrale loven er plan- og bygningsloven (PBL). Den gir vern av 100-metersbeltet (§1-8) og samtidig som den åpner opp for at kommunene kan planlegge og samtidig gi dispensasjon (§19-2).

Selv om «Statlige planretningslinjer for differensiert forvaltning av strandsonen langs sjøen», som ble revidert i 2021, legger opp til at det skal være lettere å bygge langs sjøkanten i områder med mindre press, har det likefullt vært et mål at eventuell utbygging skal være styrt av kommunale planer og ikke av enkeltvis dispensasjoner. Et viktig virkemiddel i strandsoneplanleggingen er «annen byggegrense». I denne presentasjonen blir erfaringer med dette virkemidlet presentert, med fokus på tidligere Vestfold fylke (basert på Stokke & Hage 2021).

Innstramningen av byggeforbudet fra 2008 innebærer at kommunene nå ikke uten videre kan legge til rette for utbygging langs sjøen gjennom planer, og på den måten overstyre det nasjonale byggeforbudet, noe som i større grad var tilfelle før 2008. For å kunne vurdere framtidig utbygging i 100-metersbeltet må kommunene vedta «annen byggegrense» mot sjøen i kommuneplanens arealdel eller reguleringsplan (PBL § 1-8, 3. ledd). Denne grensen kan settes nærmere enn 100 meter fra sjøkanten og vil da gjelde som den nye byggeforbudsgrensen for det aktuelle planområdet. Formålet er å sikre at kommunene gjør en grundig og nyansert vurdering av hvilke deler av strandsonen utbygging skal kunne skje. Lovgiver og regjering har imidlertid ikke gitt kommunene noen føringer for hvordan byggegrensen mot sjøen konkret skal settes i plan, utover de generelle prinsippene som er nedfelt i SPR for strandsonen.

I SPR er landet delt inn i tre soner, etter grad av arealbrukspress i strandsonen, og for hver sone er det angitt nærmere retningslinjer. Presset på strandsonearealene kan imidlertid også variere mye innad i hver kommune, og i så måte er reglene om «annen byggegrense» i plan et viktig virkemiddel for å oppnå differensiert forvaltning i praksis. Samtidig er det i PBL 2008 § 1-8, 1. ledd presisert at det alltid skal «tas særlige hensyn til natur- og kulturmiljø, friluftsliv, landskap og allmenne interesser» i strandsonen. Målet er at strandsoneforvaltningen skal være restriktiv og samtidig differensiert. Denne tilsynelatende motsetningen er tenkt løst gjennom planlegging som grunnlag for å balansere utbygging og vern.

I tidligere Vestfold fylke har man arbeidet grundig med spørsmålet om differensiert planlegging gjennom «annen byggegrense». I tilknytning til regional kystsoneplan fra 2014 (Vestfold

fylkeskommune 2014a) utarbeidet fylkeskommunen samtidig en veileder for hvordan byggegrenser mot sjø kan fastsettes i kommunale planer (Vestfold fylkeskommune 2014b). Vestfold ligger i den strengeste sonen for SPR (sone 1), og et viktig formål med arbeidet har vært å operasjonalisere de statlige føringene for differensiert planlegging i SPR gjennom å utvikle anvendbare prinsipper for «annen byggegrense».

Den regionale kystsonenplanen for Vestfold operer med fire soner:

Sone 1: Sjøområder

Sone 2: Området mellom sjø og fastsatt byggegrense – byggeforbudssone

Sone 3: Sonen fra byggegrensen til 100-metersgrensen

Sone 4: Området mellom 100-metersgrensen og grensen for retningslinjenes virkeområde.

I planen er det formulert retningslinjer til hver av disse sonene, i tillegg til noen generelle og overordnede retningslinjer. Et mål er at allmennhetens tilgjengelighet til kystsonen skal forbedres i forhold til dagens situasjon. Planen fastsetter videre at «annen byggegrense» ikke kan settes nærmere sjøen enn 15 meter. Dette er et avstandskrav som verken SPR eller andre nasjonale føringer har. I byer og tettsteder blir det anslått at 10 meter kan være en egnet grense mellom bebyggelse og sjø-/kaikant, for å sikre allmenn tilgang og ferdsel langs sjøen. Det blir også poengtert at ny byggegrense bare kan settes nærmere sjøen enn 100 meter i allerede bebygde områder, og at i alle LNF-områdene skal det som utgangspunkt være totalt byggeforbud. Selv om man har valgt retningslinjer framfor bestemmelser, som juridisk sett er sterkere, blir det imidlertid påpekt at retningslinjene kan danne grunnlag for innsigelse til kommunale planer. Studien viser at kystkommunene i fylket har i stor grad fulgt opp de regionale føringene i kommuneplanens arealdel (Stokke & Hage 2021). Videre viser studien at «annen byggegrense» kan være et hensiktsmessig verktøy for differensiert strandsoneforvaltning, og en måte å avveie utbygging og vern gjennom planlegging. Samtidig viser studien at «annen byggegrense» også har potensial for å uthule byggeforbudet. Sterke krefter ønsker å sette byggegrensene i plan så nær sjøen som mulig, gjerne helt ut til sjøkanten. I Vestfold har man nå langt på vei stoppet en slik praksis gjennom det regionale planarbeidet.

Et viktig argument i Vestfold for å arbeide systematisk med «annen byggegrense» er å få en mer planstyrt utvikling og mindre bit for bit-utbygging gjennom dispensasjoner. Dette innebærer at ved å åpne for en viss utbygging i strandsonen gjennom plan skal det være lettere for kommunene å si nei til utbygging gjennom dispensasjon.

Til slutt, studien viser at PBL og SPR om strandsonen ikke gir kommunene sterke nok føringer for god planlegging i strandsonen. Prinsippet om «annen byggegrense» i plan kan i utgangspunktet være et fornuftig grep for å sikre en mer planstyrt og differensiert utvikling i strandsonen i vårt langstrakte land. Men problemet er at det ikke ligger ved noen klare statlige retningslinjer for hvordan dette skal gjøres. Dette har medført at mange kommuner ønsker å sette «annen byggegrense» så nær sjøen som mulig, gjerne helt i sjøkanten. Det kan i praksis uthule byggeforbudet og føre til ytterligere utbygging og privatisering av strandsonen. Etter vårt syn

burde staten i revideringen av SPR i 2021 gitt mer konkrete anvisninger for planlegging for «annen byggegrense» knyttet til hver av de tre sonene, noe som dessverre ikke ble gjort.

Litteratur

- Stokke, K.B. & Hage, S.Ø. (2021): Differensiert planlegging i strandsonen- erfaringer fra Vestfold. I Hauge, K.B. & Stokke, K.B. (red.). *Integrert kystsoneforvaltning. Planfaglege, samfunnsvitskapelege og juridiske perspektiv*. Universitetsforlaget.
- Vestfold fylkeskommune, Regional kystsoneplan, 2014a.
- Vestfold fylkeskommune, Veileder for fastsetting av annen byggegrense mot sjø, 2014b.

Friluftslivsutøvelse og ulv - En undersøkelse blant personer bosatt i ulvesona i Hedmark

Petter Erik Leirhaug – Norges idrettshøgskole og Ingrid Aarstad Berg – Høgskolen i Innlandet

Ulv, ulv, og mere ulv – en litt lang innledning

Rovdyrdebatten vekker følelser og engasjement, og ser ikke ut til noen ende å ha i mediebildet. Selv om jerven stadig er vinneren blant rovdyrene når det kommer til sauedrap, så er det ulven som får mest oppmerksomhet. Eventyret *Ulv ulv*, eller *Gutten som ropte ulv*, handler mer om moral og løgn enn syn på rovdyr, men viser det samtidig at problematikken med ulv og dyr på beite ikke akkurat kan regnes som en ny utfordring. 2500 år etter Æsops fabel er det få spørsmål i naturforvaltningen i Norge som får større oppmerksomhet enn det som gjerne omtales som ulvekonflikten, men også går under navn som ulvedebatten eller ulvesaken. At saken er viktig vises gjennom at ulven har fått sin egen Stortingsmelding (Klima- og miljødepartementet, 2016), det er ikke mange dyr forunt (eller som har nødvendiggjort). Det har de siste årene også vært utgitt en rekke bøker med ulike perspektiver på ulven og ulvekonflikten. Vi viste forsidene til noen av disse på ett av lysarkene under presentasjonen på Hamar:

To av disse bøkene er fra i år og posisjonerer seg så å si på hver sin side i ulvedebatten. I boka *Ulv? Ulv! Om rovdyr og mennesker i Norge* hevder Rossavik (2021) å gå inn i ulvesaken med blanke ark og kommer ut med konklusjonen at «Norge egner seg ikke for ulv». Motsatt argumenterer og inntar Kvangraven (2021) med boka *Ulv i det norske kulturlandskapet* en økosentrisk posisjon der ulven har egenverdi og tilskrives sin egen livsverden. Der Rossavik samtaler med mennesker om ulv, skriver Kvangraven grundig om ulvens kulturhistorie og hvorfor den både er elsket og hatet, det siste ikke ulikt Lopez (1978) i klassikeren *Of wolves and men*.

Frykten og fasinasjonen for dette rovdyret har også sin plass i skjønnlitteraturen. Et ferskt eksempel kommer fra den svenske forfatteren Kerstin Ekman som selv har et nært forhold til skogen og naturen. I hennes siste bok, *Löpa varg* (Ekman, 2021), ser jeg-personen Ulf Norrstig en

ulv, noe som viser seg å få store konsekvenser både for denne pensjonerte skogvokter på 70 år og den lille svenske bygda hvor fortellingen utspiller seg. Tema ulv har også blitt tilegnet et eget nummer av tegneseriebladet *Nemi*. Lise Myhre, tegner og forfatter bak den populære serien, har gjennom stripene sine flere ganger vist engasjement for dyremangfoldet. Det var nummer 4 av bladet *Nemi* i 2005 som hadde ulv som tema.

Første halvår 2021 gikk debatten frisk rundt vedtak og klager i forbindelse med lisensfelling av ulv innenfor ulvesonen, et tema som også fra akademisk side er diskutert som norsk eksempel på statlig kriminalitet (Sollund & Goyes, 2021). Og ulv var et framtrædende tema i valgkampen inn mot Stortingsvalget i 2021, da som en sak som Senterpartiet frontet sterkt lokalt mange steder, uten at vi med det mener å antyde noen kopling mellom ulvedebatten og det at Senterpartiet nå er i regjering. I debatt og media tegnes ofte et bilde av steile fronter mellom sauenæring og grunneiere på den ene sida og naturvernforkjempere på den andre. Motsetningene er framstilt sterke, men frontene er i bevegelse. Kartlegginger på 1990-tallet viste at sympatien for ulv i Norge var økende (Bjerke & Kaltenborn, 2000; Bjerke & Reitan, 1994). Senere studier indikerer at det er en sammenheng mellom økende grad av friluftslivsdeltakelse og positive holdninger til ulv (Bjerke & Lindell, 2002; Krangle & Skogen, 2018). I *Ulvekonflikter: En sosiologisk studie* fra 2013 peker imidlertid forfatterne Skogen, Krangle og Figari (2013) på flere begrensninger for friluftsliv, og at frykt for ulven fører til at flere av de som bor i ulveområder føler de får en svekket livskvalitet.

Selv om Olve Krangle og Kjetil Skogen, to som har bidratt med mye forskning og sosiologisk kunnskap i ulvesaken, allerede for tjue år siden viste hvordan «vanlige folk» på ulike måter berøres av ulvekonflikten (Krangle & Skogen, 2001), er det imidlertid fremdeles mindre kunnskap om hvordan friluftslivspraksis påvirkes av det å bo og ferdes i den såkalte ulvesona. På bakgrunn av det ble følgende problemstilling formulert: Hvordan uttrykker personer bosatt i ulvesona i Hedmark at deres friluftsliv påvirkes av ulven?

Før vi går videre skal det gjøres klart at opphavet til underbakgrunnen for denne presentasjonen er en litt annen. Ingen av forfatterne er det vi kan omtale som ulveforskere. Undersøkelsen vi skal presentere kan sies å være personlig motivert ved at den ene forfatteren som har vokst opp i Sør-Odal, innen det som regnes til ulvesona, hadde med seg inn i egne friluftslivsstudier et inntrykk av at noe i hjemtraktene hadde endret seg i måten det ble snakket om ulv, det å være i naturen og tendenser til ulvefrykt. Med dette som bakgrunn har Ingrid Aarstad Berg ønsket å undersøke dette nærmere og har stått for ideen til og organiseringen av spørreundersøkelsen i dette forskningsarbeidet i forbindelse med sin bacheloroppgave ved friluftslivsstudiet i Sogndal, Høgskulen på Vestlandet.

Metode

For å svare på problemstillingen «Hvordan uttrykker personer bosatt i ulvesona i Hedmark at deres friluftsliv påvirkes av ulven?» ble det utviklet et spørreskjema som til slutt bestod av 18 spørsmål med lukkede svaralternativer og fire åpne spørsmål.

Ved utformingen av spørsmål ble det kikket på tidligere undersøkelser av holdninger til ulv og undersøkelser av friluftslivsvaner. Det ble foretatt et konservativt utvalg og formuleringstilpasning ut fra problemstilling. Spørreskjema inkluderte spørsmål om demografiske data som kjønn, alder og bosted. Ut fra tidligere forskning og rapporteringer om hvordan hunder blir skadd og drept av ulv og at det er barn som er mest utsatt for mulige ulveangrep, ble det inkludert spørsmål knyttet til barn og hund spesielt. Det ble i formuleringen av spørsmål tatt hensyn til at spørsmål rundt ulv kan irritere eller provosere enkelte.

Spørsmålene ble overført til det nettbaserte spørreundersøkelsesverktøyet Questback og spørreundersøkelsen deretter distribuert via offentlige innlegg på Facebook og Instagram. Ved at utvalget er selvselektert og rekruttert gjennom offentlige innlegg på sosiale media kan det forventes en skjevhet i utvalget, da i retning av at det er en overvekt av personer med interesse for ulvesaken, muligens også med klare meninger i saken, som har svart. Resultatene må ses i lys av dette, men det var imidlertid ikke ambisjoner om representativitet, $n = 664$ respondenter fullførte undersøkelsen meningsfullt.

De resultater som presenteres baserer seg på nye analyser av data fra den nettbaserte spørreundersøkelsen som ble gjennomført inn mot jul i 2017. Materialet er undersøkt med frekvensanalyser, ANOVA og t-tester. Fordi flere tester er utført på samme datasett er signifikansnivå justert ut fra Bonferroni-korreksjon (Field, 2013, s. 69). Signifikante funn på det som tilsvarer p-verdi eller signifikansnivå mindre enn 0.05 omtales i teksten som klare forskjeller eller tydelige sammenhenger. Statistiske analyser er gjennomført i SPSS versjon 24. Det er enkeltspørsmål som er brukt som variabler i analyser, ikke konstrukter. Til t-testing ble to grupper respondenter utskilt ut fra om de hadde svart «i ingen grad» eller «i svært stor grad» på spørsmålet «Føler du at ditt friluftsliv blir påvirket av ulven?» (se diagram 4). Undersøkelsen er godkjent av NSD: Norsk senter for forskningsdata.

Hvem har svart på undersøkelsen?

I tillegg til kriteriet om geografisk tilhørighet til ulvesona i Hedmark gir enkelte spørsmål anledning til å si noe mer om utvalget som har svart på spørreundersøkelsen. Av totalt 664 inkluderte respondenter var 314 kvinner og 350 menn. En noenlunde jevn kjønnsfordeling med andre ord. Diagram 1 viser aldersfordelingen og forteller at halvparten av respondentene oppgir å være mellom 31 og 50 år. På spørsmål om det bodde barn under 16 år i hjemmet, svarte 48 % «Ja» og 52 % «Nei». Det er også verd å merke seg at 500 av respondentene rapporterer å ha hund.

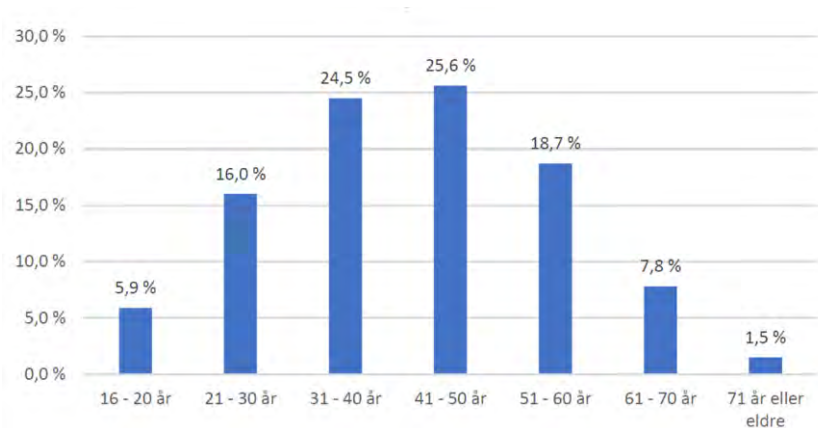

Diagram 1: Respondentenes aldersfordeling

Diagram 2 viser svar på spørsmål om hvor ofte respondentene utøver friluftsliv. Vi ser at åtte av ti oppgir å utøve friluftsliv en gang i uken eller oftere, noe som signaliserer at vi har et utvalg med et relativt aktivt friluftsliv.

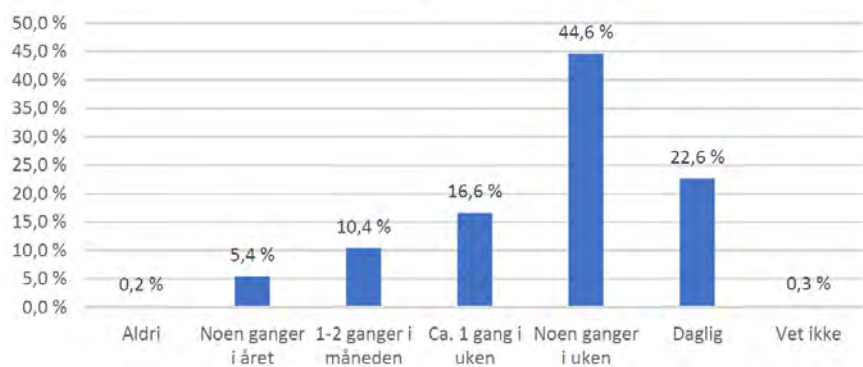

Diagram 2: Hvor ofte utøver du friluftsliv?

Diagram 3 viser at de fleste av respondentene synes å være aktive innen flere av de litt store valgbare kategorier av friluftslivsaktiviteter. Ikke ulikt hva som kommer fram i landsdekkende undersøkelser er gåturer det flest oppgir som friluftsliv de utøver. Under kategorien «Annet?» er spennet stort. Eksempler på hva som spesifiseres er «Ridning», «Skituren», «Kajakk padling», «Geocaching», «Fotografering av dyr og natur, også av ulv», «Klatring og randonee», «Hyttetur», «Høster bær, sopp og nyttevekster», «Se på fugler» og «Stisykling». Totalt utgjør denne kategorien bare en liten del av utvalget (15,8 %), mens både fiske og jakt rapporteres av omtrent halvparten av respondentene. Det var også 17 respondenter som under «Annet?» oppga at de hadde en eller annen form for natur- eller skogsrelatert jobb.

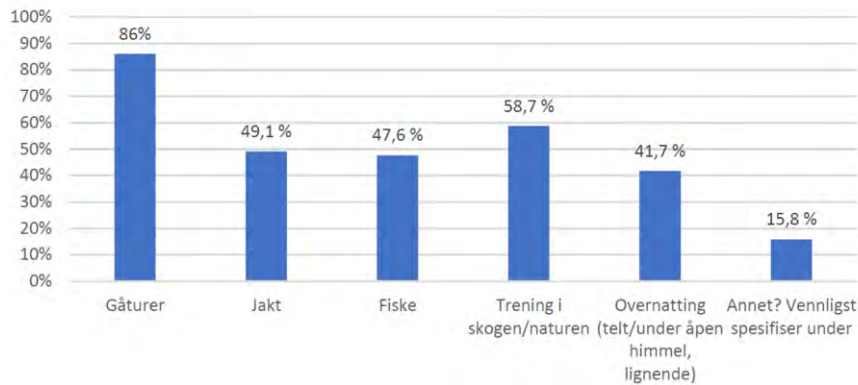

Diagram 3: Hvilke av disse friluftslivsaktivitetene utøver du?

Hovedfunn med kommentarer

Diagram 4 viser at omtrent 60 % av respondentene rapporterer at de føler sitt friluftsliv påvirket av ulven. Det indikerer at det er mange beboere i ulvesona i Hedmark som opplever deres friluftsliv påvirket av ulven, dette i motsetning til resultatene hos Lodberg-Holm, Gelink og Krangle (2015) i en tidligere undersøkelse blant friluftslivsutøvere i Østmarka i Oslo. Her kan både skjevheten i vårt utvalg, den geografiske tilhørigheten og nærhet til ulvekonflikt over tid ha innvirkning på registrert forskjell mellom undersøkelsene.

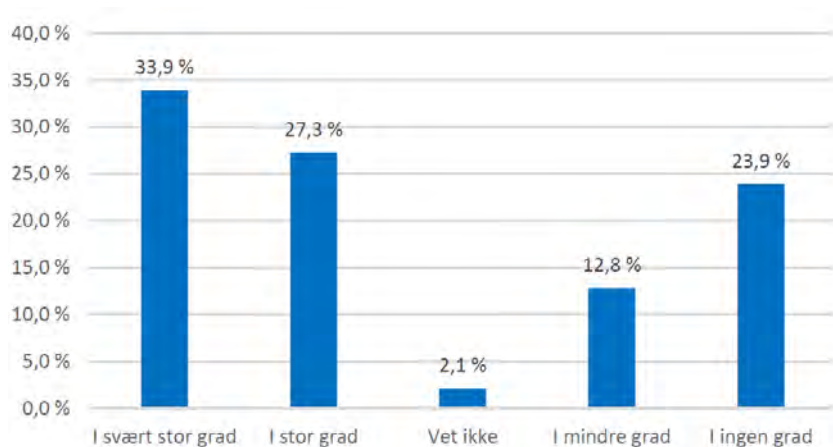

Diagram 4: Føler du at ditt friluftsliv blir påvirket av ulven?

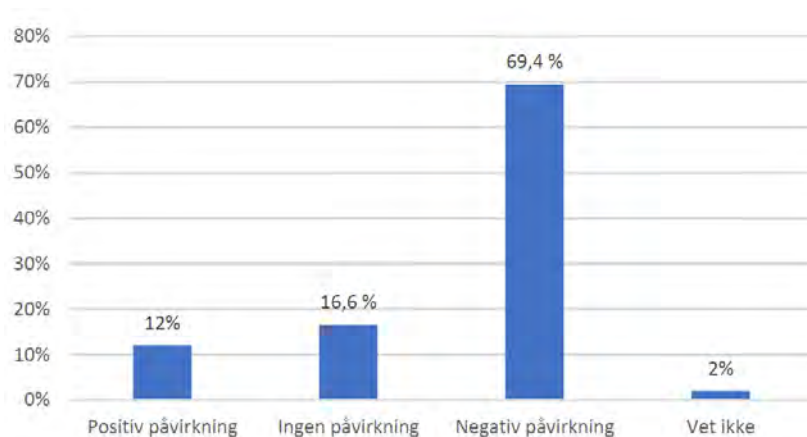

Diagram 5: Hvis du føler at ditt friluftsliv påvirkes av ulven, hvordan føler du det påvirkes?

Av diagram 5 går det fram at det er overvekt av følt negativ påvirkning blant dem som opplever friluftslivet påvirket av ulven. I analysene av hvem i undersøkelsen det er som rapporterer at friluftslivet er påvirket, og da fortrinnsvis i det de oppgir som en negativ påvirkning, skiller jegerne seg ut. Dette er et funn som kan tolkes i tråd med tidligere undersøkelser hvor jegere med jakthund er blant de med mest negative holdninger til ulv (Krange & Skogen, 2018). Selv om spørsmålet kan kritiseres for å være ledende formulert, forteller diagram 6 at storparten av de jaktende respondenter i vår undersøkelse har en oppfattelse av at ulvesituasjonen har utviklet seg slik at jakten er mer påvirket av ulven nå enn tidligere.

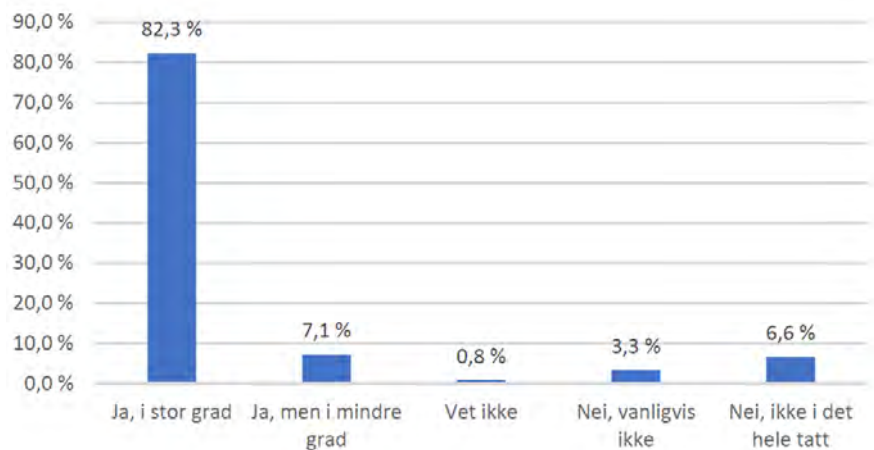

Diagram 6: Hvis du driver med jakt, føler du at dette påvirkes av ulven mer enn tidligere? (n=395)

Spørreundersøkelsen hadde tre spørsmål til hundeeiere. Til tross for at over 60 % svarer i stor grad på spørsmålet «Hvis du har hund, føler du bekymring med tanke på ulven når du oppholder deg med hunden i skogen/naturen?», viser analysene ingen tydelig sammenheng mellom denne bekymringen og svar på påvirkning av friluftslivet. En hundeeier kommenterer sine svar på en måte som muligens kan forklare noe av dette funnet:

Er kun bekymring for ulv. Slipper ikke hunden løs steder jeg vet det er mye ulv. Ellers null problem, ulven er et fantastisk dyr som hører hjemme i Norge, synes jeg. Møtt ulv før, uten hund, uten problem.

Tilsvarende viser analysene ingen tydelig sammenheng mellom påvirkning av friluftslivet og grad av bekymring for ulv med tanke på å la egne barn ferdes alene i skogen/naturen. I klartekst betyr dette at det er like stor bekymring for å la barna ferdes i skogen/naturen alene blant de som rapporterer friluftslivet påvirket av ulven i svært stor grad som de som rapporterer i ingen grad. Hvordan selve bekymringsrapporteringen fordeler seg går fram av diagram 7.

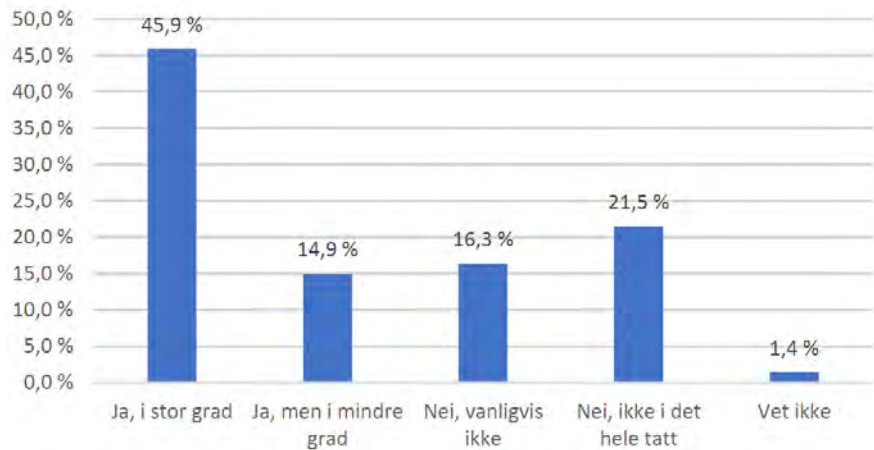

Diagram 7: Hvis du har barn, føler du bekymring/uro med tanke på ulven for å la barna ferdes i skogen/naturen alene? (n=423)

Når det kommer til kjønn, ser vi at det er flere kvinner enn menn som føler bekymring/uro med tanke på ulven for å la barna ferdes i skogen/naturen alene. Ut over dette funnet framtrer kjønn som en lite betydningsfull faktor i dette materialet. Selv om det er kjønnsforskjell i forhold til bekymringen om å la barna ferdes alene, finner vi ikke kjønnsforskjell på spørsmål om «lar du barna ferdes i skogen/naturen alene». Dette kan indikere at bekymring ikke har noen klar sammenheng med faktiske handlingsvalg og følelsen av hvordan friluftslivsutøvelsen påvirkes.

Av kjønnsforskjeller ellers, finner vi en liten overvekt av menn som rapporterer at deres friluftsliv påvirkes av ulven på det generelle spørsmålet om påvirkning. Dette resultatet bør imidlertid tolkes i lys av sammenhengen mellom jakt og påvirkning, og at det er flere menn enn kvinner som rapporterer at de jakter. Hva gjelder at kjønn ser ut til å ha liten betydning kan tyde på at lite er endret siden Bjerke & Reitan (1994) for snart 30 år siden også bare påviste små forskjeller mellom kjønnene når de undersøkte holdninger til ulv i tre Hedmarkskommuner.

Et åpent kommentarfelt og ingen konklusjon

Med åpent svaralternativ spurte undersøkelsen etter «andre kommentarer til hvordan ditt og andres friluftsliv påvirkes på grunn av ulv?» Svarene viser en stor variasjonsbredde der det er mange korte kommentarer som vi har valgt å karakterisere som enten positive eller negative relatert til ulv og friluftslivsutøvelse.

Eksempler på positive utsagn:

- *Har ulv i nærområdet og ser på det som en berikelse for livskvalitet.*
- *For meg ville det være en berikelse å få sett ulv. Går veldig ofte overnattingsturer med telt/ tarp både vår, sommer og høst. Om vinteren går jeg og leter spor etter ulven.*
- *Håper jeg blir så heldig å få se ulv og gaupe.*
- *Det har blitt mer spennende. Barnebarna elsker å være med ut skogen å lete etter spor. Har dessverre aldri sett den, bare funnet spor.*

Eksempler på negative utsagn:

- *Bekymring for ulv forstyrrer gleden ved friluftsliv*
- *Er kun ute på trening langs fylkesveien alene. Er aldri i skogen helt alene.*
- *Snart ikke igjen elg i skogen. Føler ikke den samme gleden som tidligere når jeg skal på jakt eller tur med hunden.*
- *Går aldri turer etter det er mørkt, overnatter aldri ute under åpen himmel lengre.*

Men det er også litt lengre og mer refleksive svar:

- *Jeg blir kun påvirket av at alle snakker om dette og at det er så stort fokus. Ellers hadde jeg nok ikke tenkt på ulv i det hele tatt... Har sett ulvespor men lar ikke mitt aktive liv med friluftsliv påvirke av det. Naboen påvirkes veldig. Mange som sier de ikke går i skogen mer...*
- *Ulven er et farlig dyr og dessverre påvirker dette folks bruk av utmarka. Myndighetene oppfordrer til mer fysisk aktivitet av barn og unge. Ulvens inntog legger en klar demper på slik aktivitet. Det finnes nesten ikke tamdyr igjen i skogen fordi ulv i område umuliggjør slik type næring.*

I likhet med hva vi gjorde under presentasjonen på Hamar, kommer vi ikke til å konkludere ut over at vi har vist dere noen glimt av hva vi fant om hvordan 664 respondenter med tilknytning til ulvesona i Hedmark uttrykte seg om hvordan deres friluftsliv er påvirket av ulven. Med forbehold om skjevhet i utvalg, potensielt med en overvekt mot respondenter med sterkere meninger eller holdninger til forvaltningsspørsmål om ulv i Norge, så kan hovedfunnene oppsummeres til at det kommer fram hvordan noen utøver mindre friluftsliv enn tidligere på grunn av ulven, mens andre faktisk rapporterer økt friluftslivsutøvelse på grunn av ulven. Flere uttrykker at de føler bekymring spesielt knyttet til å slippe hund eller la barn være alene i skogen/naturen, uten at dette ser ut til å være avgjørende for om de føler egen utøvelse av friluftsliv påvirket av ulven. Det er bare de som driver jakt som klart føler at deres friluftsliv er påvirket av ulven, og da overveiende i negativ retning. Litt provokativt kunne vi ut fra disse funnene spurt om det er jakta og hundeholdet som er problemet med ulven sett fra et friluftslivsutøvelses-perspektiv.

Referanser

- Bjerke, T. & Kaltenborn, B. P. (2000). *Holdninger til ulv: En undersøkelse i Hedmark, Østfold, Oslo og Akershus*. Norsk Institutt for Naturforskning (NINA Oppdragsmelding 671: 1-34). Hentet fra <https://www.nb.no/nbsok/nb/c9f2788f0442e898c740c298d438538d?lang=no#0>
- Bjerke, T. & Lindell, J. D. C. (Red.) (2002). *Frykten for ulven: En tverrfaglig utredning*. Norsk Institutt for Naturforskning (NINA Oppdragsmelding 722: 1-110). Hentet fra <http://www.nina.no/archive/nina/PhpBasePdf/oppdragsmelding/722.pdf>
- Bjerke, T. & Reitan, O. (1994). *Holdninger i tre Hedmarkskommuner til ulven*. Norsk Institutt for Naturforskning (NINA Oppdragsmelding 263: 1-37). Hentet fra <http://www.nina.no/archive/nina/PhpBasePdf/oppdragsmelding/263.pdf>
- Ekman, K. (2021). *Löpa varg*. Albert Bonniers Förlag.
- Field A. (2013). *Discovering Statistics Using IBM SPSS Statistics*. SAGE.
- Skogen, K., Krange, O. & Figari, H. (2013). *Ulvekonflikter: En sosiologisk studie*. Akademika forlag.
- Lodberg-Holm, H. K., Gelink, H. W. & Krange, O. (2015). *Friluftslivet og ulven: Markabrukernes meninger om ulvene i Østmarka*. Norsk Institutt for Naturforskning

- (NINA Rapport 1192). Hentet fra <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2015/1192.pdf>
- Klima- og miljødepartementet. (2016). *Ulv i norsk natur - Bestandsmål for ulv og ulvesone*. (Meld. St. 21, 2015-2016). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-21-20152016/id2480008/sec1>
- Krange, O. & Skogen, K. (2001). *Naturen i Stor-Elvdal, ulven og det sosiale landskapet: En kortrapport fra prosjektet Konfliktlinjer i utmarka*. Norsk Institutt for Forskning om Oppvekst, Velferd og Aldring (NOVA Temahefte 1/2001). Hentet fra <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-ogarbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Temahefte/Naturen-i-Stor-Elvdal-ulvenog-det-sosiale-landskapet>
- Krange, O. & Skogen, K. (2018). *Nordmenns holdninger til ulv – 2018*. NINA: Rapport 1570. Hentet fra <https://www.miljodirektoratet.no/globalassets/publikasjoner/m1135/m1135.pdf>
- Krange O., Sandström C., Tangeland T. & Ericsson G. (2017). Approval of wolves in Scandinavia: A comparison between Norway and Sweden. *Society and natural resources*, 30(9), 1127–1140. <http://dx.doi.org/10.1080/08941920.2017.1315652>
- Kvangraven, E. H. (2021). *Ulv i det norske kulturlandskapet*. Res Publica.
- Lodberg-Holm, H.K., Gelink, H.W. & Krange, O. (2015). *Friluftslivet og ulven. Markabrukernes meninger om ulvene i Østmarka*. NINA: Rapport 1192. Hentet fra <https://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport%5C2015%5C1192.pdf>
- Lopez, B. H. (1978). *Of wolves and men*. Charles Scribner's Sons.
- Miljøverndepartementet. (2016). *Friluftsliv: Natur som kilde til helse og livskvalitet*. (Meld. St. 18, 2015-2016). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/9147361515a74ec8822c8dac5f43a95a/no/pdfs/stm201520160018000dddpdfs.pdf>
- Rossavik, F. (2021). *Ulv? Ulv! En bok om rovdyr og mennesker i Norge*. Cappelen Damm.
- Sollund, R. & Goyes, D. R. (2021). State-organized crime and the killing of wolves in Norway. *Trends in Organized Crime*. <https://doi.org/10.1007/s12117-021-09420-3>

Mark eller park? En historisk studie av Oslomarkas fremvekst¹

Iver Mytting – Norges idrettshøgskole

Oslo er en grønn by. Her finnes et stort antall parker, hager og trær, og byen er omringet av vann og store skogsområder til alle kanter. Oslo er også en stor by og har lenge vært i sterk vekst. Inntil noen år siden, var Oslo blant de raskest voksende byene i Europa. Inneklemt mellom skogen og fjorden ligger byen der, og tettbebyggelsen strekker seg langt utover selve byens grenser. Innbyggertallet i dette sammenhengende byområdet har nå passert én million mennesker. Oslo eser utover, men det er trangt om plassen, for i ytterkantene butter byen mot et digert landskap som setter grenser for dens vekst. Der ligger Oslomarka, et vidstrakt friluftsområde som strekker seg av gårde i alle himmelretninger. Med sine 1700km² utgjør Marka et areal mange ganger større enn byområdets 270km². Grunnen til at jeg innledningsvis fokuserer på byen, er fordi jeg vil understreke at Oslo og Marka er et relasjonspaar. Vi kan ikke forstå den ene uten øye for den andre, vi må forstå dem i lys av hverandre. Oslomarka tar stor plass på kartet og stor plass i virkeligheten. Men hvordan så virkeligheten ut da byen var mye mindre, og det utenfor grensene ikke var skog, men jorder, beitemark, løkker og landsteder, og det var langt og mange høydemeter å forsere til skogene, for dem som hadde tid og penger til sånt slags?

For å få et grep om det, kan vi høre hva Ludvig Andersen Aars (1879-1978) hadde å si på Den Norske Turistforenings høstmøte i 1928, hvor han i kraft av å være den såkalte *skogmerkingssakens* formann, fortalte om foreningens nyvåkne interesse for skogen. Som sønn av Kristianias forhennevende ordfører (og formann i DNT) J. Andersen Aars, var han oppvokst i byen. I foredraget var nettopp byens vekst et sentralt tema. Fra han var liten kunne han huske «landturer med dada til Uranienborgskogen». Byen hadde siden den gang fortrent hans barndoms skog og dertil vokst betraktelig. «Men også det som vi idag forstår ved omegnen, er ved kommunikasjonenes utvikling blitt så urimelig meget større (...) og omtrent i samme grad som omegnen er vokset for mig, er den vel også vokset for de fleste andre fotturister.»² Vi ser hvordan Andersen Aars her tematiserer at byens vekst og utvikling også har ledet til en endring av byens omgivelser. Tanken min er at i disse forandringene vokser Oslomarka frem. Det er her, i mellomkrigstida, at Oslomarka blir til en tydelig definerbar størrelse i folks omverden: en egen entitet i verden. I denne presentasjonen skal vi ta for oss sider ved denne tilblivelsen og stille spørsmålet om det som oppstår minner mest om fri mark, eller snarere en park.

Å tenke i trekanter

Studien forener innsikter fra den romlige og den språklige vendingen, og kobler disse to i en undersøkelse av fortidas steder, rom og landskaper. Kort sagt dreier dette seg om «å tenke i

¹ Presentasjonen bygger på min PhD-avhandling *Skogens «blå bånd»: Fremveksten av Oslomarka som friluftsområde*, (avhandling for PhD-graden, Norges idrettshøgskole, 2021.)

² Andersen Aars, «Fotturer i Oslo omegns skoger», *Den Norske Turistforenings årbok* 1929, 221.

trekanter», en analogi jeg har lånt fra den danske litteraturviteren Dan Ringgaard.³ Analogien er inspirert av Henri Lefebvre, Michel Foucault og andre tenkere som motsetter seg dualismen mellom lokalitetens realitet og det symbolske nivå man former i bevisstheten i møtet med lokaliteten. Det er nødvendig med noe tredje som setter motsetningene i bevegelse, fremhever Ringgaard. I tråd med en slik fortolkning, anlegger denne studien et perspektiv på Oslomarka som unndrar seg binære kategorier. Jeg argumenterer for en annen forståelse av Oslomarka enn den som betrakter landskapet som en *allerede eksisterende* gjenstand som ikke egentlig endrer seg, men i realiteten bare utsettes for nye fortolkninger gjennom historien. Å tenke i trekanter innebærer en insistering på at det finnes noe som medierer mellom den fysiske verden og vår persepsjon av den, mellom erfaring og virkelighet, i vår sammenheng en historisk virkelighet. I min tilgang til trekanten har språket utgjort dette medierende aspektet. Fremfor alt språkets mest meningsbærende komponenter, begrepene.

Begrepet naturpark

I studien har jeg tatt utgangspunkt i begrepet naturpark. En av grunnene til det, er rollen begrepet spilte i mellomkrigstidas diskusjoner og debatter om byens omkringliggende skoger. Her var naturparkbegrepet svært sentralt i funksjon av å være en utfyllende betegnelse på hva skogene skulle eller burde være. Det var et slagkraftig våpen i diskusjonene om landskapets fremtid.

En fordel ved å ta utgangspunkt i begrepet, er at det setter Marka inn i en større sammenheng. I analysen har jeg trukket inn hvordan naturparkbegrepet omfatter diskusjoner og landskaper andre steder og til andre tider. Jeg har valgt å favne en relativt vid kontekst til dette formålet, både i geografisk og tematisk forstand, noe som beskriver et historisk oppstått fenomen Oslomarka blot er et av mange eksempler på. Tanken er at dette utgjør en historisk bakgrunn vi må forstå fremveksten av Marka i lys av, men samtidig kan Marka betraktes som et del-fenomen i dette overordnede bildet.

Analysen har avdekket et flerfoldig begrep, som dermed omfavner en flerfoldig virkelighet. Som et analytisk grep skiller jeg mellom fire hovedbetydninger av begrepet, eller idealtyper: park, fri mark, naturvernområde og friluftsområde. For eksempel kunne det brukes til å betegne et «helt engelsk parkanlæg».⁴ Med det menes den engelske landskapsparken, som ble populær på 1700-tallet og erstattet den franske parken som hageideal. Slike parker var ikke bare å finne på kontinentet, også her i Norge fantes (og finnes fortsatt) slike, anlagt rundt boligene til landets formuende elite. En slik park fantes for eksempel på Ullevål gård utenfor Kristiania. Her kunne kvinner og menn, dresset opp i sine fineste spasergevanter, vandre omkring på gruslagte stier blant en rekke paviljonger i ulik utsmykning, grotter, monumenter, bruer og dyr i utsmykkede bur, elementer som nettopp kjennetegnet den engelske stilen. Landskapsparken var anlagt av John Collet (1758-1810), som i 1793 hadde fått Ullevål av sin inngiftede onkel, Bernt Anker (1746-1805). Rundt hovedstaden lå flere herskapelige gårder som tilhørte den Anker-Collettske kreds, slik som Bogstad, Sommerro, Frogner, Lilleaker, Uranienborg, alle med storslåtte

³ Dan Ringgaard, «Sted, landskab, rum», *Slagmark* 57 (sommer, 2010), 76.

⁴ Carl W. Schnitler, *Norske haver i gammel og ny tid: Norske havekunsts historie med oversikter over de europeiske havers utvikling*, bd. 2, (Kristiania: Cammermeyer, 1916), 2:64.

hageanlegg, utsmykket med lysthus og paviljonger, edelskog og frukttrær, inngangsporter og alleer.

Men naturparkbegrepet kunne også sikte til noe helt annet. Det ser vi når vi tar en kikk i Turistforeningens årbok fra 1917. Her kan vi lese om en tur fra Haukeliseter over til Setesdal, beskrevet av Olaf Richter. Setesdal har ingen veiforbindelse med resten av landet, fortelles det, og ligger derfor isolert og uberørt av den moderne verdens fremmarsj. Her er «livet saa ensformig, saa uberørt» at den reisende undres om han befinner seg i 1816 i stedet for 1916. «Det er rørende at man endnu har en slik plet igjen i Norge, men Sætedalen kan jo ikke fredes som naturpark; den maa under forvandlingens lov som alt andet.»⁵ Sammenhengen naturparkbegrepet står i her, er en ganske annen sammenliknet med omtalen av Ullevål.

De to måtene naturparkbegrepet brukes på her, er eksempler på henholdsvis idealtypen park og fri natur. Eksempelene tematiserer en indre spenning i begrepet, nemlig den mellom natur og kultur. Spenningen har vært et omdreiningspunkt i studien. Den mening som uttrykkes i begrepet beveger seg i et betydningsspektrum hvor natur og kultur utgjør ytterpunktene, men uten at det så lett lar seg avgjøre hvor i spekteret begrepet befinner seg. Analysen av begrepet og de sammenhengene det inngår i, har undersøkt hvorvidt fenomenet begrepet betegner, var dominert av ideer om «naturlighet» eller ble forstått mer som et slags kulturprodukt. Dette har ikke generert et enten-eller-svar, men kastet lys over en kompleks virkelighet hvor en ytre materiell verden og den språklige fortolkningen og utformingen av den sammenfaller. Hvordan fremstår Oslomarkas fremvekst i et slikt lys?

Naturpark i Østmarka

Det var den lille, private foreningen Frilufts-klubben som startet å merke opp Oslomarkas blå sommerruter. Da de startet sitt arbeid på midten av 1920-tallet, var det Østmarka som først ble gjenstand for deres malerpensler, skilt og rutebeskrivelser. Store deler av dette området var et «terra incognita» før de satte i gang, mente klubbens medlemmer.⁶ Tilretteleggingen forandret landskapet, slik at det nå hadde oppstått noe nytt der ute i skogene.

Dermed var hele terrenget vest for Elvågavassdraget gjennomtrukket av et helt nettverk av greie sommerruter. Terrenget såvel i Söröstmarka, som i de nordlige strök innböd i særlig grad til et nettformig ruteanlegg. Det småkuperte terreng med stadig avveksling mellem blinkende tjern, bratte kneiker og åpne åsrygger gör dette terreng nesten selvskrevet til en åpen naturpark, med naturlige stier på kryss og tvers.⁷

I min studie har jeg fortolket ordbruken dithen at den engelske landskapsparken fungerer som en referanseramme når klubben beskriver Østmarka «nesten» som en naturpark. En slik systematisk og omfattende oppmerking av ruter var noe historisk nytt og i midten av mellomkrigstida fantes det ingen språklige konvensjoner for hvordan man skulle omtale denne typen naturområder. Dermed ble den engelske havetradisjonen spilt ut som assosiasjon og beslektet fenomen. Før var deler av Østmarka det som av Frilufts-klubben blir omtalt som et «ukjent land». Betegnelsen *terra incognita* må anses å være et kjennetegn ved et stykke fri mark, som jo er en av de andre idealbetydningene av naturparkbegrepet jeg har skilt ut. Her står naturpark i et

⁵ Olaf Richter, «Haukelisæter-Sætedalen», i *Den Norske Turistforenings årbok* 1917, 72.

⁶ Alfred Janson, *De blå stier*, (Oslo: Frilufts-klubben, 1936), 2.

⁷ Ibid.

motsetningsforhold til den frie marken. Medlemmene fremstiller det slik at ut av den frie marka hadde Friluftsklubben laget en slags naturpark. Bruken av naturparkbegrepet er slik å forstå som betegnelsen på et tilrettelagt, parkliknende landskap.

«Oslo naturpark»

Utviklingen i naturparkbegrepet foregikk slik at det i starten ble brukt til å betegne mindre områder i hovedstadens omkringliggende skoger, før det til slutt betegnet hele det landskapet som senere skulle få navnet Oslomarka. Byplanlegger Harald Hals var en av de første som anvendte begrepet på sistnevnte måte. Hals var reguleringsjef i Oslo kommune fra 1926 til 1947 og utformet de første byplanene. I disse spilte grøntområdene i og rundt byen en svært sentral rolle. Tanken var at de skulle danne et sammenhengende og helhetlig system og utgjøre grunnen hvor byens befolkning fikk sin livsviktige rekreasjon. Skogene blir altså satt i sammenheng med byen og ansett som en del av bybildet.

[D]er er neppe mange – om overhodet nogen – som har naturparker av sånn skjønnhet som den omkring Oslo. I de store arealene som Oslo og Aker sitter med disposisjonsretten til, og som ennå kan utvides betydelig, har fremtidsbyen en herlighet av uberegnelig verdi. (...) Når byens fremtidige plan skal vedtas, får det bli denne veldige naturparken som blir utgangspunktet. (...) Naturparken må sikres til evig tid. For hvert nytt hus som legges til byens vekst, blir den en livslengde nødvendiggjør å ha.⁸

Av sitatet ser vi en demokratisk grunntanke. Skogene tilhørte befolkningen, særlig pga. betydningen de hadde for folkehelsen. Denne demokratiserende tendensen gjenfinner vi i den generelle bruken av naturparkbegrepet utover i mellomkrigstida. Hals var den første som skrev om byen og Marka i et større og lengre perspektiv, han beskrev nødvendigheten av å arbeide for å sikre Oslos omliggende marker for fremtiden. Og som en av de første festet Hals markene på ett begrep, det han ett sted rett og slett kaller «Oslo naturpark».⁹ Men denne naturparken hadde for Hals intet navn, han ramser opp Nordmarka, Østmarka og Vestmarka for å fylle naturparken med innhold, mens «Sørmarka er fjorden som skyter som en kile like inn til byens hjerte».¹⁰ Snart skulle Sørmarka forlegges et annet sted og Oslos naturpark skulle få et navn: Oslomarka.

Naturparken får navn

Hals festet intet navn til naturparken, men faktisk var det allerede blitt foreslått et navn. Tydeligvis hadde det ikke festet seg nok til at Hals tok det i bruk. Det var Reisetrafikkforeningen for Oslo og omegn som lanserte navnet Oslomarka. Det skal ha vært Alfild Hovdan, mangeårig bestyrer av foreningen, som hadde foreslått navnet.¹¹ Hovdan var turistsjef i Oslo fra 1932-1976 og hadde et sterkt engasjement for byen hun elsket.¹² Blant tingene hun initierte, ved siden av årlig å sende en julegran til London, var altså å gi navn skogene der grana hvert år kom fra, byens høyt skattede friluftsområde. *Arbeiderbladet* kunne våren 1932 berette at Reisetrafikkforeningen hadde «funnet at Oslos store herlige naturpark, som strekker seg fra Vestmarka over Nordmarka

⁸ Harald Hals, *Byen lever: drømmen om en storstad*, (Oslo: Aschehoug, 1933), 67.

⁹ Ibid, 159.

¹⁰ Ibid, 67.

¹¹ Andreas Vevstad, *Det begynte med Frognereterskogen: Oslo kommunes skoger 1889-1989*, (Oslo: Aschehoug, 1889), 105.

¹² *Norsk biografisk leksikon*, s.v. "Alfild Hovdan", av Børre Aa. Lund, 02.04.2019, https://nbl.snl.no/Alfild_Hovdan.

og Grefsenmarka til og med Østmarka bør ha et fellesnavn, og hvad er da nærmere enn «Oslo-marka». Foreningen lanserte navnet i en egen utgivelse om Oslomarka, et hefte som de ga ut med det mål for øye «å gjøre dette vakre naturterreng mere kjent og lettere tilgjengelig, så vel for byens borgere, som for de mange tilreisende».¹³ Det har ikke lyktes meg å snuse opp denne utgivelsen, men navnet skal altså stamme herfra.

Det var det i stor grad Oslo og Omland Friluftsråd, etablert i 1936, som ble den fremste eksponenten for navnet Oslomarka disse årene. Frem til 1946 bar de navnet Oslomarkas Friluftsråd og flere av publikasjonene deres gjennom årene har Oslomarka i tittelen. Publikum støtte til stadighet på navnet deres, og på det landskapet rådet jobbet for, i avisene og andre steder, dermed befestet navnet seg. De tok fatt på oppgaven med å forme det Hals hadde sett for seg i sine fremtidsplaner. I rådets arbeid var naturparkbegrepet sentralt, aller tydeligst uttrykt i boka *Oslomarka som naturpark: Et forslag til fredning av Stor-Oslos og omliggende distrikters friluftsområder*, skrevet et av rådets mest sentrale medlemmer, Nils Houge.

Vi har sett eksempel på den rollen naturparkbegrepet spilte i etableringen av synet på skogene som ett sammenhørende landskap. Naturpark som begrep og egennavnet Oslomarka opptrer sammen, naturparken er den tingen som det festes et navn til. Den enheten som «Oslomarka» viser til, fantes allerede som en navnløs forestilling. Enheten hadde ikke et egennavn, men hadde likevel en form og et innhold fordi det var festet på begrep. Form og innhold utgjorde selvfølgelig også det fysiske terrenget ute i omegnen, men ofte trer eksistensen av materielle ting først frem for mennesket idet de festes til språket. Begreper etablerer ting, sammenhenger og forhold. Begrepers eksistensmodus er flerfoldig. Et begrep er et konkret ord i språket, det er også et konglomerat av ideer og forestillinger, og det viser til noe konkret ute i verden; ting, hvis eksistens kan være vanskelig å få øye på, men som begreper gjør synlig. Navnet Oslomarka oppsto plutselig, på et konkret sted hos en konkret aktør. Hvilket tidspunkt forestillingen om landskapet som en naturpark, som én sammenhengende naturpark, oppsto, er ikke like godt å si. Den vokste frem gradvis fra flere ulike utgangspunkt. I studien har jeg forsøkt å beskrive utviklingslinjene.

Mark og/eller park?

I studien har jeg som nevnt innledningsvis undersøkt naturparkbegrepets indre spenningsforhold mellom natur og kultur, mellom det naturlige og det konstruerte. Fortolkningen har avdekket en vesentlig grad av konstruksjon i Oslomarkas fremvekst som friluftsområde. Det finnes med andre ord holdepunkter for å betrakte Marka som en type park. Jeg har undersøkt konstruksjonsarbeidet gjennom å knytte det til språket, fremfor alt språkets sentrale meningsbærere, nemlig begrepene. Etableringen av Oslo-marka som friluftsområde var en historisk nyhet som nødvendigvis måtte forholde seg til noe kjent og erfart. Tidligere tiders kongelige og adelige parker, embetsmennenes private og byens offentlige parker utgjorde fenomener som meningen i begrepet henviste til. Flere av mellomkrigstidas aktører så en sammenheng mellom Oslomarka og anlagte parker.¹⁴ Men begrepet bar også på forestillinger om ukunstlet naturlighet, og at deler av Marka var en natur helt uberørt av mennesker. Realiteten er, vil jeg argumentere for, er at den

¹³ *Arbeiderbladet*, 29.03.1932.

¹⁴ Se f.eks. Trygve Nilsen, «Byen og skogen», *Oslo-Marka – Oslo-fjorden*, 2:172

forståelsen, bruken og fremstillingen av Marka som vokste frem i mellomkrigstiden aldri hadde vokst frem, var det ikke for at Oslo lå der ved åsenes fot og manet sitt friluftsområde frem.

Litteratur

- Andersen Aars, Ludvig. «Fotturer i Oslo omegns skoger», *Den Norske Turistforenings årbok* 1929: 221-230.
- Hals, Harald. *Byen lever: drømmen om en storstad*. Oslo: Aschehoug, 1933.
- Janson, Alfred. *De blå stier*. Oslo: Frilufts-klubben, 1936.
- Mytting, Iver. *Skogens «blå bånd»: Fremveksten av Oslomarka som friluftsområde*. Avhandling for PhD-graden, Norges idrettshøgskole, 2021.
- Nilsen, Trygve. «Byen og skogen», i Oslomarkas Friluftsråd. Red. *Oslo-marka – Oslo-fjorden*. 2 bd. Oslo: Blix, 1938-39.
- Richter, Olaf. «Haukelisæter-Sætedalen», *Den Norske Turistforenings årbok* 1917: 71-76.
- Ringgaard, Dan. «Sted, landskap, rum», *Slagmark* 57 (sommer, 2010): 67-79.
- Schnitler, Carl W. *Norske haver i gammel og ny tid: Norsk havekunsts historie med oversikter over de europeiske havers utvikling*. 2 bd. Kristiania: Cammermeyer, 1916.
- Vevstad, Andreas. *Det begynte med Frognerseterskogen: Oslo kommunes skoger 1889-1989*. Oslo: Aschehoug, 1889.

Klima og friluftslivet endrar seg samstundes – kva blir konsekvensar?

Eivind Brendebaug og Halvor Dannevig – Vestlandsforskning

Klimaendringane gjer at skisesongen blir kortare og høgare til fjells enn i dag, nedbøren vil auke både i mengde og i form av meir intens nedbør. Friluftslivet endrar seg også og kan forsterke konsekvensane av eit endra klima: med økt konsentrasjon til populære turmål kan erosjon auke på grunn av større slitasje. Risikoen for skader og ulykker aukar når folk søker større utfordringar under mindre forutsigbare vêrforhold.

Bakgrunn

Uttrykket «varmare, våtare, villare» er etterkvart kjent som effektane av klimaendringane som gir konsekvensar for friluftslivet. Mindre påakta er at klimaet og været blir mindre forutsigbart, variasjonene større. Variasjon mellom frost og mildvêr, mellom tørke og mykje nedbør og «fint» og «dårleg» turvêr vil sannsynlegvis førekome oftare, særleg dersom du held til i eit område eller høgde over havet som ligg på terskelverdiar for desse faktorane (sjå bla. Hanssen-Bauer 2015). Men, du vil enno kunne oppleve gode snørike vintre som i år 2022, men det blir færre av dei (Scott mfl. 2019). Samstundes prøver klimaforskarane å finne ut av om vi kan forvente lengre periodar med «dårleg» eller «fint» vær, såkalla låste vêremønster.

Det er difor fleire usikre faktorar for korleis klima og vêrmønster vert framover ut over at det blir varmare, våtare og villare. Tidlegare studiar har vist at turistar ikkje forventar pent vær i Noreg, slik at auka nedbør ikkje med nødvendige blir ei stor utfordring for dei fleste turistane (Førland mfl. 2013) og at turistaktørar trur dei har god kapasitet til å handtere dei endringane som ein vil møte (Dannevig mfl. 2015). Samstundes er det framleis mykje vi ikkje veit om korleis klimaendringane vil råke det naturbaserte reiselivet. Det som er sikkert er at mennesket med sine utslepp av drivhusgassar (m.a. karbondioksid, metan, nitrogengass) gjer atmosfæren, og dermed kloten varmare.

Data og metode

Denne presentasjonen byggjer på resultat frå forskingsprosjekt «konsekvensar av klimaendringane for det naturbaserte reiselivet i Norge (Climtour). Prosjektet er finansiert av Norges Forskningsråd, samt DNT og aktørar i turistnæringa. Prosjektet er gjennomført i eit samarbeid med forskingsinstituttet Norce, Nordlandsforskning, Miljøfaglig utredning, Meteorologisk institutt og fleire forskingsinstitusjonar i utlandet.

Prosjektet har studert både vandreturisme og hytteturisme i Jotunheimen, infrastruktur knytt til sightseeing i Nærøyfjorden og Flåm, brerelatert turisme på Folgefonna og områda rundt, topptur sommar og vinter i Sogn, og kyst- og alpin turisme i Lofoten. I dialog mellom friluftslivsaktørane er det valt ut eit tal klimaindikatorar som vert brukt for å lage klimaframskrivingar med størst mogleg lokal oppløysning for å skissere moglege konsekvensar lokalt for reiselivet. Resultata er

også basert på intervju av turguidar, fjellførarar og andre aktørar i friluftslivet og reiselivet, forutan statistikk over reiselivet.

Endring av friluftslivet kan forsterke konsekvensane av klimaendringane

Ikkje berre endrar klimaet seg, det gjer også friluftslivet. Konsentrasjon av folk til populære turmål kan gi auka erosjon pga. større slitasje i sommarhalvåret. Tilrettelegging og opparbeiding, evt. omlegging av, turstiar med steinlegging og klopper kan redusere desse konsekvensane (Brendehaug mfl. 2019). Friluftslivsorganisasjonane og reiselivsnæringa bør kritisk vurdere sin eigen promotering av turmål for å unngå stor konsentrasjon (Brendehaug mfl. 2019). Større mengder vatn på kortare tid gjer også det naudsynt å vurdere dimensjonering av bruer og klopper og vedlikehaldsbehov aukar (også for hytter).

Ein annan trend i friluftslivet er å søke større og nye utfordringar. Når dette skjer samstundes som vertilhøva vert meir krevjande aukar risikoen for ulykker og skader. Våre analyser viser at det er relativt flest redningsaksjonar ved nedbør i fjellet (nedbør opptre ofte som kjent saman med tåke og vind) (Brendehaug mfl. 2019). Med meir nedbør og meir intens nedbør kan vi vente fleire ulykker og stader.

Med mindre stabilt kalde vintre vil snøskredfaren auke og is på vatn vil kunne vere usikker i større grad enn tidlegare (Hanssen-Bauer 2015). Dette krav større aktsemd og kompetanse. Behovet for informasjon og kursing i snøskredfare aukar, og islagde vatn som nyttast til aktivitet bør oftare sjekkast om dei er trygge og merkast.

Våre intervju med fjellførar og hyttevertar synar at turfølgje godtek at ein må endre turplanar ved krevjande vér og forhold. Det same svarar dei som leigar guide til turar. Spørsmålet som reiser seg er om denne viktige viljen til tilpassing er til stades også når folk går på eiga hand? Totaleffekten av klimaendringane og endring i ferdsel vil ein oppleve der ferdselen og klimaendringane er størst, så som på populære turmål i Nord-Norge, fjellheimen og på Vestlandet. På lang sikt, frå år 2050, må ein rekne med at større områder vert snøfrie og at skogrensen vert merkbart høgare (Wangen 2021). Å endre aktivitet kan vere langt betre enn å reise stadig lengre for å oppsøke gode snøforhold. Det er eit paradoks at friluftsfolk gjerne reiser langt, og bidreg dermed til klimaendringar og tap av naturmangfald, for å kome til ønska turmål. Nærfriluftslivet er berekraftig.

Referansar

- Brendehaug, E., Urbaniak-Brekke, A., Dannevig, H., 2019. Personleg råd og hjelp reduserer talet redningsaksjonar. Tidsskr. Utmark 1.
- Dannevig, H., Bay-Larsen, I., van Oort, B., Keskitalo, E.C.H., 2015. Adaptive capacity to changes in terrestrial ecosystem services amongst primary small-scale resource users in northern Norway and Sweden. Polar Geogr. 38, 271–288.
<https://doi.org/10.1080/1088937X.2015.1114533>
- Førland, E.J., Steen Jacobsen, J.K., Denstadli, J.M., Lohmann, M., Hanssen-Bauer, I., Hygen, H.O., Tømmervik, H., 2013. Cool weather tourism under global warming: Comparing

- Arctic summer tourists' weather preferences with regional climate statistics and projections. *Tour. Manag.* 36, 567–579. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2012.09.002>
- Hanssen-Bauer, I., Førland, E., Haddeland, I., Hisdal, H., Mayer, S., Nesje, A., Nilsen, J.E., Sandven, S., Sandø, A., Sorteberg, A., Ådlandsvik, B., 2015. Klima i Norge 2100. Miljødirektoratet, Oslo.
- Scott, D., Steiger, R., Dannevig, H., Aall, C., 2019. Climate change and the future of the Norwegian alpine ski industry. *Curr. Issues Tour.* 23, 2396–2409. <https://doi.org/10.1080/13683500.2019.1608919>
- Steinsvåg, M F, Wangen, K, Brendehaug, E. Hessen D. 2021. Naturgrunnlaget for turismen er i endring: flere faktorer virker sammen. *Tidsskriftet Utmark*, 21-1

Klimatilpasning for norsk fotturisme: Et casestudie i Jotunheimen

Bjørn Vidar Vangelsten og Merete Kvamme Fabritius – Nordlandsforskning

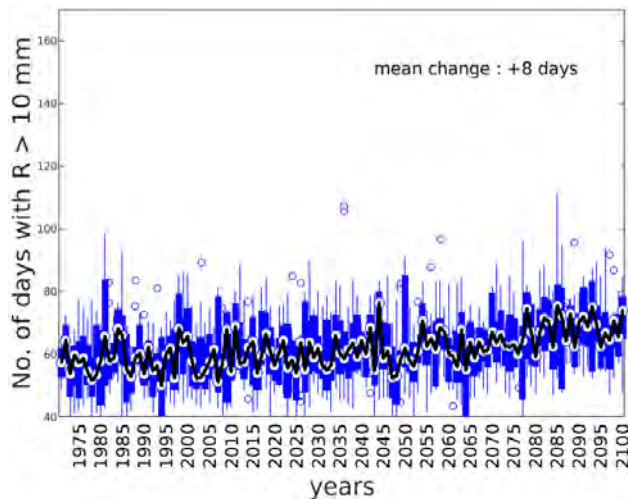
Forskningsprosjektet ClimTour¹ bygger ny kunnskap om virkninger av klimaendringer på norsk naturbasert reiseliv for å muliggjøre en fremtidig bærekraftig klimatilpasning. Prosjektet er et samarbeid mellom meteorologer, økologer og samfunnsvitere og har som hovedproblemstilling *Hvordan oppfatter og tilpasser naturbasert reiseliv seg til klimaendringene?* Ett av fem eksempelstudier i prosjektet ser på fjellvandring i Jotunheimen, hvor vi er opptatt av hvordan klimaet påvirker vandreturismen og hvilken tilpasningskapasitet aktørene har. Denne artikkelen presenterer resultater fra analyse av klimafremskrivninger og økosystemtjenester, samt intervjuer med hytteverter ved utvalgte DNT-hytter og en spørreundersøkelse blant besøkende ved DNT sine hytter i området.

Datamaterialet er analysert for å få en bedre forståelse av hva som karakteriserer fotturistene som besøker hyttene i Jotunheimen. Vi har spurt om hva som er viktige kvaliteter ved natur og landskap som gjør at fotturistene kommer til Jotunheimen, og hva slags endringer brukerne av området har observert i naturen i løpet de siste tiårene. Videre har vi kartlagt hvordan fotturistene tror at klimaendringer vil kunne påvirke kvalitetene ved natur og landskap i Jotunheimen, og hvordan de tror at klimaendringer vil kunne påvirke deres bruk av området.

Norsk Klimaservicesenter har analysert klimafremskrivninger for Jotunheimen, med fokus på hyppighet og intensitet av intens nedbør og hvordan temperaturendringer blant annet kan påvirke snøforhold. Analysene har tatt utgangspunkt i et høyt utslippsscenario med global oppvarming på rundt 4°C ved slutten av århundret. Dette er rundt den øvre grensen av hva som forventes med dagens globale klimapolitikk². Resultatene viser at antall dager med mer enn 10 mm regn forventes å øke med 10-15 % fram mot år 2100 (Figur 1). Økningen gjelder for alle årstider, med relativt sett størst økning om sommeren hvor det forventes 20 % økning i antall dager med mer enn 10 mm regn.

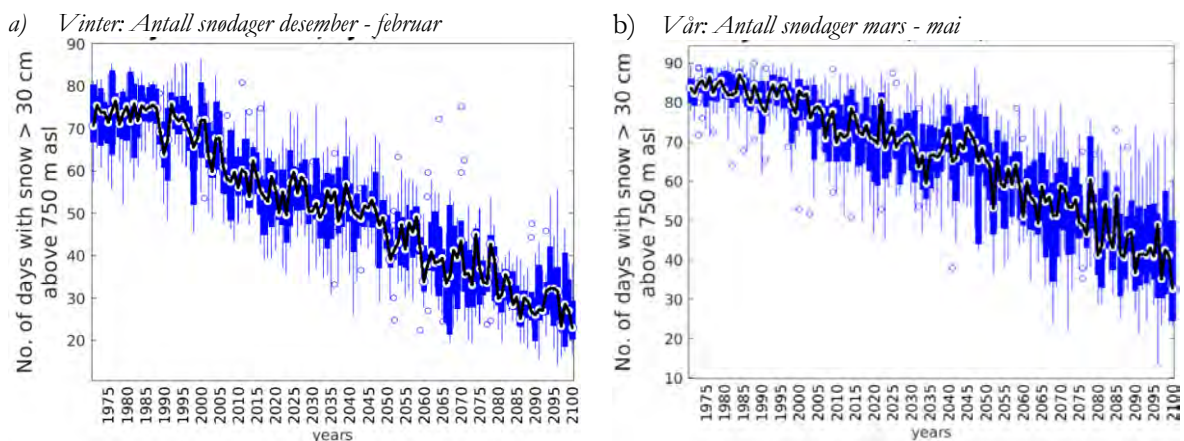
¹ *Impacts of climate change on Norwegian nature based tourism (ClimTour)* er et forskningsprosjekt finansiert av Norges forskningsråd

² *Climate Action Tracker* estimerer en global oppvarming på mellom 2.0 og 3.6 grader med dagens politikk (<https://climateactiontracker.org/>, 3. februar 2022)

Figur 1. Analyseresultat for perioden fram mot år 2100: Antall dager med mer enn 10 mm regn³

Den økende temperaturen vil ha stor påvirkning på snøforholdene. Antall snødager i perioden desember til mai, definert som dager med mer enn 30 cm snødybde, vil på 750 meter over havet reduseres fra rundt 150 i dag til rundt 60 ved århundrets slutt (Figur 2).

Figur 2. Analyseresultat for perioden fram mot år 2100: Utvikling i forventet antall dager med snødybde på mer enn 30 centimeter 750 meter over havet⁴. Til venstre: Vinter (desember-februar). Til høyre: Vår (mars-mai)

Klimaendringene vil også påvirke økosystemer og økosystemtjenester. Clim-Tour har spesielt sett på effekt på tregrense og stilslitasje (Wangen m.fl. 2019).

Analysene viser at tregrensen kryper oppover med 0,5-1 høydemeter per år, og at den endrer seg raskest i bratt terreng. Per i dag er imidlertid denne gjengroingen hovedsakelig en konsekvens av endret beitebruk og ikke klimaendringer. Den historisk sett utbredte bruken av utmarka til beite gjør at vi i Norge i stor grad har en reell skoggrense som ligger mye lavere enn den klimatiske skoggrensen. Framover vil klimaendringer kunne føre til en akselerert gjengroingsrate og at gjengroingen vil fortsette også etter den når dagens klimatiske skoggrense.

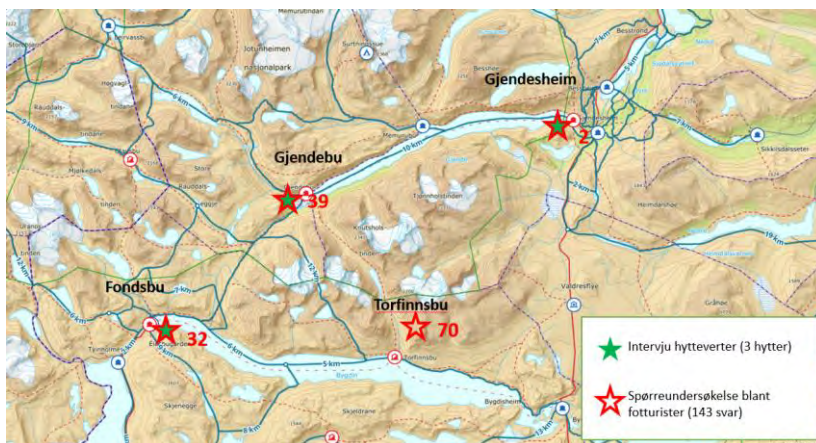
³ Analyse av klimafremskrivninger produsert i prosjektet Clim-Tour av Stephanie Mayer (NORCE og Norsk Klimaservicesenter).

⁴ Analyse av klimafremskrivninger produsert i prosjektet Clim-Tour av Stephanie Mayer (NORCE og Norsk Klimaservicesenter).

Økning i kraftig regn på grunn av klimaendringer vil øke faren for jordskred og erosjon. Samtidig vil perioder med mer tørke redusere vegetasjonens evne til gjenvekst etter slitasje. Dette kan gi en dobbelt effekt, hvor konsekvensene for naturbasert turisme i første rekke vil kunne bli økt behov for vedlikehold og opparbeiding av turstier, med steinlegging og klopper over myr og annen våt, tråkksvak vegetasjon, samt erosjonsutsatte partier. Trolig vil dette utgjøre en nevneverdig faktor, men likevel ikke særlig stor eller viktig for det naturbaserte reiselivet.

Hyttevertene vi intervjuet i Clim'Tour (se lokasjoner i Figur 3) har mange tiårs erfaring med Jotunheimen, og har observert endringer i klima. Høyere temperaturer året rundt og mindre snø har medført at de allerede utvider høstsesongen og reduserer vintersesongen. De mener selv å allerede observere mer ustabile værforhold med mer ekstremvær. Nye fenomener er intenst, nærmest «tropisk» regn og episoder med sterkere vind om sommeren. Økt vannføring i bekker og elver, med flom under ekstremregnepisoder gir blant annet økt behov for bruer. Om vinteren opplever de at det oftere er stor skredfare og mer snøskred. Mer usikker is om vinteren påvirker transportmuligheter og lengde på vintersesongen.

Hyttevertene ser også endringer i hvem som besøker hyttene og hva slags erfaringer de besøkende har med å vandre i fjellet. I dag er det flere barnefamilier mens det tidligere var en større andel voksne som vandret alene eller i grupper. De opplever økte forventninger fra hyttegjester om tilrettelegging, sikkerhet og forutsigbarhet når det gjelder vær. Dette kommer blant annet til syne gjennom økt etterspørsel etter skredkurs. En vert rapporterer om at det nå er flere redningsaksjoner om sommeren, og er av den oppfatning at dette er knyttet til manglende turkompetanse hos fjellvandrere.

Figur 3. Fokusområde for intervjuer og spørreundersøkelse. Prosjektet har intervjuet hyttevertene ved tre hytter i Jotunheimen. Spørreundersøkelsen har vært distribuert til fire hytter.

Av de 143 besøkende som svarte på spørreundersøkelsen kom 72% fra Norge, 13 % fra Skandinavia for øvrig, 12 % fra Europa utenom Skandinavia og 2 % utenfra Europa. Det var stor variasjon i hvor erfarne fjellvandrere respondentene var, med alt fra svært lite til over 30 års erfaring med vandring i Jotunheimen og andre fjellområder (Tabell 1).

Tabell 1. Svar fra spørreundersøkelsen: Hvor mange år har du aktivt gått i fjellet?

How many years have you been hiking/skiing in mountain areas in Norway	Norway	Jotunheimen
Less than 5	38	71
5-10	15	23
10-20	33	24
20-30	27	10
More than 30	28	14

På spørsmål om hva som er viktige kvaliteter ved natur og landskap når de velger når og hvor du skal på fjelltur, var det vanligste svaret åpent landskap med god utsikt (Tabell 2). Tre-fjerdedeler oppga at dette er viktig. Etter dette kommer kvalitet på stier og stinfrasestruktur (53 %), mens på tredje og fjerdeplass kommer betydningen av terrenget, enten at det er utfordrende (35 %) eller ikke utfordrende (22 %).

Tabell 2. Svar fra spørreundersøkelsen: Hva er viktige kvaliteter ved natur og landskap når du skal velge hvor og når du skal på fjelltur?

Open terrain with good view	75 %
Well-organized trails	53 %
Challenging terrain	35 %
Not too challenging terrain	22 %
Not too demanding weather conditions	17 %
Rich bird- and wildlife	15 %
Possibility of fishing	13 %
Possibility of berry and mushroom picking	8 %
Possibility of small game hunting	2 %
Other (specify):	1 %
Possibility of big game hunting	0 %

Fjellvandlerne rapporterte også om endringer i natur og klima i løpet av de årene de har gått i fjellet i Norge. Spesielt ble det trukket fram reduksjon i breenes størrelse og snømengde, samt økende gjengroing. Som hyttevertene var det også mange fjellvandrere som mener å ha observert mer intens nedbør, og økende temperatur i fjellet. En del rapporterte også om endringer i stikvalitet som resultat av slitasje og erosjon. På spørsmål om endrede kvaliteter i natur og landskap på grunn av klimaendringer kan påvirke om de ønsker å bruke Jotunheimen som turområde, trakk en del fram at gjengroing kan være en negativ faktor. Dette knyttes til faktorer som mindre utsikt, dårligere framkommelighet og det de oppfatter som et mindre vakkert landskap. Mindre mulighet til ferdsel og klatring på breer, samt generell utrygghet og bekymring for stikvalitet på grunn av mer ekstremt vær ble også trukket fram. På den positive siden ble det nevnt at økt temperatur kan gjøre fjellet mer attraktivt om sommeren.

De endringene som skjer, vurderes ikke som noen eksistensiell trussel mot fjellvandring. I et klimaperspektiv er kanskje fjellvandring relativt sett en robust form for naturbasert turisme. Både reiselivsnæring og fotturister er fleksible og tilpasningsdyktige, og man vet at vær og forhold kan endre seg raskt. Men, fjellet slik vi kjenner det er i endring - det blir mørkere og våtere. Det vil bli større behov for vedlikehold av stier og hytter. Kanskje er klimaendringene sin samvirkning

med andre endringer både i antall turister, deres kompetanse og forventninger det som gir størst påvirkning, og noe som kan gi økt stislitasje og flere uhell (Brendehaug m.fl. 2019). For DNT som skal drive hytter og stiiinfrastruktur handler det om økt behov for relevant informasjon og ikke minst opplæring som er tilpasset til de besøkende. Det handler også om at det vil kreves mer ressurser for å bygge og vedlikeholde rutenettverk og hytter. DNT har i mer enn 150 år basert sin virksomhet på frivillighet. Kanskje må DNT vurdere i hvilken grad klimaendringer kan skape problemer for denne frivillighetsmodellen?

Referanser

- Brendehaug, Eivind; Anna-Maria Urbaniak-Brekke og Halvor Dannevig (2019). Personlig hjelp og råd reduserer antall redningsaksjoner. Tidsskrift for utmarksforskning 2019-1
- Wangen, K., Steinsvåg, K. M. F. & Gaarder, G. (2019). ClimTour – utvalgte økosystemtjenester og klimaendringer. Miljøfaglig Utredning rapport 2019-29, 29 s. ISBN 978-82-8138-998-4.

Hverdagens valg – en ny sti i dag, eller samme som i går? Kvaliteter ved hverdagens gåturer

Kirsten W. Houe og Annette Bischoff – Universitetet i Sørøst-Norge

Vi har igjennom mange år vært opptatt av hverdagens turer i nærmiljøet og har stilt oss selv mange spørsmål i den sammenhengen. Ofte har vi kjent på behovet for mere systematisk undersøkelse og undring over kvalitetene som kan knyttes til hverdagsturen. Spørsmålene ble ytterligere aktualisert gjennom utviklingen av et etter- og videreutdanningstilbud i «friluftsliv og uterehabilitering» og i den sammenhengen har vi hatt tre student kull, som vi har utfordret til å bli med-forskere på følgende to spørsmål:

- Hvilke kvaliteter er det ved å gå den samme tur og ved å gå forskjellige turer?
- Kan eventuelle kvaliteter gi anbefalinger til valg av hverdagstur?

Vi har på etter- og videreutdanningen hatt mellom 20 og 25 studenter på hvert kull og langt de fleste av studentene jobber innen helsesektoren. Det er en overvekt av kvinner og de kommer fra hele Norge.

Datainnsamlingen har foregått gjennom de siste tre årene, hvor studentene har fått i oppgave å gå hverdagsturer mellom samlingene.

De skulle gå den samme turen 15 ganger og deretter skulle de gå 15 ulike turer, i løpet av en periode på et par måneder. Når de var ferdige med begge perioder leverte de inn et refleksjonsnotat på 1-2 sider om kvaliteter og erfaringer med å gå den samme turen og tilsvarende ved å gå ulike turer.

Analysen av resultatene ble gjort ved å bruke «Systematisk tekst kondensering: en strategi for kvalitativ analyse» av Kirsti Malterud 2012.

I alt 61 refleksjonsnotater ble samlet gjennom tre år. De ble anonymisert og overført til programvaren MAXQDA.

Vi foretok en tematisk koding, hvilket betyr at tekstene ble gått igjennom og alle de kvaliteter som var beskrevet ble kodet. Begge forskere har kodet uavhengig av hverandre for å sikre kvaliteten i studien.

Code System	Gjenerelt om tur	Forskjellige turer	Den samme tur	SUM
Gjenerelt om tur				0
Forskjellige turer			2	2
Den samme tur		2		2
Fred og ro (+)	11	17	31	59
Eierskap		6	29	35
Vanskelig/krever mer planlegging		44	9	53
Oppmerksomhet utover/konsentrasjon	2	61	22	85
Turen var mer fysisk/ bruk av kroppen	3	18	8	29
variasjon/utforske & nysgjerrighet/spen		54	16	70
Oppmerksomt nærvær/la merke til deta	4	14	63	81
Tankeprosesser som er dype/romslige	4	17	40	61
Kjedelig		1	26	27
Forutsigbart/rutine/trygghet	1	17	47	65
Bedre humør etter tur/fysisk velværd/M	22	13	17	52
SUM	47	264	310	621

Refleksjonsnotatene viser at flere peker på mange av de samme kvalitetene ved å gå den samme tur, gå på forskjellige turer og så var det en del generelle betraktninger som kom frem.

Hvorfor hverdagstur?

I Norge har gåturer den høyeste deltagelse blant fritidsaktiviteter (Dervo et al i Nordth et al. 2017) og det ser ut til at det er liten innflytelse fra sosio-økonomiske forhold (Nordth, Vistad, Skår et al 2017). Derfor er det interessant å gå dypere inn på betydningen av hverdagens gåturer i skog og mark, strand og ved vann.

Gjennom de siste årtier er det kommet stadig mere forskning med fokus på å tydeliggjøre kvaliteter ved å være i naturen. Tidligere har denne forskningen hatt et hovedfokus på fysisk aktivitet og fordelene ved fysisk aktivitet er åpenlyst. Det er mindre sjanse for høyt blodtrykk, overvekt, hjerte-og karsykdommer, diabetes II, osteoporose og belastningsslidelser (Mæland 2021) når man klare å holde seg fysisk aktiv.

I dag er det et stadig stigende fokus på problemstillinger knyttet til betydningen av opphold i natur for å redusere stress (Olafsdottir et al 2018, Schweitzer in Brymer 2021), oppnå generelt velvære (wellbeing), (Schertz et al in Brymer 2021) høyere livskvalitet og kreativitet i forbindelse med gåtur (Oppezzo & Schwartz 2014 p. 1144).

Å gå den samme turen

Der er fem kvaliteter som er særlig fremtredende, knyttet til å gå den samme turen hver gang, og det er:

- Oppmerksomt nærvær/la merke til detaljer
- Forutsigbarhet/rutine
- Tankeprosesser som var dype/romslige
- Fred & ro
- Eierskap

Det er interessant her å legge merke til at å gå den samme turen på mange måter synes å skape en mere nærværende og tenksom modus hos den som går – at der skapes et rom for tilstedeværelse og oppmerksomhet mot de nære ting.

Oppmerksomt nærvær/la merke til detaljer

En skriver f.eks.:

«Jeg la merke til at fokuset mitt ble ofte rettet mot en tilstedeværelse i nuet når jeg gikk samme ruten. Tanker om fortid eller fremtid forsvant mye av tiden og i stedet for ble fokuset rettet mot det som foregikk der og da. Jeg oppdaget at jeg ble mer bevisst over omgivelsene og la merke til hvordan været, temperaturen, strømmingen av havet viste meg nye detaljer for hver gang jeg gikk denne turen.» (Kvinne 27 år)

Else Wiestad (2015) tydeliggjør vår tilstedeværelse og sier blant annet: «vi kan aldri IKKE være til stede» (Wiestad 2015 s. 25). Våre funn peker på at hverdagsturen med den samme runden hver gang åpner for nærværet. Å være nærværende betyr at du følger med, er våken og oppfatter noe (Wiestad 2015 s. 26). Den detalj rikdom som beskrives av våre informanter når de går den samme tur - ser ut til å gi dem nærvær, som har en betydning for vår mentale helse (Wiestad 2015 s. 26).

Forutsigbarhet/rutine & tanke prosesser som var dype/Romslige

Etter hvert som den samme turen blir gått flere og flere ganger er det noen som beskriver en kjedsomhet, men flere som beskriver at detaljene endre seg.

«Det jeg likte ved disse turene var at det ble en rutine. Det var noe jeg bare gjorde hver dag rett etter middag hver dag. Det var mitt lille fristed og pusterom. Det var også veldig forutsigbart. Jeg visste hva jeg gikk til.» (Kvinne 38 år)

«Det at jeg ble så godt kjent med stien gjorde at jeg følte meg trygg, og det hendte at jeg tok meg i å la tankene vandre mens jeg gikk på den kjente stien, uten å ha oppmerksomheten på det som var her og nå» (Kvinne 31 år)

Forutsigbarheten/rutinen var det andre funnet når vi går den samme turen. Ikke overraskende, men det ser ut til at det hos flere var med til å gjøre den berømte «dørstokk milen» mindre og så er det en sammenheng mellom rutinen som føre til trygghet og forutsigbarheten som ser ut til å gi rom for å la tankene vandre innover.

Forskjellige turer

Ved de forskjellige turer har vi trukket frem 3 vesentlige funn:

- Vanskeligere/krevde mer planlegging
- Oppmerksomheten utover/konsentrasjon
- Variasjon/utforske & nysgjerrighet/spennende

Vanskeligere/krevde mer planlegging

Det er nok dessverre ikke mange av oss som har 15 turer tilgjengelige rett utenfor døren. Å gå en ny tur hver gang krever at du for det første finner ut av hvor du har lyst til å gå, for det andre sjekker turkart/app o.l. hvis det er en plass du ikke har gått tidligere og for det tredje tenker mer over hva du har på og med – fottøy, drikke mm. Derfor ble de forskjellige turene også ofte litt lenger borte fra hjemmet og generelt ble selve turen også lenger. Samlet sett ble det derfor også opplevd som mere krevende mht. til tid og planlegging.

«Å skulle gå forskjellige turer 14 dager på rad var ganske mye mer utfordrende. Det krevde mer planlegging og forberedelse, og ble til tider stressende. For min del betydde det også mindre tid som jeg kunne bruke på selve turen. Men til gjengjeld var det spennende og friskt å utforske nye steder.» (Kvinne 31 år)

Oppmerksomheten utover/konsentrasjon

Her er det heller ikke overraskende at man er mer oppmerksom på omgivelsene – hvor er jeg? Hvor går stien? For mange av våre informanter betyr dette også at de da ikke hadde så mye tid til dypere tanker og at det også kunne gi en ro:

«Oppmerksomheten min på disse nye rundene krevde at jeg rettet mitt fokus mer mot omgivelsene rundt meg, når jeg da byttet rute hver dag. Jeg ble mer oppmerksom på lukter, blanke svaberg, myke strender og ulike typer skog. Det gav en slags ro i kropp og sjel. Turene krevde ikke så ekstremt mye av meg fysisk, så kroppen var ikke like sliten, men hodet fyltes med nye inntrykk og jeg kunne merke at hodet gav rom og plass til nye strategier og ideer» (Kvinne 52 år)

Variasjon/utforske & Nysgjerrighet/spennende

Flere kobler disse forskjellige turer til en opplevelse av oppdagelsesferd – nysgjerrighet – det var gøy eller som Kvinne 29 år skriver en dampende Innovasjonsfabrikk:

«Det å gå tur for meg handler mye om kreativitet. Jeg kan få mange ideer og kreative løsninger på ting når jeg går. Turperiode 2 merket jeg at gav grobunn for en mer livlig kreativitet enn Turperiode 1. Det å velge en ny vei, som kanskje kom ut av en følelse jeg hadde, gav også nye tanker og ideer. Det synes jeg var spennende å oppleve» (Kvinne 29 år)

«Turperiode 1 gav meg mer følelsesmessig tyngde og en opplevelse av å finne frem til mer indre "visdom", mens Turperiode 2 var mer som en dampende innovasjonsfabrikk som gav meg nye impulser.» (Kvinne 29 år)

Generelle betraktninger

Sist, men ikke minst kom det flere utsagn om det å være ute/gå tur hadde en generell positiv påvirkning og oppsummerte godt den tidligere nevnte forskning.

«Uansett synes jeg det har vært deilig å være ute og nyter å komme på nye steder. Jeg er alltid i bedre humør når jeg kommer inn fra en tur :)» (Kvinne 50 år)

«Begge turperiodene ga meg energi og overskudd til resten av dagen. Begge periodene ga meg fysisk aktivitet og mental hvile, noe jeg opplever viktigheten av. Begge turperiodene ga meg naturopplevelser på hver sin måte. Frisk luft, ro, fin natur og bedre humør.» (Mann 43 år)

«Både samme turrute og ulike turer gir glede her og nå, og overskudd og glede etterpå. Større variasjon i følelsesspekteret når man går nye steder- både gledelige overraskelser og frustrasjoner. Dette kan nok avhjelpes med mer planlegging.» (Kvinne 57 år)

Kvalitetene i dette studie peker frem for alt på at det å gå turer i hverdagen er bra for vårt velbefinnende. Den ene turformen er ikke bedre end den andre, men peker på kvaliteter som er ulike og som kan brukes forskjellig i pedagogiske og terapeutiske opplegg. Resultatene gir oss flere didaktiske muligheter for å kunne målrette bruk av nærnatur i jobben med mennesker. Vi kan bruke nærturen på en mer hensiktsmessig måte alt etter hvilke sider vi ønsker å ha fokus på. Ses dette i sammenheng med de fire inngangene til naturen – den fysiske, den kunnskapsbaserte, den estetiske og den følelsesmessige (Bischoff 2015, 2018), så kan vi utvikle en modell for bruk av nærnaturen i arbeidet med mennesker som gjør at vi får frem muligheter og nyanser i våre opplegg.

Videre bør det også være interessant for arealforvaltning og sammenhengen mellom arealforvaltning og folkehelse, bosteds attraktivitet og lokalplaner. Der mennesker bor skal det være adgang til småstier, skogholt, vann og flere turmuligheter i nærmiljøet. Under pandemien har vi sett en oppblomstring av bruk av nærnatur og dette understreker viktigheten av å skape rom for bevegelse og nærturer der folk bor – også i byene; grønne lunger, parker, småveier med trer og grønt.

Der har vært røster under pandemien som har hatt fokus på den økte slitasje – men dette er på mange måter en positiv form for slitasje som vitner om at vi har behov for å være i naturen og i særdeleshett i nærnaturen. Det er noe helt annet end å legge en motorvei over en myr. Tilgangen til natur og lov til å bruke den, bygger opp under nasjonale føringer for fysisk aktivitet og skaper tilhørighet til naturen. En velgått sti gir oss også trygghet og skaper et felleskulturelt rom i naturen.

Dette bringer oss til hvilke relasjoner til naturen som aktualiseres. Den samme tur og de forskjellige turer beskriver to forskjellige modus – en sirkulær modus og en mere lineær modus. Hvis vi ønsker at mennesker skal stoppe opp å ta seg tid i en tettpakket og kanskje stressende hverdag, så er det kanskje den faste turen rett utenfor døren som er den viktigste for vår mentale helse/livskvalitet. «Dørstokk milen» ser ut til å være mindre og turen gir forutsigbarhet og trygghet. Står man der imot fast i et problem, føler seg rastløst og trenger nye input, da er det kvalitetene knyttet til en tur vi ikke har gått før som kan utløse nye potensialer, skape rommet og nysgjerrigheten, få mennesker til å løfte blikket.

Begge turer kaller på livet, og ved å bli klar over kvalitetene ved dem, kan de brukes mer bevisst.

Litteratur

- Bischoff, Annette (2015): Stier mennesker og naturopplevelse. Novus forlag 2015
 Bischoff, Annette. & Mytting, Ivar (2018): Friluftsliv. Gyldendal 2018
 Brymer, Rogerson and Barton 2021 "Nature and health. Physical activity in nature" Routledge

- Mæland John Gunnar (2021) «Forebyggende helsearbeide – folkehelsearbeid i teori og praksis» Universitetsforlaget 5. utgave
- Malterud Kirsti(2012) «Systematic text condensation: A strategy for qualitative analysis». Scandinavian journal of public health. Vol 40.no.8 pp. 795-805
<https://www.jstor.org/stable/45150634>
- Nordh, Helena; Vistad, Odd Inge; Skår, Margrete; Wold, line Camilla; Bærum, Kim Magnus 2017 « Walking as urban outdoor recreation: Public health for everyone” Journal of Outdoor recreation and Tourism 2017. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2017.09.005>
- Olafsdottir Gunnthora; Cloke Paul; Schulz André et. Al. 2018 “Health Benefits of Walking in Nature: A Randomized Controlled Study Under Conditions of Real-Life Stress” Environment and Behavior 2020, Vol. 52(3) p. 248–274
<https://doi.org/10.1177%2F0013916518800798>
- Wiestad Else 2015 «Stedene som former deg. Om rom og subjektivitet» Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS 2. opplag

Naturen kan noget særligt! Evaluering af projekt Sund i Naturen

Søren Andkjær, Astrid Ishøj og Trine Top Klein-Wengel – Syddansk Universitet

Introduktion

Naturen bliver i stigende grad forbundet med sundhed og mentalt velvære blandt den generelle befolkning (fx Thompson Coon et al., 2011; Barnes et al., 2019), og ophold i naturen har vist sig at være forbundet med bedre humør og øgede niveauer af vitalitet (Joye et al., 2013; Richardson et al., 2016). Sammenhængen er især dokumenteret blandt mennesker med stressrelaterede problemer (Pálsdóttir et al., 2014) og blandt personer med depression (Korpela et al., 2016). En række studier peger på at udover at være i naturen er aktiviteter i naturen forbundet med sundhed og velvære (Mygind et al., 2019; Orr et al., 2016; Pretty, 2004).

Kun få undersøgelser har undersøgt de potentielle fordele ved aktiviteter i naturen med specifikke patientgrupper, og man ved relativt lidt om potentialet ved at bruge natur og friluftsliv i lokale og kommunale sundhedsfremme programmer. Dette er baggrunden for gennemførelsen og evalueringen af projekt Sund i Naturen, som er temaet for denne artikel, der bygger på tidligere artikler og rapporter (Andkjær et al., 2021, Wengel et al., 2020)

Projektet Sund i Naturen

Friluftsrådets har gennemført et treårigt projekt, Sund i Naturen, med den overordnede vision at fremme og integrere friluftsliv i de kommunale folkesundhedsindsatser. Friluftsrådets ønske har været at inspirere, kvalificere og øge fokus på friluftsliv og natur som ramme for forebyggende, sundhedsfremmende og rehabiliterende aktiviteter i kommunalt regi. Projektet er foregået i samarbejde med 10 udvalgte fokuskommuner og er forløbet i fem faser: 1) Vidensindsamling og partnerskaber, 2) Udvikling af good practice-metoder, 3) Implementering og afprøvning, 4) Dokumentation og evaluering, 5) Forankring og national udbredelse.

Der var 4 målgrupper i projektet, hvor der i evalueringen er fokuseret på voksne med kroniske fysiske helbredsproblemer (fx cancer, diabetes) og voksne med psykiske problemer (stress, angst og depression).

Indsatserne i de 10 kommuner har været meget forskellige men dog med en række fælles karakteristika. Det er det sundhedsfaglige personale evt i samarbejde med natur-/friluftslivsleder, der har stået for den praktiske gennemførelse af forløbene, som har bestået af basale friluftslivsaktiviteter i lokalområdet, vandreture, fysisk træning, MTB, meditation, bål m.m. Der har været tale om frivillig deltagelse og forløbene har været 8-12 uger med minimum 1 mødegang om ugen.

Evalueringen – formål, teori og metoder

Projekt Sund i Naturen er evalueret af Active Living, Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet. Formålet med evalueringen af Sund i Naturen har været at belyse, hvordan friluftsliv og natur kan integreres i kommunernes folkesundhedsindsatser med fokus på specifikke

sundhedsmæssige udfordringer og hvilken betydning de kommunale sundhedsforløb med friluftsliv og natur har haft for de deltagende borgere. I evalueringen er anvendt kvalitative metoder da formålet er at belyse menneskelige erfaringsprocesser og oplevelser. Der er blevet foretaget gruppeinterviews med projektgrupperne i alle 10 fokuskommuner og observation samt fokusgruppeinterviews med deltagerne i seks udvalgte kommuner.

Der er tale om en kvalitativ evaluering med en metodisk ramme inspireret af filosofisk hermeneutik (Denzin & Lincoln, 2000; Gadamer, 2008) med et design med multiple casestudier (Merriam 1998; Flyvbjerg 2001; Stake 2005) med fem udvalgte case. Der er anvendt kvalitative fokusgruppeinterviews (Rabiee, 2004) og observationer og data er analyseret i en abduktiv analytisk proces (Charmaz, 2006; Timmermans & Tavory, 2012) med brug af kvalitativ reflektiv tematisk analyse (Braun, Clarke, & Weate, 2016).

Eftersom målet er at undersøge betydningen af kommunale sundhedsfremme eller rehabiliteringsprogrammer for deltagernes oplevede sundhed og trivsel er Self-Determination Theory (Ryan & Deci 2000) valgt som teoretisk ramme. Hovedtanken i teorien er, at en øget indre motivation vil kunne bidrage til øget sundhed og trivsel. På baggrund af et solidt empirisk materiale konkluderer Ryan & Deci, at indre motivation og dermed menneskelig trivsel og velbefindende forudsætter opfyldelsen af tre psykologiske og almenmenneskelige behov: selvbestemmelse, kompetence og samhørighed.

Teorien anvendes i evalueringen som baggrund for og som et konkret værktøj til at besvare, hvorvidt de kommunale sundhedsindsatser med friluftsliv og natur fremmer borgernes sundhed og trivsel.

Resultater

Selvbestemmelse

Flere af de deltagende borgere har tydeligvis gennem sundhedsindsatserne med friluftsliv fået en oplevelse af øget selvbestemmelse, hvilket har virket motiverende for deres deltagelse i de enkelte forløb og dermed kan siges at have haft betydning for deres sundhed og trivsel.

Deltagerne oplever, det at være i naturen som noget positivt, de selv kan vælge til, hvilket motiverer dem til at komme ud i naturen og være aktive på egen hånd eller sammen med andre.

”... det står frit for, hvor meget man vil udlevere den ene dag og den anden dag. Jeg synes, at det foregår på en meget respektfuld og naturlig måde. Man kan sige forholdet mellem os er lige så naturligt som det at være i naturen.” (Deltagergruppe B)

Deltagerne oplever, at der er et mindre sygdomsorienteret fokus i sundhedsindsatserne med friluftsliv, hvilket betyder, at de i høj grad selv er med til at bestemme, hvor meget de vil åbne op og fortælle. Dette virker motiverende i forhold til at deltage i indsatserne

”Naturen har ingen fordringer. Den har ingen forventninger til dig. Hvorimod hvis du er i et fitnesscenter, der er nogle rammer, der forventer vi et eller andet ift., hvordan du opfører dig. Det gør naturen jo ikke, der kan du næsten opføre dig, som du vil – hvis du behandler den ordentligt selvfølgelig.” (Projektgruppe 4)

Kompetence

Deltagerne giver udtryk for, at de i forskellig grad har fået kompetencer under friluftaktiviteterne i forbindelse med sundhedsindsatserne. Generelt oplever deltagerne, at de har fået inspiration til og viden om, hvordan de kan bruge naturen, når sundhedsindsatserne afsluttes. Dette har motiveret flere af dem til at bruge naturen alene eller sammen med andre i deres hverdag.

Deltagere med stress, angst og depression giver udtryk for, at de gennem indsatsen er blevet bedre til at finde ro. De oplever, at de er blevet bedre til at reflektere over deres tanker og derigennem bedre til at forstå, hvorfor tankerne dukker op. De har gennem aktiviteterne erfaret, hvordan der kan komme ro i kroppen, hvorved andre ting i hverdagen bliver nemmere.

"I stedet for at jeg bare kører rundt i tankerne, så er jeg blevet bedre til at observere tankerne og den vej igennem bedre forstå, hvorfor nogle af de her ting sker. Og samtidig blive så opslugt af det, det er meditationerne rigtig god til." (Deltagergruppe D)

På indsatserne for kronikere, fremhæver deltagerne, at indsatserne har påvirket deres fysiske formåen i en positiv retning, der giver dem overskud og fysisk velvære – og dermed en øget sundhed og trivsel. De oplever bl.a., at de er blevet stærkere, mere udholdende og har fået en bedre kondition, hvilket giver dem mere lyst til at bevæge sig og selvtræne.

"Jeg synes også, at min mobilitet er blevet bedre. Jeg har mere lyst til at bevæge mig. Jeg er sådan en, der sidder ved mit skrivebord meget af min tid, og jeg kan godt mærke, at jeg har det meget bedre og er mere udholdende." (Deltagergruppe F)

Samhørighed

Størstedelen af borgerne oplever at have fået en samhørighed til den gruppe, de har været en del af. De er blevet en del af et ligeværdigt fællesskab, hvilket har øget deres oplevede trivsel.

"Og så tror jeg, at det, at vi alle mødes på en eller anden måde og kommer her, fordi vi har et eller andet, som vi boksers med, det giver os sådan (et ligeværdigt fællesskab). (...) Her er der ligesom balance mellem os." (Deltagergruppe D)

Deltagerne giver udtryk for, at de har oplevet et stort sammenhold i de enkelte forløb. De er hurtigt blevet en gruppe, som har haft noget særligt sammen gennem forløbet. Deltagerne har oplevet en høj grad af samhørighed og tilknytning til de andre deltagere, og opbygningen af de sociale relationer har haft afgørende betydning for deres motivation til at deltage i sundhedsindsatserne.

"Det sammenhold, som vi har, det er altså helt fantastisk. Og netop igen at man glæder sig til at komme ned. Vi har det rigtig godt på holdet. Virkelig, virkelig godt. Og den energi vi har sammen og vi får fra hinanden, den er også fantastisk. Og støtte, det er jo det samme igen. Støtten vi får fra hinanden, den er også vigtig."

Diskussion af resultaterne

Som ved alle andre videnskabelige undersøgelser rummer denne evaluering en række styrker og svagheder, som må tages med i betragtning. Evalueringen giver dybdegående og nuanceret

kendskab til og konkret, kontekstbunden viden om de udvalgte indsatser og om de deltagende borgeres oplevelse af indsatserne (Flyvbjerg, 2015). Evalueringen er kvalificeret med brug af den teoretiske ramme, og resultaterne bakes op af andre både internationale (Orr et al., 2016; Pretty, 2004) og nationale studier (Andersen, 2019; Ejbye-Ernst et al., 2018; Pedersen et al., 2017).

Set i et kritisk perspektiv kan man mene at den kvalitative evaluering har en række begrænsninger, idet: 1) der er tale om meget forskellige indsatser og forskellige målgrupper, som kan gøre sammenligninger vanskelige; 2) deltagerne vurderer selv deres oplevelse af sundhed og trivsel; 3) der er tale om et relativt lille materiale, hvorfor der ikke umiddelbart kan generaliseres; 4) det er ikke muligt ud fra materialet og undersøgelsen at sige noget om overførbareheden af de enkelte sundhedsindsatser til deltageres hverdagsliv og dermed om en effekt eller betydning på længere sigt.

På trods af de beskrevne udfordringer og problematikker er resultaterne med til at tegne et deltaljeret og nuanceret billede af, hvordan friluftsliv kan implementeres i sundhedsindsatser, og hvilken værdi, der ligger i dette. Resultater fra en række andre undersøgelser og projekter bekræfter resultaterne af analysen og de påviste gennemgående mønstre og tendenser, hvorfor disse må formodes at have betydning udover de inkluderede cases.

Konklusion

De deltagende borgere har oplevet de kommunale folkesundhedsindsatser med friluftsliv og natur som betydningsfulde for deres sundhed og trivsel. Størstedelen af borgerne giver udtryk for, at de gennem indsatserne har fået inspiration til og viden om, hvordan de kan bruge friluftsliv og natur i deres hverdag. Dette har givet dem større mod på, lyst til og glæde ved friluftsliv og natur.

Med udgangspunkt i ”Self-Determination”-teorien kan det konkluderes, at flere af de deltagende borgere gennem sundhedsindsatserne med friluftsliv har oplevet en forbedring af deres sundhed og trivsel.

Der er enkelte mindre forskelle mellem de to deltagergrupper, hvor voksne med kroniske fysiske helbredsproblemer i højere grad vægter det at blive udfordret og udvikle nye fysiske færdigheder, som har gjort dem i stand til at mestre nye aktiviteter. Den anden målgruppe, voksne med psykiske problemer, vægter i højere grad det at finde ro i naturen som en ny kompetence.

Deltagerne oplever naturen som et frirum, hvor de kan åbne op og mærke deres krop og sind, og hvor det sociale fællesskab har gode betingelser. Bålet er et centralt element i indsatserne, idet det dels giver mulighed for fleksibilitet og selvbestemmelse, hvor man kan vælge at trække sig tilbage, og dels konkret og symbolsk peger på fællesskabet.

Deltagerne fremhæver aktiviteterne og friluftslivet, som giver dem kropslige oplevelser, de kan relatere til deres egen livssituation. Det bliver på denne måde klart at det handler om mere end at være i naturen. Det handler både om at være og gøre noget i naturen – og aktiviteterne og måden de tilrettelægges på, har stor betydning for deltageres oplevelse og for deres trivsel.

Resultaterne giver ikke anledning til at fremsætte påstande om at naturen har helbredende kræfter, som det af og til fremføres af medierne. Evalueringen viser derimod hvordan friluftsliv og natur med fordel kan integreres i kommunernes folkesundhedsindsatser med fokus på specifikke sundhedsmæssige udfordringer og den peger på den positive betydning de kommunale sundhedsforløb med friluftsliv og natur har haft i forhold til de deltagende borgeres sundhed og trivsel.

Det kan samtidigt anbefales at forskningen indenfor dette samfundsvigtige område styrkes med større studier med flere cases og større populationer og med brug af flere forskellige metodiske tilgange.

Referencer

- Andkjær, S., Klein-Wengel, T.T., Ishøi, A. & Bjørk Petersen, C. (2021) Being and doing in the outdoors brings something extra. Evaluating the Danish Healthy in Nature Project, *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 16:1, 1983947, DOI: 10.1080/17482631.2021.1983947
- Barnes, M. R., Donahue, M. L., Keeler, B. L., Shorb, C. M., Mohtadi, T. Z., & Shelby, L. J. (2019). Characterizing nature and participant experience in studies of nature exposure for positive mental health: An integrative review. *Frontiers in Psychology*, 9(2617). <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.02617>
- Braun, V., Clarke, V., & Weate, P. (2016). Routledge handbook of qualitative research in sport and exercise. In B. S. Smith & A. C. Sparkes (Eds.), *Using thematic analysis in sport and exercise research* (pp. 191–205). Routledge.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Sage.
- Denzin, N., & Lincoln, Y. (2000). *Handbook of qualitative research* (2nd ed.). SAGE Publications, Inc.
- Ejbye-Ernst, N.; Seidler, P.H. & Sørensen, V. (2018). *Inddragelse af naturen i arbejdet med børn og unge i udsatte positioner – med naturaktiviteter som en integreret del af indsatsen. Kortlægning af eksempler på god praksis*. København: Københavns Universitet, Videnscenter for Friluftsliv og Naturformidling
- Flyvbjerg, B. (2015). Fem misforståelser om casestudiet. I: Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (Red.), *Kvalitative metoder – en grundbog* (2.udg., s. 497-520). København: Hans Reitzels Forlag.
- Flyvbjerg, B. (2001). *Making social science matter: Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge University Press.
- Gadamer, H.-G. (2008). *Philosophical hermeneutics*. Univ of California Press.
- Joye, Y., Pals, R., Steg, L., Evans, B. L., & Chapouthier, G. (2013). New methods for assessing the fascinating nature of nature experiences. *Plos One*, 8(7), e65332. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0065332>
- Merriam, S. B. (1998). *Qualitative research and case study applications in education*. Jossey-Bass.
- Mygind, L., Kjeldsted, E., Hartmeyer, R. D., Mygind, E., Bølling, M., & Bentsen, P. (2019). Immersive nature-experiences as health promotion interventions for healthy, vulnerable, and sick populations? A systematic review and appraisal of controlled studies. *Frontiers in psychology*, 10, 943. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00943>.

- Pálsdóttir, A. M., Persson, D., Persson, B., & Grahn, P. (2014). The journey of recovery and empowerment embraced by nature — clients' perspectives on nature-based rehabilitation in relation to the role of the natural environment. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 11(7), 7094–7115.
<https://doi.org/10.3390/ijerph110707094>
- Pedersen, B.W, Andkjær, S. & Stöckel, J.T. (2017), *Evaluering af Naturprojektet. Sundheds- og beskæftigelsesprojekter i Furesø og Kerteminde*. Odense: Institut for Idræt og Biomekanik, Syddansk Universitet.
- Pretty, J. (2004). How nature contributes to mental and physical health. *Spirituality and Health International*, 5(2), 68–78. <https://doi.org/10.1002/shi.220>
- Orr, N., Wagstaffe, A., Briscoe, S., & Garside, R. (2016). How do older people describe their sensory experiences of the natural world? A systematic review of the qualitative evidence. *BMC Geriatrics*, 16(1), 116. <https://doi.org/10.1186/s12877-016-0288-0>
- Rabiee, F. (2004). Focus-group interview and data analysis. *Proceedings of the Nutrition Society*, 63(4), 655–660. <https://doi.org/10.1079/PNS2004399>
- Richardson, M., Cormack, A., McRobert, L., Underhill, R., & Somers, C. M. (2016). 30 days wild: Development and evaluation of a large-scale nature engagement campaign to improve well-being. *Plos One*, 11(2), e0149777. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0149777>
- Ryan, R., & Deci, E. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.
<https://doi.org/10.1037//0003-066x.55.1.68>
- Stake, R. E. (2005). Qualitative case studies. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of qualitative research* (3rd ed., pp. 443–466). Sage.
- Timmermans, S., & Tavory, I. (2012). Theory construction in qualitative research: From grounded theory to abductive analysis. *Sociological Theory*, 30(3), 167–186.
<https://doi.org/10.1177/0735275112457914>
- Thompson Coon, J., Boddy, K., Stein, K., Whear, R., Barton, J., & Depledge, M. H. (2011). Does participating in physical activity in outdoor natural environments have a greater effect on physical and mental wellbeing than physical activity indoors? A systematic review. *Environmental Science & Technology*, 45 (5), 1761–1772.
<https://doi.org/10.1021/es102947t>
- Wengel, T. T. T., Ishøi, A., & Andkjær, S. (2020). "NATUREN KAN NOGET SÆRLIGT": *Kvalitativ evaluering af Friluftsrådets projekt Sund i Naturen*. (1 ed.) Movements. Movements Vol. 2020 No. 1

Norsk pilegrimsvandring som friluftsterapi

Nanna Natalia Jørgensen – Høgskulen i Volda

Introduksjon

Det er en økende trend å revitalisere hensvunne pilegrimsleder for både kulturelle og kommersielle formål, slik som den norske St. Olavsleden (Øian, 2019). Det er også en økende trend å legge ut på langtids langdistanse pilegrimsvandring (PV) for motiver som selvoppdagelse, selvutvikling og selvterapi. Dette står i klar motsetning til de mer allmenne formeninger om PV som en rent rituell og religiøs reise (Jørgensen, 2017).

Det viser seg nemlig at PV langs vår norske Olavsled – som omtales som en hemmelighet, nesten ingen kjenner til (Kehoe (2019), men som i høymiddelalderen var Nordens pilegrimsdestinasjon (Raju, 2015) – kan tilby en terapeutisk dimensjon knyttet til et individs selv og allmenne helse, som tilfellet er med den velkjente spanske Camino Santiago de Compostela (Jørgensen, 2008). PV som friluftsterapi er stort sett et utforsket felt innen helsevitenskap, helseomsorg og helsetiltak til tross for at PV gjennom tidene har vært foretatt ikke bare for bot og bønn, men også for helse og velvære (Muir, 2017).

PV har de seneste fire tiårene blitt omtalt i helsefremmende og selv-/terapeutiske termer (Frey, 1998; Parra, 2004; Lunga, 2006; Jørgensen, 2008, 2017, 2018; Mikaelsson, 2012; Vestøl, 2013). PV t.o.m. anbefales og foreskrives av enkelte terapeuter (Bodziak, 2006; Lunga, 2005), brukes i visse resosialiseringspraksiser for ungdomskriminelle og innsatte (Feinberg, 1985; Eckbo, 2005; Luthen, 2009; Araújo, 2018; Back in the ring, 2019), i noen rehabiliteringstiltak (Lunga, 2005; Brieseck, Bran og Nyhuis, 2013) og foreslås som (del av) terapi (Parra, 2005; Rosenlund, 2005; Lunga, 2007, 2010; Jørgensen, 2017, 2018; Courtney, 2012).

Den artikkelbaserte doktoravhandlingen til forfatteren (Jørgensen, *under trykking*) søker å finne ut om det finnes lignende 'terapeutiske' funn hva angår den norske Olavsleden i likhet med Camino. Avhandlingen, bestående av 3 artikler, gir en gjennomgang av PV litteratur, praksis og helseinnvirkninger med vekt på Caminoen som er en av pilegrimsledene det er forsket mest på (Jørgensen, 2017). Studien beskriver motivene til folk i forkant av deres Olavsvandring, prosessene (slik de oppleves mentalt, fysisk, åndelig, sosialt og sensorisk under vandringen) (Jørgensen, Eade, Ekeland og Lorentzen, 2020a), effektene (på dagligliv, adferd og fremtidige handlinger etter vandringen) og de terapeutiske mekanismene som ifølge vandrerne frembringer disse prosessene og effektene forbundet med å gå den norske leden (Jørgensen, Eade, Ekeland og Lorentzen, 2020b). Avhandlingen sammenligner disse aspektene med forfatterens tidligere Camino-funn fra hennes masteravhandling (Jørgensen, 2008), og spør seg om man kan snakke om PV universalier og en terapeutisk mobilitet mtp. disse to ledene.

Metode

Hva angår metode for Artikkel I, ble gjennomgang av både litteratur og praksis for PV som terapi gjort ved å utføre et bredt søk, gitt dette nye feltet (Krumsvik and Røkenes, 2016).

Med tanke på den knappe kunnskapen om motivene, prosessene, effektene og de terapeutiske mekanismene forbundet med å gå Olavsleden, valgte forfatteren et kvalitativt utforskende design med grounded theory tilnærming for å analysere dataene for Artikkel II og III, for hvilke en bred gjennomgang av relatert litteratur og termer også ble foretatt. For Artikkel II og III, ble et sett kvalitative åpne før-, underveis- og etter-spørreskjemaer på 7 språk utviklet og gjort tilgjengelig ved alle pilegrimsherbergene langs Olavsruuten i 2017. Disse ble besvart av i alt 53 pilegrimer med en gjennomsnittsalder på 52 år, fra 13 land og med ulike trossystemer.

Motivasjons-, prosess-, effekt- og terapeutiske kategorier ble frembrakt gjennom en induktiv tematisk tekstanalyse av deres svar, og forklaringer ble søkt i eksisterende litteratur og relevante teorier, som relasjonell ontologi (dvs. at alt henger sammen) (Sidorkin, 2002) og mobilitetsteori (dvs. hvordan alt påvirkes av vår mobilitet) (Urry, 2002).

Resultater

Litteraturgjennomgangen viser at PV gir en hel rekke psykiske, fysiske, åndelige, sosiale og sensoriske helsefordeler som selvrefleksjon, bedre humør, bedret form og søvn, åndelig styrke, større utholdenhet og mestringssevner, en følelse av samhold, sammenheng og tilhørighet, revurdering av personlige verdier og stimulering av sansene. Av størst betydning, forbedrer PV selvregulering, problemløsning, personlige helseressurser og gir mening, tilhørighet og selvheling. Ved siden av, eller i stedet for behandling, viser litteraturen at PV kan f.eks. redusere innleggelser, medisinerbruk, helsekøer, langtids sykemelding og depresjon gjennom folks egne helseressurser. Noen få eksisterende institusjoner, som bruker PV som del av behandlingen, viser at PV kan hjelpe i rehabiliteringen av mennesker med sosiale tilpasningsvansker og psykiske utfordringer. Slik sett, har PV også blitt foreslått som terapi (Jørgensen, 2017).

Motivene indikerer at religiøse grunner ikke var dominerende i folks søken med Olavsleden, men var av en personlig/eksistensiell, relasjonell og meningsskapende karakter – med hensyn til deltakernes selv, liv, helse og sosiale forbindelser. De viktigste årsakene viste seg å være kontemplasjon, helse, sosiale/solitære, PV eller gjentakelse av PV, og naturmotiver. Disse ble etterfulgt av mindre nevnte motiver som reise/historiske/kulturelle interesser, åndelige og religiøse årsaker, et mer tilstedeværende, enkelt og sakte liv, og livsfeiringer, veikryss og overganger (Jørgensen, Eade, Ekeland og Lorentzen, 2020a).

Prosessene pilegrimene rapporterte var mentale, fysiske, åndelige, sosiale og sensoriske. Selv om alle prosessene er nært forbundet, var de mentale helseprosessene de mest nevnte. Disse bestod av selvfordypelse (selvrefleksjon, bearbeidelse av problemer), selvforløsning (katarsis, sinnsfrigjøring) og selvrestitusjon (helhet, empowerment, mental ro, helbredelse, enkelhet og tilstedeværelse). De fysiske prosessene inkluderte forbedret form og søvn, større utholdenhet og mestringssevner. De åndelige prosessene omfattet religiøs refleksjon og åndelig berikelse. De sosiale prosessene favnet en fellesskapsfølelse, deling av erfaringer, en pedagogisk og sosial praksis, samt en revurdering av personlige verdier. Mens de sensoriske prosessene involverte stimulering av sansene og en følelse av sammenheng og tilhørighet gjennom naturen (Jørgensen, Eade, Ekeland og Lorentzen, 2020b). Ingen uttalte negative opplevelser ble nevnt bortsett fra mindre gåplager samt at enkelte tjenester langs pilegrimsleden var stengt, utfordrende strekninger og noen uvennlige verter.

Effektene innebar forbedret mental, fysisk, åndelig og sosial helse (bedre mental funksjon, økt fysisk aktivitet, åndelig styrke, styrkede sosiale bånd); økte personlige helseverdier (selvstyrke, selvmestring og selvbevissthet), og et mer positivt syn på livet (større perspektiver, opplevelse av mening, tillit, tilstedeværelse, enkelhet, et langsommere liv) og bekreftelse av seg selv/personlige verdier. Ikke alle rapporterte om endringer som følge av å gå leden. Likevel, opplevde de fleste deltakerne varige effekter med innflytelse på deres daglige liv, atferd og fremtidige handlinger.

De uttalte terapeutiske mekanismene kom ned til tre sentrale nøkkelfaktorer: vandring, natur og fellesskap: den fysiske anstrengelsen av en oppmerksom, reflektert, tilstedeværende, langsam og langvarig langdistansevandring, og de berikende møtene med natur og mennesker.

Diskusjon

PV universalier

De ovennevnte Olav-resultatene bekrefter forfatterens tidligere Camino-funn, presentert ved Forskning i Friluft i 2018 (Jørgensen, 2018). Likhetene mellom funnene kan dermed ansees for karakteristiske eller universelle for akkurat disse to ledene. Ifølge Reader (2005, s. 267), er det imidlertid «unøyaktig vitenskap å bygge eller anslå universelle modeller fra enkelttilfeller og fra tilfeller som av natur er spesifikke for visse kulturelle miljøer». Videre forskning er derfor nødvendig langs andre pilegrimsleder, til tross for de åpenbare universelle trekkene mellom Olavsleden og Camino, innrammet i tabellen (Jørgensen, *under trykking*) på påfølgende sider:

St. Olavsled og Camino PV motiver, prosesser, effekter og terapeutiske mekanismer

Motiver

Main categories in order of importance	St. Olav Way subcategories	Camino subcategories
1) contemplation	- time to think, clarity, time-out, the inner journey	- time to think, clarity of thoughts, time-out to self-reflect, connect with the self/inner voice
2) health	- processual and therapeutic motives - mental strength, balance, trust and test - physical challenge, bliss, rebirth and shape	- process and restore from different life challenges, disease or personal loss - mental peace, inner balance and healing - physical, mental and social challenge - spiritual rebirth, develop as human being, experience personal transformation, even a miracle - become more conscious of needs, longings, wishes, and how to realize them

		- searching for the right way/ solutions
3) fellowship and solitude	- different forms of social walking, inspirational encounters and supportive fellowship - solitary walking	- find existential meaning and answers, solitude and company - walking with or for someone
4) walking long-term long-distance pilgrimages	- walking for a long enough time	<i>(not mentioned explicitly)</i>
5) repeating the pilgrimage existence	- the whole pilgrimage experience	<i>(not mentioned explicitly)</i>
6) nature	- nature-bathing, self-immersion, mental rest and alone-time	- contact with nature, something bigger/superior and mystic
Less significant motives		
7) historical/cultural/travel interests	<i>(minor motive)</i>	<i>(some cultural and historical interest)</i>
8) spiritual/religious reasons	<i>(minor motive)</i>	- spiritual motives and semi-religious motives
9) a more present/simple/slow life	<i>(minor motive)</i>	- a simpler existence, break with routines/society-imposed values, live the moment
10) life celebrations/crossroads/transitions	<i>(minor motive)</i>	- celebrate life

(Jørgensen©under trykking)

Prosesser

Main categories	St. Olav Way	Camino
Mental processes	- self-immersion (self-reflection, processing problems) - self-release (catharsis, mind liberation) - lighter/happier mood - self-restoration (through a walker's high/bliss, empowerment, mental peace, healing, wholeness, presence, simplicity)	- self-awareness of thoughts, problem-solving and creative thinking - reduction of milder mental and psychosomatic problems - more stable mood, increased life joy, self-esteem and self-worth - wellbeing, empowerment/emotional strength, healing - blissful meditative flow through physical transcendence/walking 'high'
Physical processes	- improved shape and sleep, greater persistence and coping skills	- physical presence by becoming more their bodies and less their thoughts

Spiritual processes	- religious reflection and spiritual enrichment	- sense of self-discovery, self-regulation, self-transformation - synchronization of body, mind and soul, becoming one with self and nature/God
Social processes	- community feeling, the sharing of experiences, and an educational and social practice, including a re-evaluation of values	- common good, part of an anonymous moving community, making opening-up easier and a space in which to review and negotiate personal and external values and rehearse human relations, independence, boundaries and self-performance, becoming more of the authentic self.
Nature/sensorial processes	- stimulation of the senses - a sense of coherence and belonging	- greater sensory impressions, awareness of silence - dissolution of self and time, becoming part of something bigger, giving a sense of purpose, coherence, integration
(Negative experiences/ Side-effects)	- minor walking ailments, certain closed services, some challenging stretches and a few insensitive hosts	-ailments such as blisters, backpain and tendonitis

(Jørgensen©under trykking)

Effekter

Main categories	St. Olav Way	Camino
Improved health	- better mental, physical, spiritual, social, health (better mental functioning, increased physical activity, spiritual strength, and strengthened social ties)	- psychological, physical, spiritual, relational effects (mental confidence, physical power, endurance, fitness, strengthened spirit, nurture/improvement of friendships)
Strengthened health assets	- increased personal health assets (self-strength, -coping and -awareness)	increased mental and physical strength, self-consciousness and -efficacy
Greater outlook on life	- a more positive outlook (greater life perspectives, meaning, trust, presence, simplicity, slower life), a confirmation of self/values	- new life perspectives, hopes, courage and truths, a redefinition of self, presence, simplicity, reappraisal of personal values/experiences

Change	Not everyone reported change. Still, most reported lasting effects on their daily life, behaviour and future	Everyone experienced some kind of change, some profound, due to the Way's total experience
--------	--	--

(Jørgensen©under trykking)

Terapeutiske mekanismer

Main categories	St. Olav Way	Camino
Walking	1) the physical effort of a mindful, reflective, present, slow, long-term long-distance walking (should be over a long-enough time and distance)	1) the physical act of long-term walking (enabling meditative flow and self-transcendence, deeper self-dialogue/encounter with self, occurring after 10-14 days)
Nature	2) the enriching encounters with nature	2) the self-reflective value of nature (alternating between the past, present and future, giving a sense of becoming one with oneself and coherence with a greater whole)
Community	3) the enriching encounters with people	3) the self-regulating conversations with co-walkers (having a psychotherapeutic quality)

(Jørgensen©under trykking)

PV som relasjonell og terapeutisk mobilitet

Med utgangspunkt i ovennevnte resultater og universalier, foreslår forfatteren et rammeverk for en PV teori og endringsprosessmodell som grunnlag for en fremtidig PV terapi, basert på relasjonell ontologi og mobilitetsteori.

Relasjonell pilegrimsforskning, med utgangspunkt i relasjonell ontologi (Sidorkin, 2002), utforsker menneskers intime engasjement med pilegrimsferder og landskap/natur. Naturen er ikke bare et materielt objekt, men er aktivt sammenvevd og involvert i en dialog med oss (Maddrell, della Dora, Scafi og Watson, 2015; Eade, 2018). Vi utviklet oss i et 'utemiljø' og er dermed naturlig forbundet med og påvirkes av naturen gjennom våre sanser (O'Mara, 2021). På samme måte er ikke folks tuopplevelser bestemt av en objektiv virkelighet: til tross for at de har gått den samme PV, legger pilegrimer merke til forskjellige ting som appellerer til dem underveis (Sørle, 2018). Vandrene møter landskapet visuelt og materielt og engasjerer seg kinetisk, sansemessig og åndelig med det, de både ser og blir en del av landskapet. Dette minner oss om den falske dikotomien om separasjonen mellom naturen og mennesket (slik som kroppen og sinnet) (Harper et al., 2021). Mobilitetsteori inspirerer oss til å forstå vår dynamiske verden gjennom hvordan vi beveger oss, hvem vi beveger/påvirker, og resultatene av bevegelsene våre (Urry, 2002; Sheller, 2017), også i legemliggjorte praksiser på tvers av tid og rom, slik som under en pilegrimsreise (Coleman og Eade,

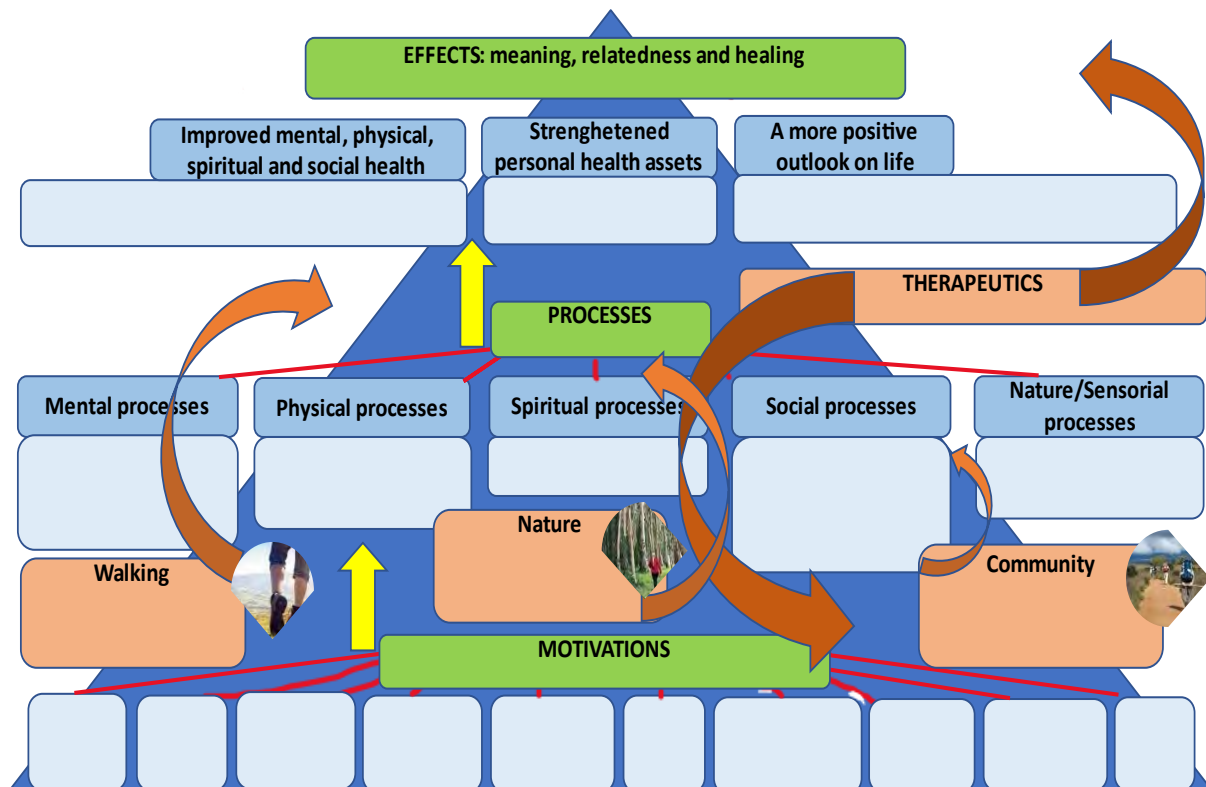
2004; Gale et al., 2015; Tingle 2018). Bevegelse/vandring er kvintessensen av menneskelig mobilitet. 'Vandringsmobilitet' blir sett på som en legemlig handling og praksis som kombinerer mentale, fysiske og felles fordeler, og en måte å oppleve et lavere tempo og engasjere seg i naturlige og sosiale omgivelser (Gatrell, 2013; Hall et al., 2017; Macpherson, 2017). For Ingold (2010) er vandring en prosess der omgivelser/overflater – synlige og usynlige, følbare og ufølbare (Merleau-Ponty, 1968) skapes når den vandrende kroppen kontinuerlig puster, beveger seg og samhandler med overflaten materielt og åndelig. Med andre ord, vi blir mer av oss selv ved å vandre i naturen og samhandle med våre sosiale omgivelser.

Vandring, natur + fellesskap = PV terapi

Med utgangspunkt i relasjonell ontologi og mobilitetsteori, er det en mobilitet (og utveksling) av motivasjoner, tanker, erfaringer og bekreftelser som finner sted i den relasjonelle interaksjonen mellom natur og mennesker på pilegrimsleder som Olavsveien og Camino. Ved å mobilisere sine fysiske ressurser, dykke i naturen og fortelle om sine liv, opplever vandrerne salutogenese/helsefremming (Antonovsky, 0000) og flow/sammenheng (Csikszentmihaly, 1990). De forbedrer sine mentale ressurser, åndelige velvære, selvtilstrekkelighet og mestring, noe som igjen påvirker deres livsvalg, fungering, motivasjon og følelse av mening (Bandura, 1995). Vandring i naturen har vist seg å være integrerende i mange terapeutiske landskapsopplevelser. Doughty (2013) sier delt/felles bevegelse kan produsere støttende sosiale rom som oppleves som gjenopprettende. Sosial vandring har videre en betydelig innvirkning på sosial interaksjon og det delte legemliggjorte landskapet, og forandrer landskapet til et mobilt terapeutisk landskap. Dette kan tilskrives PVs dynamikk mellom vandring, natur og sosial interaksjon/fellesskap. Som Bell et al. (2017, s.13) skriver: «PV utgjør en terapeutisk mobilitet som forbinder pilgrimen gjennom sosiale interaksjoner, fysisk aktivitet og direkte engasjement» i et terapeutisk landskap – noe som utgjør og bekrefter de tre terapeutiske mekanismene ved PV: vandring, natur og fellesskap (Jørgensen, 2008; 2018; 2020b; *under trykking*).

PV endringsprosessmodell

I følgende endringsprosessmodell, presenterer forfatteren PVs universalier mellom Olavsveien og Camino, hvordan motivene ofte ligger til grunn for og henger sammen med de videre prosessene og effektene folk opplever, frembrakt av PVs tre terapeutiske mekanismer (Jørgensen, *under trykking*). Man skal lese modellen nedenifra og opp, slik som Maslows (1943) behovspyramide, hvor de høyeste behovene befinner seg øverst slik som PV effektene folk gjerne oppnår post-PV:

PV endringsprosessmodell (Jørgensen) © under trykking

Konklusjon

Kort oppsummert, å gå fra sted til sted gjennom det terapeutiske landskapet av en pilegrimsled i forhold til naturen og sosiale andre, gjør PV til en relasjonell og terapeutisk mobilitet og manifestasjon av selve konseptet 'terapeutiske landskap/mobiliteter'. Resultatene viser det er åpenbare relasjonelle og helseorienterte motiver, prosesser og effekter knyttet til både Olavsleden og Caminoen. Med denne kunnskapen kan vi lettere identifisere aspekter ved PV som kan ha overføringsverdi til f.eks. helsefremmende arbeid (Vestøl, 2013) og friluftsterapi, som også vektlegger relasjonen til naturen og et sosialt fellesskap.

Det er et økende behov for helserestituerende og -bærekraftige alternativer (Brieseck, 2006). Folkehelsemyndighetene begynner å anerkjenne verdien av, nærheten til og kontakten med naturen og et fellesskap som helsefremmende, særlig i lys av Covid-19-pandemien. Manglende kontakt med omgivelsene i lys av ulike nedstengninger har minnet oss på den grunnleggende forbindelsen mellom helse og miljø. Lokalt samarbeid på tvers av helseforskning og praksis kunne føre til større engasjement og bærekraft over tid gjennom integreringen av naturbaserte praksiser, som PV, inn i eksisterende intervensjoner (Harper et al., 2021).

Forfatterens doktorgradsstudie utfordrer allmenne antagelser om hvorfor folk begir seg ut på pilegrimsleder som Olavsveien. Arbeidet tilfører kunnskap til PV-feltet, at PV brukes til selvterapeutiske formål, og at mening, tilhørighet og selvheling kan oppnås som et resultat også av å gå denne leden. Studien bekrefter at PV har en positiv helseinnvirkning gjennom vandring i en natur og sosial kontekst, og oppfordrer til videre debatt rundt PVs helsekvaliteter i friluftsterapisammenheng. Håpet er å komme fram til universelle terapeutiske mekanismer for pilegrimsvandring på verdensbasis for å anerkjenne pilegrimsvandring som friluftsterapi.

Skottland innførte nylig, som første land i Europa, friluftsterapi på grønn resept (Wernersen, 2018). Norske helsemyndigheter oppfordres derfor (vel og merke fortsatt, siden forfatterens oppfordringer i både 2008 og 2018) til å vurdere PV som rehabiliteringsmetode i sine helsetiltak, gitt disse nye bekreftende empiriske funnene som viser de helsefremmende og terapeutiske verdiene av PV. Forhåpentligvis vil denne studien være med på å utfordre den norske regjeringen til å holde sitt ord når den i Statsbudsjettet (2021) skrev at den ønsker å satse mer på friluft og psykisk helse (her, underforstått som terapi).

Referanser

- Antonovsky, A. (1990, 19. februar). *Studying health vs. studying disease* [Konferanseinnlegg]. The Congress for Clinical Psychology and Psychotherapy, Berlin, Tyskland. <http://www.angelfire.com/ok/soc/aberlim.html>
- Araújo, E. (2018, November 17). *El Camino es una terapia para los presos, no una excursión (The Camino is a therapy for those who undertake it, not an excursion)*. La Voz De Galicia. https://www.lavozdeg Galicia.es/noticia/santiago/2018/11/17/camino-terapia-presos-excursion/0003_201811S17C6991.htm?fbclid=IwAR24SXUoJlhW49P_633X2nLhgDM7jYugximy74nlEGoIhvdrgfDs2pKtt0U
- Back in the ring (2019). *Pilegrimsvandring*. <https://www.backinthering.no/post/pilegrimsvandring>
- Bandura, A. (1995). *Self-efficacy in changing societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bell, S.L., Foley, R., Houghton, F., Maddrell, A., & Williams, M. (2017). From therapeutic landscapes to healthy spaces, places and practices: A scoping review. *Social Science & Medicine*, 196, 123-130. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2017.11.035>
- Bodziak, A. (2006, 13. september). Pielgrymka, pielgrzymek (Pilgrim girl, pilgrim boy). *Wprost*, 33-36.
- Brieseck, B., Bran, M., & Nyhuis P. (2013). Auf dem Jakobusweg. Wandern als Therapie – Die Jakobusgruppe am St. Marien-Hospital (On the Camino de Santiago. Walking as therapy – The James Group at St. Marien-Hospital). *Soziale Psychiatrie* 1, 4-7.
- Coleman, S., & Eade, J. (2004). *Reframing pilgrimage. Cultures in motion*. Routledge.
- Courtney, M. (2012). New opportunities for occupational therapy through the occupation of contemporary pilgrimage. *British Journal of Occupational Therapy*, 76 (6), 292-294.
- Csikszentmihalyi, M. (1990). *Flow psychology of optimal performance*. Harper Perennial.
- Doughty, K. (2013). Walking together: The embodied and mobile production of a therapeutic landscape. *Health Place* 24, 140–146. <https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2013.08.009>
- Eade, J. (2018). *Pilgrimage. The International Encyclopedia of Anthropology*. In C. Hilary (Ed.) *The International Encyclopedia of Anthropology: Tourism, Travel, and Pilgrimage*. John Wiley & Sons, Ltd. DOI: 10.1002/9781118924396.wbiea2301.
- Eckbo, R. (2005). Bastøy fengsel samarbeider med Vestfolds pilegrimer. *Pilegrimen* 4 (9), 25-26.
- Feinberg, E.O. (1985). *Strangers and pilgrims on the Camino de Santiago in Spain: The perpetuation and recreation of meaningful performance* [Doktorgradsavhandling, Princeton University]. <https://www.proquest.com/openview/01c29dd2c5b121cfac143207032d724d/1?pq-origsite=gscholar&cbl=18750&diss=y>
- Frey, N.L. (1998). *Pilgrim stories – On and off the road to Santiago*. University of California Press.
- Gale, T., Maddrell, A., & Terry, A. (2015). Introducing Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging. I A. Maddrell, A. Terry, & T. Gale (Eds.), *Sacred Mobilities: Journeys of Belief and Belonging* (s. 1-19). Routledge.

- <https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781315607344/sacred-mobilities-avril-maddrell-alan-terry-tim-gale>
- Gatrell A.C. (2013). Therapeutic mobilities: walking and 'steps' to wellbeing and health. *Health Place*, 22 (1), 98–106. DOI: 10.1016/j.healthplace.2013.04.002.
- Hall, C. M., Ram, Y., & Shoval, N. (2017). Introduction: Walking - more than pedestrian. I C. M. Hall, Y. Ram, & N. Shoval (Eds.), *The Routledge International Handbook of Walking* (s. 1–15). Routledge.
- Harper, N. J., Fernee, C.R., & Gabrielsen, L.E. (2021). Nature's Role in Outdoor Therapies: An Umbrella Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18 (10), 5117, 1-13. <https://doi.org/10.3390/ijerph18105117>
- Ingold, T. (2010). Footprints through the weather-world: Walking, breathing, knowing. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 16 (1), 121-139. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2010.01613.x>
- Jørgensen, N.N. (under trykking). *The therapeutic mobilities of Pilgrimage Walking: A study of the health impacts of walking the Norwegian St. Olav Way* [Doktorgradsavhandling, Høgskulen i Volda].
- Jørgensen, N.N., Eade, J., Ekeland, T.-J., and Lorentzen, C. A. N. (2020a). The Motivations of Pilgrimage Walking the St. Olav Way in Norway. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 8 (8), 110-126. <https://arrow.tudublin.ie/ijrtp/vol8/iss8/10/> DOI: 10.21427/f7v3-s380.
- Jørgensen, N.N., Eade, J., Ekeland, T.-J., and Lorentzen, C. A. N. (2020b). The Processes, Effects and Therapeutics of Pilgrimage Walking the St. Olav Way. *International Journal of Religious Tourism and Pilgrimage*, 8 (1), 33-50. <https://arrow.tudublin.ie/ijrtp/vol8/iss1/6> DOI: 10.21427/v0cc-7135.
- Jørgensen, N. N. (2018, 5. desember). *Pilegrimsvandring som friluftsterapi – En (ny) invitasjon til å satse på 'grønn resept'* [konferanserapport]. Forskning i Friluft. Friluftsliv gjennom 150 år, Tønsberg, Norge. <https://norskfriluftsliv.no/wp-content/uploads/2019/06/Forskning-i-friluft-2018-Konferanserapport.pdf>
- Jørgensen, N. N. K. D. (2017). Pilgrimage Walking as Green Prescription Self-Therapy. I I.S. McIntosh & L.D. Harman (Eds). *The Many Voices of Pilgrimage and Reconciliation* (s. 124-137). CAB International. <https://www.cabi.org/cabebooks/ebook/20173323215> DOI: 10.1079/9781786393265.0124.
- Kehoe, J. (2019, January 19). The World's Northernmost Pilgrimage Route Is in Norway—and Almost No One's Heard of It. *Afar*. <https://www.afar.com/magazine/the-worlds-northernmost-pilgrimage-route-is-in-norway-and-almost-no-ones-heard>
- Krumsvik, R.J., & Røkenes, F.M. (2016). Litteraturreview i Ph.d.-avhandlinger. I R.J. Krumsvik, *Den artikkelbaserte ph.d.-avhandlingen*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Lunga, E. (2005). *Den terapeutiske veien – Lærebok om moderne pilegrimsvandring: Innføring i pilegrimsvandring og åndeliggjort langvandring som kontekst for livsforbedring og rehabiliteringsstøtte ved langvarige personlige, psykiatriske og psykososiale problemer*. Førde Psykiatriske Habiliteringssenter.
- (2006). Den terapeutiske veien (The therapeutic way). *Pilgrimen*, 2 (10), 47-51.
- (2007, April 25). *Den terapeutiske veien* [Konferanseinnlegg]. Psykologikonferansen, Trondheim, Norway.
- (2010). Den terapeutiske veien – Betraktninger om pilegrimsvandring som kilde til livsforbedring og rehabiliteringsstøtte ved helsemessige, personlige, psykiatriske og psykososiale problemer. Peripatetiske notater: Meditative tanker om vandring og

- pilegrimsferder. <https://lungariuswalk.wordpress.com/2010/02/20/den-terapeutiske-veien-forste-del/>
- Luthen, E. (2009) *Pilegrimsvandring for innsatte*. Pilegrim. <http://www.pilegrim.no/page.php?id=1248986955>
- Macpherson, H. (2016). Walking methods in landscape research: Moving bodies, spaces of disclosure and rapport. *Landscape Research*, 41 (4), 425-432. <https://doi.org/10.1080/01426397.2016.1156065>
- Maddrell, A., della Dora, V., Scafi, A, & Watson, H. (2015). *Christian Pilgrimage, Landscape and Heritage: Journeying to the Sacred*. Routledge.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of Human motivation. *Psychological Review*, 50, 370-96.
- Merleau-Ponty, M. (1968). *The visible and the invisible*. Northwestern University Press.
- Mikaelsson, L. (2018). Nidaros Cathedral: A recreated pilgrim church. *Religion*, 49 (1), 99-119.
- O'Mara Shane (2021) Biopsychosocial Functions of Human Walking and Adherence to Behaviourally Demanding Belief Systems: A Narrative Review. *Frontiers in Psychology*, 12: 654122, 1-13. DOI: 10.3389/fpsyg.2021.654122.
- Parra, A. (2005) Caminoterapia. El Camino como proceso terapéutico (Camino therapy: the Camino as therapeutic process). *LibRedón* 14, 19-22. Parra, A. (2004) Caminoterapia: Encuentro espacio-temporal en el Camino a Santiago y Finisterre (Camino therapy: meeting in time and space during the Camino to Santiago and Finisterre). *Boletín de la Sociedad Española de Psicoterapia y Técnicas de Grupo*, 22, 81-83.
- Raju, Alison (2015) *The Pilgrim Road to Trondheim. Oslo to Nidaros Cathedral*. Trondheim: Museumsforlaget.
- Rosenlund, L. (2005) Terapi: Pilgrimsvandring – Fysisk, sosial og åndelig aktiverig gjennom vandring. *Videnscenter for Psykiatri og Udviklingshæmning*, 7 (4), 10-12.
- Sheller, M. (2017). From Spatial Turn to Mobilities Turn. *Current Sociology*, 65 (4), 623-639. <https://doi.org/10.1177/0011392117697463>
- Sidorkin, A. M. (2002) Ontology, Anthropology, and Epistemology of Relation. *Counterpoints*, 173, 91-102. <http://www.jstor.org/stable/42977063>
- Statsbudsjettet (2021). Del 1. Innledende del: 1. Helse- og omsorgspolitikken. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-1-s-20202021/id2768429/?ch=1>
- Sørle, M.S. (2018). Pilegrimens forandring: En analyse av syv norske pilegrimers oppfatninger av pilegrimsferd og dets virkning [Masteravhandling, Universitetet i Bergen]. <http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/18627/Masteroppgave-RELV350-UIB-Martin-Siring-S-rle.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Tingle, E. (2018). Sacred landscapes, Spiritual Travel: Embodied Holiness and Long- Distance Pilgrimage in the Catholic Reformation. *Transactions of the RHS*, 28, 89-106. <https://doi.org/10.1017/S0080440118000051>
- Urry, J. (2002). Mobility and Proximity. *Sociology*, 36 (2), 255-73.
- Vestøl, M.S. (2013). *Pilegrimsvandring som en helsefremmende aktivitet – Sett i et senmoderne perspektiv* [Masteravhandling, Høgskolen i Vestfold].
- Wernersen, C. (2018). *Skotske leger skal gi natur på resept*. NrK Urix. <https://www.nrk.no/urix/skotske-leger-skal-gi-pasienter-natur-pa-resept-1.14237307>
- Øian, H. (2019) Pilgrimage Routes as Contested Spaces in Norway. *Tourism Geographies*, 21 (3), 422-441. DOI:10.1080/14616688.2018.1522511.

Effekter på friluftslivet från covid-19 pandemin – erfarenheter från Sverige

Andreas Skriver Hansen – Göteborgs universitet, Peter Fredman, Daniel Wolf-Watz – Mittuniversitetet og Thomas Beery – Kristianstad Högskola

Pandemin i Sverige

Sverige är ett land med mycket fokus på friluftsliv baserat på möjligheten att vistas fritt i naturen (Emmelin et al. 2010; Hansen 2016). Myndigheterna har uppmärksammat detta genom att ta fram tio nationella friluftsmål som pekar ut riktningen för den aktuella friluftspolitiken och som ramar in och vägleder utvecklingen av friluftslivet i Sverige.

Då pandemin på allvar tog fart i mars 2020 följde stora förändringar och konsekvenser för friluftslivet i Sverige. Från en dag till en annan ändrades förutsättningarna för en normal vardag och därmed också stora delar av fundamentet för att utöva ett aktivt friluftsliv. Friluftsutövare, men framför allt friluftsföreningar och organisationer runt om i landet, fick skjuta upp eller helt ställa in sina aktiviteter.

Men något annat hände också. Ganska snart efter pandemins intåg kunde flera medier, och vartefter även fler och fler forskare, rapportera om att folk började söka upp naturen allt mer. I vissa områden upplevdes stora skillnader jämfört med tiden innan pandemin. Preliminära observationer gjorde gällande att populära naturområden nära städer blev attraktiva för allt fler då de erbjöd människor en möjlighet att ta sig bort från en isolerad hemmatillvaro. Dessutom kunde många förvaltare av nationalparker, naturreservat och andra populära naturområden rapportera om ett kraftigt ökat antal gäster. I vissa områden var besökarna så många att det upplevdes svårt att ta emot och visa hänsyn till alla. Städernas grönområden blev till 'gröna oaser', där man kunde ta sig ut från otrygga och trånga miljöer, även om det bara var för en kort stund. Medierna började också rapportera om vikten av motion och att röra på sig ute i naturen under en pandemi, vilket sannolikt medverkade till att locka ut än fler människor, såväl erfarna utövare och de som upplever naturen mer sällan eller för första gången.

Ur ett förvaltningsperspektiv behövs bättre kunskap om denna utveckling inom friluftslivet. Framförallt för att det är första gången vi upplever den här typen av situation. Vi vet varken innebörden av det som händer nu på kort sikt, eller vad som kommer att hända med friluftslivet när pandemin en dag är över. Därför är det viktigt att följa situationen noggrant och observera vad som händer ute i naturen. Ju mer vi vet, desto bättre rustade är vi för att hantera både den nuvarande och framtida liknande situationer.

Redan nu kan man se att pandemin har medfört såväl möjligheter som utmaningar för friluftslivet. Möjligheterna innebär bland annat att allt fler söker upp naturen, vilket har varit en uttalad ambition sedan många år inom svensk friluftspolitik. Att fler är aktiva ute under pandemin kan också leda till en förbättrad mental och fysisk hälsa. Utmaningarna däremot innebär ett ökat tryck på vegetation och ekosystem, särskilt där många människor samlas, men

även i mer perifera naturområden som tidigare haft mycket få besökare. På platser där många vistas samtidigt ökar också risken för sociala konflikter. Statistik, information och ökad kunskap om detta behövs för att kunna följa utvecklingen och ta vara på friluftslivets fundament och kvaliteter.

Fokus och tillvägagångssätt

Presentationen bygger på en artikel som presenterar resultat från tre svenska studier av friluftslivet under Covid-19 pandemin, med särskilt fokus på att identifiera, dokumentera och diskutera nya trender och utmaningar i förvaltningen av natur för friluftsliv under och efter pandemin. Studierna som ingår i artikeln kommer från olika forskningsinsatser på Mittuniversitetet, Göteborgs universitet och Kristianstad Högskola. Två av dem är finansierade genom forsknings- och samverkansprogrammet Mistra Sport & Outdoors (www.mistrasportandoutdoors.se). Undersökningarna genomfördes under våren, sommaren och hösten 2020 på tre olika geografiska nivåer; nationell-, regional- (Västra Götaland) och lokal nivå (Kristianstad). En kombination av enkäter, intervjuer och Public Participation GIS (PPGIS) användes för att besvara artikelns två övergripande frågeställningar:

- Hur har den svenska allmänhetens användning av friluftsområden förändrats under Covid-19-pandemin på nationell, regional och lokal nivå?
- Vilka eventuella konsekvenser får dessa förändringar för den framtida friluftsförvaltningen och i ett längre perspektiv för den svenska friluftspolitiken?

Resultat

Sju trender

En innehållsanalys av studiernas respektive datamaterial gjordes och diskuteras mellan rapportförfattarna. Från denna diskussion identifierades sju trender, varav de flesta bekräftas av andra forskningsresultat från Norden och internationellt:

1. Ökat deltagande i friluftsliv. Generellt sett ser vi ett ökat friluftsbesöksintresse under pandemin bland stora delar av befolkningen. Fler uppsöker naturen oftare och under längre tid. Många använder den tid som tidigare användes för pendling till och från arbetet, eller extra fritid som följt av att andra aktiviteter ställts in, för mer friluftsliv.
2. Livsstilsförändringar och nya rekreationsrutiner. Många av studiernas respondenter svarar att deras friluftslivsvanor har ändrats på grund av pandemin. Folk har sökt sig till naturen framförallt för att återhämta sig och få energi, för att naturen är en säker plats fri från oro och stress, samt för att umgås. Fysisk aktivitet utomhus har ökat. Promenader, vandring, löpning och cykling har varit särskilt populära aktiviteter, och många har gjort inköp av utrustning för sitt friluftsliv.
3. Nya grupper i naturen. I de insamlade materialen kan man se en tendens att fler ”nybörjare” har gett sig ut. Man kan även se en ökning bland de som relativt sällan ägnar sig åt friluftsliv. Det finns indikationer på att yngre ägnar sig mer åt friluftsliv än tidigare jämfört med medelålders och äldre.

4. Rumslig koncentration. Det har skett en ökad koncentration av ”nya” besökare i populära naturområden, exempelvis många nationalparker och naturreservat. Också vanliga turistmål har blivit populära. Naturen har fått större betydelse som socialt rum, en plats att umgås med andra under pandemin.
5. Ökande sociala och ekologiska konflikter. Studiernas deltagare rapporterar om ökad trängsel på stigar, spår och leder liksom parkeringsplatser, samt brist på hänsyn och mer skräp i naturen. Konflikter med markägare har också observerats, speciellt i samband med parkering av bilar i anslutning till naturområden.
6. Spridning av besökare till mer perifera områden. Trenden gäller framförallt mer rutinerade friluftsutövare, vilka söker sig bort från områden som ökat i popularitet under pandemin. Istället söker de sig till nya och mer perifera områden.
7. Post-pandemiska indikationer. Flera uppger att de kommer fortsätta med sina nya vanor också efter pandemin. Det gäller speciellt besöksfrekvens och tid som spenderas i naturen, men också möjligheten att träffa vänner och familj utomhus.

Rekommendationer till förvaltare

Utifrån resultaten lyfter vi ett antal rekommendationer som kan bidra till att lösa centrala förvaltningsutmaningar jämte en bättre uppfyllelse av de friluftspolitiska målen i Sverige. Rekommendationerna är inte rankade enligt några specifika kriterier, men är strukturerade från kortsiktiga till mer långsiktiga prioriteringar:

- Hantera konflikter. Att hantera konflikter har blivit nödvändigt i tider då fler söker naturen. Det finns indikationer på trängsel, att människor undviker platser, olämpligt beteende och brist på hänsyn, vilket orsakar missnöje inom och mellan användargrupper och privata markägare.
- Samla in feedback från besökare. Att samla information och få input från besökare är grundläggande för att bättre förstå och lösa konflikter, och förbättra besökarnas upplevelser och tillfredsställelse. Feedback från besökare blir därmed ett sätt att fånga och hantera kritiska sociala och miljömässiga problem.
- Förbättra infrastrukturen. Under pandemin har det varit nödvändigt att tänka nytt kring infrastruktur i naturområden, inte minst på grund av krav på social distansering. Möjliga förändringar inkluderar till exempel förstärkning av stigar, information i syfte att sprida besökarna bort från de mest frekventa platserna och bättre infrastruktur för transporter. Vissa av dessa förändringar kommer sannolikt att fortsätta gälla även efter pandemin.

- Utveckla flexibla arbetssätt och öka anpassningsförmågan. Mer än något annat har pandemin visat hur viktigt det är för förvaltare att utforma sitt arbete med en ännu större grad av flexibilitet för att hantera snabba förändringar. Vi uppmuntrar därför till ett ökat fokus på adaptiva förvaltningsstrategier.
- Säkra resurser och finansiering. De observerade förändringarna skedde snabbt och överraskade de flesta förvaltare, med liten tid och kapacitet att anpassa organisation och personal till situationen. Följaktligen finns det ett stort behov av att säkra resurser och finansiering för att hantera såväl nuvarande som kommande förändringar.
- Fokus på besöksförvaltning. En förutsättning för en god förvaltning är att samla in data och kunskap om besökarna och områdets fysiska förutsättningar. För detta ändamål bör långsiktig och systematisk besöksförvaltning och uppföljning vara en prioritet för att hantera alltmer komplexa trender och utmaningar.
- Dela kunskap. Som en del i besöksförvaltningen bör återkoppling ske till besökarna genom att dela erfarenheter och kunskap baserat på de uppföljningar som görs. Sådan kommunikation bör utgå från en kunskapsbas (datalager) utformad för att användas såväl av nuvarande förvaltning som framtida planering över olika administrativa nivåer och geografiska skalor.
- Prioritera forskningssamverkan. Vid sidan av förvaltare och media var forskare runt om på landets universitet tidiga med att uppmärksamma trenderna som observerades under pandemin. Forskning baserat på samverkan bör därför vara en prioritet för att bygga en bättre kunskapsbas, men också för att introducera nya idéer och lösningar med kort varsel.

Friluftspolitiken i Sverige

Sett till friluftspolitiken i Sverige finns det några viktiga reflektioner att göra utifrån ovanstående resultat. Flera punkter pekar exempelvis på friluftspolitiken mål på lokal, regional och nationell nivå, särskilt de som är inriktade på långsiktig planering, strategier och förvaltning. Eftersom politiken ska säkra möjligheterna till friluftsliv kommer den att spela en avgörande roll i tider av osäkerhet. Den svenska nationella friluftspolitiken innehåller tio mål, vart och ett med en uppsättning prioriterade områden som ska följas upp och utvärderas. Våra resultat visar tydligt att pandemin kräver extra uppmärksamhet på några av dessa mål. Detta gäller isär mål 1 och 3 som handlar om tillgång till naturen för alla, respektive allemansrätten som grund för friluftslivet i Sverige. Allemansrätten har kommit att utmanas under pandemin som en följd av ett ökat ekologiskt tryck och ett ökat antal konflikter. Även mål tio, ökat kunskap om friluftslivet, är relevant i detta sammanhang då mer fokus på besöksförvaltning behövs.

Sveriges riksdag har också inlett en särskild utredning för att analysera de nationella målen för friluftsliv mot bakgrund av Covid-19 pandemin. Här ligger särskilt fokus på målen om allemansrätten, tillgång till naturen för alla och attraktiv stadsnära natur. Flera av de förvaltningsprioriteringar som beskrivits ovan efterlyser också fördjupade kunskaper, i linje med

friluftspolitikens tionde mål: att beslut om friluftsliv baseras på god kunskap. För att uppnå sådan god kunskap bland alla intressenter krävs grundläggande statistik om friluftsdeltagande och fördjupning (forskning) kring strategiska ämnen. Ett sådant exempel är de komplexa frågorna kring tillgänglighet när efterfrågan på friluftsliv i naturen överstiger bärkraften. Ett annat exempel är naturens tillgänglighet för olika grupper i samhället.

Mycket talar för att det ökade intresset för friluftsliv under pandemin blir något av en politisk ”game-changer” vad gäller friluftspolitiken i Sverige, med uppenbara möjligheter att stärka befintliga mål och medel. Friluftsliv har starka band till miljöskydd genom lärande och utbildning, vilket framhäver behovet av att också revidera olika miljöpolicier inom naturskydd och andra relaterade sektorer (t.ex. skogsbruk). Att förvalta friluftslivet är en komplex uppgift. Politik som rör människor, miljö, skogsbruk, fiske, vilda djur, renskötsel med mera måste därför integreras bättre för att stödja en mer hållbar framtid utifrån vad som observerats under pandemin.

Framtiden

Den nuvarande ansträngda situationen försvårar för långsiktig planering. Samtidigt kan det öppna för möjligheter att ägna mer uppmärksamhet åt besöksrelaterade aspekter och social bärkraft på platser där naturskyddet tidigare varit den dominerande principen. För att uppnå detta måste besöksförvaltningen bli mer strukturerad, organiserad och välinformerad. Den måste tydligare baseras på behovet av att hantera aktuella utmaningar på plats, uppbackad av starka politiska avsikter. I praktiken behöver förvaltare göra avvägningar och ta beslut som gynnar både besökare och miljö. Lärdomarna som dragits sedan mars 2020 ska inte underskattas och kan, om de används rätt, hjälpa förvaltare och politiker i Sverige att hitta mer inkluderande och hållbara vägar in i den post-pandemiska tid som ligger framför oss.

Referenser

- Hansen, A.S. (2016). *Understanding recreational landscapes. Developing a knowledge base on outdoor recreation monitoring in Swedish coastal and marine areas*. Doktorsavhandling. Göteborgs universitet.
- Emmelin, L., Fredman, P., Jensen, E.L. & Sandell, K. (2010). *Planera För Friluftsliv – Natur, Samhälle, Upplevelser*. Carlsson Bokförlag, Stockholm, Sweden.

Referens till kommande artikel

- Hansen, S.H., Beery, T., Fredman, P., Wolf-Watz, D. (under review). Outdoor recreation in Sweden during and after the Covid-19 pandemic – management and policy implications. *Journal of Environmental Planning and Management*

Mer information

De två Mistra-studierna är tillgängliga på:

<https://www.mistrasportandoutdoors.se/Publikationer/>

Å sanke pauser i naturen – friluftsliv som mestringsstrategier i hverdagen for personer med spiseforstyrrelser

Lise Katrine Jepsen Trangsrud – Universitetet i Sørøst-Norge

Innledning og bakgrunn for prosjektet

Denne presentasjonen baserer seg på funn fra et doktorgradsprosjekt om erfaringer med natur og friluftsliv som en del av recovery prosesser i hverdagen hos personer med spiseforstyrrelser (Trangsrud, 2021).

De siste tiårene har vi sett en økning i mengden forskning som fremhever naturen som både helsefremmende, sykdomsforebyggende og som medvirkende i personers recovery (Jimenez et al., 2021; Lackey et al., 2021). Likevel, og spesielt om vi ser det i et internasjonalt perspektiv, så vi trenger mer forskning som undersøker *hva* som foregår i møtene mellom menneske og natur, herunder også fokus på sanselige og kroppslige opplevelser (Franco, Shanahan, & Fuller, 2017; Schweitzer, Glab, & Brymer, 2018). En god del av forskningen som er rettet mot psykisk helse og naturkontakt finner vi innenfor ulike varianter av utendørsterapi og –rehabilitering (Mygind et al., 2019). Dette er viktige bidrag, men det *er* likevel viktig å minne om at god helse skapes hovedsakelig i hverdagen (Saxena & Setoya, 2014), også hos personer med spiseforstyrrelser (Matoff & Matoff, 2001). Begrepet «recovery» forstås derfor i denne presentasjonen som omhandlende et fokus på å komme seg, å klare seg i dagliglivet og å få hverdagen til å fungere. Det handler om mestring og om bedring - altså noe mer komplekst enn det som ofte kalles «tilfriskning» eller det som vurderes med tanke på diagnosekriterier og symptomer (Borg & Davidson, 2008).

Spiseforstyrrelser opptrer i ulike former, der anoreksi, bulimi og overspisingslidelse er de mest kjente, selv om disse også blir forstått og opplevd ulikt. I stor grad har forskning og fokus i forbindelse med spiseforstyrrelser vært rettet mot anoreksi, noe som har begrenset kunnskapen og forståelsen knyttet til andre former for spiseforstyrrelser (Pike & Dunne, 2015). Ofte refereres det til et bilde av at spiseforstyrrelser handler om alvorlig tynne, unge jenter, men spiseforstyrrelser er mer komplekst enn som så. Generelt kan vi si at det handler om å håndtere et problematisk forhold til egen kropp, tanker, følelser (Cook-Cottone, 2016; Sands, 2016). Vi kan ikke nødvendigvis se det på en person om vedkommende har en spiseforstyrrelse, og i dag vet vi at bulimi og overspisingslidelse er de mest vanlige formene, samtidig som det er her vi har *minst* kunnskap om hva som er til hjelp (Dahlgren, Stedal, & Wisting, 2018). Derfor er det erfaringer med natur og friluftsliv hos personer med bulimi og overspisingslidelse som er fokus i dette prosjektet. Hensikten med doktorgradsprosjektet har vært å utforske og diskutere erfaringer med natur og friluftsliv som en del av recovery prosesser i hverdagen hos personer med spiseforstyrrelser.

Metode

Forskningsprosjektet inneholder et litteraturstudie av hva som fantes av kunnskap på feltet fra før av (Trangsrud, Borg, & Bratland-Sanda, 2020), og to kvalitative delstudier med utgangspunkt i samarbeidsbasert forskning (Trangsrud, Borg, Bratland-Sanda, & Klevan, 2020; Trangsrud, Borg, Bratland-Sanda, & Klevan, 2021). Denne presentasjonen baserer seg i hovedsak på den kvalitative delen av prosjektet, hvor jeg har gjennomført to individuelle intervju med åtte personer, i alderen 19 til 41 år, *med* erfaringer fra bulimi og overspisingsslidelse og *med* interesse for natur og friluftsliv.

Intervjuene foregikk hovedsakelig i deltakernes nærnatur og i tråd med fokuset på hverdagslivet var det deltakerne som bestemte hvor vi skulle møtes. Alle deltakerne inviterte meg med på en «hverdagstur» som foregikk som et ustrukturert intervju, og vi kalte denne metoden for «å gå sammen» eller «going together» (Trangsrud, Borg, Bratland-Sanda, et al., 2020).

Deltakerne ga uttrykk for at det fungerte godt og opplevdes komfortabelt å møtes ute til intervju. Derfor foregikk andre intervjurunde, hvor vi satte oss ned og snakket litt mer strukturert ut fra en intervjuguide, også utendørs. Spørsmålene i intervjuet handlet stort sett om deres opplevelser med natur og friluftsliv i det daglige, hvilke erfaringer de har som er til støtte og hva som eventuelt kan være vanskelig.

Samarbeidsbasert forskning - kompetansegruppen

I forbindelse med prosjektet nedsatte vi en kompetansegruppe hvor seks personer med egenerfaring fra spiseforstyrrelser og/eller andre psykiske helseutfordringer og med interesse for natur og friluftsliv, deltok gjennom hele forskningsprosessen. Kompetansegruppen bidro til utforming av rekrutteringsprosessen, utvikling av tema for intervju, de kom med innspill på metodene, råd og refleksjoner rundt potensielle etiske dilemma, og de deltok i deler av analyseprosessen (Trangsrud, 2021).

Funn

Artikkel 1 - kroppslige erfaringer med natur

Den ene av de kvalitative artiklene i prosjektet handler om å utforske kroppslige erfaringer med natur hos personer med spiseforstyrrelser (Trangsrud, Borg, Bratland-Sanda, et al., 2020). Videre presenteres de fire funnene og hovedtemaene fra denne artikkelen.

1. Det første tema tar for seg deltakernes erfaringer med hvordan naturen ga fred og ro. Deltakerne forklarte hvordan de brukte mye energi på å undertrykke spiseforstyrrelsen og uroen som fulgte med. Naturen ble i denne sammenheng beskrevet som beroligende, og deltakerne reflekterte over hvordan den roen, stabiliteten og kontinuiteten de opplevde i naturen fylte de med en indre ro. Spesielt ble de sanselige opplevelsene fremhevet: å ta på, å lukte, å høre naturens egne lyder- samtidig som det var beroligende at det var et fravær av «by-lyder», som de kalte det.
2. Det andre tema i artikkelen tar for seg deltakernes beskrivelse av å sanse verden med føttene. Deltakerne beskrev hvordan kvalitetene ved underlaget muliggjorde et fokus nedover, slik at

de hadde følelsen av å komme *ned* i kroppen. De fremhevet både den kroppslige følelsen når underlaget var mykt, dekket av barnåler og de kunne synke litt ned, og når det var røtter og steiner på stien som krevde fokus og tilstedeværelse. Dette var interessant fordi flere av deltakerne beskrev hvordan spiseforstyrrelsen gjorde at de hadde stengt av ved halsen, og at den uroen de opplevde i stor grad foregikk oppe i hodet.

3. Det tredje temaet handler om deltakernes beskrivelse av å være velkommen i naturen – akkurat som du er. Deltakerne fremhevet at naturen dømmer ikke, og det bidro til mindre fokus på å evaluere seg selv. De beskrev naturen som et fristed, et sted de kunne bare *være* med alle sine erfaringer. Det gjorde at naturmøtet kunne gi en pause fra uroen og spiseforstyrrelsen, samtidig som det også ga rom for dager der spiseforstyrrelsen tok mer plass.
4. Det fjerde og siste tema i artikkelen handler om deltakernes beskrivelser av hvordan naturen ga rom og muligheter for egenomsorg. Noe av det interessante med å møte deltakerne i naturen var at vi kom inn på dette med å kle seg etter været og å ha nok energi på tur. Deltakerne beskrev hvordan det å være i naturen krevde at du spilte på lag med kroppen din. Å være ute på naturens premisser legitimerte derfor også en form for egenomsorg, som de beskrev at ofte var vanskelig ellers. De forklarte at til vanlig var det spiseforstyrrelsen som styrte mye av livet, men i naturen var levereglene litt annerledes.

Basert på de fire hovedtemaene diskuterer vi i artikkelen (Trangsrud, Borg, Bratland-Sanda, et al., 2020) hvordan de kroppslige erfaringene med naturen åpnet opp for at deltakerne kunne «koble seg på» egen kropp igjen. Samtidig forklarte deltakerne hvordan dette ble mulig gjennom at de kunne flytte fokus vekk fra seg selv, mot underlaget, mot de sanselige opplevelsene, og mot naturmøtet.

Artikkel 2 - friluftsliv som støtte til recovery i hverdagen

I den neste artikkelen (Trangsrud et al., 2021) flyttet vi fokus fra å være tett på de kroppslige erfaringene i naturmøtet til hvordan personer med spiseforstyrrelser opplever at friluftsliv, som sosiokulturelt fenomen, kan være til støtte i deres recovery, i hverdagen.

1. Det første tema i denne artikkelen fokuserer på deltakernes beskrivelser av friluftsliv som noe relasjonelt. Deltakerne beskrev hvordan det å leve med en spiseforstyrrelse kan være ensomt, samtidig som de også syntes det var utfordrende å omgås andre mennesker. Gjennom friluftsliv forsøkte de å finne en balanse mellom å være sosial og å anerkjenne behovet for egentid. Det å være sammen om praktiske gjøremål innenfor ulike typer friluftsliv ble fremhevet som støttende for å bygge tillitt til andre mennesker. Det å være sammen i naturen gjorde det også lettere å ta opp vanskelige temaer og snakke om for eksempel spiseforstyrrelsen med venner og familie.
2. Det andre hovedfunnet i artikkelen handler om deltakernes beskrivelse av friluftsliv som en lærings- og mestringsarena for recovery. I deltakernes beskrivelser av deres erfaringer med friluftsliv er det flere nyanser, for eksempel knyttet til fysisk aktivitet som en del av friluftsliv, og når det gjelder å finne en balanse av opplevd kontroll. Dette synliggjør også noe av det

komplekse i situasjonen. Deltakerne beskrev hvordan de brukte friluftsliv aktivt som en strategi i hverdagen for å ta kontroll over eget liv, i stedet for at spiseforstyrrelsen skulle ha kontrollen. Samtidig forteller de hvordan de erfarte at det er mye i naturen som ikke kan kontrolleres - de hadde ikke bare behagelige opplevelser å referere til - men de reflekterte rundt hvordan friluftsliv var en god måte å øve på å være i uforutsigbare situasjoner.

3. Det tredje og siste hovedfunnet fremhever hvordan deltakerne beskrev friluftsliv som støtte til å etablere en ny selvforståelse. Ikke alle deltakerne kom fra det de kalte en «friluftslivsfamilie», men de hadde alle sammen minner om et forhold til natur i barndommen, eller et barndomslandskap som referansepunkt. I fortellingene deres ble det synlig hvordan de knyttet sammen disse minnene med hvem de ønsket å være i dag. De reflekterte over hvordan planer og drømmer om «mer friluftsliv», tydeliggjorde at spiseforstyrrelsen var til hinder. Samtidig løftet de frem hvordan det å etablere eller eventuelt gjenfinne seg selv som en «friluftsperson» var til støtte for å identifisere seg, og å bli identifisert, som noe mer eller noe annet enn en person med spiseforstyrrelser.

Funnene i artikkelen (Trangsrud et al., 2021) viser hvordan friluftsliv ble beskrevet som meningsfulle aktiviteter og viktige strategier for støtte, som gjorde det mulig å putte spiseforstyrrelsen litt i bakgrunnen og fremheve andre aspekter ved en selv og eget liv.

Prosjektets bidrag og implikasjoner

Funnene fra forskningsprosjektet fremhever erfaringer med natur og friluftsliv som noe relasjonelt, kroppslig og situert i personers hverdagsliv. Noen av kvalitetene som deltakerne fremhever i forbindelse med natur og friluftsliv er gjenkjennbart for mange. Det synliggjør et viktig poeng knyttet til nettopp å finne en balanse mellom det allmenne i deltakernes opplevelser, og å løfte det videre til hva det har å si for de utfordringer de står overfor.

Hverdagsperspektivet har vært viktig å holde fast på i denne studien fordi det ikke innebærer et fokus på symptomer eller diagnosekriterier, men i stedet fremhever personers egne erfaringer (Borg & Davidson, 2008; Mudry, Nepustil, & Ness, 2019). Det trenger vi for å skape en bredere forståelse av hva det vil si å leve med, og forsøke å få det bedre, i forbindelse med en spiseforstyrrelse, men også når det gjelder psykiske helseutfordringer mer generelt. Mens forståelser knyttet til spiseforstyrrelser tradisjonelt har fokusert på kropp som noe problematisk, viser funnene relatert til natur og friluftsliv hvordan kroppslige erfaringer også er viktig for å finne ut hva som kan være støtte i personers recovery (Trangsrud, 2021).

I tillegg har mye av den internasjonale forskningen rettet mot natur og psykisk helse hatt fokus på natur som stimuli, for eksempel hvor lenge og «hvor mye» natur en person må eksponeres for, for at det skal gi effekt (Barton & Pretty, 2010; Cox et al., 2017). I dette prosjektet har jeg imidlertid vært opptatt av relasjonen, altså hvordan menneske-natur møtene også påvirkes av hva en person har med seg inn i disse møtene. Kvalitetene ved naturmøtet som løftes frem av deltakerne, og deres vektlegging av betydningen av tilgang til natur i hverdagen, vil kunne bidra inn i diskusjoner om, hvordan, og i hvilken grad, vi skal tilrettelegge for friluftsliv og helse.

Avslutning - å sanke pauser i naturen

I forlengelse av denne forskningskonferansens tema om friluftsliv og høstingstradisjoner, så har jeg kalt denne presentasjonen: «Å sanke pauser i naturen». For kanskje er det mer enn vi har tenkt over som sankes i naturen? Og skal jeg oppsummere med tre ord hva funnene fra dette prosjektet viser, så handler det om «den derre pausefaktoren», som en av deltakerne sa da jeg spurte hva naturen betyr i det daglige. Det betyr ikke at deltakerne ikke ønsket å få det bedre. De fremhevet også at gjennom friluftsliv fikk de forståelse for at det finnes andre måter å håndtere en vanskelig situasjon på enn på de måtene de kjente gjennom spiseforstyrrelsen. Men i deres hverdagslige, kroppslige relasjon med naturen var det viktigste at naturen ga en pause fra spiseforstyrrelsen (Trangsrud, 2021).

Tre hovedbudskap

Til slutt vil jeg fremheve tre ting jeg ønsker at dere skal ta med dere fra denne presentasjonen:

1. Det første er at når det er snakk om psykiske helseutfordringer, som spiseforstyrrelser, så handler recovery (eller bedringsprosesser) i stor grad om å få hverdagen til å fungere – og her kan natur og friluftsliv være til støtte.
2. For det andre, i deltakernes erfaringer med natur og friluftsliv var det rom for dager der spiseforstyrrelsen var mer fremtredende, og det var rom for dager de kunne putte den litt mer i bakgrunnen. Det er behov for å utfordre hva som ses på som «normal», hva som er forventningene, når vi snakker om å leve med, og å forsøke å få det bedre i forbindelse med psykiske helseutfordringer, sånn som spiseforstyrrelser.
3. Og for det tredje: Å være i naturen, å drive med friluftsliv når vi snakker om psykisk helse, handler ikke nødvendigvis om at det som er vanskelig i livet forsvinner. Slik deltakerne i denne studien beskriver så kan i stedet naturen være et frirom, et sted å bare være, uten at det å drive med friluftsliv skal bli noe vi gjør bare fordi det blir påpekt at det er bra for oss, men fordi samværet med naturen gir noe – sånn som viktige pauser!

Referanser

- Barton, J., & Pretty, J. (2010). What is the best dose of nature and green exercise for improving mental health? A multi-study analysis. *Environmental Science & Technology*, 44(10), 3947-3955. doi:10.1021/es903183r
- Borg, M., & Davidson, L. (2008). The nature of recovery as lived in everyday experience. *Journal of Mental Health*, 17(2), 129-140. doi:10.1080/09638230701498382
- Cook-Cottone, C. (2016). Embodied self-regulation and mindful self-care in the prevention of eating disorders. *Eating Disorders*, 24(1), 98-105. doi:10.1080/10640266.2015.1118954
- Cox, D. T. C., Shanahan, D. F., Hudson, H. L., Plummer, K. E., Siriwardena, G. M., Fuller, R. A., . . . Gaston, K. J. (2017). Doses of neighborhood nature: The benefits for mental health of living with nature. *BioScience*, 67(2), 147-155. doi:10.1093/biosci/biw173
- Dahlgren, C. L., Stedal, K., & Wisting, L. (2018). A systematic review of eating disorder prevalence in the Nordic countries: 1994-2016. *Nordic Psychology*, 70(3), 209-227. doi:10.1080/19012276.2017.1410071

- Franco, L. S., Shanahan, D. F., & Fuller, R. A. (2017). A review of the benefits of nature experiences: More than meets the eye. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(8), 864. doi:10.3390/ijerph14080864
- Jimenez, M. P., Deville, N. V., Elliott, E. G., Schiff, J. E., Wilt, G. E., Hart, J. E., & James, P. (2021). Associations between nature exposure and health: A review of the evidence. *Int J Environ Res Public Health*, 18(9), 4790. doi:10.3390/ijerph18094790
- Lackey, N. Q., Tysor, D. A., McNay, G. D., Joyner, L., Baker, K. H., & Hodge, C. (2021). Mental health benefits of nature-based recreation: a systematic review. *Annals of Leisure Research*, 24(3), 379-393. doi:10.1080/11745398.2019.1655459
- Matoff, M., & Matoff, S. (2001). Eating disorder recovery: Learning from the client's healing journey. *Women & Therapy*, 23(4), 43-54. doi:https://doi.org/10.1300/J015v23n04_04
- Mudry, T., Nepustil, P., & Ness, O. (2019). The relational essence of natural recovery: Natural recovery as relational practice. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17(2), 191-205. doi:10.1007/s11469-018-0010-x
- Mygind, L., Kjeldsted, E., Hartmeyer, R. D., Mygind, E., Bølling, M., & Bentsen, P. (2019). Immersive nature-experiences as health promotion interventions for healthy, vulnerable, and sick populations? A systematic review and appraisal of controlled studies. *Frontiers in Psychology*, 10, 943. doi:10.3389/fpsyg.2019.00943
- Pike, K. M., & Dunne, P. E. (2015). The rise of eating disorders in Asia: A review. *Journal of Eating Disorders*, 3(1), 33. doi:10.1186/s40337-015-0070-2
- Sands, S. (2016). Eating disorder treatment as a process of mind-body integration: Special challenges for women. *Clinical Social Work Journal*, 44(1), 27-37. doi:10.1007/s10615-015-0540-7
- Saxena, S., & Setoya, Y. (2014). World Health Organization's comprehensive mental health action plan 2013-2020. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 68(8), 585. doi:10.1111/pcn.12207
- Schweitzer, R. D., Glab, H., & Brymer, E. (2018). The human-nature experience: A phenomenological-psychoanalytic perspective. *Frontiers in Psychology*, 9(969), 1-12. doi:10.3389/fpsyg.2018.00969
- Trangsrud, L. K. J. (2021). *With Nature in Recovery: A qualitative Exploration of Experiences With Nature and Friluftsliv in Everyday Life for Persons With Eating Disorders*. (Doctoral Thesis, University of South-Eastern Norway), University of South-Eastern Norway, Retrieved from <https://openarchive.usn.no/usn-xmloi/handle/11250/2779008> USN Vitenarkiv database.
- Trangsrud, L. K. J., Borg, M., & Bratland-Sanda, S. (2020). Friluftsliv in eating disorder recovery – A systematic review. *Journal of Outdoor Recreation, Education & Leadership*, 12(2), 181-204. doi:<https://doi.org/10.18666/JOREL-2020-V12-I2-9607>
- Trangsrud, L. K. J., Borg, M., Bratland-Sanda, S., & Klevan, T. (2020). Embodying experiences with nature in everyday life recovery for persons with eating disorders. *International Journal of Environmental Research & Public Health*, 17(8), 2784. doi:<https://doi.org/10.3390/ijerph17082784>
- Trangsrud, L. K. J., Borg, M., Bratland-Sanda, S., & Klevan, T. (2021). Shifting the eating disorder into the background—Friluftsliv as facilitating supportive strategies in everyday life recovery. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1-15. doi:10.1080/14729679.2021.1894954

Det blå kalder! Diskurser, lærings- og helse perspektiver i blå idræt og friluftsliv

Lisbeth Kronsted Lund og Kirsti Pedersen Gurbolt – Norges idrettshøgskole

Abstract

Denne artikel undersøger forskningsfeltet om blå helse-effekter, blå rekreative aktiviteter, blåt friluftsliv og vandbaseret læring. I Norden er disse emner undersøgt i begrænset omfang, på trods af at kyst og hav er udpræget del af landskaber og kulturer. Inden for formelle lærings- og uddannelsesinstitutioner har læring af 'blå kompetencer' Nordiske lande, primært drejet sig om basal svømning, livredning og sikkerheds-håndtering. Trods sådanne blå basiskompetencer er elementære, fremhæves i denne artikel, implikationer for at udvide den traditionelle praksis ud fra et bredere blåt dannelses-koncept, der omfatter dialogisk handlig lærings, helse- og bæredygtigheds perspektiver ved blåt friluftsliv. Artiklen bidrager med en social teoretisk og diskursanalyse, der flytter fokus fra instrumentelle perspektiver. Diskurs-analysen rejser spørgsmål på et fundamentalt niveau om hvordan, blå oplevelser og kompetencer med vand og sundhed er legitimeret og forstået i lærings- og helse diskurser. **Metode:** Diskurs Analyse baseret på kritisk social teori, er en analyse-metode inspireret af Foucault's post-strukturalisme Critical Discourse Analysis (CDA). McGannon (2016) fremhæver tre centrale teser for CDA i sport og fysiske kulturer, som er udgangspunkt for undersøgelsens tre spørgsmål. Dette retter opmærksomhed mod hvordan diskursive og blå sociale praksisfelter, er knyttet til normer og legitimering (Sparkes & Smith, 2014). **Resultater:** 1) I denne artikel identificeres diskursen om mindst to distinkte betydninger af og tilgange til begrebet 'udendørs vandkompetence', inden for udendørs idræt og konventionel idræt og pædagogisk praksis; a) 'basis færdigheder i svømning og livredning' og b) en 'bredere udendørs blå kompetencer koncept'; 2) Institutioner og politikker påvirker den social diskurs i blå idrætter og friluftsliv forbundet til inklusion/eksklusion; 3) Den sociale reproduktion af viden og normer for vandkompetence, vedrører overvejende en a) instrumentel legitimering af snævre læringsmål, inden for vand baseret læringsmiljøer, og b) et bredere og alternativt koncept om 'blå læringskontekster, sundhed og bæredygtighed', der omfatter kommunikative og relationelle diskurser, mellem mennesker og sociale niveauer men også naturen.

Nøgleord: Blåt friluftsliv, blå helse og læring, vandbaseret læring, social teori, diskurs analyse.

Introduktion

Forbindelsen mellem menneskers sundhed og aktiviteter i og omkring havene og oceanerne er et stigende forskningsfelt internationalt, men efterlader stadig mange ubesvarede spørgsmål (Fleming et al. 2019) ikke mindst i de Nordiske lande. Med den nylige handlingsplan for en *ren og rig Oslofjord med et aktivt friluftsliv*, vedtaget af det norske klima- og miljøministerium (NMCE) i 2019, er der behov for forskning om blå friluftsliv, læring, sundhedsperspektiver og de udfordringer dette medfører. Den øgede opmærksomhed på forbindelsen mellem kyst og hav, sundhedsfremme, livskvalitet og vitalitet, fremhæver behovet for et omfattende paradigme skifte internationalt politisk såvel som planlægningsmæssigt (Bell et al. 2021; Kearns 2020). Mange kyst

og havmiljøer er til stadighed, præget af omfattende forurening, uddøende biodiversitet, inklusive Oslofjorden, der anses for at være 'en havørken' (NMCE 2007;2020). Sådanne forhold er tilfældet mange steder i verden, afledt af en kapitalistisk dagsorden uden hensyn til miljøet, samfundet og dets vitalitet og sundhed (Kearns 2020). Transformation til mere bæredygtige kystbyer og samfund er vigtig for at forbedre marine og kystnære økosystemer og deres fordele for menneskers velvære. Med intentionen om aktivt friluftsliv, læring og helse i de blå miljøer, er der imidlertid behov for en bedre forståelse af hvordan disse sociale praksisser, (re)konstitueres ud fra det forestående paradigme skiftet. Diskurs analysens 'videns-arkeologi' (Foucault 2012) vedrørende vandkompetence i læringsmiljøer og sundhed diskurser, undersøger i denne artikel, måden at forstå vandkompetence på, forforståelse ved vand aktiviteter og hvordan den slags aktiviteter der udføres og legitimeres forskelligt.

Forskningsspørgsmål: artiklens hensigt at undersøge: 1) Hvordan er diskurser om 'vandkompetence' konstitueret og kommunikeret; 2) hvilke socialt konstruerede og institutionelle niveauer, er involveret/engageret i forskellige diskurser og; 3) hvordan er vand-baserede læringsmiljøer forstået og legitimeret, og hvilke identiteter, oplevelser, relationer og ideologier er repræsenteret og (re)produceret?

Kritisk Social Teori og diskursanalyse

Critical Discourse Analysis (CDA), inspireret af Foucauldiansk poststrukturalisme, begyndte at udvikle sig i 1980'erne inden for samfundsvidenskaberne. CDA giver anledning til en kritisk vurdering af hensigtsmæssigheden ved forskellige didaktiske, metodiske og videnskabsteoretiske antagelser, der ligger til grund for blå lærings og sundheds praksis og afspejler politiske prioriteter. Diskursanalysen og kritisk social teori af bl.a. Habermas og Weber, har belyst hvorledes grundlæggende systemiske og samfundsmæssige forhold påvirker, den social livsverden og individets muligheder, og afleder modsætningsfyldte diskurser (Edgar 2006). CDA har været anvendt i sports- og motionsstudier til at vurdere diskursens institutionelle, sociale og politiske kontekster og dens funktioner i dominerende grupper (Markula & Pringle 2007; McGannon 2016). Dette omfatter også den diskursive kraft af visuelle billeder og symbolske udtryk for bevægelseskulturer, ved at inkludere data såsom stillinger, fagter og brug af udstyr. CDA er dog stadig er et underbelyst forskningsområde, også inden for udendørsstudier. For eksempel, i *Research Methods in Outdoor Studies* (Humberstone & Prince 2020) er denne metode ikke repræsenteret blandt de kvalitative tilgange. McGannonen (2016, s. 231-233) argumenterer for tre centrale principper for CDA: 1) Sprog som knyttet til diskursive og sociale praksisser, men også symboler, billeder, og (legemliggjort) adfærd 2) diskurs former social handling, der konstituerer og former betydninger, og forståelser af former for sandhed, magt og implikationer af selvrelateret viden og praksis 3) produktionen og re-produktion af diskurs, former magtforhold og ideologier, og hvilke identiteter, praksisser og værdier marginaliseres (f.eks. vedrørende friluftskulturer, subkulturer, aktiviteter, undervisningsformer og pædagogisk tænkning).

Blå udendørs læringskontekster og vandkompetence

Begrebet 'vand-kompetence' ifølge Stallman (2017) er defineret som: "At øve sikre aktiviteter i, på eller omkring vandet [og] kræver viden, holdninger og vand færdigheder. Et grundlæggende aspekt af drukneforebyggelse er udviklingen af alsidig vand kompetence, hvilket umiddelbart

forstås som begrebet 'vandkompetence' (Gjølme et al., 2020). Flere begreber er brugt i litteraturen til at dække nogle af ideerne og målene for 'vandkompetence' vedrørende blå aktiviteter; for eksempel 'ocean literacy' (Brennan et al. 2019; Guest et al. 2015). I udendørs læringsmiljøer er teoretiske og filosofiske grundlag for miljø- og øko-literacy mange (McBride et al. 2013), men vigtige for udformningen af udendørs læringsformål.

Udendørs 'vandbaseret læring' og 'vand kompetence' forbundet til aktivt blåt friluftsliv, er for nyligt blevet anerkendt og etableret i den reviderede Norske læseplan for Idræt efteråret 2020. 'Udendørs vandkompetence' i Norge (Gjølme 2021) er blevet defineret som: 1) 'Vand Smarts': Forståelse af risiko, egen og andres kapacitet; 2) Vandfærdigheder: Svømmekompetence i åbent vand, til sikkert at komme ind og ud af vandet; 3) Hjælpe andre: genkende, når andre har problemer, og være i stand til at yde førstehjælp. Ydermere lagde Gjølme og kolleger vægt på 14 'vandkompetencer' (s. 202). Hovedperspektivet, der ligger til grund for Gjølmes (2020) diskurs, relaterer sig til begrebet om vandkompetence, som første gang blev implementeret af Langendorfer & Bruya (1995). Dermed forslås et bredere begreb end Stallmann et al. (2017) der operationaliserer en snæver svømning/livreddende tilgang, der lægger vægt på elementer som sikker indstigning i vandet, åndedrætskontrol, svømning på for-, bag- og siden og åben/under vand-kompetence. Vand aktiverer og kompetence i udendørs læringssammenhæng adskiller sig fra indendørs og formelle undervisningsmiljøer på en række måder. Udendørs blå læring er i den mest basale forstand undervisning flyttet ud af det almindelige klasseværelse eller indendørs svømmefacilitet. Fælles for udendørsundervisningen er ofte, at det giver elever og lærere mulighed for at engagere sig kropsligt i læreprocesser med alle deres sanser, navigere i teamwork og være i konkret kontakt og dialog med det 'levende' miljø. Østern & Gjølme (2015) foreslår imidlertid at udvikle begrebet yderligere, med formuleringen af et 'æstetisk pædagogisk design i udendørsundervisning' baseret på følgende karakteristika: *En omfattende æstetisk tilgang til læring; vægt på multimodalitet; vægt på rumlig tæthed; et syn på forskelle blandt elever som en generativ kraft i klassen; undersøgelsesbaseret, dialogisk og relationel læring; vægt på dramaturgisk tænkning i undervisningen; fokus på kropslig læring og undervisning og kunstoplevelser som vigtige aspekter af læring.*

Blå aktiviteter og sundhedsdiskurs

Hvordan er rekreative aktiviteter ved kyst og hav og den 'blå natur' forbundet til sundhed, velvære? Hvor sociologiske og humanistiske videnskaber er optaget af psykologiske og sociale sundhedsmæssige fordele og oplevelse af meningsfuldhed (Antonovsky 1996; Ventegodt et al. 2003) er den biomedicinske sundhedsvidenskab ofte sygdomsorienteret og fokuseret på biologiske determinanter. Foucault kritiserede den vestlige medicinske diskurs der danner grundlang for modernitetens forståelse af sundhed og sundhedsadfærd ud fra en snæver instrumentalistisk ramme. Dette ligger bl.a. til grund for flere kritikpunkter bag konceptet 'motion på recept' (Lupton 1997; Thing 2009). For eksempel, er sundhedsnormer omkring 'fysisk aktivitet' foreslået at indeholde en symbolsk magt, med imperativer omkring kropsidealer eller adfærd (Lupton 1995). Når magt bliver internaliseret hos individet, er der i følge Foucaults tale om bio-magt. Utilisgtede konsekvenser af 'ensretning' som følge af den instrumentale logik, inden for uddannelse, idræt og sport afstedkommer, (Ofstedal et al. 2006; Roberts 2011; Standal 2016) kan dermed, give anledning til at formulere alternative sundheds og læringskriterier for de blå lærings miljøer, med fokus på demokratisk involvering, autonomi og dannelse.

En række studier, påpeger mulighed for innovative sundhedsfremme interventioner, bl.a. bliver 'blå omsorg' foreslået som et potentielt nyt behandlings-felt (Britton et al., 2020; Juster-horsfield & Bell 2021; Tredinnick-Rowe 2018). Initiativerne søger at tage højde for mangfoldighed og muliggøre respons til omgivelser og mange vandbaserede lærings-færdigheder frem for at forstærke eksisterende sundhedsuligheder. Studierne efterspørger en bedre forståelse af, hvordan blå recept-programmer kan udformes i samarbejde med udbydere og behandlere i sundhedsvæsenet, for at muliggøre omsorgsfulde møder, der responderer på forskellige mennesker, kulturer og steder (Juster-horsfield & Bell 2021 s. 11). Et koncept, der kan understøtte denne forståelse, er tilstedeværelsen af en vitaliserende dynamik i havlandskabet, defineret *som bevægelse, tid, kraft, rum og intention/intentionalitet* (Stern, 2010, s. 12). Dette perspektiv fremhæver intersubjektive dynamiske bevægelser, der har betydning for oplevede helse-effekt i et hav-kajak studie (Kronsted et al., 2020). Den vitaliserende effekt er baseret på dialogisk, æstetisk og kropslig kontakt med naturens elementer, har resonans med 'udendørs æstetiske pædagogiske design' (Østern & Gjølme 2015).

Diskusion

'Fysisk bevægelses kompetence' i blå fysiske aktiviteter og svømning, beskriver grundlæggende færdigheder i at bevæge og mestre sin krop, men har ikke nødvendigvis noget med begrebet 'fysisk aktivitet' og træning at gøre (Standal, 2016). Derfor er det relevant at analysere yderligere sundhedsdiskurser, om ekskluderende eller inkluderende systemer og symboler, der aktivere eller de-aktivere kroppe, bevægelser og mekanismer i de blå aktiviteter også uden for svømning. Et udendørs vandkompetence-perspektiv, der afspejler denne antagelse, er diskursen om 'blå omsorg' (Juster-horsfield & Bell 2021 s. 11) og ønsket om at inkludere immigranter, baseret på antagelsen at udendørs svømmeundervisning skal være en inkluderende læringskontekst, der understøtter integration (Gjølme et al., 2020, s. 197). Læring og udvikling gennem nysgerrig og udforskende leg, gennem vinter oplevelser i det blå element, (Sanderud et al., 2020) responderer for eksempel, på bredere lærings kompetencer, omfattet af naturlige steder og sted-bundne elementer end de snævre instrumentelle mål for vandkompetence. Slutteligt påpeges det, at sundhedsteoretisk diskurs, der omfatter relationen til steders natur og kultur, ikke nødvendigvis er forenelig med den bio-medicinske, mekanistiske og instrumentelle diskurs fremherskende med sport og moderniteten (Brohm 2007; Guttmann 2012; Illich 1975). At sundhed udelukkende ses som noget, der kun vedrører menneskelige biologiske determinanter, uden involvering af dets relation til miljøet, naturen og sociale verden, er problematisk ud fra et miljøetisk perspektiv og om bæredygtighed (Fleming, et al., 2019). Kritisk diskurs analyse kan dermed, sætte fokus på hvilke værdier og normer om sundhed 'tages for givet' inden for feltet blå læring og sundhedsvidenskaber. En central pointe ved Foucault er, at individet og den sociale verden, trods at være underlagt strukturelle magtforhold, har kapacitet til at genskabe eller omforme sociale og relationelle formationer. Disse giver mulighed for nye udvikling af nye identiteter, nye magt-relationer og sandheder, ikke blot som intellektuel praksis men ved at skabe alternative livs-kulturer og social praksis. Pluralitet i bevægelses former, livsformer, subjektive livsverden og demokratisk proces, synes derfor at være relevante værdier at fremme for læring og sundhed på tværs af blå aktiviteter.

Konklusion

I denne artikel identificeres diskursen om mindst to distinkte betydninger af og tilgange til begrebet 'udendørs vandkompetence', inden for udendørs idræt og konventionel idræt og pædagogisk praksis; a) 'basis færdigheder i svømning og livredning' og b) en 'bredere udendørs blå kompetencer koncept', 2) Institutioner og politikker påvirker den social diskurs i blå idrætter og friluftsliv forbundet til inklusion/eksklusion; 3) Den sociale reproduktion af viden og normer for vandkompetence, vedrører overvejende en a) instrumentel legitimering af snævre læringsmål, inden for vand baseret læringsmiljøer, og b) et bredere og alternativt koncept om 'blå læringskontekster, sundhed og bæredygtighed', der omfatter kommunikative og relationelle diskurser, mellem mennesker og sociale niveauer men også naturen.

Referencer

- Antonovsky, A. (1996). The salutogenic model as a theory to guide health promotion. *Health Promotion International*, 11(1), 11–18. <https://doi.org/10.1093/heapro/11.1.11>
- Bell, S., Fleming, L. E., Grellier, J., Kuhlmann, F., Nieuwenhuijsen, M. J., & White, M. P. (2021). *Urban Blue Spaces: Planning and Design for Water, Health and Well-being*. Routledge.
- Brennan, C., Ashley, M. & Molloy, O. (2019). A System Dynamics Approach to Increasing Ocean Literacy. *Front. Mar. Sci.*, 6(360). <https://doi.org/10.3389/fmars.2019.00360>
- Britton, E., Kindermann, G., Domegan, C., & Carlin, C. (2020). Blue care: A systematic review of blue space interventions for health and wellbeing. *Health Promotion International*, 35(1), 50–69. <https://doi.org/10.1093/heapro/day103>
- Brohm, J.-M. (2007). Theses towards a political sociology of sport. Sport: A Prison of Measured Time. In *The Sport Studies Reader* (pp. 13–19). London.
- Edgar, A. (2006). *Habermas: The Key Concepts*. London and New York: Routledge.
- Fleming, L. E., Maycock, B., White, M. P., & Depledge, M. H. (2019). Fostering human health through ocean sustainability in the 21st century. *People and Nature*, 1(3), 276–283. <https://doi.org/10.1002/pan3.10038>
- Foucault, M. (2012). *The archaeology of knowledge*. Vintage.
- Gjølme, E. G., Sundan, J., Østern, T. P. & Hovda, S. (2020). Water competence and new Norwegians: outdoor teaching as an inclusive-exclusive learning space. In F. Tin, M. B., Telseth & R. (Eds. . Tangen, J. O. & Giulianotti (Eds.), *The Nordic Model Physical and Culture*. (pp. 199–218). London and New York: Routledge.
- Gjølme, E. G. (2021). *Utendørs svømme- og livredningsopplæring*. Norge: Universitetsforlaget. Retrieved from <https://www.scanvik.dk/da/product/paedagogik-psykologi-psykiatri-paedpsyk/9788215034423>
- Guest, H., Lotze, H. K., & Wallace, D. (2015). Youth and the sea: Ocean literacy in Nova Scotia, Canada. *Marine Policy*, 58, 98–107. <https://doi.org/10.1016/j.marpol.2015.04.007>
- Guttmann, A. (2012). *From Ritual to Record: The Nature of Modern Sports*. Columbia University Press.
- Humberstone, B., & Prince, H. (2020). *Research methods in outdoor studies*. London and New York: Routledge.
- Illich, I. (1975). The medicalization of life. *Journal of Medical Ethics*, 1(2), 73–77.
- Juster-horsfield, H. H., & Bell, S. L. (2021). Supporting 'blue care' through outdoor water-based activities: practitioner perspectives. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 00(00), 1–14. <https://doi.org/10.1080/2159676X.2021.1879921>

- Kearns, G. (2020). Vital Geographies. In A. Kobayashi (Ed.), *International Encyclopedia of Human Geography* (2nd ed., Vol. 14, pp. 181–186). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/b978-0-08-102295-5.10720-6>
- Kronsted Lund, L., Gurholt, K. P., & Dykes, N. (2020). The vitalizing sea: embodiment and wellbeing on a sea-kayak journey. *Annals of Leisure Research*, 0(0), 1–18. <https://doi.org/10.1080/11745398.2020.1836663>
- Langendorfer, S., & Bruya, L. D. (1995). *Aquatic readiness: Developing water competence in young children* (1st ed.). Human Kinetics.
- Lupton, D. (1995). *The imperative of health: Public health and the regulated body* (Vol. 90). Taylor & Francis.
- Lupton, D. (1997). Foucault and the medicalisation critique. *Foucault, Health and Medicine*, 94–110.
- Markula, D. P., & Pringle, R. (2007). *Foucault, sport and exercise: Power, knowledge and transforming the self*. Routledge.
- McBride, B. B., Brewer, C. A., Berkowitz, A. R., & Borrie, W. T. (2013). Environmental literacy, ecological literacy, ecoliteracy: What do we mean and how did we get here? *Ecosphere*, 4(5), 1–20. <https://doi.org/https://doi.org/10.1890/ES13-00075>
- McGannon, K. R. (2016). Critical discourse analysis in sport and exercise: What, why and how. In *Routledge international handbook of qualitative research in sport and exercise* (pp. 230–242). London: Routledge. <https://doi.org/https://doi.org/10.4324/9781315762012>
- Oftedal Telhaug, A., Asbjørn Mediås, O., & Aasen, P. (2006). The Nordic Model in Education: Education as part of the political system in the last 50 years. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 50(3), 245–283. <https://doi.org/10.1080/00313830600743274>
- Roberts, J. W. (2011). *Beyond Learning by Doing: Theoretical Currents in Experiential Education*. London: Routledge. Retrieved from <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=441179&site=ehost-live>
- Sanderud, J. R., Gurholt, K. P., & Moe, V. F. (2020). ‘Winter children’: an ethnographically inspired study of children being-and-becoming well-versed in snow and ice. *Sport, Education and Society*, 25(8), 960–971. <https://doi.org/10.1080/13573322.2019.1678124>
- Sparkes, A. C., & Smith, B. (2014). *Qualitative research in methods in sport, exercise and health. From process to product*. London: Routledge.
- Stallman, R. K. (2017). From Swimming Skill to Water Competence: A Paradigm Shift. *International Journal of Aquatic Research and Education*, 10(2). <https://doi.org/10.25035/ijare.10.02.02>
- Standal, O. (2016). *Phenomenology and pedagogy in physical education*. Routledge.
- Stern, D. N. (2010). *Forms of vitality: Exploring dynamic experience in psychology, the arts, psychotherapy, and development*. OUP Oxford: Oxford University Press.
- Thing, L. F. (2009). Motion på recept er en svær pille at slug! *Folkesundhed - i et Kritisk Perspektiv*, s. 271–287.
- Tredinnick-Rowe, J., Taylor, T., & Tuohino, A. (2018). Public Health and Well-being Innovation in the Natural Environment Sector: Lessons from the UK and Finland. *European Journal of Environment and Public Health*, 2(2), 0–23. <https://doi.org/10.20897/ejeph/3904>
- Ventegodt, S., Merrick, J., & Andersen, N. J. (2003). Quality of life theory I. The IQOL theory: an integrative theory of the global quality of life concept. *TheScientificWorldJournal*, 3, 1030–1040. <https://doi.org/10.1100/tsw.2003.82>

Kan virtuelle naturopplevelser øke følelsen av tilhørighet til naturen?

Giovanna Calogiuri – Universitetet i Sørøst-Norge og Høgskolen i Innlandet, Sigbjørn Litleskare, Amelia Haile, Ole Einar Flaten og Fred Fröhlich – Høgskolen i Innlandet

Problemstilling

Hvilket potensial har virtuell virkelighet (VR) som verktøy for å øke menneskers følelser av tilhørighet til natur?

Perspektiv og bakgrunn: Med økende urbanisering står vi ovenfor en økende risiko for at mennesker blir gradvis frakoblet fra naturen, både fysisk og psykologisk. VR blir benyttet som et verktøy for livsstilsendringer i ulike settinger, men det er foreløpig lite forskningsbasert kunnskap om VR kan benyttes som et verktøy for å øke menneskers følelser av tilhørighet til naturen.

Metode

I et randomisert kontrollert eksperiment [1] gikk en gruppe friske voksne på en tredemølle i 10 minutter mens de fikk se virtuell natur (en gåtur ved Glomma, i Elverum) i et VR headset. To ulike typer VR ble testet: en 360° video (n = 20) og en tredimensjonal modell (n = 19). En kontrollgruppe gikk på tredemølla uten VR (n = 21). Før og etter eksperimentet ble deltakeres tilhørighet til naturen målt [2]. Studien inkluderte også målinger av trivsel, fasinasjon, intensjon til å besøke stedet i virkeligheten, og deltakeres bakgrunnsinformasjon. I tillegg ble kvalitative data samlet inn.

Resultater

Begge VR-variantene var assosiert med en signifikant økning i tilhørighet til natur sammenlignet med kontroll. Økningen var positivt korrelert med deltakeres trivsel under VR, fasinasjon, og intensjon til å besøke stedet i virkeligheten. Det var også en signifikant og positiv korrelasjon med deltakernes fysiske aktivitetsnivå. Den kvalitative analysen identifiserte følgende temaer: imponert om at VR kan tilrettelegge for naturopplevelser; økt oppmerksomhet mot omgivelse; glede over å oppleve en annen årstid; og fremkalling av opplevelser tilknyttet et kjent sted. På den andre siden så opplevde deltakerne at de ikke følte en tilhørighet til den virtuelle naturen og at den virtuelle naturopplevelse ikke var like autentisk som opplevelser i den ekte naturen.

Konklusjon

VR har potensiale til å fremme økt følelse av tilhørighet til naturen som igjen kan øke intensjonen til å oppsøke og ivareta ekte naturområder.

Referanser

- 1 GreenVR – Developing and testing health-promoting VR systems. A pilot study connected to a H2020 proposal <https://app.cristin.no/projects/show.jsf?id=624906>

2. Mayer, F. S., et al. (2009). Why Is Nature Beneficial?: The Role of Connectedness to Nature. *Environ Behav*, 41(5), 607-643.

Alene i naturen – Hvordan oppleves 48-timer solo?

Eni Petersen og Annette Bischoff – Universitetet i Sørøst-Norge

Innledning og mål med studien

I mange land, inkludert Norge, har den nåværende pandemisituasjonen understreket den store betydningen utendørs opplevelser kan ha for menneskelig velvære (Venter et al., 2020; Nigg et al., 2021). En årsak til den økende interessen for friluftsliv er ønsket om å unnslippe følelsen av isolasjon og ensomhet (Pouso et al., 2021). Men hva hvis formålet er å tilbringe tid alene i naturen? «Solo» handler om akkurat dette: Å være alene (>24 timer) i naturen. I denne sammenhengen er det viktig å påpeke at selvvalgt alenetid ikke er det samme som ensomhet. Å gå på solotur har historiske røtter i mange kulturer og kan forstås som en rituell overgang fra barndom til voksenalder med et fokus på personlig utvikling. I dag er solo en etablert praksis i undervisningssammenheng i forskjellige land. For eksempel er solo en del av opplegget i de kjente Outward Bound kursene verden rundt. Men det er også en del av friluftslivsutdanningen ved Universitet i Sørøst-Norge (USN) for studenter på 3. året.

Selv om solos utforming og historie er undersøkt, finnes det få studier som har undersøkt omfanget av psykologiske innvirkninger den kan gi. I noen nyere studier viste det seg at praksisen har implikasjoner for naturtilknytningsprosesser (Petersen & Martin, 2021) og for velvære (Petersen et al., 2021). Samtidig kom det tydelig fram i disse studiene at soloopplevelsen er sterkt varierende og avhengig av sosiokulturelle faktorer, personlige erfaringer og forventninger. For å kunne bedre forstå det pedagogiske potensialet og utfordringene som ligger i solo som en del av undervisningen, skal denne studien gi heuristisk innsikt i de opplevde psykologiske effektene av 48-timers solo i naturen blant norske friluftslivsstudenter.

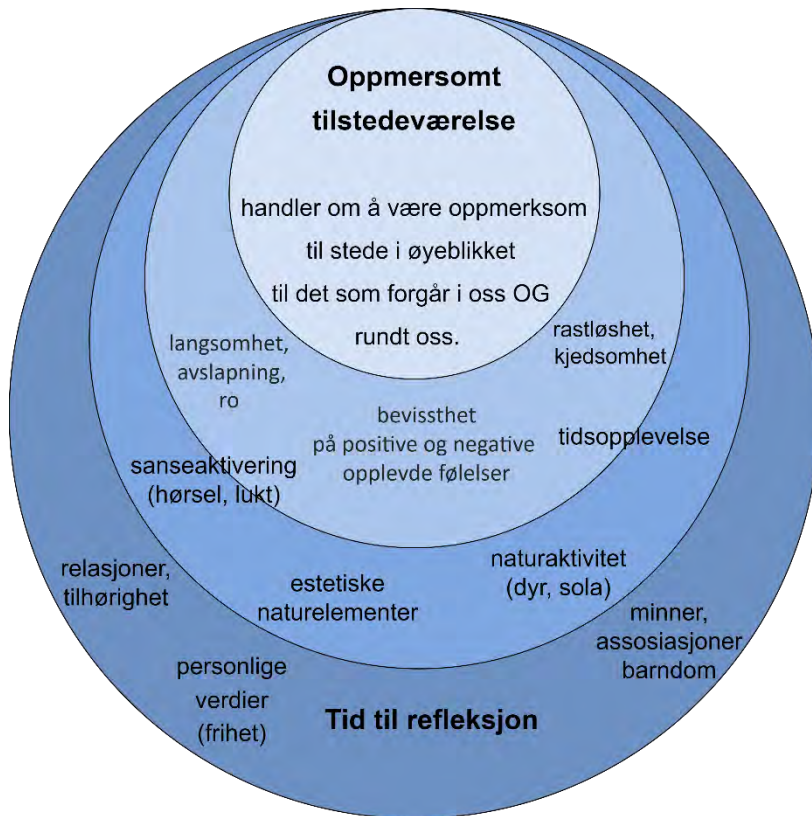
Metode

Som en del av utdanningen, ble tolv friluftslivsstudenter sendt ut på 48-timers solotur i et fjellområde i nærheten av Rauland i Telemark. Studentene ble informert om å kun ta nødvendige ting med seg for å klare seg i høstsesongen. For eksempel skulle studentene ikke ta med seg/ slå av klokke og mobiltelefon. Ellers fikk studentene ingen konkrete oppgaver, sånn at det var mulig for dem å velge hvordan de ville tilbringe tiden alene i naturen. For å undersøke hvordan studentene opplevde deres 48-timers solo, ble de intervjuet etter turen. Det ble gjennomført seks semi-strukturerte intervjuer (gjennomsnittlig varighet på 60 minutter, 3 kvinner og 3 menn). Det ble valgt å gjennomføre intervjuene tre uker etter solo-opplevelsen, slik at opplevelsene som ble erfart som viktige kunne skille seg ut. Deltakernes opplevelser ble innholdsanalysert (etter Kuckartz, 2019) og kodet i programmet MAXQDA for temaer med rapporterte psykologiske effekter. Tilnærmingen i fortolkningen ble gjennomført ut fra et fenomenologisk perspektiv, slik at det ledende spørsmålet var: «Hvordan opplevdes det?».

Resultater

Det som viste seg for alle deltakerne var at solo ble opplevd som en kontrast til en kjent og hektisk hverdag. Kvaliteten som lå i denne kontrasten var kjennetegnet ved en oppmerksom

tilstedeværelse i øyeblikket. Oppmerksomheten var rettet mot prosesser som foregikk i individet selv og/eller naturen deltakerne befant seg i. *Figur 1* presenterer en oversikt over de forskjellige kategoriene med konkrete undertemaer.

Figur 1. Resultater fra innholdsanalysen

Det følgende sitatet viser eksempelvis noen av de ulike temaer som kom fra i analysen:

«Ehm, jeg syns det var skikkelig fint å oppleve det å være helt alene og ikke har noen klokke og ikke noen mobil og ingen mennesker rundt seg. Og så fulgte jeg veldig mye med på sola og det har jeg ikke gjort før. Jeg litt sånn så at den gikk fra øst til sør. Så det synes jeg var skikkelig fint. Og så var hele himmelen helt rosa, ja (...) men på andre dag så begynte jeg å kjede meg lite grann for jeg blir veldig fort rastløs.» *kvinne, 24 år*

I tillegg til en oppmerksom tilstedeværelse, kommenterte fire av deltakerne at de opplevde solotiden i naturen som et mulighetsrom for dyp refleksjon. Disse funnene kan plasseres innenfor personlig utvikling. Konkret ble det nevnt refleksjoner rundt private sosiale relasjoner, relasjoner til natur generelt, personlige verdier og konkrete opplevelser fra barndommen.

Diskusjon og konklusjon

Det kan konkluderes med at solopraksis tilbyr en unik kontrast til en akselerert hverdag med høy informasjonsstrøm for de intervjuete friluftslivstudentene. Konkret viste solo seg til å fremme oppmerksom tilstedeværelse og ga noen deltakere et opplevd mulighetsrom for dyp refleksjon.

Studien påpeker solopraksisens potensial i kontekst av praktisk implementering i undervisningen, men det viser seg også at solo kan oppleves som krevende, spesielt når det gjelder kjedsomhet og rastløshet, noe som ikke må undervurderes i en pedagogisk kontekst. Denne nåværende studien har ingen kontrollgruppe, i tillegg hadde alle deltakerne (og intervjueren) en mer eller mindre positiv holdning til friluftsliv fra før. Analysen er basert på selvrapporterte opplevelser, som betyr at overvurdering eller undervurdering av følelser og tilstander er en utfordring.

Det er viktig som underviser å vurdere kontekstrelatert hvordan man kan tilpasse solo og legge til rette for forskjellige deltakere med forskjellige behov. Spesielt når det kommer til mennesker med lite friluftsliverfaring, barn og ungdom (Maxted, 2005) eller mennesker med fysiske/psykiske utfordringer burde det vektlegges å skape trygghet og legge til rette for mulighet for avbrudd. For disse gruppene kan det være lurt å begynne med korte soloturer, for eksempel 15 minutter soloturer i nærområder og så kan de utvides til lengre turer etterhvert.

Referanser

- Kuckartz, U. (2019) Qualitative Text Analysis: A Systematic Approach. In: Kaiser G., Presmeg N. (eds) *Compendium for Early Career Researchers in Mathematics Education*. (pp. 181-197). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15636-7_8
- Maxted, J. (2005). Coming home: Adolescents and the nature-based solo. *Exploring the power of solo, silence, and solitude*, 61-74.
- Nigg, C., Petersen, E., & MacIntyre, T. (2021). Natural Environments, Psychosocial Health, and Health Behaviors during COVID-19 – A Scoping Review. <https://osf.io/ad2sx/>
- Petersen, E., Bischoff, A., Liedtke, G., & Martin, A. J. (2021). How Does Being Solo in Nature Affect Well-Being? Evidence from Norway, Germany and New Zealand. *International journal of environmental research and public health*, 18(15), 78-97. <https://doi.org/10.3390/ijerph18157897>
- Petersen, E., & Martin, A. J. (2021). Kama Muta ($\approx$ Being Moved) Helps Connect People in and to Nature: A Photo Elicitation Approach. *Ecopsychology*, 13(1), 37-47. <https://doi.org/10.1089/eco.2020.0032>
- Pouso, S., Borja, Á., Fleming, L. E., Gómez-Baggethun, E., White, M. P., & Uyarra, M. C. (2021). Contact with blue-green spaces during the COVID-19 pandemic lockdown beneficial for mental health. *Science of The Total Environment*, 756, 143984.
- Venter, Z. S., Barton, D. N., Gundersen, V., Figari, H., & Nowell, M. (2020). Urban nature in a time of crisis: recreational use of green space increases during the COVID-19 outbreak in Oslo, Norway. *Environmental research letters*, 15(10), 104075.

Dødsulykker i norsk friluftsliv

André Horgen – Universitetet i Sørøst-Norge

Innlegget er basert på en rapport som er under publisering. Rapportens problemstillinger er: Hvilket omfang har antallet dødsulykker i tilknytning til ulike friluftslivsaktiviteter i Norge på 2000-tallet. Hvilke fellesnevnerer knyttet til årsaksforhold kan dokumenteres? Der det har skjedd dødsulykker i forbindelse med organisert friluftsliv, hvilke juridiske konsekvenser har ulykkene fått for den/de ansvarshavende?

Empirisk baserer rapporten seg på deskriptiv statistikk hentet fra offentlige instanser og frivillige organisasjoner, samt tidligere forskning. Det er også foretatt kvalitative analyser av relevante dokumenter som belyser hendelsesforløp, årsaksforhold og juridiske konsekvenser.

Det konkluderes at det i gjennomsnitt har omkommet 64 mennesker pr. år, i friluftslivsrelaterte ulykker i Norge, de siste 20 årene. I forbindelse med organisert friluftsliv og naturbasert reiseliv har det vært minst 18 dødsulykker med en ansvarlig til stede, hvor til sammen 22 mennesker har mistet livet. Innenfor klatreaktiviteter har antall dødsulykker ligget på rundt to omkomne pr. år. For skredulykker ligger antall dødsulykker på rundt fire omkomne pr. år. Snøscooterførere som omkommer i skred forekommer oftere enn før. I forbindelse med aktiviteter som bl.a. fottur, sykkelstur, luftsport, ski (ikke skred), jakt og fiske (fall fra land), skjer det relativt sjeldent dødsulykker, inntil en til tre pr. år, pr. aktivitet. For drukning ved fritidsbåtulykker har det i gjennomsnitt omkommet 30 mennesker pr. år. De ikke-motoriserte aktivitetene utgjør i gjennomsnitt fire av de 30 fritidsbåtulykkene (ca. 13 %). Drukningstallene for bading og fritidsdykking ligger på henholdsvis åtte og fire dødsulykker pr. år. Når det gjelder drukning ved fall gjennom is har det i gjennomsnitt omkommet tre mennesker pr. år. Som for samtlige aktiviteter som er med i undersøkelsen er menn og gutter i flertall.

I rapporten oppsummeres ellers fellesnevnerer knyttet til årsaksforhold. Der det har skjedd dødsulykker i forbindelse med organisert friluftsliv dokumenterer rapporten to domfellelser som resulterte i betinget fengselsstraff for den ansvarlige.

Rapporten i sin helhet finner du på USN Open archive, skriftserien fra Universitetet i Sørøst-Norge nr. 67: <https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/handle/11250/2732097>

Sykt gira jenter – en diskursteoretisk studie om jenters deltakelse i bratt friluftsliv

Lotte Malterud, Gunn Engelsrud og Vegard Vereide – Høgskulen på Vestlandet

Introduksjon

Friluftsliv kan ses på som et sosialt konstruert fenomen i stadig forandring, knyttet til den tid og sted det inngår i. Samtiden kjennetegnes av frihet, ved at institusjoner mister grepet om folks livsførsel og tradisjoner får mindre betydning, og refleksivitet i valg av livsstil og identitetskonstruksjon er dermed sentralt. Friluftsliv blir her forstått i lys av dette tidsbildet, og studien undersøkes hvordan en moderne friluftslivskultur konstitueres for, og av jenter. Konteksten for undersøkelsen er lagt til Sogndal. En bygd der både kvinner og menn, tilflyttere og lokale og kommunen og private næringsforetak, samles omkring det bratte, moderne friluftslivet, og da spesielt skikjøring. I studien anlegges et diskursteoretisk perspektiv som rettes inn mot å undersøke «tatt-for-gitt-heter» informantene produserer sin erfaring innenfor, og i sammenheng med og hva diskursen tilbyr til meningsskaping.

Forskningsområde og problemstilling

Det bratte friluftslivet omtales historisk sett som et nærmest fullstendig mannsdominert felt (Laurendeau and Sharara 2008), men det bratte, moderne friluftslivet er, mulig globalt, i Norge generelt, og i Sogndal spesielt, et felt i forandring. I vestlandsbygda, også kalt Laussnø(Pudder)hovedstaden Sogndal, midt mellom fjord og fjell, kan deltakelsen i det bratte friluftslivet spesielt innenfor ski, sies å være nærmest utlignet kjønnsmessig, i lys av Hallandvik, Andresen et al. (2017) sin undersøkelse om beslutninger i skred, der 43% av (90 av 209) av respondentene var kvinner. Med både friluftslivsstudier med alpin skiferdsel, ski, stisykling og klatring ved både Høgskulen og Folkehøgskolen sammen med privat næringslivs-, reiselivs- og aksjeselskap under navn som «Bratt Moro», Bre&Fjell, Rekkje Stiutvikling skapes det, ifølge informantene *«En verden der alle bare holder på med sånne ting, der alle liker å gjøre samme ting da, og da altså fremfor alt, å være ute»*. I kontekst av kvinner i en moderne friluftslivskultur, (tidligere) dominert av menn, stilles spørsmålet i tilknytning til Sogndal som sted:

Hvordan konstitueres en moderne friluftslivskultur for, og av jenter?

Med dette spørsmålet undersøkes hvordan en moderne, bratt friluftslivskultur omtales og praktiseres, og hvordan jenter deltar i, formes av og også former en slik kultur. Studiens hensikt er å vise hvordan en slik verden skapes og hvordan subjektene skaper seg selv i denne verden, basert på hvordan et utvalg jenter som utøvere i bratte friluftslivsaktiviteter snakker og handler i tilknytning til skikjøring, klatring og stisykling. Materialet som undersøkes ble produsert gjennom 6 semistrukturerte intervju med jenter mellom 20-30 år, som står på ski og klatrer eller sykler sti sommerstid.

Friluftslivets utvikling og kjønnsperspektiver

Gurholt (1999) skriver at kjønn har betydning for vitenskapelig kunnskap om friluftsliv som får aksept som faglig kunnskap, og viser til at menns erfaringer i friluftsliv har dominert forskningen. Med tiden har både måter å utøve friluftsliv på, og mannsdominansen endret seg. Odden (2008) forsket på utvikling og endringer i norsk friluftsliv fra 1970 til 2004, der resultatene viste en redusert deltakelse i det tradisjonelle friluftslivet som fot- og skitur, fisketurer og bærplukking, og vekst til aktiviteter som terrengsykling og bruk av alpinanlegg. Odden (2008) kaller nyere friluftslivsaktiviteter som frikjøring og terrengsykling, i tillegg til eldre aktiviteter som fjellklatring og elvepadling for *moderne aktiviteter* som kjennetegnes av fart, spenning, risiko og individuell mestring. Aktivitetene fremstilles som spesialiserte og krevende både i henhold til utstyr, tekniske og fysiske egenskaper og tilegnet erfaring. *Dyp involvering* i form av tidsbruk og økonomiske investeringer i utstyr og kurs, kreves gjerne for å beherske disse aktivitetene.

Endringene beskrives som en overgang fra livsformbaserte aktiviteter, til et friluftsliv som dreier seg mer om livsstil og den individuelle kroppen, der *”Friluftslivets nytteaspekt har gradvis blitt erstattet med kropps- og ferdighetsrettede praksiser, knyttet til mosjon og helse, kroppslig mestring og klær og utstyr”* (Øian 2014). Også knyttet til kjønn er det forandringer. I artikkelen *«Turistforeningen er 150 år – nå er kvinnene i flertall for første gang»* basert på tall fra SSB, trekkes det frem at stadig flere jenter tiltrekkes av og deltar i friluftsliv. Gurholt uttaler at: *«Flere kvinner er blitt mer aktive. Det er helt klart økning i antall jenter som deltar i mer krevende aktiviteter»* (Kleiven 2018). Den nye brukeren ferdes på sykkel i bratte løyper og bruker naturen til å utfordre egne ferdigheter, være i aktivitet og foretrekker lekpregede aktiviteter (Hjelle 2006). Den nye brukeren *frikjøreren*, beskriver Telseth (2005) som en som er god på ski eller brett, og svært dedikert til aktiviteten.

Skikjøring, klatring og stisykling involveres i disse moderne friluftslivsaktivitetene. Frikjøring på ski har de samme bevegelsesmønstrene som slalåmkjøring i preparerte alpintraseer, men «cordfløyen» byttes ut med å oppsøke naturlige områder på jakt etter *villsnø og laussnø* – for østlandsfolk: *pudder*. Den største forskjellen mellom slalåm og frikjøring er at naturelementer som steiner, trær og terrengformasjoner som klipper og bekkedaler former kjøremønsteret, fremfor folk og porter i de preparerte traseene (Telseth 2005). Topptur på ski der en går på ski opp med feller og bindinger med gå-funksjon krever gode kunnskaper i å vurdere terreng med tanke på både sikkerhet, skredvurdering og for å finne den beste (urørte) snøen. Stisykling er teknisk sykling – «trail-riding/all-mountain» som en utvidelse av terrengsykling, som stort sett foregår på smale stier - «single tracks» til skogs eller til fjells, med en fulldempa stisykkel. I klatring skilles det mellom sportsklatring, som er ruter på forhåndsboltede vegger, og fjellklatring eller trad-klatring i høyfjellet eller lavlandet der man bruker medbrakte sikringsmidler for å sikre seg selv oppover.

Det stilles av flere spørsmål til om de nye formene for friluftsliv representerer en videreføring, eller et brudd på friluftslivets kulturelle mening og verdier. Telseth (2005) argumenterer for at frikjøring, og andre lekpreget aktiviteter har kvaliteter som noe som kan gi rom for opplevelser utenom aktiviteten i seg selv, ved opplevelser som ikke bare omfatter individet og dets bevegelser. På bakgrunn av den åpne definisjon av friluftsliv og i lys av det Telseth poengterer, plasseres friluftslivsaktivitetene i undersøkelsen som moderne fenomen som hører til innenfor friluftslivsbegrepet.

Diskursanalyse som teoretisk rammeverk og metode

Begrepet *diskurs* bygger på en grunnleggende antagelse om at språk er konstituerende for det sosiale liv, og bygger på strukturalistisk og poststrukturalistisk språkfilosofi som hevder at *”våres adgang til virkeligheten alltid går gjennom språket”* ved å skape representasjoner av virkeligheten (Jørgensen and Phillips 1999). Diskursbegrepet tar utgangspunkt i både språk som form og språk som brukes i, og om bestemte praksiser innenfor for eksempel institusjoner som skole, idrett eller friluftsliv som samfunnsområder. Diskurser materialiseres og uttrykkes gjennom handling og praksis, der handling også kan forstås som språklig praksis. En diskursanalyse dreier seg slikt sett om, og gir muligheter for, å studere mening der den oppstår; i språket (Neumann 2002). Språket ses ikke bare som et system av begreper som direkte refererer til fenomener, men som et sosialt system med en egen logikk. Ifølge Tordsson (2006) har språket betydning for opplevelsen av vår tilværelse, ved at det ordner verden for oss. I slik mening dreier *friluftsliv* som fenomen seg om mønstre i hvordan man ordsetter og avgrenser det, samt hvordan man kommuniserer, legitimerer og verifiserer bestemte mønstre (Tordsson 2003). Måtene vi forholder oss til, altså handlingsmønstrene og holdningene til friluftslivet, ofte tatt for gitt, ved at det har vært lite problematisert og sjeldent til gjenstand for refleksjon (Tordsson 2003).

Diskurser avgrenses fra andre diskurser ut fra hva slags meningsinnhold og sosiale sekvenser som tillegges tilhørighet av «sine bærere» (Neumann 2002). Det vil si at i bestemte verdensbilder (diskurser) blir noen former for handling naturlige, mens andre blir unaturlige. Mønstre i hvordan informantene snakker om det å være kvinnelig friluftslivsutøver belyser hvilke praksiser og væremåter som legitimeres og verifiseres som tilhørende til den sosiale identiteten (kvinnelig) friluftslivsutøver. Med et kritisk diskursanalytisk blikk analyseres informantenes utsagn for å finne likheter og eventuelle motsetninger som kan konstituere ulike sider av og deltakelse i, det moderne friluftslivet. Undersøkelsen kan dermed bidra til å belyse *hvordan* jenter deltar i, formes av, men også former en «bratt» og moderne friluftslivskultur, (tidligere) dominert av menn.

Analyse, diskusjon og resultat

Utsagnene ble kategorisert i ulike tematikker, med overskrifter fra sitatene. På den ene siden trer denne «verdenen» frem som meningsgivende, og bidrar til positive erfaringer både i jentenes hverdagsliv, og også som et eksempel for en mer likestilt kjønn arena. Kapittelet «Å være en skikjører, jeg skjønner ikke hvem jeg skal være hvis ikke» omhandler det meningsbærende i det bratte friluftslivet. Det kommer frem at for jentene i denne undersøkelsen er stisykling, klatring og spesielt skikjøring viktige og betydningsfulle dimensjoner for hverdagen. Sentralt er hvordan det å være en skikjører blir en forankring for informantenes identitet/subjektposisjon. Å sykle eller stå på ski er *det beste i verden; et bilde på frihet, gir en følelse av rus*. Væremåtene fungerer som en motstand mot samtidens utseende og kroppspress, der *det viktigste er hva du kan, og ikke hvordan du ser ut*, og er en arena for sosial tilhørighet, naturmøter og mestrings-opplevelser de ikke kan være foruten - *det er ikke et blaff, det er en del av oss*.

I kapittelet: «De er tøffe, de tør og de gønner – De er jenter» fremstilles en endring i mannsdominansen, der jenters deltakelse i de bratte, moderne aktivitetene omtales som *naturlig*. En moderne, kvinnelig friluftslivsutøver beskrives som *sykt gira, en tøff, kul, avslappet, fryktløs* jente, og forbindes ofte med *guttejente*, da slike begrep settes i et motsetningsforhold og distinksjon til

tradisjonelt kvinnekonnoterende feminine uttrykk. Samtidig finnes det også punkt som viser at jenter ikke kun forhandler seg til plass i et friluftsliv på menns premisser. Klein and Weaving (2015) påpeker at for å endre det mannsdominerte friluftslivet må jenter skape sin egen kultur, slik disse jentene kan bidra til; de gjør friluftslivet på premisser som både er maskulint og feminint konnoterende, til sin *egen greie*. Forbildene, «de gode» kan forstås som aktive subjekt (Søndergaard 2000a) som innehar aktørmakt i en transformasjonen av mannsdominert diskurs, og dermed også i sosial reproduksjon og forandring. Ved å fremheve væremåter som *tøff* og *avslappet*, og at de liker å *gønne*, i kombinasjon med feminine konnoterende aspekt som fnising og latter, og ved å ta avstand fra begreper som *guttejente* og *guttelik*, bidrar flere av disse jentene til å utvide hvilke væremåter som legitimeres som kvinnelige. Kanskje også i retning av en kultur der *Å kjøre som en jente* ikke anvendes med mål om undertrykkelse. Slik kan friluftsliv være et eksempel på at menn og kvinner kan delta på egne premisser og vise at det som konstitueres som normalt, også er diskursivt formet som manns- eller kvinnespesifikke.

Like fullt, finnes paradokser og ambivalenser i deltakelsen. I en verden der «*alt dreier seg om sanneling*» er fokuset på ferdigheter fremtredende, og jentene er *dypt involverte* (Odden 2008) i form av tidsbruk, økonomiske og «psykiske og fysiske» ressurser. Det beskrives som krevende å pushe grenser, benytte seg av de alltid tilgjengelige forholdene, og å holde følge på høyt nivå med stadig flere å sammenligne seg med. Den omtalte *giraheten* som ser ut til å ha flyttet inn i det moderne friluftslivet, illustrerer de raske radikale endringene Odden (2008) spådde for friluftslivet, og inngår i det Telseth (2005) beskriver som en global «*kommersiell individualistisk kultur*». Den nye brukeren, som er selvgående, har *indre driv*, høy kompetanse og er opptatt av å teste nye aktiviteter, realiseres som et ideal innenfor den moderne friluftslivsdiskursen. Dette idealet svarer også til «det moderne mennesket» som må utnytte seg av samfunnets frihet til å realisere seg selv. Aktivitetene blir prestasjonsplattform for å pushe grenser og en arena for å skaffe sosial kredibilitet og anerkjennelse.

Moderniteten forandrer både praktiseringen av, og språkbruken knyttet til friluftslivet. At kvinner finner seg til rette i historisk sett fullstendig mannsdominerte felt, og at utstyrs- og teknologiutvikling flytter inn resulterer både i et breiere spekter av friluftslivsaktiviteter som tiltrekker mange, men også et friluftsliv som favoriserer enkelte væremåter, kunnskaper og ferdigheter. Idrett og friluftsliv beskrives ikke bare som et speilbilde av samfunnet, men fungerer også som aktive samfunnsformene krefter, i betraktning av at friluftsliv er knyttet til politiske målsetninger (Gurholt 1999). Posisjonen det moderne friluftslivet her blir gitt, muliggjøres av friluftslivets og skikulturens sentrale betydning som en del av den nasjonale, men også personlige identiteten for mange og som relateres til «det gode liv» (Gurholt 1999, Hjelle 2006). Skikjøring og de andre aktivitetene trer frem som et fellesskap med en praksis som i et Foucaultisk perspektiv (Villadsen 2017), kan sies å være er innleiret i institusjoner som Høgskulen og Sogndal Kommune, og influert av private foretak, og sportsbransjens interesser og settes i spill av de mange *gira personene* som driver med disse aktivitetene. Fellesskapet innebærer et eget språkssystem av begreper knyttet til utstyr, steder og uttrykk som er selvfølgeliggjorte for dem som er «inne», og skaper et intersubjektivt rom, der noen også er utenfor. Interaksjonen mellom personene og institusjonene opprettholder praksisen og posisjonen til skikjøring, der den både legitimeres og anerkjennes av, og også gagnar ulike institusjoner og personer.

Avsluttende refleksjon

I studien vises hvilke enigheter og normative oppfatninger som trer frem i jenters fortellinger, som gjenspeiler hvilke verdioppfatninger, forståelsesmåter, interesser og maktforhold den bratte friluftslivskulturen er en del av og som nettopp blir tatt for gitt. Friluftslivsaktivitetene fungerer på et vis som et eksistensielt fyll, men har vist latt seg undersøke gjennom å utforske det språket som gir fenomenet mening og verdi. Samtidig viser jentene sine utsagn at skikjøring, stisykling og klatring gir spontane følelser som ikke kan uttrykkes med ord – der alt forsvinner; de bare *er*. Et spørsmål som kan stilles her er: er disse følelsene og opplevelsene bare kulturelt betinget? Eller har skikjøringen, uavhengig av kredibiliteten det gir, noe av det Tordsson (2006) kaller et «*iboende meningspotensiale*». De snødekte fjellene i horisonten, innbydende med tørr vintersnø i nord, og sløsj i sørsidene, parallelle svinger spredt utover et bratt heng, de myke stiene der sykkelen følger naturens egne hindringer, røtter, steiner, en skarp sving og fjellets sprekker, der foten akkurat kan lirkes på plass. Det er meditasjon – det er ingen tanker, det er bare her og nå og det er ingen ord som kan forklare hvordan det *er* å kjøre (som en kvinne) på ski.

Litteratur

- Gurholt, K. P. (1999). "Det har bare vært naturlig" : friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger. Institutt for samfunnsfag. Oslo, Norges idrettshøgskole.
- Hallandvik, L., et al. (2017) Decision-making in avalanche terrain–How does assessment of terrain, reading of avalanche forecast and environmental observations differ by skiers' skill level? Journal of Outdoor Recreation and Tourism **20**, 45-51
- Hjelle, A. M. A. (2006). Fremtidens friluftsliv : scenarier for bruken av norsk natur i 2020. Oslo, Teknologirådet.
- Jørgensen, M. W. and L. Phillips (1999). Diskursanalyse som teori og metode. Frederiksberg, Roskilde Universitetsforlag.
- Klein, K. and C. Weaving (2015) Alternative Chicks: Examining Women Freeskiers and Empowerment. FairPlay, Revista de Filosofía, Ética y Derecho del Deporte **3**, 1-23
- Kleiven, T. (2018). Turistforeningen er 150 år - nå er kvinnene i flertall for første gang. Dagens Næringsliv, Dagens Næringsliv.
- Laurendeau, J. and N. Sharara (2008) "Women Could Be Every Bit As Good As Guys" Reproductive and Resistant Agency in Two "Action" Sports. Journal of Sport and Social Issues **32**, 24-47
- Neumann, I. B. (2002). Mening, materialitet og makt: En innføring i diskursanalyse. Bergen, Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke.
- Odden, A. (2008). Hva skjer med norsk friluftsliv? : en studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004. Fakultet for samfunnsvitenskap og teknologiledelse, Geografisk institutt. Trondheim, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. **Doktorgrad**.
- Søndergaard, D. M. (2000a). Destabiliserende diskursanalyse: veje ind i poststrukturalistisk inspireret empirisk forskning. Kjønn og fortolkende metode: metodiske muligheter i kvalitativ forskning. H. Haavind. Oslo, Gyldendal akademisk: 60-104.
- Telseth, F. (2005). Dra på : bidrag til en forståelse av frikjørerens og frikjøringsfenomenets meningsdimensjoner. Avdeling for allmenne fag. Bø, Høgskolen i Telemark.

- Tordsson, B. (2003). Å svare på naturens åpne tiltale : en undersøkelse av meningsdimensjoner i norsk friluftsliv på 1900-tallet og en drøftelse av friluftsliv som sosiokulturelt fenomen. Oslo, Norges idrettshøgskole, Institutt for samfunnsfag.
- Tordsson, B. (2006). "Da naturen ble sunn." Norsk Friluftsliv.
- Villadsen, K. (2017). Michel Foucaults diskursanalyse. Kvalitativ analyse : syv tradisjoner. M. Järvinen and N. Mik-Meyer. København, Hans Reitzel: 297-319.
- Øian, H. (2014). Samfunnsmessige endringer av betydning for friluftslivet. Friluftsliv i Norge anno 2014 - status og utfordringer. Børre K. Dervo (red.), M. Skår, B. Köhler et al. Lillehammer, NINA.

Sidste barn i skoven? – danske studier af børns naturkontakt¹

Søren Præstholm – Københavns Universitet og Søren Andkjær – Syddansk Universitet

I 2005 beskrev Richard Louv børns stadigt mindre kontakt med naturlige miljøer under overskriften "Last child in the woods". Titlen stemmer overens med begrebet "extinction of the experience" og et rapporteret fald i hyppigheden af besøg og aktiviteter i naturen blandt børn i den vestlige verden (Soga & Gaston, 2016). Også i Danmark er der rapporteret faldende antal besøg og mindre tidsforbrug i naturen på tværs af generationer (Fjeldsøe 2018). Spørgsmålet om børns brug af naturen i Danmark er imidlertid ikke så enkelt at undersøge, og der kan være flere mulige svar og perspektiver, afhængigt af hvem og hvordan man spørger.

Denne artikel tager afsæt i erfaringerne fra en to nyere danske studier, der involverer kvantitative spørgeskemaundersøgelser med store populationer af danske børn og unge (Andkjær et al. 2016; Præstholm et al., 2020 & 2022). Undersøgelserne benytter sig af forskellige designs og metoder, hvor den ene undersøgelse spørger forældre om deres børns vaner og aktiviteter i naturen, mens børnene i den anden undersøgelse selv svarer på spørgsmål om, hvordan og hvorfor de bruger naturen i deres fritid. Hver af disse to videnskabelige tilgange rummer udfordringer, og der kan desuden være mulige metodiske problemer i kraft af tvetydige udtryk som f.eks. "natur", som kan forstås meget forskelligt af respondenterne. De to undersøgelser og designs rummer således både metodologiske muligheder og mulige problemer. I artiklen diskuterer vi tre dilemmaer ved at skulle undersøge børns naturkontakt med repræsentative spørgeskemaundersøgelser. Det sker med afsæt i de to nævnte undersøgelser, men vi inddrager også resultater fra to danske spørgepanelundersøgelser for at illustrere nogle af dilemmaerne (Fjeldsøe 2018; YouGov 2018). De tre dilemmaer vi fokuserer på er: 1) Hvad mener vi med natur? 2) Hvordan spørger vi om brugen af naturen? 3) Hvem spørger vi?

Dilemma 1: Hvad mener vi med natur?

Det første dilemma handler om genstandsfeltet for børnenes aktiviteter, nemlig naturen. I flere undersøgelser er forældre blevet spurgt om hyppigheden af deres børns besøg i naturen og varighed af turene i naturen. Men hvordan forstår svarpersonerne egentlig natur? Dette er ikke entydigt. En hollandsk undersøgelse viser, at svarpersoner kan have meget forskellige opfattelser. Nogle personer knytter særlige former for oplevelser til forståelsen af ordet natur f.eks. ro, fred og aktiviteter. Andre lægger vægt på det fysiske miljø eller elementer i miljøet som eksempelvis træer, vand, planter eller dyr. Endelig er der nogle, der forbinder noget normativt med begrebet natur f.eks. noget uspolet, autonomi eller noget, der har brug for beskyttelse (Buijs og Elands 2013).

¹ Artiklen er en sammenfatning af oplæg præsenteret ved konferencen "Forskning i Friluft 2021: Friluftsliv og høstingstradisjoner i 150 år", Hamar, Norge den 1.-2. december 2021.

For at imødegå at folk svarer ud fra forskellige forståelser, så bliver ”natur” defineret indledningsvist i flere undersøgelser (Fjeldsøe 2018; YouGow 2018). I den første af de to undersøgelser defineres natur således:

I Danmark er alle områder påvirket af mennesker. Derfor kan det være svært at sige præcist, hvad natur er. I denne undersøgelse skal du tænke på naturen som skov, krat, hede, overdrev, strand, sø, å, eng eller andre steder, der i nogen grad får lov til at passe sig selv. Det betyder også at haven, fortovet, fodboldbanen og parken ikke er den natur, vi tænker på her, selv om der kan være masser af natur (planter og dyr) sådanne steder.

Mange steder kan det være svært at afgøre, om det er natur eller ej. Hvad med grøftekanten, krattet om legepladsen eller markerne? Hvis du er i tvivl, er det dig, der afgør, hvad der er natur for dig, når du svarer på spørgsmålene.” (Fjeldsøe, 2018)

Det erkendes, at det kan være ”svært at afgøre, om det er natur eller ej”, og derfor slutter definitionen med, at man skal svare ud fra egen forståelse, hvis man er i tvivl. Dette levner selv sagt meget plads til fortolkning. Samtidig kan det tænkes, at mange enten springer over en sådan lang forklaring eller at de glemmer definitionen senere i løbet af besvarelsene.

En måde at imødegå usikkerheden om forståelsen af natur er at fokusere på nogle – formentlig – lettere forståelige typer arealer. Denne tilgang er anvendt i en norsk undersøgelse (Skår et al. 2014), som inspirerede de to danske undersøgelser. I stedet for at spørge om ophold i naturen, blev forældrene i eksempelvis Præstholm et al. (2020) spurgt, hvor meget tid deres barn anvendte et af følgende steder seneste hverdag?

- *Strand, sø eller å*
- *Skov eller krat*
- *Eng, hede eller mark*
- *Parker eller grønne områder i byen*
- *En have*
- *Sports- eller idrætsanlæg*
- *Andre steder (f.eks. pladser, torve, legepladser osv.)*
- *Institutionens eller skolens eget udeareal eller legeplads.*

I analyser af de indsamlede data kan de forskellige arealtyper grupperes på forskellig måde. F.eks. kan man analysere ”naturen” som bestående af de fire øverste arealtyper ovenfor. I en anden tilgang kan man vælge at undlade at inkludere ”parker eller grønne områder i byen”.

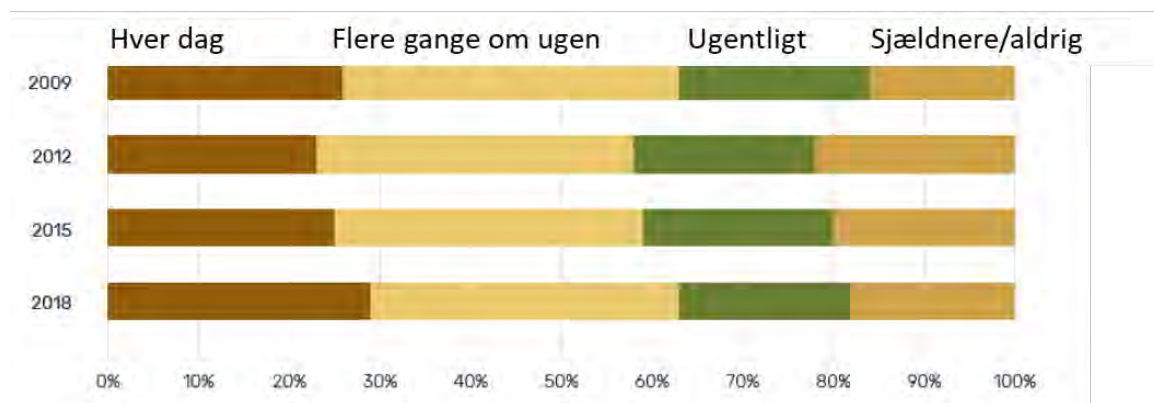
Valget af ovennævnte tilgang giver således en række fleksible muligheder for analyser samtidigt med, at man undgår at anvende det mangetydige naturbegreb i spørgsmålene. Ulempen er imidlertid, at det kræver, at respondenterne stilles mange flere spørgsmål, hvilket øger risikoen for, at respondenterne ikke besvarer spørgsmålet eller helt dropper ud af spørgeskemaet. Det er heller ikke muligt at kombinere tal om de forskellige arealtyper i alle former for analyser. For eksempel kan man ikke addere antal ugentlige besøg til strand, skov, eng og parker (de fire øverste arealtyper på listen ovenfor) og så antage, at summen giver det totale ugentlige antal besøg i

”naturen”. Man kan nemlig godt have besøgt flere eller alle af de fire arealtyper som del af samme tur. Derimod kan man godt lægge antal minutter besøg i forskellige arealtyper sammen til et total antal minutter i ”naturen”.

Dilemma 2: Hvordan spørger vi om brugen af naturen?

Man kan som nævnt spørge om omfanget af børns brug af naturen på forskellige måder – her eksemplificeret med antal besøg (frekvens) versus tid (varighed) i naturen. Det andet dilemma handler netop om, hvordan vi spørger, når vi ønsker generaliseret viden om børns naturkontakt for eksempel ved antal besøg om ugen.

Det er i den forbindelse et dilemma, om vi vælger at lade svarpersonerne selv generalisere, eller om vi gennem analyser generaliserer på baggrund af respondenternes svar. På figur 1 har forældre i undersøgelser fire forskellige år fra 2009 til 2018 generaliseret om deres børns antal ugentlige besøg i naturen henover sommerhalvåret.

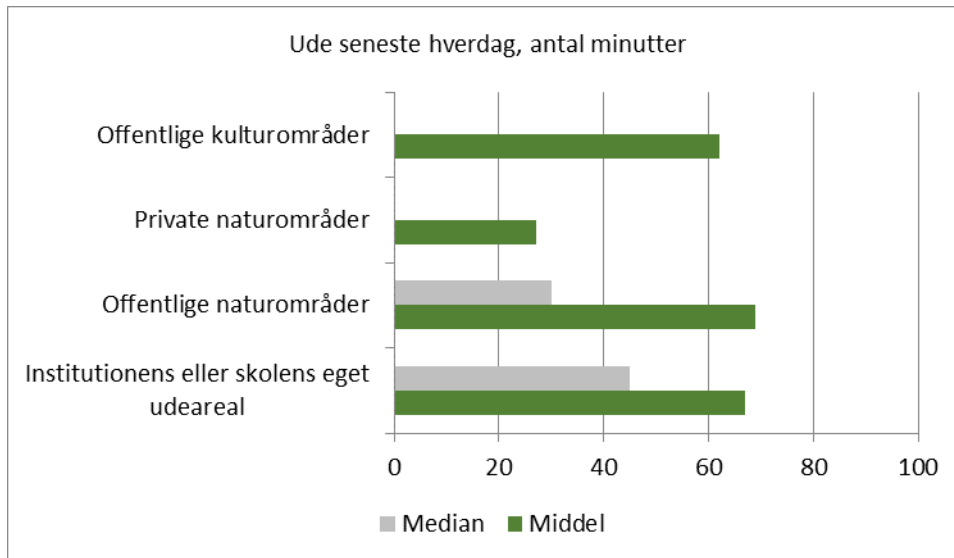

Figur 1. Forældres svar på spørgsmålet om, hvor ofte deres 5-12 årige barn typisk kommer ud i naturen gennem sommerhalvåret. Undersøgelserne er foretaget for Danmarks Naturfredningsforening i perioden 2009-18 og gengivet i Hartmeyer & Præstholm (2020).

Det vil sandsynligvis være meget svært for forældrene at generalisere om dette. Det er samtidig velkendt, at der ofte er en ganske stor overdrivelsesfaktor i forbindelse med svar om besøgshyppighed, se eksempelvis Jensen (2012). Hvis man til gengæld antager, at denne bias er nogenlunde konstant over tid, så kan tallene i figur 1 bidrage til at beskrive nogle udviklingstrends og derfor have sin berettigelse på trods af usikkerheden i tallene for besøgshyppigheden. En anden måde er at spørge ganske specifikt til en konkret uge eller dag. Det blev gjort med spørgsmålet om, hvor meget tid ”dit barn anvendte et af følgende steder seneste hverdag?” (Se spørgsmålets otte arealtyper tidligere i artiklen). Med dette spørgsmål havde forældrene mulighed for at huske eller måske finde ud af, hvor meget barnet var ude, fordi seneste hverdag vil være dagen før eller evt. nogle dage tilbage. I Præstholm et al. (2020) blev denne metode anvendt til de 1-15 årige børn. Data blev samtidigt indsamlet over et helt år, så tilfældige vejrforhold og forskellige mellem årstider blev udjævnet.

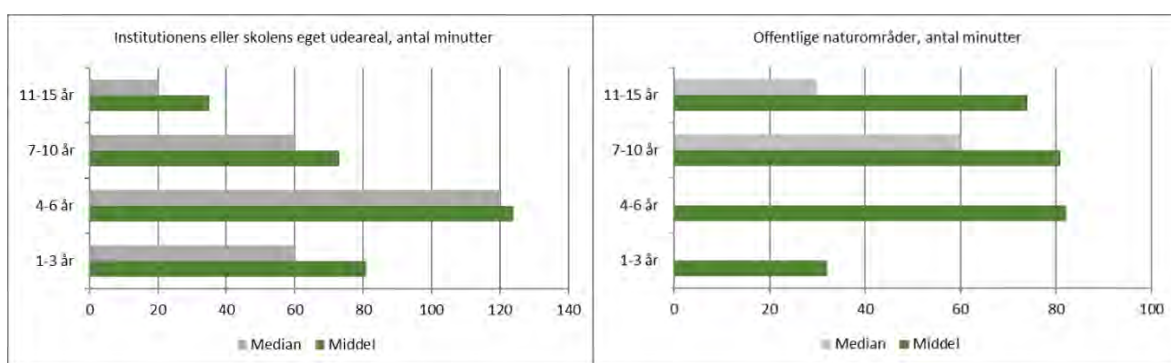
Tallene viser at 98 % af børnene var udendørs seneste hverdag mens det gælder 93 % på seneste weekenddag. I figur 2 er børnenes udetid fordelt på 4 kategorier, hvor offentlige naturområder

omfatter arealtyperne ”strand, sø eller å”, ”skov eller krat”, ”eng, hede eller mark” og ”parker eller grønne områder i byen”. Private naturområder er ”private haver” mens offentlige kulturområder omfatter alle øvrige typer udendørs områder, dvs. både sportsbaner, fortove, veje, pladser mv.

Figur 2. Børns udetid på forskellige arealkategorier, se nærmere i teksten. Børn 1-15 år. N=2196. Data fra Præstholm et al. 2020.

Figur 2 viser både gennemsnittet (middel) for udetiden for alle børn og medianen. Det ses at medianen er ”0” for flere kategorier, hvilket betyder at under halvdelen af børnene var ude på denne kategori seneste hverdag. Gennemsnittet trækkes således op af en mindre gruppe børn, der er ude i lang tid. Mediantallene for offentlige naturområder og arealerne omkring institution og skole viser, at mange børn var ude på disse arealer seneste hverdag. I figur 3 fokuseres der nærmere på de to af arealkategorier, hvor tallene er opdelt efter alder.

Figur 3. Tallene fra figur 2 er her opdelt efter arealkategori og alder. Børn 1-15 år. N=2196. Data fra Præstholm et al. 2020.

Figureerne repræsenterer en generalisering baseret på svar om 2196 individuelle børns udetid den seneste hverdag. Vi vurderer, at tilgangen giver et mere troværdigt billede end, når forældrene selv generaliserer over hele sommerhalvåret eller vinterhalvåret. Samtidig giver det nogle gode muligheder for analyser. Til gengæld kan metoden kun sige noget om den samlede population

eller større delgruppe – ikke noget om det enkelte barn, da det kan være tilfældigt om barnet var mere eller mindre ude den seneste hverdag. Der vil sandsynligvis også være en vis overdrivelse, selvom svartidspunkt er tæt på den dag, der spørges om. En anden ulempe er, at det er meget kompliceret at gennemføre undersøgelsen bl.a. fordi den skal løbe over et helt år for at udjævne sæsonsvingninger.

Alt i alt, så er der både fordele og ulemper ved begge tilgange, dvs. at lade forældrene selv generalisere om praksis eller generalisere ud fra nogle (formodentlig) mere præcise svar om konkrete dag.

Dilemma 3: Hvem spørger vi?

Det sidste dilemma, som vi vil fremhæve her, er om vi spørger børnene selv (primærkilde) eller forældrene (sekundærkilde). Det er klart, at hvis aldersspændet er fra 1 til 15 år, så vil det under alle omstændigheder være umuligt at stille spørgsmål til en del af børnegruppen. Men for de ældre børn og unge kan det sandsynligvis være mere pålideligt at spørge dem selv frem for deres forældre. Forældrene vil ikke nødvendigvis vide alt om hvad de 10-15 årige har foretaget. I Andkjær et al. (2016) blev netop denne aldersgruppe af børn og unge spurgt om deres fritids- og friluftsliv. For at illustrere dilemmaet er tal om børnenes oplevede barrierer for ikke at komme mere ud i naturen blevet sammenlignet med de barrierer, som forældrene oplever:

1. Børn og unge (10-15 år) svarer: *Hvorfor kommer du ikke mere ud i naturen?*

“Jeg har ikke tid pga. computer, spil eller TV” (18 % jf. Andkjær et al. 2016)

2. Forældre svarer (om børn 12-15 år): *Hvad er den vigtigste eller en af de vigtigste grunde til, at dit barn ikke kommer så meget ud, som du kunne ønske?*

“Mangel på tid pga. TV, computerspil og lignende” (35 % jf. YouGov 2018)

3. Forældre svarer (om børn 5-12 år): *Hvad mener du er de vigtigste grunde til, at børn i dag kommer mindre ud i naturen, end da du var barn?*

“TV, computer og elektroniske spil holder børnene indendørs” (76 % jf. Fjeldsøe 2018)

Selvom der er mindre forskellige i måden, der er spurgt på og de involverede aldersgrupper, så er det helt tydeligt, at der er stor forskel på, hvordan børn og unge oplever computer, spil eller tv i forhold til deres forældre.

Sammenfatning og perspektivering

Denne artikel er et forsøg på at fremhæve nogle af de dilemmaer, som vi er stødt på i forbindelse med gennemførelse af større repræsentative spørgeskemaundersøgelser om børns naturkontakt i Danmark. Der er naturligvis flere andre detaljer og mulige dilemmaer end de nævnte. Men på baggrund af erfaringerne finder vi det særligt vigtigt at overveje forståelsen af genstandsfeltet

(hvad er natur), hvordan man spørger til hyppighed og varighed samt hvem man spørger, når man ønsker at kunne generalisere om børns naturkontakt.

Overvejelserne er relevante, hvis man ønsker at kunne dokumentere det generelle billede af børns naturkontakt – og for eksempel undersøge om vi har set ”det sidste barn i skoven”, hvilket vi heldigvis ikke har i Danmark jf. eksempelvis figur 1. Dilemmaerne og overvejelserne er relevante og vigtige, når man skal designe en undersøgelse og skal vælge metoder. Det er samtidigt i høj grad også relevant at være bevidst om dilemmaerne – og de mulige fordele og ulemper ved valg af design og metode – når man læser og gerne vil forstå andre undersøgelser. Dette gælder ikke mindst, når man vil sammenligne resultater fra forskellige undersøgelser. Derfor kan det anbefales, at der i fremtiden igangsættes større undersøgelser med sammenlignelige design og metoder – evt. i flere lande.

Afslutningsvist vil vi understrege, at uanset nøje overvejelser om tilgangen, så er der mange aspekter af børns naturkontakt, der ikke kan undersøges med kvantitative metoder. Her vil kvalitative metoder som eksempelvis interview og observation skulle bringes i spil.

Referencer

- Andkjær, S., Høyer-Kruse, J., & Arvidsen, J. (2016). Børn og unges hverdagsfriluftsliv. NatureMoves spørgeskemaundersøgelse om børn og unges aktiviteter og oplevelser i naturen. Institut for Idræt og Biomekanik. Syddansk Universitet.
- Buijs, A & Elands, B.H.H. (2013). Does expertise matter? An in-depth understanding of people's structure of thoughts on nature and its management implications. *Biological Conservation* 168, 184-191.
- Fjeldsøe, C. K. (2018). Natur i generationer. Gallup, Kantar for Danmarks Naturfredningsforening.
- Hartmeyer, R., & Præstholm, S. (2020). Børns naturdannelse. Center for Børn og Natur. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet.
- Jensen, F.S. (2012). Friluftsliv i skovene 2008 (2). Antal skovbesøg pr. år. Videnblad nr. 06.01-65. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet.
- Præstholm, S., Schmidt, T., Søndergaard Jensen, F., & Schipperijn, J. (2020). Danske børns aktiviteter og ophold i naturen. Basisdata fra Center for Børn og Naturs baselineundersøgelse 2018/19. Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet.
- Præstholm, S., Andkjær, S. & Arvidsen, J. (2022). Udeliv. Undersøgelser af danske børns aktive udeliv i skole, institution og fritid. *MOV:E* 12, 16-27.
- Skår, M., Gundersen, V., Bischoff, A., Follo, G., Pærlussen, I., Stordahl, G., & Tordsson, B. (2014). Barn og natur. Nasjonal spørreundersøkelse om barn og natur. Temahefte 54. Norsk institutt for naturforskning (NINA).
- Soga, M., & Gaston, K. J. (2016). Extinction of experience: the loss of human-nature interactions. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 14(2), 94–101.
- YouGov (2018). Friluftsrådets Nulpunktsmåling. YouGov

Friluftsliv blant barn og unge i Oslo – Sosial ulikhet og sosial utjevning

Jørgen Weidemann Eriksen og Kirsti Pedersen Gurholt – Norges idrettshøgskole

I dette foredraget retter vi søkelyset mot hvordan sosiale og geografiske forskjeller spiller inn på unges deltakelse i friluftsliv i Oslo. Foredraget baserer seg på kapittel fire i forskningsrapporten: «*Studie av friluftsliv blant barn og unge i Oslo: Sosial ulikhet og sosial utjevning*» (Gurholt et. al. 2020). Vår studie bygger på tall fra undersøkelsen Ung i Oslo 2018. Dette er en selvrappporterende spørreskjemaundersøkelse der de unge svarer retrospektivt på hvilke aktiviteter de deltar i. Undersøkelsen ble gjennomført av NOVA i første kvartal 2018, og omfatter elever ved om lag totredjedeler av alle offentlige og private ungdoms- og videregående skoler i byen (Bakken, 2018, s.2). Vår studie beskriver og analyserer deltakelse i friluftsliv på fritiden blant unge mellom 13 og 19 år. 8446 ungdommer fikk utdelt spørsmålene om friluftsliv, og ca. 7100 besvarte de ulike spørsmålene. Studien viser at det er store forskjeller i deltakelse i friluftsliv blant ungdom i Oslo og at de viktigste årsakene er knyttet til faktorene økonomi og innvandrerbakgrunn. Da grupper med relativ lik kulturell og sosioøkonomisk bakgrunn bosetter seg i nærheten av hverandre, blir forskjellen mellom bydelene også store. Kjønn og avstand til marka har lite betydning for deltakelse i Friluftsliv. Studien ble ledet av Prof. Kirsti Pedersen Gurholt, i samarbeid med vit. Ass. Ida Dahl Torp og førsteamanuensis Jørgen W Eriksen, alle fra Norges idrettshøgskole.

Spørreundersøkelsen Ung i Oslo inneholder seks spørsmål som omhandler friluftsliv. Dette er spørsmål som omhandler hvor ofte ungdommen deltar på 1) fottur i skog og mark, 2) skitur i skog og mark, 3) trener i skog og mark, 4) kjører snowboard eller står på ski, 5) drar på fisketur og 6) telter i skog og mark (ikke campingplass). Spørsmålene 1, 2, 5 og 6 blir i undersøkelsen slått sammen til en felles kategori som vi mener er et uttrykk for deltakelse i «det enkle friluftslivet». Respondentene kunne svare på en fem-delt skala i forhold til hvor ofte de deltar på de ulike aktivitetene: 1) Flere ganger i uka, 2) Omtrent en gang i uka, 3) En eller et par ganger i måneden, 4) Sjeldnere enn en gang i måneden, 5) Aldri eller neste aldri.

Resultatene fra Ung i Oslo viser at den største grupperingen knyttet til ungdoms deltakelse i friluftsliv er de som deltar aldri eller nesten aldri. Dette gjelder for samtlige aktivitetsformer. I undersøkelsen har vi valgt å identifisere de vi mener kan kalles «aktive» deltakere i det enkle friluftslivet. Det er de ungdommene som deltar i minst en av de fire friluftslivsaktiviteter en gang pr. måned eller oftere.

Kjønnsforskjeller

Det er små forskjeller mellom gutter og jenter knyttet til deltakelse i friluftsliv. Jenter går litt oftere på fottur i skog og mark enn gutter, mens guttene drar litt oftere på fisketur og telttur. Ellers er deltakelsen jevn.

Innvandrerbakgrunn

I undersøkelsen «Ung i Oslo» blir ungdommen kategorisert for å ha innvandrerbakgrunn dersom begge foreldrene er født utenfor Norge. Det er store forskjeller knyttet til deltakelse dersom en sammenlikner de som har innvandrerbakgrunn og de som har (minst en) foreldre født i Norge. Blant ungdom med innvandrerbakgrunn er det ca. 28% som månedlig er aktive i «enkelt» friluftsliv, mens det blant ungdom med norskfødte foreldre er en deltakelse på ca. 58%. Dersom en splitter opp deltakelsen på ulike aktiviteter, blir forskjellene enda tydeligere; 11% av ungdommene med innvandrerbakgrunn går skitur i skog og mark minst en gang pr mnd. mens deltakelsen blant ungdom med norskfødte foreldre er 41%. Forskjellene er store på alle aktiviteter, men de er størst på aktiviteter som foregår på snø (om vinteren). Vinter kan dermed anses som en faktor som øker forskjellene i ungdoms deltakelse i friluftsliv.

Sosioøkonomisk status (SØS)

Undersøkelsen måler ungdommens familieøkonomi indirekte gjennom 6 spørsmål som omhandler antall datamaskiner/nettbrett i familien, antall bøker i hjemmet, antall biler i familien, antall ferieturer med familien siste år, om ungdommene har eget soverom og foreldrenes utdanningsnivå (Bakken, 2018, s.15). På bakgrunn av svarene blir ungdommene delt inn i tre kategorier: 1) Lav SØS, 2) Middels SØS og 3) Høy SØS. Familieøkonomien til ungdommen har stor påvirkning på deltakelse i friluftsliv. Hvis vi bruker skitur i skog og mark som eksempel, så er den månedlige deltakelsen blant ungdom med lav SØS på 14%. Blant ungdom i kategorien høy SØS er den månedlige deltakelsen på 50%. Ungdom med middels SØS har en deltakelse på 28%. Dette bildet er representativt for friluftslivsaktivitetene i undersøkelsen, med unntak av fisketur og telttur. For disse to aktivitetene har økonomisk bakgrunn mindre påvirkning på deltakelsen.

Bosted

Undersøkelsen gjør det mulig å undersøke hvordan deltakelse i friluftsliv varierer med bosted (hvilken bydel ungdommene bor). Bydel er i Oslo indikator for sosioøkonomiske og kulturelle ressurser de unge har tilgang til i sine respektive oppvekstmiljøer (Ljunggren, 2017). Mot denne bakgrunn og med grunnlag i tidligere studier (Strandbu, 2000) er det nærliggende å anta at bosted har betydelig forklaringsverdi for ungdoms deltakelse i friluftsliv. I studien finner vi at det er store forskjeller hva angår deltakelse og bosted. I de bydelene der det bor flest med høy SØS (Vestre Aker, Nordre Aker og Ullern) er den månedlige deltakelsen i det enkle friluftslivet opp mot 60%. Dette er også de bydelene der det bor færrest ungdom med innvandrerbakgrunn. I bydeler med stor andel innbyggere med lav SØS (Grorud, Alna og Stovner), er deltakelsen på ca. 35%. Dette er også de bydelene med flest ungdom med innvandrerbakgrunn. Deltakelsen i friluftsliv blant ungdom kan på bydelsnivå anses for å korrelere med økonomi og innvandrerbakgrunn. Det er et interessant funn at nærhet til skog og mark har liten påvirkning på friluftslivsdeltakelsen. For eksempel er deltakelsen i Groruddalen lav, selv om tilgangen til skog og mark er god.

Konklusjon

Oslo er en by med store sosiale ulikheter. De sosiale ulikhetene har tydelig påvirkning på ungdoms deltakelse i friluftsliv. De viktigste årsakene til ulik deltakelse er økonomiske ressurser

og innvandrerbakgrunn. Hvis en gutt eller jente kommer fra et hjem med god økonomi og foreldre født i Norge er sjansen for at de er aktive i friluftsliv langt høyere enn dersom de enten har innvandrerbakgrunn eller dårlig økonomi.

Litteratur

- Bakken, A. (2018). Ung i Oslo 2018. (NOVA-rapport 6/18). Oslo: Velferdsforskningsinstituttet-NOVA/OsloMet.
- Gurholt, K.P., Torp, I. H. D. & Eriksen, J. W. (2020). *Studie av friluftsliv blant barn og unge i Oslo: Sosial ulikhet og sosial utjevning*. NIH-Forskningsrapport. Norges idrettshøgskole.
<https://nih.brage.unit.no/nih-xmlui/handle/11250/2684299>
- Ljunggren, J. (2017). Oslo og sosial ulikhet. I J. Ljunggren (Red.), Oslo: Ulikhetenes by (s.13-29). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Strandbu, Å. (2000). Storbyungdom og natur. En undersøkelse av Osloulungdoms forhold til friluftsliv og miljøproblemer. (NOVA-rapport 14). Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring.

Studien er utført på oppdrag fra byrådsavdelingen for Miljø og Samferdsel. Datamaterialet er basert på en ungdataundersøkelse (www.ungdata.no) –gjennomført av NOVA i samarbeid med de regionale kompetansesentrene for rusfeltet (KoRus). Ungdata er finansiert over statsbudsjettet gjennom tilskudd fra helsedirektoratet.

Bruk av DNT-hytter. Hyttefriluftsliv for familier – potensialer og dilemmaer

Jan Arvidsen, Mathilde Skov Kristensen, Evald Bundgaard Iversen – Syddansk Universitet og Elisabeth Enoksen, Kjell Hines, Rune Waaler og Kolbjørn Rafoss – UiT Norges arktiske universitet

Innledning

Vandring på stier og overnatting i beskjedne hytter har en lang tradisjon i norsk friluftsliv (Ween & Abram, 2012). Det skyldes ikke minst at det finns en rekke offentlig tilgjengelige hytter som drives av ulike frivillige og offentlige organisasjoner. Den Norske Turistforening (DNT) er en sentral aktør som støtter opp om et slikt hyttefriluftsliv. Siden starten i 1868 har DNT bygd opp en omfattende infrastruktur med hytter og merkede stier for å gjøre opphold og ferdsel i naturen mer tilgjengelig. DNT's hyttenettverk omfatter i dag over 550 hytter som kan brukes av alle som vil oppleve norsk natur. DNT har de siste årene opplevd en økt interesse for overnatting på hyttene (Den norske turistforenings årsmelding, 2019). Denne formen for hyttefriluftsliv er spesielt populær og utbredt blant barnefamilier, som er den største brukergruppen av DNT-hytter (Kristensen et al., 2021). Samme trend finner vi i Danmark i forbindelse med rekreasjonsbruk av gapahuk (Arvidsen et al. 2019; Kristensen et al. 2021a).

Selv om DNT har lang tradisjon med hyttefriluftsliv og det er en økende bruk av DNT-hytter, er det begrenset med forskningsbasert kunnskap om fenomenet. For å øke kunnskapen på feltet har UiT - Norges arktiske universitet - i samarbeid med Syddansk Universitet gjennomført forskningsprosjektet 'Utvikling av hyttefriluftsliv i Norge'. Formålet med prosjektet er å styrke kunnskapsgrunnlaget for utvikling av hyttefriluftsliv for offentlig tilgjengelige hytter. Et styrket kunnskapsgrunnlag som skal bidra til at det i enda større grad kan skapes attraktive rammer for alle som vil overnatte og oppholde seg i natur.

Prosjektet søker å svare på fem grunnleggende forskningsspørsmål om hyttefriluftsliv:

- Hvem er hyttebrukerne?
- Hvilke motiver har brukerne?
- Hvordan brukes hyttene?
- Hvilke fysiske, sosiale og organisatoriske rammer foretrekker brukerne?
- Hvilken betydning har koronapandemien hatt for hyttebrukernes opplevelse?

Resultater bygger på en spørreskjemaundersøkelse (Kristensen et al., 2021b) knyttet til prosjektet 'Utvikling av hyttefriluftsliv i Norge', som ble gjennomført blant brukere (N = 2240) av DNT-hytter sommeren 2020. Presentasjonen på konferansen Friluft2022 hadde to formål: å presentere familienes motiver, adferd og preferanser for hyttefriluftsliv og for det andre å diskutere fremtidsutsikter for hyttefriluftsliv ut fra motiver, forventninger til opplevelser og ønskede rammer for tilrettelegging.

Resultater

Den videre presentasjon er knyttet til studiens fem forskningsspørsmål. Søkelyset er rettet mot barnefamilier (og i noen grad mot brukere med minst erfaring), men resultatene presenteres oftest i relasjon til de generelle resultatene for alle brukere.

Hvem er hyttebrukerne?

Hyttefriluftslivet dyrkes spesielt av barnefamilier (46%) og vennegrupper (35%), mens par (13%), solobrukere (3%) og familier uten barn (2%) utgjør en mindre andel av brukerne. Dette viser, at nesten halvparten av hyttebrukerne er barnefamilier. Hyttebrukerne er generelt velutdannete. Flertallet av hyttebrukerne (85%) har universitet- eller høyskoleutdannelse på 1-3 år (24%), eller på minst 4 år (61%). Hyttefriluftsliv utøves av stort sett like mange menn (46%) og kvinner (54%). De fleste hyttebrukerne er i aldersgruppene 30-49 år (32%) og 50-69 år (29%). Samlet sett utgjør barn og unge 24% av brukerne, mens brukere over 70 år eller eldre utgjør 4%.

Hvilke motiver har brukerne?

Hyttebrukerne peker på at de viktigste motivene for hyttefriluftsliv er å oppleve og nyte naturen, å komme ut og bevege seg, å komme vekk fra hverdagen og å dyrke samværet med turkamerater. Andre motiver, som hyttebrukerne mener er viktige, er å kunne overnatte i naturen på en trygg måte, slippe unna larm og støy, styrke båndene i gruppen, vedlikeholde/forbedre fysisk form, gi andre en naturopplevelse, komme vekk fra store menneskemengder og minnes gode hytteopplevelser.

Selv om hyttebrukernes motiver for å dra på hyttetur stort sett ligner mye på hverandre, er det likevel forskjeller på tvers av brukergrupper og erfaringsnivå. Blant barnefamiliene og de minst erfarne hyttebrukerne er motiver knyttet til samvær med gruppen og det å gi andre en naturopplevelse spesielt viktige. Samtidig er de minst erfarne hyttebrukerne opptatt av å kunne overnatte i naturen på en trygg måte. Motiver som utfordring, trening og mosjon samt det å slippe unna larm og støy, spiller en mindre rolle for barnefamiliene og de minst erfarne hyttebrukerne. Samtidig er barnefamilier den gruppen som i mindre grad drar på tur for å møte nye mennesker.

Hvordan brukes hyttene?

Knappt halvparten (49%) av brukerne benytter DNT-hyttene som mellomstopp, noe som vitner om at for en stor del brukere utgjør den enkelte hytta ett av flere overnattingssteder på en flere dagers vandringstur. Blant barnefamilier (26%) finner vi at langt færre benytter hyttene som mellomstopp.

Spesielt barnefamiliene og de minst erfarne hyttebrukerne benytter hyttene som utgangspunkt for forskjellige aktiviteter. Vi finner at andelen av hyttebrukere som lager mat, går tur og utforsker området, gjør aktiviteter inne i hytta, leker, fisker, trener i/på vann, sanker/høster, har festligheter, besøker kulturminner og lager bål, er størst blant barnefamiliene. Et lignende mønster sees også blant de minst erfarne hyttebrukerne. Samtidig er barnefamiliene og de minst erfarne hyttebrukerne mindre tilbøyelig til å bruke hyttene som mellomstopp sammenlignet med andre brukergrupper og de mest erfarne brukerne. Sett i sammenheng med barnefamilienes

motiver tyder dette på, at det blant barnefamiliene, er snakk om en type hyttefriluftsliv hvor søkelyset er på selve hyttebesøket og aktivitetene rundt hytta fremfor det å vandre fra hytte til hytte.

Hyttebrukerne benytter seg av flere forskjellige transportformer fram til den første hytta på turen. Transport i bil (74%) og vandring (46%) utgjør de mest utbredte transportformene. Det er spesielt barnefamiliene og de minst erfarne hyttebrukerne som benytter bil fram til den første hytten på turen. Samtidig synes det som barnefamilier er den brukergruppen som er minst tilbøyelig til å følge merket sti og bruke kart og kompass fram til hytten.

Hvilke fysiske, sosiale og organisatoriske rammer foretrekker brukerne?

Barnefamiliene er den gruppen som mener det er viktigst, at det i området rundt hytta er gode muligheter for å drive med en rekke forskjellige aktiviteter inkludert barneaktiviteter, utfordrende aktiviteter og fiske. Barnefamiliene er den brukergruppen, som er mest tilbøyelig til å foretrekke, at hytta ligger i nærheten av elv, hav eller vann. Dette gjenspeiler seg i at barnefamiliene i større grad enn andre brukergrupper beskjeftiger seg med en rekke forskjellige aktiviteter under hyttebesøket.

De fasilitetene som de fleste hyttebrukerne vektlegger som viktige, er kjøkkenfasiliteter og kjøkkenutstyr (88%), oppholdsrom inne (78%), vann i nærheten av hytta (72%), dyner (63%), matvarelager (50%) og tørkerom (42%). En fjerdedel (25%) av hyttebrukerne foretrekker at det er sitte- og oppholdsplasser utenfor hytta, mens 19% foretrekker at det er mobildekning og 18% foretrekker at det finnes balplass. De fasilitetene, som færrest hyttebrukere mener er viktige, er wifi (3%), teltplass like ved hytta (7%), bad (8%), innlagt vann (9%) og toalett inne (12%). Barnefamiliene og de minst erfarne hyttebrukerne foretrekker spesielt tilgang til utstyr for ute- og innendørsaktiviteter (f.eks. kort, terninger, baller og fiskegarn).

Over halvparten (59%) av hyttebrukerne liker både hytter med tradisjonell og en moderne arkitektur. Blant hyttebrukerne som foretrekker en spesiell hyttearkitektur er den tradisjonelt utseende hytta mest populær. Hver fjerde svarer at de foretrekker en fjellgård, en seterbu eller lignende. Familier med barn skiller seg fra de andre brukergruppene ved å ha en større preferanse for moderne hytter.

Nesten 9 av 10 (88%) hyttebrukere har opplevd positive møter med andre brukere. Likevel foretrekker halvparten (49%) av hyttebrukerne – og i stor grad parene - å være alene med egen gruppe. På samme måte foretrekker over halvparten (55%) av hyttebrukerne primært å ha kontakt med egen gruppe, hvis det er andre gjester på hytta. Dette mønsteret gjelder i stor grad for familier med barn og de minst erfarne hyttebrukerne.

Hvilken betydning har koronapandemien hatt for hyttebrukernes opplevelse?

Hyttebrukerne har i stor grad tatt positivt imot kravet om å booke sengeplass i forkant av besøket. Halvparten av hyttebrukerne svarer at de fikk mer lyst til å overnatte på en av DNTs hytter som følge av muligheten til å booke opphold og egen seng. Spesielt barnefamiliene, parene og de minst erfarne hyttebrukerne mente, at det var en fordel å kunne booke egen seng.

Konklusjon

Resultatene fra denne undersøkelsen bidrar med ny kunnskap om rekreativt hyttefriluftsliv på DNTs selvbetjente og ubetjente hytter i sommerhalvåret. Nærmere bestemt bidrar undersøkelsen med kunnskap om forskjellige gruppers bruk av DNTs hytter, motiver og preferanser. Innsikter som kan vise vei i utviklingen av fremtidens hyttenettverk og hyttefriluftsliv.

Resultatene indikerer at familier skiller seg fra andre brukere på flere vesentlige punkter. Hyttefriluftsliv for familier er i stor grad preget av 1) hyttenære aktiviteter, 2) opphold foregår primært på en hytte, 3) biltransport til hytta, 4) preferanser for moderne hyttearkitektur, 5) ønske om mange tilgjengelige fasiliteter på hytta, 6) ønske om å være alene som gruppe, og 7) tilfredshet med å kunne forhåndsbestille sengeplasser.

Samlet peker disse resultater på en rekke handlingsmuligheter for å fremme friluftsliv blant barnefamilier. De fysiske, sosiale og organisatoriske rammer for hyttefriluftsliv kan tilrettelegges, så de i høyere grad tilgodeser barnefamiliers motiver, preferanser og ønsker. Konkret kan dette handle om økt tilrettelegging av barnevennlige aktiviteter rundt hytten, lettere adkomst til hytten med bil og mulighet for å booke familierom – hele hytten – hvor familien som gruppe kan oppholde seg alene.

Samtidig reiser en slik tilgang noen grunnleggende spørsmål om potensiale og dilemmaer som følger av å imøtekomme disse spesifikke behovene og ønskene til barnefamilier. Et åpenlyst dilemma er å la den største eller mest synlige brukergruppen være styrende for utvikling og tilrettelegging av hyttefriluftslivet. På et mere overordnet nivå reiser en slik tilgang, som er drevet frem av brukernes tilfredshet, også spørsmål om retningen på hyttefriluftslivet i DNT-regi. Man kan reflektere over om fremtidens hyttefriluftsliv i tilstrekkelig grad understøtter og formidler grunnleggende erfaringer og kulturelle verdier i norsk friluftsliv.

Referanser

- Arvidsen, J., Kristensen, M. S., Elmoose-Østerlund, K. & Iversen, E. B. (2019). Gode rammer for rekreativt shelterfriluftsliv. Syddansk Universitet, Institut for Idræt og Biomekanikk. *Movements* Vol. 2019 No.10. https://www.sdu.dk/-/media/files/om_sdu/centre/c_isc/movements/2019/movements2019_10.pdf
- Den Norske Turistforening (2020). Årsrapport 2019. Mangfold- og inkluderingsåret. DNT. <https://www.dnt.no/aarsrapport2019/> Hentet d. 19.04.21
- Kristensen, M. S., Arvidsen, J., Elmoose-Østerlund, K. & Iversen, E. B. (2021a): Motives for shelter camping. A survey-study on motivational differences across group composition and experience level. *Journal of Outdoor Recreation and Tourism*, 33, [100333]. <https://doi.org/10.1016/j.jort.2020.100333>
- Kristensen, M.S., Arvidsen, J., Iversen, E.B., Enoksen, E., Hines, K., Raffoss, K. & Rune Waaler (2021b): Hyttefriluftsliv – bruk, motivasjon og preferanser blant brukere av DNT-hytter, SDU, Institut for Idræt, *Movements*, 2021:2, 66 s.
- Ween, G., & Abram, S. (2012). The Norwegian Trekking Association: Trekking as Constituting the Nation. . *Landscape Research*, 37(2).(2). doi: <https://doi.org/10.1080/01426397.2011.651112>

Videre lesning

Les mere om prosjektet 'Utvikling av hyttefriluftsliv i Norge' her:

https://www.sdu.dk/da/om_sdu/institutter_centre/c_isc/forskningsprojekter/projekter/2021_hyttefriluftsliv

Hele tabellrapporten kan lastes ned her: [https://www.sdu.dk/-](https://www.sdu.dk/-/media/files/om_sdu/centre/c_isc/movements/2021/movements2021_2.pdf)

[/media/files/om_sdu/centre/c_isc/movements/2021/movements2021_2.pdf](https://www.sdu.dk/-/media/files/om_sdu/centre/c_isc/movements/2021/movements2021_2.pdf) og her:

<https://munin.uit.no/handle/10037/23296>

Høsting til nytte og fest: Om mat fra naturen før og nå

Kirsti Pedersen Gurholt – Norges idrettshøgskole/ Universitetet for Sørøst-Norge

Tema og problemstillinger

«Mange fritidsaktiviteter har røtter i det gamle bondesamfunnet si utnyttning av naturen», slår den første stortingsmeldingen *Om friluftsliv* fra 1987 fast, allerede i innledningen og fortsetter: Forutsetningene for friluftsliv slik vi kjenner det i Norge, er den allmenne ferdselsretten og den *uskyldige nyttesretten*, slik disse har utviklet seg fra eldgammel tid som sedvaneretter (Meld. St. 40 (1986-1987), s. 8). Begrepet «*uskyldig nyttes-rett*» tar jurister i bruk på begynnelsen av 1900-tallet (Reusch, 2012, s. 14), og viser til allmennhetens rett til å utnytte naturressurser som finnes i utmark, så lenge utnyttelsen skjer hensynsfullt og uten skade for grunneieren. Det er disse sedvanerettighetene – de «folkelige tradisjoner» knyttet til fri ferdsel, opphold/overnatting og høsting av overskuddet i utmark, som gis et lovfestet vern gjennom Friluftsloven i 1957. Lovens hensikt var å avklare forholdet mellom allmennhetens og grunneieres rettigheter og plikter (Reusch, 2012).

Målet med presentasjonen er å rette oppmerksomheten mot hva Friluftslovens «allmenne høstingsrett» har betydd, betyr og kan bety i framtiden for utøvelsen av friluftsliv og opplevelsen av natur. Spesielt er jeg opptatt av hvordan utsagnet «allmenn høstingsrett» hjemlet i Friluftsloven § 5 blir tolket: *hvilke kulturelle verdier er knyttet til ulike former for høsting av naturen, hvordan disse har vært og er i endring, og hvilke grupper som i dag benytter den frie høstingsretten.*

Temaet er inspirert av konferansens markering av 150 års jubileet til Norges Jeger- og Fiskerforbund (1871-2021), og av et prosjekt som er under oppstart, der jeg er ekstern partner. Prosjektet har tittelen *Allemannsrettens omstridte natur: Reforhandlinger av lokale sedvaner i lag med småbrukere i periferilandskap* (Granås & Svensson, 2021), finansiert av Norges forskningsråd og ledet av Brynhild Granås ved Norges Arktiske Universitet (UIT). Målet med prosjektet er å studere prosesser der relasjoner og friksjoner (konflikter) mellom ulike brukergruppers ferdsel og arealbruk, verdier og moral, støter sammen og brytes i særlig attraktive og utsatte utmarksområder. Perspektivet rommer også brytninger mellom Friluftslovens allemannsrett, grunneierens rettigheter og bygdefolks almenningsrettigheter. De fleste eksemplene som studeres, er lokalisert i Nord-Troms og Finnmark, men kontrasteres med tre referanseprosjekter, ett finsk og islandsk, og det jeg har ansvaret for, om endringsprosesser i Østmarka i lys av befolkningsutvikling, Markaloven og planer for en nasjonalpark.

Sett fra «allmennhetens» perspektiv er det ikke alltid like tydelig hva og hvor mye som er tillatt å høste, plukke og fangste, og hvilke lover, rettigheter og plikter som gjelder. I dagligpressen påpekes, for eksempel, stadig at mange har manglende kjennskap til allemannsrettene.¹ Særlig påpekes manglende kjennskap til «allemannspliktene», og hvilke grenser Friluftsloven setter. Her kan det hevdes at mangel på «sikker kunnskap» har sammenheng med at allemannsrettene til

¹ <https://norskfriluftsliv.no/temaer/allemannsretten/>

ferdsel, høsting og opphold i utmark, først og fremst læres gjennom deltakelse og oppfattes som «gode» folk flest tar for gitt (Brox, 2001).

Redusert bruk av «allmenn høstingsrett»

I innlegget er jeg særlig interessert i å trenge inn i og diskutere hva som ligger bak tallene og analysene som viser en markert nedgang over tid i antallet som bruker høstingsrettigheten, slik resultater fra flere kvantitative studier viser. Studiene dokumenterer også at deltakelse i høstingsaktiviteter varierer mellom sosiale grupper. Både alder, kjønn, utdanning, økonomi og bosted spiller inn. Vorkinn et al., (2000) sammenligner SSB-data og finner at ungdoms deltakelse i tradisjonelle friluftslivsaktiviteter (skiturer), innlandsfiske og bærplukking går ned i perioden 1970-1996. Analyser av 13-19 åringers deltakelse i friluftsliv basert på undersøkelsene Ung i Oslo 1992 og 2002, gjennomført av Velferdsforskningsinstituttet NOVA, «registrerte kraftig reduksjon i deltakelsen i aktiviteter som fotturer, skiturer og bærplukking» (Strandbu, 2000; Krangle & Bjerke, 2011). Sammenligning og analyser av SSB-data fra 1970 til 2004 (Odden, 2008, s. 293) bekrefter at rekrutteringen til tradisjonelt friluftsliv går ned fra 1970-tallet av, og at nedgangen fortsetter fram til 2004, mest markert for sopp- og bærplukking, ro- og padleturer, og fisketurer. I samme periode øker deltakelsen blant kvinner (55-74 år), mest markert for fotturer. Samtidig går andelen voksne kvinner som plukker bær ned. I dag er kvinner som gruppe mer aktive enn menn i friluftsliv. Ikke fordi menn er blitt mindre aktive, men fordi flere kvinner går fottur (Hines & Rafoss, 2018). Resultater fra Ung i Oslo 2018 viser at jenter som gruppe er noe mer aktive i friluftsliv enn gutter i alderen 13-19 år fordi flere jenter enn gutter går fotturer i skog og mark. De går også mer på tur i parker og grønne byrom enn gutter (Gurholt, Torp & Eriksen, 2020).

Markaundersøkelsen for Oslo 2011 stiller spørsmålet «hvor viktig er følgende aktiviteter for at du oppsøker marka». Til dette svarer 45 prosent av informantene at det er viktig eller meget viktig for dem å plukke bær og sopp (en nedgang fra 49 prosent i 2004). Tilsvarende tall for «å fiske» er 25 prosent i 2011 og 27 prosent 2004 (Synnovate, 2011, s. 25). Det spørres imidlertid ikke om hvor mange som faktisk har fisket eller plukket sopp/bær. I Markaundersøkelsen for Oslo 2021 svarer informantene på spørsmålet «Hvordan bruker du marka? Kryss av for alle de aktiviteter du har gjort i løpet av det siste året (de siste 12 måneder)». Her svarer 35 prosent av informantene i alderen 18 år og eldre at de har plukket bær eller sopp, mens 12 prosent har fisket (Kantar, 2021, s. 29, Figur, 11). På spørsmålet «Hva har du lyst til å gjøre i marka?» svarer 40% at de har lyst til å plukke sopp og bær, mens 25% ønsker å fiske.²

Landsrepresentative studier viser at interessen for innlandsfiske gikk ned fra 1970-tallet av. For perioden 1986-1992 er deltakelsen stabil for aldersgruppen 29-79 år (Teigland, 2000). Stabilitet i deltakelsen i innlandsfiske bekreftes av Odden (2008) for årene 1970-2004 (se også Rafoss & Seippel, 2016, s. 196-198). Ung i Oslo 2018³ viser at 4 prosent av ungdom 13-19 år har fisket en eller flere ganger i uka, mens 6 prosent har fisket minst en gang i måneden. De fleste unge, 90

² Antallet informanter i hver av gruppene er lavt.

³ Ung i Oslo 2018 er en del av Ungdataundersøkelsene som gjennomføres av Velferdsforskningsinstituttet NOVA i samarbeid med Kompetansesentrene for rus (KoRus). Se www.ungdata.no.

prosent, fisker sjeldnere enn en gang i måneden eller aldri/nesten aldri. Studien undersøker ikke ungdoms deltakelse i sopp- og bærplukking eller jakt (Gurholt et al., 2020).

Odden (2008) fant at andelen av befolkningen som deltar i jakt i perioden 1970-2004 var stabilt lav. Rafoss og Seippel (2016) anslår at andelen av befolkningen som har deltatt i jakt ligger stabilt på 2-3 prosent, med en klar overvekt av menn. Kvinners deltakelse i jakt ligger også stabilt lavt, til tross for initiativ som Jegerkurs for kvinner og andre tiltak spesielt rettet mot rekruttering av unge jenter.⁴

Sammenfattende viser forskningen at nedgangen i høsting særlig gjelder bærplukking, til dels sopp – og begynner på 1970-tallet ifølge analyser av den lange rekken landsrepresentative studier fram til årtusenskiftet, samt at nedgangen fortsetter inn i det 21ste åruseten (Odden, 2008; Breivik, 2013; Dervo et al., 2014, s. 17). For fiske og jakt viser hovedmønsteret for deltakelse at stabilitet er et mer framtreddende trekk enn endring i perioden fra 1970 til i dag (Rafoss & Seippel, 2016, s. 196-198). For deltakelse i jakt viser en studie fra 2016 at utdanningsnivå har liten betydning, samtidig har høy utdanning positiv effekt på deltakelsen i innlandsfiske. Sett under ett viser flere studier tydelige tendenser til at de mest aktive i en rekke friluftslivsaktiviteter er grupper med høy utdanning og god økonomi. Dessuten er de eldste aldersgrupper mer aktive enn de yngre.

«Allmenn høstingsrett» i kulturelt perspektiv

I hovedsak omhandler den frie høstingsretten om plukking av bær og sopp til egen nytte og fritidsfiske på sjøen. Grunneieren har eksklusive rettigheter til «røde fiskearter» - ørret, røye og laks, samt til jakt og vilt. Dermed forvalter også grunneierne allmennhetens tilgang til slikt fiske og jakt. En tilgang allmennheten kan få adgang til, mot å betale grunneieren en avgift (lisens).

Kulturelt er det imidlertid store forskjeller mellom ulike former for høsting, jakt og fiske, med hensyn til hvilke verdier, verdsetting og reguleringer, og hvilke grupper som deltar.

For eksempel har det vært, og er det, store forskjeller mellom plukking av bær, som vanligvis betyr blåbær og tyttebær, og plukking av molter og sopp, mose og lav. Dette er forskjeller som ikke fanges opp av kvantitative og landsrepresentative undersøkelser. For eksempel har forestillinger og fortellinger om at kvinner har særlige forutsetninger for å plukke bær, mens menn har iboende (biologisk) drift for å fiske og jakte, lange tradisjoner. Slike oppfatninger blir ofte tatt for gitt og inngår også i daglige samtaler og i medieoppslag. De blir også formidlet av forskere som vektlegger at det ligger genetisk betingede forutsetninger til grunn. Dermed kan kjønnsforskjeller knyttet til høsting framstå som udiskutable sannheter, på tvers av historiske, sosiale og kulturelle betingelser (for eksempel Bjerke, 1993; Breivik, 1990). Slike oppfatninger er kritisk undersøkt og tilbakevist av antropologer, historikere og friluftslivsforskere, som viser til stor kulturell variasjon i ulike samfunn og over tid, men også at motstanden mot forandring er sterk (for en inngående diskusjon, se Pedersen, 1999, s. 214-220). Blant annet viser studier at samiske kvinner på 1600- og 1700-tallet deltok i jakt og fangst, og at dette gjorde samiske

⁴ Se eksempler på NJFFs hjemmesider, for eksempel <https://www.njff.no/hedmark/amot/aktivitetskalender/hagleskyting-for-jenter-og-damer?query=jenter>. Se også Pedersen (1999).

hushold mer fleksible og bedre rustet, blant annet i tider med ressursnedgang (Dietrichson, 2021).

Plukking av sopp er et annet interessant eksempel. Tradisjonelt har sopp som matressurs vært lite vektlagt i hushold og kosthold i norske bygder. Mye taler for at det i hovedsak er grupper med høy utdanning (og med annen kulturell bakgrunn) som særlig plukker sopp. Omkring årtusenskiftet, ble for eksempel plukking av kantareller i Finnmark en aktivitet som markerte spesialisert natur- og stedskunnskap. Kombinert med hemmelighold, la plukking av kantareller grunnlaget for framvisning av distingvert smak og sosial identitet (Pedersen, 1999).

Beretningen om NJFFs første 125 år (Søilen, 1995) er historien om en forening skapt *av og for* menn med høy sosial rang. Det var interessene til en voksende gruppe av «virkelige sportsmenn» som tilhørte en gryende borgerstand, som dannet foreningens grunnlag. Datidens nye gruppe sportsjegere og -fiskere oppfattet den fattige veidemannens jakt, fiske og fangst for levebrødet, som var forankret i bygde- og bondesamfunnenes tradisjonelle utmarksnæringer, sto i veien for og var en motsetning til, deres behov for spenning og forlystelse. Veidemennenes tradisjonelle fangstmetoder ble dessuten oppfattet som usiviliserte i kontrast til moderne vitenskapsbasert jakt. Historikeren Espen Søilen (1995) sammenfatter i NJFFs jubileumsbok for 1871-1995 dannelsen slik:

«NJ&FF gav de virkelige sportsmenn i Norge en mulighet til å treffes, utveksle erfaringer og arbeide for felles interesser. Styremøtene og arbeidet i foreningen bar også sterkt preg av sosialt samvær mellom menn med felles interesser» (Søilen, 1995, s. 41).

Historien om NJFF kan også leses som en «versjon» av vår felles historie der menns «levkår og livsløp» har forrang og tillegges en selvfølgelig og grunnleggende betydning for samfunnsutviklingen. Samtidig underkommuniseres hvordan kvinners friluftslivshistorie, levekår, livsløp følger andre spor, preget av begrenset bevegelsesfrihet, selvstendighet, medbestemmelse og livskvalitet til 1980- og 1990-tallet (Pedersen, 1999; Gurholt, 2018). Vesentlige endringer fører til økt deltakelse blant kvinner, også innen mer krevende former for friluftsliv, som klatring, skikjøring og lengre (arktiske) ekspedisjoner.

«Allmennhetens høstingsrett» - ny §5 i Friluftsloven 2011

I 2011 fikk Friluftsloven en ny paragraf, § 5, kalt «allmennhetens høstingsrett».⁵ Paragrafen tydeliggjør den lovfestede frie høstingsretten på land som omfatter retten til å plukke nøtter som spises på stedet, plukke og ta med seg «blomster, planter, bær og vill sopp», men også røtter, urter, sennegrass, steiner, skjell og løse mineralbiter til privat bruk (Reusch, 2012, s. 142). For multer har det i Nord-Troms og Finnmark vært særskilte regler som ga lokalbefolkningen en spesiell rett til å høste, mens tilreisende kun hadde adgang til å nyte bærene på stedet. I 2011 åpnet Friluftslovens § 5 for allmenn høstingsrett også for multer som et generelt prinsipp, med mindre grunneieren uttrykkelig satte et forbud, hevder Reusch (2012, s. 142).

⁵ I tillegg reguleres høstingsretten i utmark av straffelovens § 323, 2. ledd (Parmann, 2016, s. 5).

Reusch viser i sin analyse til at den nye bestemmelsen i Friluftslovens § 5 direkte viser til at den lovbestemte retten til å plukke multer som lokalbefolkningen i Nord-Troms og Finnmark har hatt, er hjemlet i at retten til multer har vært forbeholdt grunneieren. Lengst mot nord var dette i all hovedsak ensbetydende med Staten, jf. at om lag 90% av arealet i Finnmark og Nord-Troms var Statens Umatrikulerte grunn. På Statens umatrikulerte grunn var retten til å plukke multer forbeholdt lokalbefolkningen, begrunnet i bærenes næringsverdi og betydning for livsgrunnlaget og utmarksnæringene (Reusch, 2012, s. 148). Med Finnmarksloven av 2005 (Lovdata, 2005)⁶ ble Statens umatrikulerte grunn og grunneierretten overført til Finnmarkseiendommen. Reusch (2012, s. 151) hevder at Finnmarks-eiendommen vedtok å beholde lokalbefolkningens særrett, og regelen om at allmennheten bare kunne plukke multer for å spise på stedet. Også Stortingsmeldingen om friluftsliv fra 2016 (s. 89) framhever at «I Nordland, Troms og Finnmark gjelder egne regler for høsting av multer». Bestemmelsen er imidlertid endret. Finnmarkseiendommen opplyser på sin hjemmeside at «alle kan plukke multer på Finnmarkseiendommens grunn» og viser til Finnmarkslovens § 23 og § 25. Rettighetene er begrenset for de som «ikke tilhører lokalbefolkningen»: de kan kun plukke multer til egen husholdning (Finnmarksloven § 25).⁷

I 1992 ble det vedtatt endringer i lakse- og innlandsfiskeloven. Allmennhetens fiskerettigheter ble utvidet ved at barn under 16 år fikk adgang til fritt innlandsfiske med håndredskap (§18) (Reusch, 2012, s. 159). Denne utvidelsen omtales ikke av Friluftsloven §5. Som en hovedregel har grunneiere eksklusiv rett til jakt, fangst og vilt på egen eiendom, med noen unntak, nedfelt i særskilte lover for innlandsfiske og jakt. Allmennheten kan kjøpe seg høstingsrett mot avgift til grunneieren.⁸

Hva som oppfattes som attraktive og verdifulle naturressurser å høste, varierer kulturelt over tid og med lokale forhold som ikke kun reguleres juridisk og ved lov (Granås & Svensson, 2021). Friluftslovens §5 gir retningslinjer for hva «den allmenne høstingsretten» gir allmennheten juridisk lov til. Det forhindrer ikke at det lokalt kan oppfattes uklart hvor grensene går, for hva man kan høste, og hvor mye hver enkelt kan «ta» med seg fra «annen manns grunn». Antropologiske studier viser at det lokalt i bygdesamfunn kan finnes uskrevede regler, utviklet over lang tid, og som «folk tar for gitt» og oppfatter som «moralske kart», og som regulerer hvor en kan plukke og hvor mye en «ta». Slike uformelle moralske regler er blant annet kjent gjennom forskning i Nord-Norge (Granås & Svensson, 2021). For eksempel var mange i Alta på begynnelsen av 1990-tallet opptatt av at uskrevede reguleringer, som omhandlet «lokal rett» til spesielle multemyrer og fiskevann, var i oppløsning og gikk «tapt», som følge av at innflyttere og tilreisende turister «ikke kjenner de lokale reglene» og «plukker og farer fram overalt» (Pedersen, 1999).

I dagligtale kan nok begrepet «allmenn høstingsrett» også kunne omfatte retten til å fiske med håndsnører, men ikke med garn og heller ikke som en generell rett til jakt. I «folkelig perspektiv»

⁶ Lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark (Finnmarksloven), <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-85> [hentet 15.11.2021].

⁷ <https://www.fefo.no/friluftsliv/allemannsretten/> [hentet 01.03.2022]

⁸ Retten til fiske og jakt reguleres av særegne lover, og ikke av Friluftsloven.

kan det imidlertid være vanskelig å vite hvor grensene går, særlig fordi hva som oppfattes som en juridisk rettighet er uklart, men også at jus kan gå på tvers av hva som oppfattes moralsk riktig (Granås & Svensson, 2021).

Spørsmålet om hva høstingsretten betyr, omfattes også av andre lover og bestemmelser enn Friluftsloven som skaper usikkerhet. I Oslo-området har Markaloven fra 2009 for eksempel resultert i at fire områder i Oslomarka er underlagt et særskilt «friluftslivsvvern» etter denne lovens paragraf 11. Andre områder er vernet som landskapsvernområder og naturreservat etter Naturmangfoldsloven.⁹ Et åpent spørsmål er om en fremtidig nasjonalpark i Østmarka vil kunne føre til innskrenkning i allemannsrettene, og særlig høstingsrettene. Uformelt spør folk om hvilke praktiske konsekvenser «de nye lovene» har og kan få for «turlivet» og «allemannsretten» på lengre sikt. Spissformulert spør enkelte om det nå er nødvendig å ha «Norges lover i sekken» for ikke å trå feil eller handle uaktsomt, og om framtidens reguleringer kan komme til å innskrenke mulighetene.

Sagt på en annen måte: Behovet for kunnskapsformidling og opplæring omkring «lov og rett i utmark» øker, ikke minst blant yngre generasjoner og den voksende andelen tilflyttere. Dette er problemstillinger jeg vil undersøke i tiden som kommer, som et bidrag til prosjektet «Den omstridte allemannsretten».

Hvorvidt skaper «allmenn høstingsrett» friksjoner og konflikter?

I en studie av den allmenne høstingsrettens juridiske historie – i dens avgrensede betydning som uttrykkes gjennom Friluftslovens § 5 – oppsummerer A. Parmann (2016, s. 5):

«Få konflikter har kommet til domstolene og dermed har det blitt begrenset rettspraksis og lite behov for lovgivning. De ressursene som tradisjonelt har vært utnyttet i allemannsretten har vært ressurser man har sett så liten verdi i at ingen har ønsket å gjøre noe for å forsvare retten til disse ressursene.»

Mye tyder på at det særlig er hvordan ferdsels- og oppholdsrettene praktiseres og tolkes, som skaper friksjoner, motsetninger og konflikter med hensyn til allmennhetens ferdsel og arealbruk i utmark, og som i noen grad er prøvet for domstolene¹⁰. Utilsiktete konsekvenser av at økende omfang av organisert og kommersialisert turisme i attraktive områder, gamle stier som stenges i nye hytteområder, og tilreisende og andre som tar seg til rette uten å vise hensyn til grunneierinteresser og «allmenne ferdselsregler».

Misnøyen handler også om turgåeres manglende hensynsfullhet og respekt for «allemannspliktene» som medfører manglende hensyn til sporløs ferdsel, ødelegger livsvilkårene for planter og dyr og resulterer i naturslitasje. Også hærverk skaper problemer for grunneieren og reduserer naturopplevelsene for andre friluftslivsutøvere. Nylige eksempler er en gammel tørrfuru som ble saget ned på Tonekollen i Østmarka landskapsvernområde våren 2021, som

⁹ <https://www.statsforvalteren.no/nb/Oslo-og-Akershus/Miljo-og-klima/Marka/Markavern/> [hentet 18.11.2021].

¹⁰ Jf. Tvistene om retten til å gå over privat eiendom i strandsonen mm., utbygging av veier og hytter mm. som er prøvet helt til høyesterett (se Reusch, 2012).

omtales som «miljøkriminalitet», registreringer som Statens naturoppsyn (SNO) gjør oftere nå enn før, og som omfatter ulovlig og uvetting naturødeleggelser generelt, og i vernede områder spesielt (Sandberg, 2021).

Endringer i bruk og oppfatninger av den «allmenne høstingsretten» sammenfattes i Stortingsmelding nr. 18 Friluftsliv Natur som kilde til helse og livskvalitet fra 2016 slik:

«Selv om vi har en rik høstingstradisjon og gode muligheter til å høste fra naturen, har det vært en nedgang i de tradisjonelle høstingsaktivitetene fra 1970-tallet og frem til i dag. Bær- og sopplukking og fiske har hatt størst fravall i perioden. Utviklingen fra 2007 viser imidlertid at den negative trenden har stoppet opp». (Meld. St. 18 (2015-2016), s. 89)

Sammenfattende om kulturelle endringstendenser

De omfattende endringene som kvantitative landsrepresentative og kvalitative lokale studier av naturbruk forteller om, handler ikke bare om at færre bruker den allmenne retten til å høste av naturens overskudd. Høstingens symbolske «over- og grunntoner» er i endring. Jeg vil her fremheve tre endringstendenser: 1) *Fra høsting av hverdagsmat til festmat*; 2) *Fra komplementære kjønnsroller til kjønnskompleksitet – og livsstilspesialisering*; 3) *Høsting av ren, lokal mat og «antioksidanter» for helse og velvære*.

Fra høsting av hverdagsmat til festmat: Bare sjelden høstes det i dag for hverdagsbordet og som tilskudd til husholdsøkonomien, eller som ledd i bygdenes og «det gamle bondesamfunnets utnytting av naturen», slik Stortingsmelding nr. 40 Om friluftsliv fra 1987 legger vekt på. Den som i det moderne samfunnet høster av naturens overskudd av nødvendighet og nytte, ikke primært for nytelse og som et bevisst livsstilsvalg, kan oppfatte at slik høsting er beheftet med «fattigdom». I slike tilfeller forteller folk ikke om høstingen med stolthet, slik «nytelser-høsterne» gjerne gjør, men med følelse av skam (Pedersen, 1999).

Når det i dag høstes for nytelse, opplevelser og som et symbolsk uttrykk for naturens overskudd eller bærekraftig ressursutnyttelse, handler det ikke først og fremst om husholdsøkonomi eller et nærings «utkomme». Også på bygdene er høsting i dag først og fremst en fritidsaktivitet som bidrar til å skape og bekrefte lokal tilhørighet og identitet, kanskje også kontinuitet over generasjonene. Nytte er endret til nytelse. Slik holdes tradisjonell mat- og høstingskultur i hevd og feires ved høytider og familiesammenkomster, og gjennom lokale festivaler. Slik prises lokal natur og lokale tradisjoner og høy symbolsk verdi. Festivalene trekker «utflyttere hjem» og bekrefter deres lokale tilhørighet (Gerrard, 2000; Skogvang, 2020). Rakfiskfestivalen i Valdres og «etegilder» med «smalahove» på fat og godt drikke i glasset, er andre eksempler som viser at «tradisjonsmat» har fått gjennomslag langt utenfor sine lokale «kjernebygder». Høstingsretten bidrar i dag med spenning, opplevelser og fellesskap ute og inne, og setter en spiss på hverdagsopplevelser, men særlig på festbordene, også i urbane strøk. Høsting har fått et annet og hovedsakelig symbolsk kulturelt innhold.

Fra komplementære kjønnsroller til kjønnskompleksitet – og livsstilspesialisering: Endringer i hvordan og hvem som høster, og hvordan ressursene foredles, tilberedes og tilrettelegges for hverdagsmat

og til fest, berører endringer både i kvinners og menns forhold til hvordan naturressursene foredles. Endringene påvirker oppfatninger av kvinnelighet og mannlighet er og bør være, av hva som oppfattes som passende og moralske handlinger for kvinner versus menn, knyttet til høsting av ulike naturressurser, forberedelser og tilberedelse. Og ikke minst for å skape feststemning.

Tradisjonelt har kvinners høsting i friluftslivssammenheng særlig vært knyttet til plukking av bær, ville urter, sopp og planter (for eksempel til farging av garn mm.) og sanking av kvist til opptenning i nærområdene. Menns aktiviteter har tradisjonelt vært knyttet til ferdsel over store områder for vedhogst, garnfiske i innlandet, laksefiske, fiske på sjøen og ulike former for jakt. Samtidig har tradisjonell matauke for husholdet ofte inkluderte storfamilien i innhøstingen av blåbær, tyttebær, krøkebær (krekling) og multer, mens kvinner tradisjonelt i mindre grad deltok i fiske, og nesten aldri i jakt. Mens kvinner nesten utelukkende tok hånd om selvhøstede naturressurser for hverdagshusholdet, kom mennene inn på kjøkkenet når selvfangeret ørret, laks og rype skulle tilberedes for et festmåltid. Selve måltidet framsto ofte som en feiring både av lokale råstoffer og en rik lokal kultur. Og selvfølgelig feires også den dyktige jeger og fisker (Pedersen, 1999).

På dette området har det de siste 40-50 årene skjedd store endringer. På begynnelsen av 1990-tallet kunne jeg i Finnmark observere at yngre kvinner oppvokst lokalt mer sjelden fulgte i sporene etter sine mødre og bestemødre. Samtidig økte eksemplene i lokal og nasjonal offentlighet der kvinner fremstår som selvstendige og kompetente lærere i friluftsliv ved folkehøgskoler og høgskolestudier, som jegere og ekspedisjonsledere, ikke minst i Arktiske strøk (jf. Liv Arnesen m fl).

Stereotype og dikotome kjønnskategorier er for lengst erstattet av kompleksitet der oppdragelse, støtteapparat, nettverk, utdanning, indre driv og den enkeltes interesser, er avgjørende. En trend, eksponert gjennom et bredt utvalg av (sosiale) medier, blant annet også eksponert gjennom barne- og ungdomsprogrammer i regi av NRK1. Der en trend har vist stadig yngre barn og jenter spesielt som populære forbilder for en ny generasjon friluftslivsutøvere som sprenger individuelle grenser og kulturelle normer for hva særlig jenter og kvinner kan gjøre (Gurholt, 2018; 2020).

Samtidig dokumenterer kvantitative studier at enkelte velkjente og etablerte kjønns mønstre fortsatt er gjeldende, men mindre tydelige enn før. Dette er utviklingstrekk som gjenkjennes i mange vestlige land (jf. Gray & Mitten red., 2018).

Høsting av ren, lokal mat og «antioksidanter» for helse og velvære: Under korona-epidemien har vi kunnet spore en fornyet interesse for høsting av bær og sopp i Osloområdet. I facebook gruppa for, for eksempel Østmarka, har det vært mange innslag der det uttrykkes stor glede over selvplukkede mengder av blåbær- og tyttebær samt sopp. Flere steder langs Oslofjorden har en kunnet observere noe som ligner en folkevandring hver vår av både kvinner og menn på jakt etter lukten og smaken av ramslök - en nyoppdaget smaksdelikatesse av høy rang og med høy markedsverdi. Interessen har vokst raskt og er blitt så stor at ramslök nå betraktes som en truet ressurs (Mathismoen, 2021).

At selvfanget og selvhøstet mat har fått fornyet allmenn interesse og markedsverdi, vitner også mengden av nytutgitte håndbøker om som formidler kunnskap om spiselige urter, ren mat og smaker. Her uttrykkes også en lengsel mot et enklere liv, mer ressursvennlig og mindre stressende liv.

Sammenfatning

Den «uskyldige nyttesretten» med røtter i det gamle bondesamfunnet, som den første stortingsmeldingen om friluftsliv fra 1987 refererer til som selve grunnlaget for den allmenne høstingsretten, er åpenbart endret til en «symbolsk nytelsesrett». Høstingsretten har med andre ord ikke bare mistet sin opprinnelige betydning, slik den ble praktisert på bygdene, men også i byene fram til omkring 1970-tallet, tiåret flere forskere «utpeker» som «skjellsettende» for nedgang i interessene, og behovene kan en legge til, for bærplukking, men også for fiske. Deltakelse i aktivitetene faller markert.

I innlegget har jeg framhevet endringstendenser som preger turliv og hverdagsliv i Norge fra 1970-tallet fram til i dag, med vekt på endringer i bruk og oppfatninger av den frie og allmenne høstingsretten. Jeg har gitt eksempler på at endringene ikke kan forstås løsrevet fra endringer på andre samfunns- og livsområder – som utdanning, teknologi mm. og oppbrudd fra etablerte (stereotype) kjønnsroller til et mangfold av måter å leve ut, oppfatte og uttrykke «selvdefinerte måter» å være kvinner og menn på. Endringer som også innebærer et skifte mot omfattende forhandlinger om hva som er meningsfulle, helsebringende og bærekraftige måter å forholde seg til naturen på. Vi ser også eksempler at «gamle praksiser» får nytt innhold og prises høyt. Dagsrevyen hadde uken før Forskning i Friluft 2021 ble arrangert på Hamar 1.-2. desember 2021, et nyhetsoppslag i Dagsrevyen NRK1, om at *sikrøgn* den aktuelle uken, ble omsatt for tretusen - 3000,- kroner pr kilo! Det er noe ganske annet enn selvfanget sik – syltet eller saltet, kokt eller stekt, som tradisjonelt innslag blant annet i samisk hverdagskosthold!

Litteratur

- Bjerke, T. (1993). *Jegeren. En samfunnsvitenskapelig oversikt*. Lillehammer: Direktoratet for naturforvaltning.
- Breivik, G. (2013). *Jakten på et bedre liv*. Universitetsforlaget.
- Breivik, G. (1990). Gutters trang til å sprengre grenser. *Samtiden*, 3:11-16.
- Breivik, G. (1990). Idretten mot år 2000. Foredrag, "Konferanse om reiseliv", Oppdal 12,-14.februar. Muntlig kilde.
- Broks, O. (2001). *Vår felles eiendom. Tar vi vare på allemannsretten?* Pax.
- Dervo, B. K., Skår, M., Köhler, B., Øian, H., Vistad, O.I., Andersen, O. & Gundersen, V. (2014). *Status for friluftsliv i Norge 2014*. NINA-rapport1073. <http://www.nina.no/archive/nina/PppBasePdf/rapport/2014/1073.pdf>
- Dietrichson, S. (2021). Samiske kvinner jaktet, fisket og hadde en sterk stilling i nomadefamilien. *Kilden – kjønnsforskning.no*, 4. mars, <https://kjonnforskning.no/nb/2021/03/samiske-kvinner-jaktet-fisket-og-hadde-en-sterk-stilling-i-nomadefamilien>
- Gerrard, S. (2000). The gender dimension of local festivals: the fishery crisis and women's and men's political actions in north Norwegian communities. *Women's Studies International Forum*, 23(3), 299-309. DOI:10.1016/S0277-5395(00)00088-1

- Granås, B. & Svensson, G. E. (2021). På reise med allemannsretten. *Arr Idéhistorisk tidsskrift*, 2, 13-25.
- Gray, T. & Mitten, D. Eds. (2018). *The Palgrave international handbook of women and outdoor learning*. Palgrave Macmillan.
- Gurholt, K. P. (2020). Arctic Adventure Girls: Television Narratives and Discourses. In Hansson, H., Lindgren Leavenworth, M. & Ryall, A. (Eds.), *The Arctic in Literature for Children and Young Adults*. (pp. 203–216). Routledge.
- Gurholt, K. P. (2018). Tourist and Sport Reform Dress, *Friluftsliv*, and Women's Right to Vote in Norway, 1880s-1913. In T. Gray & D. Mitten (Eds.), *The Palgrave international handbook of women and outdoor learning*. (pp. 129–146). London, UK: Palgrave Macmillan. ISBN 978-3-319-53549-4
- Gurholt, K. P. (2008). Norwegian Friluftsliv and Ideals of becoming an 'Educated Man'. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 8(1), 55–70.
- Gurholt, K.P., Torp, I. H. D. & Eriksen, J. W. (2020). *Studie av friluftsliv blant barn og unge i Oslo: Sosial ulikhet og sosial utjevning*. NIH-Forskningsrapport. Norges idrettshøgskole. <https://nih.brage.unit.no/nih-xmlui/handle/11250/2684299>
- Hines, K. & Rafoss, K. (2018). *Aktiv i storbyen – fysisk aktivitet, deltakelse, treningssammenheng og anleggsbruk i Oslo*. Norges Arktiske Universitet.
- Kantar (2021). *Osloborgernes bruk av Marka i 2021. Kartlegging av bruk av Marka, barrierer og muligheter for bruk, spørreundersøkelse gjennomført i 2021*. [Utført på oppdrag fra Bymiljøetaten].
- Klima- og miljødepartementet. (2016). *Friluftsliv. Naturen som kilde til helse og livskvalitet*. (Meld. St. 18 (2015-2016)). <https://www.regjeringen.no/contentassets/9147361515a74ec8822c8dac5f43a95a/no/pdfs/stm201520160018000dddpdfs.pdf>
- Krange, O. & Bjerke, T. (2011). A walk in the woods: the effects of ethnicity, social class, and gender among urban Norwegian adolescents. *Nordic Journal of Social Research*, 2, 17-34. <https://journals.hioa.no/index.php/njsr/article/view/2056>
- Lovdata (2005). Lov om rettsforhold og forvaltning av grunn og naturressurser i Finnmark (Finnmarksloven), <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-85>.
- Lovdata (1957). *Friluftsløven*. Miljøverndepartementet.
- Mathismoen, O. (2021). Vi kan ikke skylde på forurensning eller klimaendringer for at 2752 arter er truet av utryddelse, *Aftenposten* 24. nov., <https://www.aftenposten.no/norge/nyhetsanalyse/i/g6rkdq/vi-kan-ikke-skyld-paa-forurensning-eller-klimaendringer-for-at-2752-ar>
- Odden, A. (2008). *Hva skjer i Norsk Friluftsliv?* Doktoravhandling. Geografisk Institutt. Universitetet i Trondheim.
- Parmann, A. (2016). Allemannsrett til høsting av naturressurser: Høstingsretten etter straffeloven § 323 2.ledd og friluftsløven § 5. Masteroppgave. Det juridiske fakultet, Universitetet i Bergen. <https://bora.uib.no/bora-xmlui/bitstream/handle/1956/12936/144797727.pdf?sequence=1>
- Pedersen, K. (1999). «Det har bare vært naturlig!» *Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger*. Doktoravhandling. Institutt for samfunnsvitenskap, Norges idrettshøgskole, Oslo. [Brage NIH: "Det har bare vært naturlig": friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger \(unit.no\)](https://nih.brage.unit.no/nih-xmlui/handle/11250/2684299)
- Rafoss, K. & Seippel, Ø. (2016). Friluftslivsaktiviteter i den norske befolkningen – en studie av utviklingstrekk og sosiale forskjeller i perioden 1990-2013. I Horgen, A., Lund Fasting,

- M., Lundhaug, T., Magnussen, L. I. & Østrem, K. (red.), *Ute! Friluftsliv – pedagogiske, historiske og sosiologiske perspektiver*. Fagbokforlaget.
- Reusch, M. (2012). *Allemannsretten. Friluftslivets rettsgrunnlag*. Flux.
- Sandberg, T. (2021). Farvel til bærplukkerne. *Dagsavisen*, 16. november 2021.
- Sanderud, J. R., Gurholt, K. P., & Moe, V. F. (2021). Didactic sensitivity towards children and place: a contribution to teaching-learning cultures outdoors. *Sport, Education & Society*, online 15th August, <https://doi.org/10.1080/13573322.2021.1966409>.
- Skogvang, B. O. (2020). Sámi sports and outdoor life at the indigenous Riddu Riđđu festival. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 21(4), 357-370, <https://doi.org/10.1080/14729679.2020.1838934>
- Meld. St. 18 (2015-2016). *Friluftsliv*. Naturen som kilde til helse og livskvalitet. Klima- og miljøverndepartementet.
- Meld. St. 40 (1986-1987). *Om friluftsliv*. Klima- og miljødepartementet.
- Strandbu, Å. (2000). *Storbyungdom og natur. En undersøkelse av Osloungdoms forhold til friluftsliv og miljøproblemer* (NOVA-rapport 14). Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring – NOVA.
- Synnovate (2011). *Undersøkelse om bruk av Oslomarka 10.-17. september 2011*. Kommentarrapport. Synnovate. [Utført på oppdrag fra Bymiljøetaten].
- Søilen, Espen (1995). *Sportsmenn i veideland. En jubileumsberetning*. Norges Jeger- og Fiskerforbund.
- Teigland, J. (2000). *Nordmenns friluftsliv og naturopplevelser Et faktagrunnlag fra en panelstudie av langtidsendringer 1986-1999*. (VF-rapport 7). Vestlandsforskning.

Rekruttering av jegere og samfunnsaksept for jakt – utfordringene og mulighetene

Iselin Kjelsaas og Simen Pedersen – Menon Economics

I 2009 utarbeidet Direktoratet for Naturforvaltning «Strategi for forvaltning av hjortevilt» (DN, 2009). På oppdrag for Miljødirektoratet har Menon Economics, Norskog og Høgskolen i Innlandet (INN) evaluert strategien. I evalueringsarbeidet har vi støttet oss på en gruppe med eksperter på hjortevilt. Selv om få tiltak er fulgt opp i tråd med strategien, er flere mål nådd. Mange av de store utfordringene i forvaltning av hjortevilt virker imidlertid å være de samme i dag som i 2009. Det er blant annet fortsatt lav produktivitet i mange stammer, det er ikke åpenbart at det er mer samarbeid over kommune-, fylkes- eller landegrenser, det virker å være behov for økt samarbeid mellom grunneiere, viltpåkjørsler er omtrent på samme nivå, det er fortsatt ikke klart hva bestandsnivåene bør ligge på, og vi har fortsatt utfordringer med beite- og skogskader. Vi mener det er behov for en ny strategiprosess og å iverksette tiltak for å håndtere utfordringer.

Å rekruttere nye jegere er avgjørende for jaktas framtid. Tallet på jegere, særlig kvinnelige, har økt. Likevel ser vi en viss nedgang hjorteviltjegere i aldersgruppene med mest småbarnsfamilier. Dette kan muligens forklares med at det er vanskelig å gå inn i jaktlag der det er forventet stor innsats til alle tillatte fellingsløyver er brukt. Det kan være nødvendig å utvikle og tilby flere korttids lavterskeljakter. Det viste seg at største hindringene mot å begynne å jakte har med faktorer som jaktrettshaverne styrer. Statskog og andre grunneiere har ordninger for unge jegere, og NJFF arrangerer opplæringsjakter. Det er samtidig et behov for at grunneiere, grunneierorganisasjoner, NJFF og Miljødirektoratet sammen utvikler lavterskel jakttilbud for nye jegere i by og bygd over hele landet. Det krever samarbeid.

Strategien vi har evaluert har mål om bred jaktaksept i samfunnet. Positive holdninger til jakt i samfunnet er et premiss for allmenn borsebasert forvaltning. Naturbarometeret indikerer at om lag 3 av 4 nordmenn stiller seg positive til jakt. Målet er nådd! Å være positiv til jakt er en holdning. Holdninger bygger på underliggende verdier og faktorer. Holdninger som bygger på mange under-liggende faktorer er vanskelige å endre. Holdninger som bygger på lite er lette å endre og kan like gjerne karakteriseres som flyktige meninger. Meninger endrer seg lett med nye inntrykk. Økt urbanisering kan gjøre at mange kan ha letpåvirkelige meninger om jakt. Aksepten for jakt i Norge er høy, men er sårbar og kan endre seg.

Verdien av elgjakt for jegerne og folkehelsa

Simen Pedersen – Menon Economics

Elgjakta er en friluftslivsaktivitet som utøves av omtrent 60.000 nordmenn i alle aldersgrupper over hele landet hvert år. Jegerens viktigste motivasjon for å jakte elg er spenningen, det sosiale felleskapet, naturopplevelsen, fysisk aktivitet og tilgang til elgkjøtt. Basert på en spørreundersøkelse til norske elgjegere, deltakelse på jakt, gjennomgang av relevant litteratur og analyse av tilgjengelig statistikk, anslår vi at den samlede verdien av elgjakt for jaktseasonen 2019-2020 er 1,1 milliarder kroner. Det tilsvarer om lag 19.000 kroner per elgjeger per sesong og 1.100 kroner per jeger per jaktdag. Om lag 60 prosent av elgjeerne er helt enig i påstanden om at elgjakta er årets høydepunkt.

Fysisk inaktivitet er en av de viktigste risikofaktorene for utviklingen av en rekke folkehelse-sykdommer, og forskning viser at jevnlig fysisk aktivitet er viktig for å opprettholde god helse. Som en del av totalanslaget, og i tillegg til verdien av kjøttverdi og rekreasjonsverdi, har vi derfor verdsatt verdien elgjakta har på fysisk aktivitet/helse.

Statskog, som har finansiert prosjektet, har en sektorpolitisk oppgave med å gjøre norsk natur tilgjengelig for rekreasjon og bærekraftig høsting. Ifølge Statskog sin årsrapport for 2018 tilrettelegger virksomheten for friluftsliv og naturopplevelser for å fremme god helse og livskvalitet. I tråd med FNs bærekraftsmål har Statskog som ambisjon å dokumentere og informere om bærekraften av Statskog sin forvaltning. Elgjakta ble valgt ut fordi det er en av de mest betydningsfulle jaktformene i Norge, målt i jaktdager og høstingsvolum, og fordi det finnes god nasjonal statistikk på antall jegere og høstet kjøtt.

Hjemme i multemyra

Stine Rybråten – Norsk institutt for naturforskning

Nå håper jeg dere er klare for å bli med ut i myra. For noen av oss dukker det kanskje opp et helt spesielt minne, eller flere, når vi hører ordet myr; vi nærmest føler en synkende bevegelse under føttene eller kan fremkalle den helt spesielle lukta av myr en varm sommerdag eller en tidlig høstmorgen.

Som landskapstype blir ikke myra viet like mye oppmerksomhet som for eksempel fjellet eller skogen, og i friluftslivssammenheng forbindes myr kanskje i større grad med uframkommelighet, eller et område med behov for tilrettelegging for å sikre videre ferdsel, enn et mål for turen i seg selv.

Men så er det multene, da. Viddas gull. Som i stor grad vokser på myrene og bidrar til å gjøre myrlandskap til svært viktige områder for mange. Nettopp betydningen av multa og landskapet som multa vokser i og høstes fra er i fokus i prosjektet jeg nå skal presentere resultater fra. *Making knowledges visible: Relational gathering practices and their linguistic and narrative expressions in coastal Sápmi* er et treårig prosjekt finansiert av Norges forskningsråd, program for samisk forskning, som skal ferdigstilles til sommeren. Prosjektet ledes av Solveig Joks ved Samisk Høgskole, og prosjektgruppen består i tillegg av deltakere fra Árran Lulesamisk Senter, Mearrasiidá, Varanger Samiske Museum og NINA. Prosjektet har som mål å oppnå kunnskap om dagens multeplukking og eggsanking i nordsamiske og lulesamiske kystområder, ved å vektlegge sankingspraksiser, fortellinger, begreper og stedsnavn. I prosjektet spør vi: Hva består dagens sankingspraksiser av, hvilke implikasjoner har de og hva betyr disse praksisene for folks forhold til landskapet?

Områdene vi gjør dypdykk i er Divtasvuodna-Tysfjord, Porsáŋgu-Porsanger og Várjjat-Varanger. I resten av presentasjonen kommer jeg til å ha fokus på Varanger, nærmere bestemt Unjárga-Nesseby, der min forskning i dette prosjektet foregår.

Nesseby er en tospråklig, sjøsamisk kommune der samisk og norsk språk er sidestilt. Kommunen har snaut 900 innbyggere og dekker et areal på 1 369 km² – inkludert store myrområder.

I et historisk perspektiv har multer vært en viktig matkilde, men også en sentral inntektskilde for den sjøsamiske befolkningen i Øst-Finnmark. Da Nesseby kommune på midten av 1980-tallet skulle skaffe seg et kommunevåpen så falt valget nettopp på multeplanten, fordi multa har hatt - og fortsatt har - stor betydning i området. I dag er ikke lenger multer et nødvendig kosttilskudd eller like viktig for folks økonomi. Likevel velger flere å usette sommerferien til multesesongen starter og kan ikke tenke seg å gå en vinter i møte uten multer i fryseren.

For å få innsikt i «hva det er med disse multene» har jeg gjort en kvalitativ studie med 13 dybdeintervjuer med både menn og kvinner i 2019 og 2021, der intervjuene tematisk har fulgt en intervjuguide og hatt en varighet på mellom 1,5 og 2,5 time. Og her kommer det fram veldig mye spennende!

For de ivrigste multeplukkerne, for eksempel, så starter sesongen allerede på senvinteren, med å vurdere snøforhold og følge med på snøsmeltinga, for så å kunne regne seg fram til et sannsynlig tidspunkt for blomstring. Samtidig er det ikke slik at en rik blomstring nødvendigvis betyr mange bær, for her er det mye som spiller inn: For å få et godt resultat av bestøvningen er det viktig at det ikke er for lave temperaturer, ikke for mye nedbør og at det er godt med insekter. Når selve bæret dannes er det viktig at det verken er for vått eller for tørt, men en god fuktighet i bakken er gunstig. Og så er det tidlige frostnetter som kan ødelegge det som ellers kunne blitt gode multeforekomster.

Mange av de jeg har intervjuet beskriver multa som den beste bæra og legger vekt på hvor viktig det er å ha nok bær – også til neste år, så man er forberedt dersom kommende bærseong gir dårlig uttelling. Især er det viktig å ha multe til høytider og begivenheter som til jul, konfirmasjoner, og bursdager.

Multene beskrives på den ene siden som en «gave» samtidig som det kommer tydelig fram at mange også føler en forpliktelse til å ta imot denne gaven; at man ikke riktig kan tillate seg å la bærene «gå til spille.»

Olaf: Ja du må jo høste når multene er der ellers så...

Eva: Nei, men vi vil så gjerne. Vi må... Vil og må. Så det er jo en driv.

Olaf: Urkraft.

Sara: Jeg har sagt at det må være en sykdom. (...) Jeg er ikke nødt, men jeg må. Det er en sykdom. Jeg er så glad, jeg er så lykkelig i den tida!

Dette handler samtidig ikke bare om bærene, men også om turene. Turer som rommer så mye. De rommer tradisjoner, historier, minner, både knyttet til positive og mindre positive minner fra barndom og oppvekst og til nyere historier og minner som kommer til. De rommer sosiale relasjoner, på selve turen, under plukkinga og pausene ved bålet, men også i etterkant, når multene serveres, gis i gave eller selges. Turene representerer også fysisk og psykisk velvære. Mange peker på hvor godt det er å komme ut på myra, det er et pusterom, stille og rolig, tankene får fly og man kobler av, samtidig som mange vektlegger at det i tillegg er god trim å traske kilometer på kilometer i myra.

Kunnskap om hvor og hvordan man plukker multer er også noe som følger med. Tradisjonelt hadde ulike familier i stor grad bestemte områder hvor de plukka sine multer. Dette var kjent og respektert, og man unnlot å plukke bær på «andres» myrer. Myrer som lå nært bebyggelsen var i hovedsak forbeholdt eldre. Mens det i dag både er færre som plukker og færre regler knyttet til hvem som kan plukke hvor, så er det fortsatt ansett som svært uhøflig å nærme seg folk som allerede plukker multer på ei myr. Flere sier imidlertid at de ikke lenger holder gode multeplasser hemmelige, slik det var vanlig før. Heller enn å se gode bær gå til spille ønsker de at andre kan få glede av dem. Og så er det endringene folk legger merke til når de igjen og igjen beveger seg i de samme områdene. Som for eksempel at det blir stadig færre *palser*, torvhauger i myra med kjerne av permafrost.

Tilhørighet er også et viktig aspekt ved multeplukkinga, og flere bruker betegnelser som «mine områder» og «dette er hjemme» når de beskriver multemyrene sine. Sara plukker på mange ulike myrer, men det er noe helt spesielt med «hennes» områder, de områdene hun plukket i sammen med faren som barn. Faren hennes er ikke lenger i form til å bli med Sara ut i myra, men hun har funnet en alternativ løsning som gjør at de kan opprettholde fellesskapet sitt i multebærtida:

På alle turene mine [her] så ringer jeg pappa. Og forteller hvor jeg er, hva jeg gjør, og han sier: "gå dit," gjør det". For han kommer seg ikke sjøl lenger. Av og til prater jeg med ham på telefon mens jeg plukker, for da er han liksom med på turen.

Endringer var også tema i intervjuene og en endring som alle nevner er de store, utbruddene av *lauvmakk* der stor fjellbjørkemåler og liten høstmåler hadde kontinuerlige og overlappende utbrudd fra 2002 til 2008, med påfølgende, mer avgrensede utbrudd. Dette har ført til 10.000 km² død skog, godt synlig på satellittbilder. Samtidig er dette en endring som erfares kroppslig og som endrer folks hjemmeområde. Mange forteller hvordan det var å bevege seg ute under de verste utbruddene, om å skli på laget med larver som dekket bakken og om larve-trådene som klebet seg til ansiktet når man gikk i skogen. Resultatet av lauvmakkens herjinger er nå et nærområde med store mengder død skog og nedblåste trær.

En annen endring som mange peker på, er at de stadig ser færre folk ute på myrene. De fleste jeg har intervjuet er mellom 55-75 år og kaller seg for den siste generasjon multeplukkere. I sommer (2021) fortalte imidlertid flere at de så et større antall yngre multeplukkere i år enn de har gjort på lenge, og viste til oppkjøp av multer for en god pris, 230 kr/kilo, i nabokommunen. Koronasituasjonen gjorde det vanskeligere for flere skoleungdom og studenter å få seg sommerjobb, og da bød multeplukking seg som en inntektsmulighet. Kanskje kan det bidra til at flere igjen får smaken for det gode liv i myra?

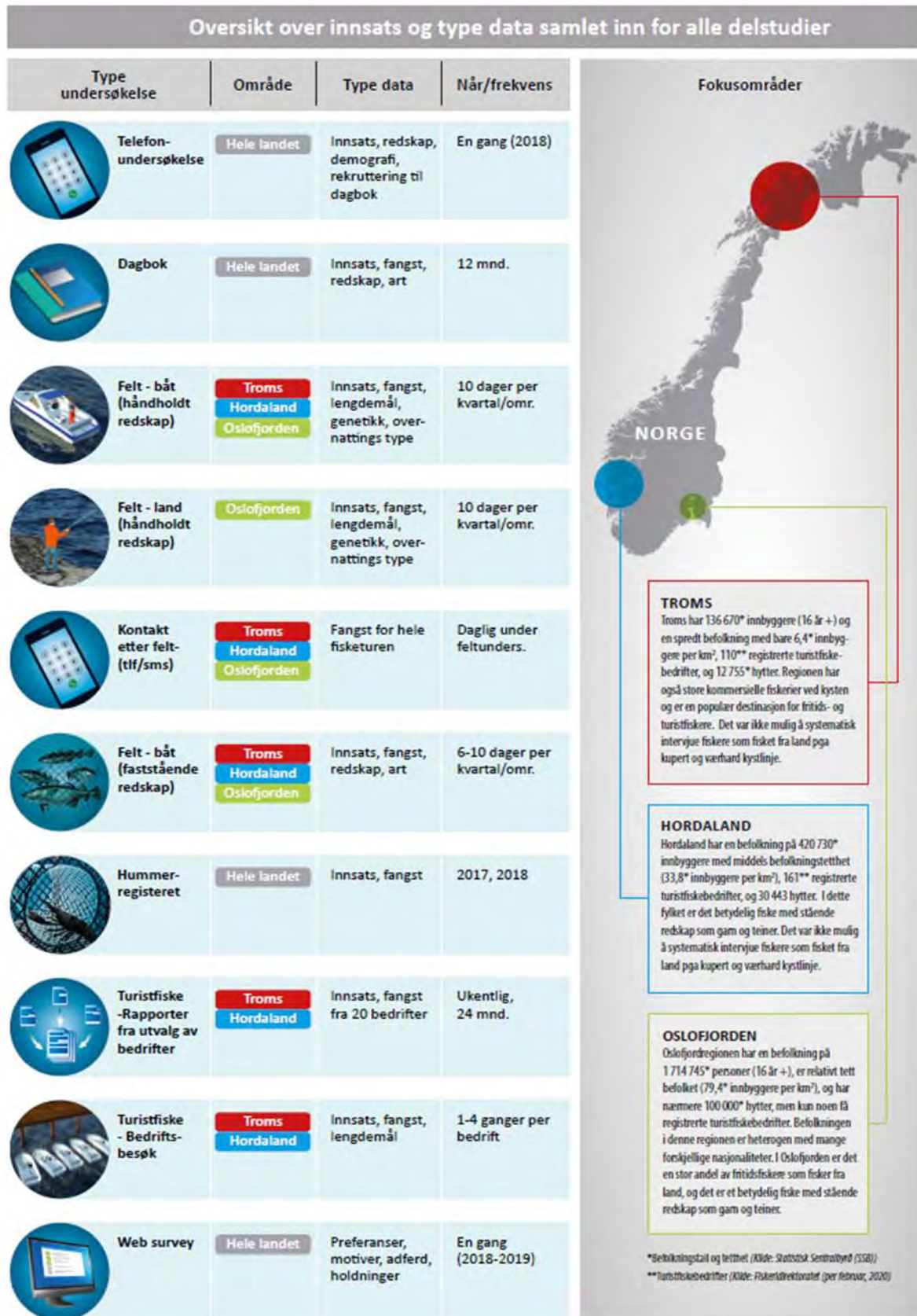
Fritidsfiske i sjøen: Deltakelse og fangster

Keno Ferter, Alf Ring Kleiven, Håkon Otterå, Jon Helge Vølstad – Havforskningsinstituttet

Fritidsfiske i sjøen er en av Norges mest populære friluftaktiviteter, og Norge er det landet i Europa med høyest andel av befolkningen som driver med fritidsfiske (Hyder et al., 2018). Likevel har kunnskap om hvor mange som faktisk fisker, hva slags redskap som brukes og hva som fiskes har vært begrenset. Inngående kunnskap om innsats og fangst i fritidsfisket er viktig for å sikre bærekraft i kystbestandene.

De siste årene har det vært gjennomført et stort tverrfaglig forskningsprosjekt på fritidsfiske i sjøen (<https://prosjektbanken.forskningsradet.no/en/project/FORISS/267808>). Over 6700 telefonintervjuer ble gjennomført i 2018 for å kartlegge fiskeaktivitet i befolkningen. Blant disse ble det rekruttert fiskere til å skrive fangstdagbok gjennom 12 måneder. Videre ble det gjennomført feltundersøkelser for å kartlegge omfanget av stang- og snørefiske og bruk av faste redskaper gjennom den samme tidsperioden i Troms, Hordaland og Oslofjorden (figur 1).

Studien viser at fritidsfiske i sjøen er populært i hele landet. I Oslofjorden er det hovedsakelig fastboende fritidsfiskere (Vølstad et al., 2019), mens i Hordaland og Troms står turistfiskere som bor på registrerte turistfiskeanlegg for omtrent halvparten av fiskeinnsatsen når det gjelder fangst av torsk med stang og snøre. Det ble anslått en årlig torskefangst på 2000 tonn kun på stang og snøre i Troms alene. Studien viste også en betydelig fiskeinnsats med faststående redskap som ruse, line, og teiner både i Hordaland og Oslofjorden (Havforskningsinstituttet, 2021). Når det gjelder hummerfangster, så ble det anslått at fritidsfiskere står for rundt 70% av totalfangsten i Skagerrak, Vestlandet og Nord-Vestlandet (fritids- og yrkesfiske samlet) (Kleiven et al., 2019). Forskningsprosjektet har gitt ny kunnskap om det norske fritidsfisket og lagt grunnlaget for å etablere objektive metoder for å følge opp fritidsfisket i årene som kommer.

Figur 1: Oversikt over innsats og type data samlet inn i den store nasjonale undersøkelsen på fritidsfiske i sjøen (Havforskningsinstituttet, 2021)

Referanser

- Havforskningsinstituttet 2021. Fritidsfiske: – Står for et vesentlig uttak av fisk i kystsonen. <https://www.hi.no/hi/nyheter/2021/juni/fritidsfiske--star-for-et-vesentlig-uttak-av-fisk-i-kystsonen> [01.03.2022]
- Hyder, K., Weltersbach, M. S., Armstrong, M., Ferter, K., Townhill, B., Ahvonen, A., Arlinghaus, R., et al. 2018. Recreational sea fishing in Europe in a global context— Participation rates, fishing effort, expenditure, and implications for monitoring and assessment. *Fish and Fisheries*, 19: 225-243.
- Kleiven, A. R., Lyle, J., Ferter, K., Espeland, S. H., Kleiven, P. J. N., Christensen, L., and Vølstad, J. H. 2019. Hummerfisket 2017 og 2018: Innsats og fangst. Rapport fra Havforskningen.
- Vølstad, J. H., Christman, M., Ferter, K., Kleiven, A. R., Otterå, H., Aas, Ø., Arlinghaus, R., et al. 2019. Field surveying of marine recreational fisheries in Norway using a novel spatial sampling frame reveals striking under-coverage of alternative sampling frames. *ICES Journal of Marine Science*, 77(6), 2192-2205.

Tradisjonell eller moderne? Variasjon i høstings- og sosiokulturelle motiver blant fritidsfiskere i sjø i Norge

Trude Borch – Akvaplan-niva, Øystein Aas, Sofie K. Selvaag – Norsk institutt for naturforskning, Stian Stensland – Norges miljø- og biovitenskapelige universitet og Alf R. Kleiven – Havforskningsinstituttet

Fritidsfiske i sjø er en populær aktivitet i Norge. Det har vært anslått av 1/3 av befolkningen tar del i denne aktiviteten årlig. Innbyggere med en permanent adresse i Norge kan fiske med en rekke redskaper og de kan selge deler av fangsten via godkjente salgsledd. Det er videre baglimits, minstemål og sesong-/områderegulering for kun et fåtall marine arter.

Vi vil presentere de samfunnsvitenskapelige resultatene fra en større studie av marint fritidsfiske i Norge som har vært ledet av Havforskningsinstituttet. Den samfunnsvitenskapelige delen av prosjektet har vært ledet av NINA med Akvaplan-niva og NMBU som partnere. Fokus i den samfunnsvitenskapelige studien har vært på økt kunnskap om forsyvende og sosiokulturelle økosystemtjenester fra marint fritidsfiske og koblinger mellom disse.

Studien er basert på en spørreundersøkelse hvor bosatte i Norge besvarte en rekke spørsmål knyttet til motiver for fiske, fangster og fangstrelaterte aktiviteter som tilberedelse, oppbevaring samt deling/bytte av fangst.

Konklusjonen fra studien er at det er stor variasjon i motiver og adferd i marint fritidsfiske i Norge med tanke på høstingsbaserte og sosiokulturelle motiver og at dette bør tas i betraktning i valg av fremtidig regulering.

Vi vil presentere analyser av ulikheter i økosystemtjenester fra dette fritidsfiske i ulike segment i Norge samt diskutere implikasjoner av dette for regulering. Stikkord: marint fritidsfiske, motivasjon, adferd, sosiokulturelle verdier, høstingsverdier, økosystemtjenester og reguleringspreferanser.

Kunnskap om fritidsfiske i sjø er etterlyst:

EU Common Fisheries Policy (CFP)
EU data collection framework
Medlemslandene i EU har forpliktet seg (+ Norge)
ICES ekspertgruppe

Dagens meny:

Demografiske variabler
Økosystemtjenester
Motiv for fiske
Holdninger til regler
Torskeforvaltning

Hvorfor et prosjekt på nordmenns fritidsfiske i sjø?

RESSURSFORVALTNING

Uttak av fisk: – hummer 66 % av totalfangst, torsk 68 % av totalfangst (sør)

Liberaler regler: Allemannsrett, Faststående redskap lovlig, Salg lovlig på gitte vilkår

Ressurskonflikt med andre sektorer (fiskeri)

SOSIO-ØKONOMISKE DIMENSJONER

Ressursforvaltninger forvaltning av menneskelig adferd – forutsetter kunnskap om motiver for deltakelse og holdninger til regulering

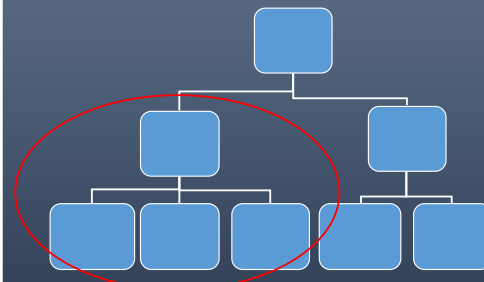
Fritidsfiske i sjø viktig for matauk, rekreasjon og tradisjon blant nordmenn

Økonomisk bidrag (reiser, overnatting, fiskeutstyr, båter osv.)

Norge har en veldig lang kystlinje

Norge har et komplekst fritidsfiske i sjø

Nasjonalitet fritidsfiskere i Oslofjorden

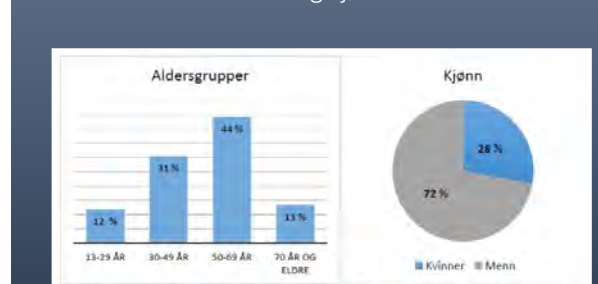

Datainnsamling websurvey sosiøkonomi

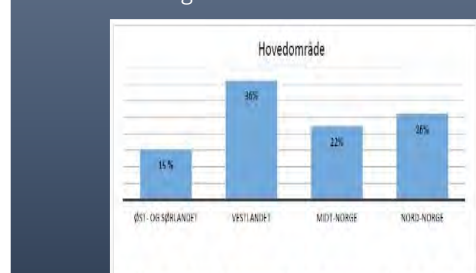
Rekruttering under feltarbeid og via telefon (3 runder)

Totalt: **558 (telefon) + 196 (felt)**

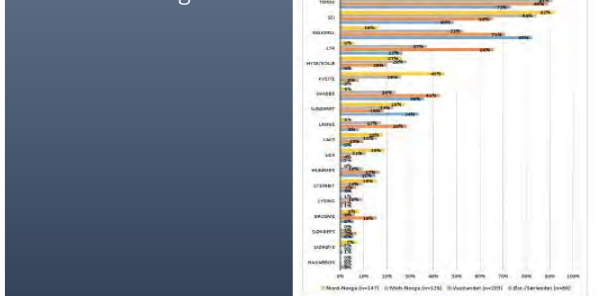
Alder og kjønn

Region - hovedfiskeområde

Artsorientering

Oppsummering artsorientering

Stor variasjon mellom landsdeler og sesong

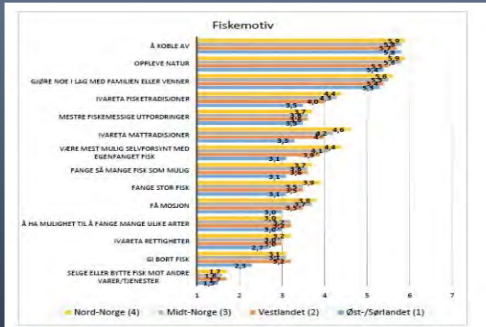
Torsk viktig over hele landet

Kveite viktig i Nord-Norge

Makrell viktigst i sørøst, sei og lyr relativt sett viktig på Vestlandet

Sjørørret også relativt viktig i Skagerrak/Oslofjorden

Motiv

Bruk av fangst

Fra tradisjonell til moderne?

Forskere hevder at vi har gått fra tradisjonelt fokus på **forsynende motiv** (matauk) til en mer moderne fiskeorientering (rekreasjon)

Vi finner at dette ikke er tilfelle i Norge

VIDERE, det som kan fremstå som forsynende tjenester er også kulturelle (f. eks. ivareta mattradisjoner)

Fuzzy kategorier

Det som ser ut til å være forsynende er også kulturelle økosystemtjenester

F.eks "fange mye fisk":

- matkultur
- byttekultur
- gi bort fisk (styrke sosiale nettverk)

Holdninger til regler - generelt

Foretrekker regler som rammer andre

Turistfiske må reguleres hardere

Fiske for fast bosatte bør være liberalt

(Stor) motstand mot avgifter og registrering

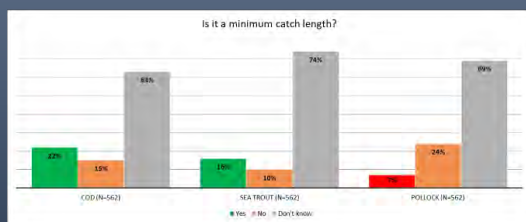
Holdninger til regler - torsk

Langt mer positiv vurdering av strengere reguleringer for å beskytte torsk

Særlig i Oslo/Skagerrak!

Fredningssoner og -tider mer akseptabelt enn redskaps og kvoteregulering

Selv enkle regler er vanskelig å huske...

Forvaltningsmessige implikasjoner

Lav kunnskap om fiskereglene er et problem for myndighetene

Dette forsterkes trolig med de nye reglene for torskefiske i sør

Liten vilje til byrdefordeling

Utfordrende å innføre reguleringstiltak for en bærekraftig

fritidsfiskeforvaltning (sterk motvilje mot registrering og kvoter)

Erfaringene fra hummerfiskeregisteret peker imidlertid i en annen

retning

Regulert fritidsfiske etter makrellstørje – en vinn-vinn-situasjon for fiskere, forskning og forvaltning

Keno Ferter, Otte Bjelland, Martin Wiech, Leif Nøttestad – Havforskningsinstituttet og Maja K. Rodríguez Brix – Fiskeridirektoratet

Makrellstørjen er tilbake i norske farvann, og det har vært økende fangster og antall observasjoner siden 2012 (Nøttestad et al., 2020). Fisket etter arten er strengt regulert, og bare siden 2019 er det et begrenset, svært regulert fritidsfiske etter denne arten. Fritidsfiske etter makrellstørje innebærer at interesserte må melde seg på som fiskelag hos Fiskeridirektoratet, og dokumentere at de har både riktig utstyr og erfaring med fiske etter store pelagiske fiskearter. I 2020 deltok 24 fiskelag med totalt over 200 fiskere. I 2021 økte dette tallet til 41 fiskelag og over 400 fiskere. Fiskelagene kunne lande en makrellstørje per lag og sesong. Resten av fangsten måtte merkes og settes tilbake. En forutsetning for å delta i dette fisket er at lagene bidrar til forskning ved Havforskningsinstituttet. Lagene skal rapportere observasjoner av størje, bidrar til merking og sender inn kjøttprøver som forskerne ellers ikke hadde fått tilgang til.

I 2020 og 2021 ble 21 makrellstørje høstet. Havforskningsinstituttet fikk kjøttprøver av de fleste individene til analyse for miljøgifter og næringsstoffer (Øyan, 2021). I tillegg har fritidsfiskerne levert over 1000 observasjoner de siste årene. Disse strekker seg fra Svenskegrensen til nord for Hitra (Boge, upublisert). Versloot (2021) studerte den økonomiske betydningen av fritidsfiske etter makrellstørje i Norge, og fant at fritidsfiskerne hadde brukt flere millioner norske kroner i forbindelse med fisket etter makrellstørje i 2020, noe som tyder på et stort økonomisk potensial for dette fisket.

Som en del av fritidsfisket etter makrellstørje har Havforskningsinstituttet inngått en avtale med et utvalg av fiskelagene om merking av levedyktig størje. Fiskelagene merket totalt 21 makrellstørje med spagettimerker mellom 2019 og 2021. Merkene vil bl.a. gi informasjon om vekst ved en eventuell gjenfangst av størjene. I tillegg merket Havforskningsinstituttet totalt 14 makrellstørje med såkalte satellittmerker i 2020 og 2021. Fire av disse fiskene fikk Havforskningsinstituttet overlevert fra fritidsfiskere til satellittmerking (Ferder et al., 2020; Ferder et al., 2021). Satellittmerkene henger på i ett år, og logger både dybde, temperatur og lysforhold før de løsner fra fisken og sender innsamlete data via satellitt. Basert på disse dataene er det mulig å modellere vandringsrutene til størjene. En av fiskene som ble merket i 2020 svømte over 15 000 km i løpet av et år (Havforskningsinstituttet, 2021). Forskningsresultatene bidrar til en kunnskapsbasert forvaltning av arten, slik at også framtidige generasjoner kan få oppleve denne spektakulære fisken.

Referanser

Ferder, K., Bjelland, O., Hinriksson, J., and Nøttestad, L. 2020. Tagging of Atlantic bluefin tuna (*Thunnus thynnus*) with pop-up satellite archival tags (PSAT) in Norway during 2020. The International Commission for the Conservation of Atlantic Tunas. p. 9.

- Ferter, K., Bjelland, O., Hinriksson, J., and Nøttestad, L. 2021. Tagging of Atlantic bluefin tuna (*Thunnus thynnus*) with pop-up satellite archival tags (PSAT) in Norway during 2021. The International Commission for the Conservation of Atlantic Tunas. p. 8.
- Havforskningsinstituttet 2021. Satellittmerket makrellstørje svømte 15 000 kilometer på ett år. <https://www.hi.no/hi/nyheter/2021/oktober/satellittmerket-makrellstorje-svomte-15-000-kilometer-pa-ett-ar> [01.03.2022]
- Nøttestad, L., Boge, E., and Ferter, K. 2020. The comeback of Atlantic bluefin tuna (*Thunnus thynnus*) to Norwegian waters. Fisheries Research, 231: 105689.
- Øyan, S. J. 2021. Distribution of fat, selenium, mercury, cadmium, arsenic, and persistent organic pollutants in Atlantic Bluefin Tuna (*Thunnus thynnus*) and implications for sampling and food safety. Masteroppgave: The University of Bergen.
- Versloot, F. 2021. Recreational fishing for Atlantic bluefin tuna in Norwegian waters: A detailed look at the fishing effort and economic value of this new fishery. Masteroppgave: The University of Bergen.

Fremtidens sportsfiske og fisketurisme i Norden

Stian Stensland, Thrond Haugen, Øystein Aas, Jonathan Colman – Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Trude Borch, Guttorm Christensen, David Hammenstig – Akvaplan-NIVA, Jon Olaf Olaussen – Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Keno Ferter – Havforskningsinstituttet, Patrik Rönnbäck, Malgorzata Blicharska – Uppsala Universitet, Anders Kagervall – Sveriges lantbruksuniversitet, Christian Skov, Casper Gundelund – DTU Aqua, Sveinn Agnarsson – University of Iceland, Teppo Vehanen – Natural Resources Institute Finland

Introduksjon

Sportsfiske med stang og snøre er en viktig fritidsaktivitet og del av turismen i Norge og Norden. Sportsfisket kan påvirke fiskebestandene og deres leveområder. Mellom 10% og 37% av befolkningen i de nordiske landene fisker minst en gang i året. Imidlertid vet vi lite om hvilke faktorer som kan påvirke antallet sportsfiskere i fremtiden og omfanget av fisketurisme i Norge og Norden. I et nordisk forskningsprosjekt har vi som mål å finne ut av:

- Trolig utvikling i antall sportsfiskere og omfanget av fisketurismen de neste 10 år.
- Hvem er fremtidens sportsfiskere?
- Hvilke årsaker kan forklare utviklingen?

Prosjektet bruker en såkalt Delphi-undersøkelse, hvor vi via e-post samler inn ekspertkunnskap i tre runder fra 20 fiskeeksperter i hvert av de fem nordiske landene. Totalt 100 personer. Disse ekspertene er fra media, sportsfiske- og rettighetshaverorganisasjoner, offentlig forvaltning, fisketurismebedrifter og utstyrleverandører. I første runde stilte vi noen få åpne kvalitative spørsmål. I andre og tredje runde, ble spørsmålene kvantitative, mere spesifikke og stammer fra svar fra tidligere runder. Runde 1 og 2 av datainnsamlinga ble gjennomført i 2020/2021, og den avsluttende runde 3 høsten 2021. I denne presentasjonen deles noen av de norske resultatene.

Tilbake i tid: «Ivar, ta å gå ned i bekken etter fisk». Det fikk morfaren min høre da han vokste opp på 20-og 30-tallet på Verdaln mellom Kvisla og Bjartnesbekken. Og han var ikke eneste barnet som fikk høre det. I boka «ingen ting er som før fra 1978, og avisinnelegg beskrives ungenes fiske i Kvisla. Det er femåringen som får ål, flyndre, tinnmødd (stingsild), bekkauri, men og en diger sjøauri. I dag er Kvisla som har 5 km opprinnelig anadrom strekning så å si fisketom. Det er bakteppet og framtida.

Sportsfiske er verdifullt for samfunnet!

En livslang hobby for alle

- En gang sportsfisker - alltid sportsfisker!
- Sportsfiske er helsefremmende og passer for både ung og gammel.

Bra for lokalsamfunnet

- Lokale fiskevann gir muligheter for sunne og positive aktiviteter.
- Sportsfiske gir grunnlag for lokal verdiskaping.

Sammen for naturen

- Sportsfiskerne bryr seg om naturen.
- Vi sikrer levende vann og vassdrag.

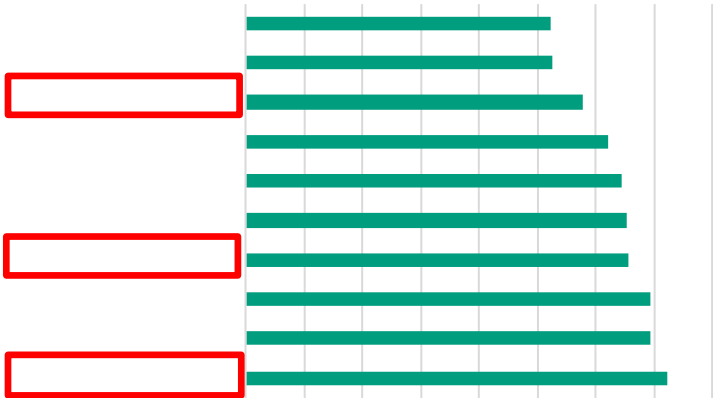
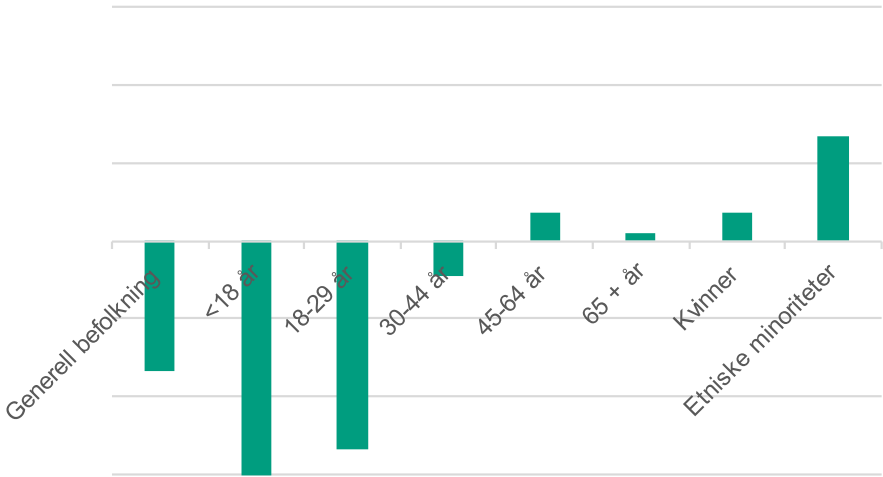

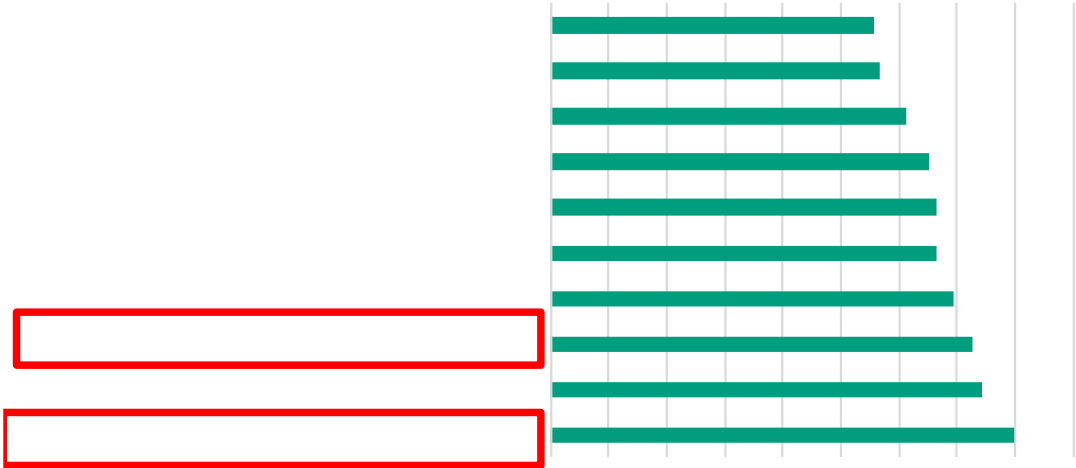

m.fl. 2015

Mukherjee

Innlegg

Åpent brev til Verdal kommune fra 6. klassingene: - Redd sjørreten

Det kunne vært 260 fisker i Brokskitbekken, men produksjonsevnen er lik null.

Opplysningsvesenetsstatistikk, 2019

"Sales of angling licences in the United States, Canada and the United Kingdom have increased."

Coronavirus lockdown: Hundreds of thousands flock to fishing as sales of rod licences more than double

Angling Trust and Environment Agency report 230 per cent increase in fishing licences sold as lockdown eases

Since May 13 anglers in England have been allowed to fish once more (Photo: Mark Thompson/Getty)

10.000 fiskekort solgt i år!

OFA har hatt et mål om å selge 10.000 fiskekort i løpet av ett år siden 1970-tallet. Nå har vi passert den magiske grensen!

21. juni 2020
Ragnvald Skjerve

Det har altså lenge vært et mål å nå den magiske grensen på 10.000 solgte fiskekort i løpet av ett år. Tallet er utslått når vi går tilbake til 1970-tallet, mensiden 1980 vet vi det aldri er solgt så mange kort – i år har vi klart det! Korona-pandemien har åpenbart ført til økt ferdsel i Marka vår, og økt salg særlig i april. Men vi hadde en veldig god og positiv utvikling før pandemien også, og lå allerede 20-30% foran

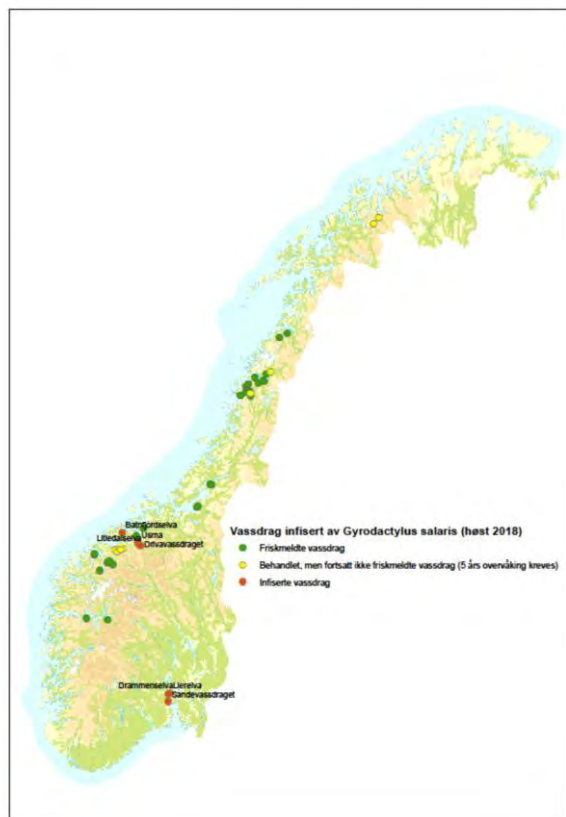

Verdien av laksefiske – eksempler fra elver som er eller har vært infisert med *Gyrodactylus salaris*

Oddgeir Andersen – Norsk institutt for naturforskning og Øystein Aas – Norges miljø og biovitenskaplig universitet

Laksefiske en form for nisjeturisme som gir grunnlag for arbeidsplasser, inntekter og verdiskaping lokalt og nasjonalt. Videre er det også kulturelt og sosialt viktig da laksefiske gir identitet og trivsel lokalt. Den atlantiske villaksen har sin egen internasjonale konvensjon og siden Norge har en stor del av villaksressursen, har vi et spesielt ansvar. Dette er blant annet også vist gjennom at Stortinget har opprettet 52 nasjonale laksevassdrag og 29 nasjonale laksefjorder for å gi våre viktigste laksebestander en særskilt beskyttelse.

En viktig årsak til tap av laksefiskemuligheter, lokale inntekter og arbeidsplasser er lakseparasitten *Gyrodactylus salaris* (Gyro). Gyro hører naturlig hjemme i Østersjøen, men kom til Norge da den ble importert i lag med østersjølaks til et settefiskanlegg på Sunndalsøra i 1975. Siden da er parasitten registrert i 50 norske vassdrag. I dag er 7 elver fortsatt infisert med Gyro. Fire elver ligger i Drivaregionen, mens 3 av de infiserte elvene ligger i Drammensregionen (figur 1).

Figur 1. Oversikt over infiserte, behandlede og friskmeldte vassdrag som har vært behandlet for *Gyrodactylus salaris*.

Bekjempelse av gyro har to viktige og åpenbare økonomiske aspekter ved seg; kostnadene ved å fjerne parasitten og reetablere den lokale laksebestanden; og nytten, først og fremst for den lokale økonomien knyttet til verdiskapingen fra laksefiske. I NINA rapport 1594 har vi estimert den lokaløkonomiske betydningen av laksefiske i noen norske elver som er, eller har vært, infisert med gyro. Elvene er valgt ut på bakgrunn av at de er (i) nasjonale laksevassdrag, (ii) hadde et viktig historisk fiske tilbake i tid, (iii) er nasjonalt kjent i dag for sitt fiske, (iv) det antas å være et stort potensial for verdiskaping ved vellykket bekjempelse av gyro og reetablering av laks, og at bekjempelsesprogrammene har vært omfattende.

Den samfunnsøkonomiske verdien av fritidsfiske etter laks og nytteeffekten av å bekjempe gyro er tidligere beregnet ved hjelp av ulike varianter av nytte-kostnadsanalyser. Krokan og Mørkved (1994) konkludert med at kostnadene av bekjempelse av gyro i infiserte vassdrag i perioden 1981-1998 har høy samfunnsøkonomisk lønnsomhet (4-10 ganger større enn kostnadene), og at det kan brukes betydelig større midler til slik bekjempelse før lønnsomhetsgrensen passeres, spesielt dersom det går kort tid mellom tidspunktet gyro påvises og behandling. Utgangspunktet for beregningene var betalingsvillighet (rekreasjonsverdi og bevarings/opsjonsverdi) som beskriver betalingsviljen for å ha mulighetene til fremtidig fiske etter laks, antall kilo oppfisket laks i elva og antall innbyggere lokalt rundt vassdraget (for detaljer om beregningsmåten, se Krokan og Mørkved (1994)). En annen økonomisk beregningsmåte er å se på hva fiskerne faktisk legger igjen av penger i lokalsamfunnene og hva dette fører til. Det er disse lokaløkonomiske virkningene og effektene vi ser på her.

Hovedmålene for studien var å estimere den lokaløkonomiske betydningen av laksefiske i tre norske elver som er, eller har vært, infisert med gyro. Lærdalselva, Driva og Vefsna ble valgt ut. Videre, undermål med studien var følgende:

1. Beregne lokaløkonomiske ringvirkninger over tid (før smitte, i infeksjonsperioden og etter friskmelding. Estimaten er basert på fiskeinnsats og forbruk hos lokale og tilreisende fiskere. Forbruket er videre delt inn i «fiskeleie» (som delvis inkluderer overnatting) og «andre varer og tjenester».
2. Beregne lokal verdiskapning
3. Basert på lokal verdiskapning, gjøre en nåverdiberegning av dagens laksefiske i disse tre elvene

Lærdalselva

Lærdalselva er historisk sett en av Norges og verdens mest kjente lakseelver. Dette skyldes det enormt gode fisket fram til midt på 70-tallet og den høye andelen med stor laks. Elva er kraftig modifisert med vannkraftregulering, en rekke elveforbygninger mot flom, og med et stort antall kunstige terskler som skal gjøre elva mer fiskbar.

Elva er lakseførende i 27 km og har nå status «Svært dårlig¹» med tanke på gytebestandsmåloppnåelse og «dårlig²» med tanke på genetisk integritet ut i fra Villaksnormen (Anon 2017). Samlet status er «svært dårlig». I 2017 ble det fanget 615 laks totalt hvorav 436 ble

¹ Se [Lakseregister innsyn \(fylkesmannen.no\)](https://fylkesmannen.no) for detaljer

gjenutsatt, og 323 sjørret hvorav 275 ble gjenutsatt (Lakseregisteret 2018). I dag er elva stengt for fiske etter laks, men åpen for fiske etter sjørret.

Vi vurderer de lokaløkonomiske virkningene av fisket i Lærdal ut i fra tre beskrevne tidsepoker; (1) de siste årene før gyro ble påvist første gang i 1996 omtales som før-situasjonen, (2) perioden hvor gyro er påvist i vassdraget (1997-2012) omtales som mellom-perioden og (3) perioden etter siste behandling i 2012 og frem til friskmelding i 2017 omtales som etter- situasjonen.

Driva

Drivavassdraget er lakseførende over hele 104 km og er et nasjonalt laksevassdrag som har sitt utløp i den nasjonale laksefjorden Sunndalsfjorden. Gytebestandsmålet er på 6073 kg hunnlaks og bestandstilstanden for laks er vurdert til «svært dårlig» på grunn av gyro, som ble påvist i 1980. Det har vært fisket i elva i hele perioden etter påvisningen av gyro, fisket har særlig vært knytta til elvas betydelige sjørretbestand, og sjørretfangstene var gode fram til ca 2005, etter det har de gått betydelig tilbake. Laksen var fredet i perioden 1989-1992, mens fisket etter sjørret foregikk som vanlig. Det har vært enkelte regelendringer som også har begrenset uttaket, som vi ikke går i detalj på her.

Vefsna

I perioden 1963-1974 (før G.Salaris ble påvist), lå Vefsna ofte blant landets 10 beste elver i oppfisket kvantum. I Nord-Norge var den jevnt over på tredje plass, etter Tana og Alta (Johnsen 1976). Elva er lakseførende hele 169,3 km og er et nasjonalt laksevassdrag som munner ut i en nasjonal laksefjord: Vefsnfjorden. G.Salaris ble første gang påvist i Vefsna i 1978.

Rotenonbehandlingen i Vefsnaregionen startet med behandling av Leirelva i 1996, og ble avsluttet med behandling av innsjøene i Fustavassdraget i 2012 (Stensli og Bardal, 2014). Vefsna ble formelt erklært fri for gyro i 2017. Bestandstilstanden er «under reetablering», med tanke på gytebestandsmåloppnåelse og høstingspotensial, og «moderat» med tanke på genetisk integritet i henhold til kvalitetsnorm for villaks. I perioden 1990-2010 hadde elva et betydelig sjørretfiske og noe laksefiske opp til Laksforsen. Etter 2010 har elva vært stengt for alt fiske fram til 2018.

Miljødirektoratet åpnet i 2018 for et begrenset fiske på inntil 600 laks for Vefsna opp til Fellingforsen. Fisket startet 01.07 og foregikk ut august. Ovenfor Laksfors, opp til Fellingforsen, kunne det kun fiskes i august etter inntil 100 smålaks opp til 3 kilo. I følge fangststatistikken til Inatur ble det i 2018 fisket opp 689 laks (3249 kg) og 255 (415 kg) sjørret. Vi har ikke tall på andel gjenutsatt laks og sjørret.

Lokaløkonomiske effekter og virkninger

For de lokaløkonomiske effektene legger vi til grunn at de direkte virkninger og ringvirkninger av laksefiske vil være følgende:

De direkte virkningene er aktivitet som skapes som følge av økte inntekter for:

(1) Grunneierne som leier ut fisket, og kanskje har overnatting og servering i tillegg, (2) Det øvrige lokale næringslivet (for eksempel matvarehandel, sportshandel, overnattings- og serveringsbedrifter) gjennom deres leveranser til fiskere og (3) Kommunen gjennom økte skatteinntekter som følge av økt næringsaktivitet.

Det vi her omtaler som *ringvirkninger* består av (1) *indirekte virkninger* som er aktivitet som skapes som følge av økte inntekter for lokale underleverandører til varehandel og tjenesteyting og evt. kommunal virksomhet, og (2) *induserte effekter* som er økt økonomisk aktivitet som følge av økte inntekter for ansatte og eiere i lokalt næringsliv og kommunene (økte skatteinntekter som følge av økt aktivitet i kommunen). I det følgende vil disse begrepene omtales som *ringvirkninger*.

De *direkte virkningene* vil være de mest betydelige, og *ringvirkningene* kan per definisjon ikke være større enn de direkte virkningene. Derfor legges det vanligvis størst vekt på de direkte virkningene.

For å kunne beregne lokaløkonomiske virkninger av gyroinfeksjonen og behandlingen trenger vi tall på:

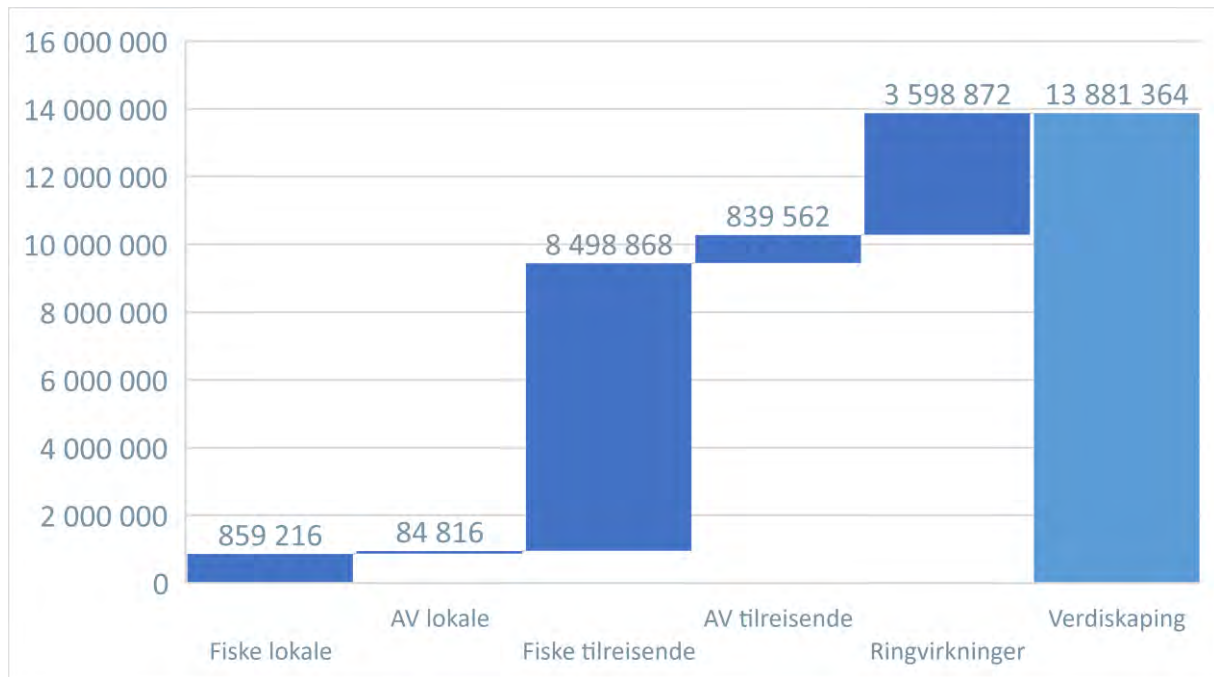
- antallet fiskere i elva for perioden (i) før infeksjon, (ii) under smitte, og (iii) etter friskmelding.

Videre trengs parametere som:

- fordelingen på lokale og tilreisende fiskere
- gjennomsnittlig antall fiskedager på hhv lokale og tilreisende fiskere i vassdraget
- lokalt forbruk per fiskedag for hhv lokale og tilreisende fiskere i vassdraget, fordelt på hhv. fiskeleie, overnatting, og annet forbruk.

Alle beløp som er oppgitt, er gitt i 2017 – kroneverdi, med unntak av Vefsna som er regnet ut i 2018 kroner. Differansen mellom 2017 og 2018 er 3,9%

For de lokaløkonomiske effektene beregnet vi direkte virkninger for grunneiere og øvrig næringsliv. Ringvirkninger (indirekte virkninger og induserte effekter) av laksefisket i lokalområdet er beregnet med en produksjonsmultiplikator på 1,35. I figur 2 ser du ett eksempel fra Lærdalselva, hvor vi hvordan fiskeleie og kjøp av andre varer og tjenester fordeler seg mellom lokale og tilreisende fiskere. Tabell 1 gir en oversikt over omsetning og verdsikskapning i noen kjente lakseelver (Orkla, Gaula, Namsen og Beiarelva), samt for elvene Lærdal, Driva og Vefsna som har vært behandlet for G. Salaris.

Figur 2. Hvordan omsetning fra laksefiske i Lærdalselva fordeler seg og bidrar til lokal verdiskaping. Fiske= fiskeleie, AV= andre varer

Tabell 1. Noen eksempler på utregninger av lokaløkonomiske virkninger fra andre laksevasdrag i Norge, opp mot estimatene for Lærdalselva før infeksjon, under infeksjon og etter friskmelding. Driva 5D og 10D er beregninger med henholdsvis 5 og 10 fiskedøgn for tilreisende fiskere, mens Driva 30K beskriver situasjonene før infeksjon (30 000 fiskedøgn). Driva nedstrøms= nedstrøms fiskesperren. Vefsna 17K= estimat med 17 000 fiskedøgn, Vefsna 25K= 25 000 fiskedøgn og Vefsna 35 K= 35 000 fiskedøgn. AS=Anadrom strekning som oppgitt i Lakseregisteret, FD=fiskedøgn, VSRV= verdiskaping inklusive ringvirkninger og GBM= gytebestandsmål (kilo bunnlaks).

Elv	Anadrom strekning (AS) i km	Sum fiskedøgn (FD)	Omsetning (MNOK)	VSRV (MNOK)	FD per km elvebredd på AS	GBM
Gaula	210	54 846	99,7	34,6	130,6	25 817
Orkla	95,3	44 381	91,0	37,8	232,8	18 911
Beiareelva	61,6	14 742	28,6	10,9	119,5	1 704
Namsen	314,8*/75	31 744	63,6	24,2	50,4*/211,6	18 654
Lærdal - før	27	7 400	26,4	16,6	137,0	
Lærdal - under	27	8 960	20,4	9,2	165,9	5 017
Lærdal - etter	27	6 320	22,2	13,9	110,9	5 017
Driva 30K	104	30 000	51,9	17,5	144,2	

Driva under 5D	104	9627	15,5	5,3	46,3	6 073
Driva under 10D	104	13 429	23,4	7,9	64,6	6 073
Driva 5D nedstrøms	25	7 221	11,6	4,0	144,4	6 073
Driva 10D nedstrøms	25	10 000	17,6	5,9	200	6 073
Vefsna 17K	169,3	17 000	33,9	12,9	50,2	6 306**
Vefsna 25K	169,3	25 000	49,9	19,0	73,8	6 306**
Vefsna 35K	169,3	35 000	69,9	26,5	103,4	6 306**

Hva er den lokaløkonomiske effekten av å fjerne G. Salaris?

Lærdalselva

Vi beregnet at fiskernes forbruk i Lærdalselva før infeksjon var på 19,6 MNOK per år hvorav 63% av beløpet utgjør lokal verdiskaping, mens under infeksjonsperioden sank forbruket med 23%, til 15,1 MNOK hvorav 45% av beløpet utgjør lokal verdiskaping. Etter friskmelding er fiskernes forbruk beregnet til 16,4 MNOK, hvorav 10,3 MNOK er lokal verdiskaping uten ringvirkninger. Differansen i lokal verdiskaping inklusive ringvirkninger mellom perioden elva var infisert og etter friskmelding utgjør 4,7 MNOK. Over 21 år utgjør dette tapet minimum 100 MNOK, og da har vi ikke regnet med de årene det ikke var fiske i elva. Inkluderer vi 7 år uten fiske og legger til grunn at verdiskapingen inkl. ringvirkninger i infeksjonsperioden var 9,2 mNOK/år, får vi 64,4 MNOK i ytterligere tap. Det vil si at tapt verdiskaping medregnet ringvirkninger for Lærdal er $(98,7 + 64,4 = 163,1)$ 163 MNOK. Anslått behandlingskostnader for behandlingene av Lærdalselva summerer seg opp til 45 MNOK (Miljødirektoratet pers. medd.). Det vil si at behandlingskostnaden ville vært tjent inn i løpet av 4 år $(163,1 / 45 \text{ MNOK} = 3,6 \text{ år})$ og litt over 2 år $(98,7 / 45 \text{ MNOK} = 2,2 \text{ år})$ om vi ser bort fra de 7 årene (med et samlet tap på 64,4 MNOK) uten fiske i elva.

Nåverdiberegningene for Lærdalselva etter friskmelding og under infeksjonsperioden gir en indikasjon på nytte/kostnadsforholdet mellom å gjennomføre behandling mot gyro eller ikke. Gitt 4 % diskonteringsrente (< 40 års perspektiv) er differansen mellom nåverdien etter friskmelding og under infeksjonsperioden 118 MNOK, og ved 2% rente 236 MNOK. Deler man differansen (gevinsten) på behandlingskostnaden $(118 / 45 = 2,6)$, får man et nytte/kostnadsforhold på 2,6. Det vil si at gevinsten i et lokaløkonomisk perspektiv av en behandling er 2,6 ganger større enn behandlingskostnaden, og nytte/kostnadsforholdet vil dobles (til 5,2) ved bruk av 2 % diskonteringsrente (> 75 års tidshorisont).

Driva

I Driva ble det anslått et samlet forbruk inklusive ringvirkninger på 51,9 MNOK (30 000 fiskedøgn) før infeksjon, mens under infeksjon har fiskeinnsatsen og forbruket (inkl. ringvirkninger) blitt redusert med om lag 55%, til 23,4 MNOK. Lokal verdiskaping inklusive ringvirkninger ble redusert med 9,6 MNOK, dvs ca. 10 MNOK/år. Over 38 år utgjør dette totalt 365 MNOK i tapt lokal verdiskaping som følge av gyro.

Etter at fiskesperra ble bygd i Driva, har fiskbar strekning blitt betydelig redusert (det er ca 25 km elv nedstrøms sperra), samtidig som hovedtyngden av fisket også i infeksjonsperioden har skjedd på den strekningen som fortsatt er fiskbar nedstrøms sperra. Konsekvensen av sperra på kort sikt er en reduksjon av fiskeinnsats på ytterligere 25% for Driva, som igjen påvirker lokal verdiskaping negativt. Naturlig nok har dette hovedsakelig økonomiske konsekvenser for rettighetshaverne oppstrøms sperra i perioden sperra står. Tapet uttrykker samtidig verdiskapingspotensialet ved å fjerne gyro og få i gang et fullverdig fiske i hele vassdraget etter behandling.

Til sammenligning beregnet Magnussen (2012) den lokaløkonomiske virkningen av en fiskesperre i Driva (for å bli kvitt gyro i vassdraget). Hun finner at den lokaløkonomiske virkningen for Driva i infeksjonsperioden ligger på 16,4 MNOK, og at den etter friskmelding vil kunne ligge på 38,5 MNOK (omregnet til 2017 kroner), det vil si en økning på nesten 20 MNOK. Avhengig av beregningsmåte, så har vi altså årlige tap i størrelsesorden 10-20 MNOK per år som følge av gyroinfeksjonen i Driva. Kostnadene av å bygge fiskesperra er anslått til 70 MNOK. Miljødirektoratet anslår at gyrobehandlingen av Driva nedenfor fiskesperra vil koste 10 MNOK. De samlede kostnadene ved gyrobehandlingen vil dermed utgjøre 80 MNOK. I våre beregninger er differansen i nåverdi mellom før-situasjonen (Driva 30K) og dagens situasjon (Driva 10D) i hele elva på 241 MNOK. Nytte/kostnadsforholdet blir da $241/80=3,0$, hvilket tilsier at behandlingen av Driva vil være svært lønnsomt ved 4% diskonteringsrente. Som tidligere nevnt, vil de nevnte faktorer dobles ved bruk av 2% rente.

Magnussen (2012) beregnet den samfunnsøkonomiske verdien av verdsatte virkninger fra fisket i Driva til å ligge mellom 452,4 MNOK 10 år etter friskmelding og 1900 MNOK (omregnet til 2017 kroner) 40 år etter friskmelding av Driva. Vårt estimat er noe lavere, 438 MNOK i et 40 års perspektiv og 875 MNOK i et mer langsiktig perspektiv. Forskjellene i våre estimater og hennes skyldes ulike beregningsmåter og at vi har brukt mer nøkterne tall for fiskeinnsatsen, sammenlignet med de tall som ble benyttet av Magnussen.

Vefsna

For Vefsna fikk vi et samlet forbruk inklusive ringvirkninger på 33,9 MNOK ved 17 000 fiskedøgn, hvilket gir en årlig lokal verdiskaping (inkl. ringvirkninger) på 12,9 MNOK. Som antydning er det noen forhold som kan indikere at dette anslaget i fiskeinnsats i årene etter etablering kan være noe for lavt. Estimatet som baserer seg på 25 000 fiskedøgn er etter vår vurdering realistisk om man ser noen år frem i tid, når vi sammenligner med elver av tilsvarende lengde, størrelse og fangst. I så fall vil årlig lokal verdiskaping inklusive ringvirkninger utgjøre omtrent 19 MNOK, mot dagens estimat på 12,9 MNOK.

Behandlingskostnadene for hele smitteregion Vefsn er anslått til 150 MNOK. For Vefsna elv isolert sett, har Miljødirektoratet anslått kostnaden til 20 MNOK. Vi har ikke beregnet lokal verdiskaping av fisket under infeksjonsperioden, siden det kun har vært et begrenset fiske i elva, og også vært mange år uten fiske. I Lærdal økte nåverdien av fisket med om lag 50% etter friskmelding, mens i Driva (som er infisert) ble nåverdien mer enn halvert, sammenlignet med før-situasjonen. Dersom vi antar at nåverdien av fisket i en infisert Vefsna var halvparten av dagens friskmeldte elv anno 2018 med 17 000 fiskedøgn, får vi en gevinst på 161,5 MNOK. Nytte/kostnadsforholdet blir da $161,5/20=8,08$. Altså, gevinsten ville ha vært 8 ganger større mot å ikke ha gjort noe i vassdraget, men her må man huske at Vefsn smitteregion er et komplekst fjordsystem og 3 innsjøer, så å se på Vefsna elv alene gitt ikke et riktig bilde av situasjonen. Tas elva i bruk i større grad og antall fiskedøgn økes til 25 000 fiskedøgn, får vi et nytte/kostnadsforhold på 15,7 ($313,5/20=15,7$).

I de tre elvene som er studert, viser nytte/kostnadsberegningene at behandlingen er, eller vil være lønnsom, med en faktor på 2,6-8 ved 4 % diskonteringsrente og denne faktoren vil doble seg om man legger 2% rente til grunn.

Vi fant altså at bekjempelse av gyro og reetablering av fiske er svært lønnsom ressursbruk sett i et lokaløkonomisk verdi- og jobbskapingsperspektiv. Lønnsomheten av å restaurere og ivareta villaksbestander vil trolig øke ytterligere i et større verdisettingsperspektiv der villaksbestandenes verdi for de som også ikke fisker tas i betraktning.

Tabell 2. Nåverdiberegninger med 2 og 4% diskonteringsrente, basert på estimert verdiskaping i Lærdalselva for infeksjon, under infeksjon og etter friskmelding. DM= direkte metode, IM=indirekte metode. Driva 5D og 10D er beregninger med henholdsvis 5 og 10 fiskedøgn for tilreisende fiskere, mens Driva 30K beskriver situasjonene for infeksjon. Driva nedstrøms= nedstrøms fiskesperren. Vefsna 17K= estimat med 17 000 fiskedøgn, Vefsna 25K= 25 000 fiskedøgn og Vefsna 35 K= 35 000 fiskedøgn.

	Verdiskaping (MNOK)	NåV 4% (MNOK)	NåV 2% (MNOK)
Lærdal før	16,6	415	830
Lærdal under	9,2	230	460
Lærdal etter (DM)	13,9	348	695
Lærdal etter (IM)	12,9	323	645
Driva 5D	5,3	132	264
Driva 10D	7,9	197	394
Driva 30 K	17,5	438	875
Driva- nedstrøms 5D	4,0	99	198

Driva- nedstrøms 10D	5,9	147	296
Vefsna 17K	12,9	323	645
Vefsna 25K	19,0	475	950
Vefsna 35K	26,5	663	1325

Oppsummering

Selv om ulike typer beregninger av verdiskaping supplerer hverandre, og det er betydelig usikkerhet om nøyaktigheten ved en del av estimatene, tyder disse beregningene på at det er svært sannsynlig at bekjempelse av gyro og reetablering av fiske er EN SVÆRT LØNNSOM ressursbruk, sett i et lokaløkonomisk verdi- og jobbskapingsperspektiv. Lønnsomheten vil øke, trolig betydelig, i et utvida verdisettingsperspektiv der både fiskernes verdisetting av fisket ut over det de faktisk betaler, og verdier som de som ikke fisker setter på å restaurere og ivareta villaksbestander (ikke-bruksverdi, verdier knytta til å se eller bo ved en elv med villaks, opsjonsverdi mv., se Parkkila et al. 2010 for en oversikt over verdikategorier og ulike metoder for verdisetting). Utryddelse av gyro er det desidert beste smitteforebyggende tiltaket per i dag, og har derfor en betydelig verdi i arbeidet med å ta vare på alle norske laksebestander.

Referanser

- Almhjell, E. (2003): En verdsettingsstudie av Drivalaksen. Hovedoppgave ved institutt for økonomi og samfunnsfag, Norges landbrukshøgskole (nå Universitetet for miljø- og biovitenskap), Ås.
- Andersen, O., Stensland, S., Aas, Ø., Olaussen, J.O. og Fiske, P. 2019. Lokaløkonomiske virkninger av laksefiske i elver infisert med og behandlet mot lakseparasitten *Gyrodactylus salaris* - et forprosjekt. NINA Rapport 1594. Norsk institutt for naturforskning
- Anon. (2017). Klassifisering av 148 laksebestander etter kvalitetsnorm for villaks. Temarapport nr 5, 81 s.
- Johnsen, B.O. (1976). Fiskeribiologiske undersøkelser i de lakseførende deler av Vefsnavassdraget. 1974 og 1975. Direktoratet for Vilt og ferskvannsfisk, Reguleringsundersøkelsene i Nordland, rapport 5-1976:63 s.
- Krokan, P. S. og Mørkved, O. J., (1994). Nytte-Kostnadsanalyse av innsatsen for å bekjempe lakseparasitten *Gyrodactylus salaris* i perioden 1981-1998. Utredning for DN 1994-4. Direktoratet for naturforvaltning.
- Magnussen, K. (2011). Samfunns- og lokaløkonomiske virkninger av fiskesperre og kjemisk behandling av Driva. Sweco- rapport nr. 145261-01
- Parkkila, K., Arlinghaus, R., Artell, J., Gentner, B., Haider, W., Aas, Ø., Barton, D., Roth, E. and Sipponen, M. (2011) Methodologies for assessing socio-economic benefits of European inland recreational fisheries EIFAC Occasional Paper No. 46. Ankara, FAO. 2010. 112p.

Pedagogisk risiko, profesjonskunnskap og trauste friluftslivslærarar

Inger Margrethe Tronstad og Idar Lyngstad – Nord universitet og Petter Erik Leirhaug – Norges idrettshøgskole

Abstrakt

Innlegget er basert på eit pågåande doktorgradsprosjekt om profesjonskunnskapen til friluftslivslæraren. Formålet med studien er å kaste lys over profesjonell praksis i friluftsliv og utdjupe kva profesjonskunnskap i friluftsliv er eller kan vere. Studien er gjort i norske vidaregåande skolar og folkehøgskolar med klassar som har friluftsliv som linjeretning eller fordjuping. Data er innhenta gjennom semistrukturerte intervju med 18 friluftslivslærarar. Frå dette prosjektet deler innlegget glimt frå materialet som døme på funn og drøfting frå to studiar. Desse blir omtala som tema 1 og 2 der tema 1 brukar Gert Biesta (2014) sine begrep pedagogisk risiko og pedagogisk virtuositet som linse for å studere friluftslivslærarar sin profesjonskunnskap. Friluftsliv blir skildra med ein eigenart kor situasjonar med krevjande vær, og reell risiko overstyrer moglegheitene for opne pedagogiske opplegg. Resultata viser vidare at friluftslivslærarar med lang erfaring har i større grad ro og overblikk nok til å gi rom for pedagogisk risiko og progressiv pedagogikk. Med auka erfaringsnivå verker friluftslivslæraren å bli meir virtuos. Dette har basis i ein tryggleik i rolla og større overskot i forhold til å vurdere elevar og situasjonar.

Tema 2 er ei undersøking av kva friluftslivslærarar er opptekne av og praktiserer når dei organiserer klassa på friluftslivstur. Med bruk av symbol, ritual, faste system og vekt på avklaringar, kan organisering verke å vere eit teknisk-pedagogisk begrep, men framstår samtidig som eit verdilada begrep. Den gode samtalen er gjennomgåande i praksisen og lærarar bruker konfliktperiodar til å betre klassemiljøet.

Nøkkelord: friluftslivslærar, organisering, profesjonskunnskap, friluftslivspedagogikk

Innleiing

Friluftsliv utgjer for mange ungdommar i Norge ein stor del av skolekvardagen. Berre i norske folkehøgskolar går rundt 1100¹ elevar på friluftslivslinjer årleg. I tillegg er friluftsliv valbar fordjupingsretning på utdanningsprogram i vidaregåande skole, da som programfag til val på idrettsfag og på naturbrukslinjer der skolane har tilpassa lokale læreplanar og kallar dette friluftslivslinjer. Dette gjer at det i norsk vidaregåande skole og folkehøgskole er ein del lærarar

¹ November 2020: 848 elevar går på linjer kategorisert som friluftslivsfag, rundt 200 på liknande fag, helse, idrettsfag 1503. To skolar kan ha koda relativt like linjer ulikt, ei skidominert linje på ein skole bli plassert i Vinteridrett mens ein annan skole brukar Friluftslivsfag. Skoleåret 2018/19 gjekk det 7700 personar på folkehøgskole i Norge. Det er 148 linjer i kategorien friluftsliv, fordelt på 52 skolar. Blir idrett og ekstremidrett rekna inn, er det 261 linjer, og utgjorde halvparten av elevmassen i folkehøgskolane (Aasheim, folkehøgskolekontoret, personleg kommunikasjon 2020).

som underviser i friluftsliv som hovuddel av lærarstillinga si. I denne studien og innlegget omtalar vi desse som friluftslivslærarar. Det er grunn til å tru at friluftslivslærarar som har med seg eldre ungdommar på tur over mange døgn, fleire gongar i året, har ein eigen profesjonskunnskap som kan vere interessant å undersøke og drøfte. Det er dette som dannar bakgrunnen for innlegget. Kvar friluftslivsklasse på tur er situert i ein kontekst som er ein kompleks blanding av organisasjon, kulturelt og sosialt miljø (Ringer, 2002). Å studere friluftslivsklassar på tur er studiar av små komplekse, dynamiske og sosiale system. Vi ser friluftslivslæraren som ein integrert del av dette systemet og leiaren av det.

Bjørn Tordsson skriv (2014, s.278) ei etterlysing «Hvad er det der gør den dygtige vejlederen dygtig», og tilføyer: «Kan vi håbe snart at få empirisk forskning om hvilke evner og kompetencer som friluftsliv, og pædagogisk arbejde med friluftsliv forudsætter og fremelsker hos den enkelte, frem for blotte ideologier og programforklaringer?» Det doktorgradsprosjektet om profesjonsutøving hos friluftslivslærarar som dannar bakgrunnen for dette innlegget, er mellom anna utforma for å prøve å svare på noko i Tordssons etterlysing. Ut over nokre studiar på masternivå (t.d. Tronstad, 2013) og eit større arbeid om korleis lærarar har handtert og reflekterer kring sikkerheit og ulykker (Dahl, 2020), eksisterer det lite forskning og kunnskap om profesjonsutøving hos dei vi altså omtalar som friluftslivslærarane.

Innan friluftsliv og vegledning har erfaringslæringstradisjonen og progressiv pedagogikk vore halde fram som både grunnlag og ideal (Vikene et al., 2016, s. 112). Gert Biesta (1957-) er rekna som ein vesentleg bidragsytar innanfor progressiv pedagogikk i dag, og til det tema 1 som vi presenterer nedanfor brukar vi Biesta (2014) sine begrep pedagogisk risiko og virtuositet som teoretisk bakteppe for analyse og drøfting.

I tema 1 har vi gått litt ope inn for å undersøke korleis friluftslivslærarane tenker og arbeider i møte med elevane og situasjonane. Dette handlar om menneskekunnskap og beredskap i forhold til det som kan eller vil kome. Alle friluftslivslærarane vil i møte med elevane gå i møte mellommenneskeleg risiko. Finn Skårderud (1999) skriv bak på si bok *Um*, om det moderne mennesket sine utfordringar: «Et fallskjermhopp er strengt tatt ingen særlig risiko. Det er bare en etteraping av livets virkelige risiko. Kjærlighet, intimitet og de andre er virkelig risiko. Hva er rafting mot en avvisning? Hva er et strikkhopp mot den elskedes telefon som aldri ringer?» Denne mellommenneskelege risikoen ligg nært til det Biesta (2014) kallar pedagogisk risiko. Det handlar djupast sett om kommunikasjonssituasjonen, det opne rommet mellom sendar og mottakar, der sendaren ikkje veit korleis budskapet blir motteke og forstått.

Tema 1 i dette innlegget undersøker friluftslivslærarane sin profesjonskunnskap rundt pedagogisk risiko. Friluftslivslærarar reflekterer over eigne friluftslivspedagogiske erfaringar og profesjonskunnskap og vi drøftar altså erfaringane med dei biestiske begrepa pedagogisk risiko og virtuositet. Kva innhald er det i det friluftslivslærarane fortel, med desse begrepa som linse? Problemstillinga vi har arbeidd ut frå er: **Korleis forstå friluftslivslærarar sin profesjonskunnskap i lys av pedagogisk risiko og virtuositet?**

Det andre temaet i innlegget er organisering på friluftslivsturar som læraren brukar for at klassen skal ha eit fellesskap som fungerer. Klassen er ilag med læraren over tid i naturen, dei lagar eit slags lukka system. Pedagogikk og leiing heng uløysleg saman. Leiing krev pedagogikk og pedagogikk krev leiing. I tema 2 ser vi korleis friluftslivslærarane driftar leiarskapet sitt, korleis dei medvite bakar inn verdier i organiseringa, brukar strukturar og system for å få opplegga til å rulle og gå, helst utan å måtte vere for hard i stemmebruk. Tema 2 i dette innlegget er basert på artikkelen «...for eg skal ha eit godt lag...» og det går ann å lese meir inngåande om organiseringa der om ein ønsker det (Tronstad & Lyngstad, 2022).

Organisering på turar med overnattingar undervegs blir drøfta i fagbøker forfatta av Horgen (2010) og Tordsson (2014), men er i mindre grad sett på i fagfellevurderte, vitskapelege publikasjonar. Horgen (2010) gir praktiske råd om korleis vinterturar i fjellet kan organiserast. Tordsson (2014) skriv om korleis organisering inneheld ein skjult læreplan: Måten undervisning blir gjort på, har sterkare bodskap enn det læraren verbalt seier. Tordsson (2014) hevdar at friluftsliv kan gi unike læringsprosessar der skjult og open læreplan kan bli samsvarande. Både Tordsson og Horgen har erfaringspedagogisk synsvinkel. Vikene et al. (2016) har i ein artikkel samla teori om leirolla på tur som viser leiarskap der deltakaren er delaktig og medansvarleg. Horgen, Tordsson og Vikene rettar seg meir generelt inn mot friluftslivspedagogikk og vaksne, og drøftar ikkje spesifikt mot skoleelevar og ungdom. Tordsson (2014) etterlyser empirisk forskning på det friluftslivspedagogiske området, mellom anna på praktisk-pedagogiske metodar. Det manglar studiar som ser på læraren si praktiske organisering av friluftslivsklassar. Studien bak det som her blir presentert som tema 2 ser spesielt på lengre vandreturar og skiturar med overnatting i telt. Problemstillinga til dette temaet er: **Kva er friluftslivslærarar opptekne av og seier at dei gjer når dei skal organisere klassen for å få fellesskapet til å fungere på slike turar, og for at elevane skal nå faglege og sosiale mål?**

Metode

Doktorgradsprosjektet har eit eksplorativt design og plasserer seg epistemologisk som ei kvalitativ tilnærming som er oppteken av mening og erfaring hos personar i forskingsfeltet forskaren går inn i (Cohen et al., 2018). Førsteforfattar har rekruttert informantar og gjort datainnsamling. Førsteforfattar kjenner forskingsfeltet gjennom tidlegare arbeid som folkehøgskolelærar. Førsteforfattar sin kunnskap om lærararbeid i friluftsliv kan vere ein styrke i kommunikasjonen med informantane, men samtidig vere ein ulempe om førsteforfattar blir for nært data i analyseprosessen. Å studere og forstå noko nytt i eit forskingsfelt tar alltid utgangspunkt i ei forforståing (Kvale & Brinkmann, 2015). Erfaring og verkelegheit kan vere annleis for andre friluftslivslærarar enn førsteforfattar si verkelegheit som friluftslivslærar. Dei har andre arbeidsgivarar, andre rammer for undervisninga og anna faginnretning i friluftsliv, dei har anna biografi og alder. Dette har vi søkt å ta hensyn til i det metodiske arbeidet så vel som i analyse og tolking.

Rekruttering av informantar, datainnsamling og analyse

Data er innhenta gjennom semistrukturerte intervju med eit utval friluftslivslærarar. Lærarane var strategisk utvald med tanke på problemstillingar i studien (Kvale & Brinkmann, 2015). Utvalskriterier var at lærarane skulle ha fleire års undervisningserfaring i friluftsliv. Det skulle vere

lærarar frå begge skoleslaga; vidaregåande og folkehøgskole. Endeleg utval består av 18 friluftslivslærarar frå ulike delar av Norge. På intervjudtidspunktet arbeidde ti av desse i folkehøgskole og åtte i vidaregåande skole. Fleire av dei har yrkeserfaring frå begge skoleslaga. Utvalet var rimeleg jamt fordelt mellom kjønn og erfaringsbakgrunn. I dataanalysen brukte vi hermeneutiske analyseprinsipp, kor enkeltstatistikk blir tolka i lys av heilskapen i materialet samtidig som vi nytta eit prinsipp om å veksle mellom forståing av friluftslivslærarane sine utsegn, innsikt frå tidlegare forskning, teoretisk grunnlag og eiga førforståing, for å komme fram til ei tolking som hadde god substans og var logisk (Kvale & Brinkmann, 2015).

Kvalitetsdrøfting av materialet

Den kvalitative forskinga og det tolkande paradigmet blir ofte knytt opp mot at forskinga skal vere truverdig, påliteleg og ha overføringsverdi (Guba & Lincoln, 1998). I doktorgradsprosjektet er det lagt opp til god transparens i skildring av metodisk tilnærming og vi meiner det er ein styrkje at tre forskarar har delteke og kunne utfordre kvarandre i analysearbeidet. I og med at det er 18 friluftslivslærarar med brei erfaring som er kjelde og empirigrunnlag, skulle det nesten vere rart om ikkje delar av resultata skulle vere gjenkjenneleg for andre friluftslivslærarar og slik kvalifisere som overførbar kunnskap. Miljøet med friluftslivslærarar i Noreg er lite og gjennomsløkt, det skal lite til før anonymiteten forsvinn. Identitet og lokalisering er difor skrive bort i intervjuet (Ryen, 2010, s. 209). Dei som blir forska på i dette tilfellet, veit at dei blir forska på, og kva vi ser etter. Studien er godkjent av NSD- Norsk senter for forskingsdata.

Glimt frå funn på tema 1

For å vise kva som kan leggst i begrepet pedagogisk risiko startar vi med eit sitat frå Ragnar, som var ein av friluftslivslærarane i studien. Han fortel om ei jente som skulle gå rundt med elvekajak: «Elevane skulle dra seg ut av elvekajakken. Det var ei som det held på å skjære seg heilt for, ho var så nervøs [...] Ho her satt der og tårane trilla av ho. Så velte ho...da ho kom opp igjen så skein ho som ei sol. Det var heilt fantastisk, den endringa som skjedde». Med uvisst utfall viser dette korleis den pedagogiske risikoen er i spel i situasjonen. Her går det godt. Ragnar legg opp til eit opplegg som han ikkje veit utfallet av. Grad av erfaring ser ut til å ha stor betydning for kor opne pedagogiske opplegg lærarane legg opp til. Fleire av friluftslivslærarane fortel om elddåpar som nyttilsett og skildrar eit generelt høgt stressnivå i starten av karrieren. Manglande repertoar frå liknande situasjonar gjer det vanskeleg å legge opp til det gode pedagogiske handverket som Biesta (2014) skildrar inngangsportar til, og det låser læraren til meir ugunstige val.

I studien kom det utsegn som viser korleis objektiv risiko spelar inn og pregar den pedagogiske risikoen. Frode fortel om ein situasjon:

«Det var nokre som meldte seg på toppstur og dei resterande elevane skulle vere igjen i leiren [...]. Da vi kom tilbake var toppskavlen på den eine høgda løyst ut. [...] Elevane har stått oppe på toppskavlen, løyst den ut, men falt bak skavlen. [...] Eg tok heile gruppa opp til skavlen, og sa «Prøv å løft på dette her». Dei klarte ikkje å rikke på den. Om dei hadde fått den oppå seg, eller falt ilag med den, da kunne dei vore omkomme».

Frode gir ansvar og tillit til gruppa som dei ikkje makter å handtere. Erfaringa blir dyrkjøpt for han. Lærarar kan bli utfordra av elevane sin vilje, motivasjon eller manglande motivasjon, til å gjere andre ting enn det som er planen. Frode seier det er viktig å bruke slike erfaringar av det som ikkje gjekk slik ein hadde tenkt. Snakke om det rundt leirbålet til andre elevar. Vi tolker det som han slik akkumulerer erfaringane sine, utviklar praksisteori og driv skole for elevane rundt bålet.

Gaute blir sett på opplegg der han ikkje har fullstendig råderett. Mange friluftslivslærarar blir sendt på opplegg som skoleleiinga har bestemt. «Vi reiste til ein landsby utan renovasjonssystem. «Vi skal dykke her» var opplegget. [...] Vi skjøna først når vi kom opp frå dykket og svømte blant brukte bleier og bind at dette her var ikkje heilt innafor». Den objektive risikoen veks når læraren ikkje har herredømmet over opplegget. Fleire informantar opplever å måtte gjere opplegg som dei ikkje opplever som «innafor». Det gjer noko med pedagogen og det pedagogiske rommet, når læraren har høge skuldrer og kaldsveittar. Til forskingsprosjektet vårt noterer vi at profesjonskunnskap veks på erfaringar som ikkje er ønska og dette hemmer også utføringa av opplegga.

Det er òg døme på at friluftslivslærarane set i gang med opplegg som dei ikkje ser rekkevidda eller utfallet av. Gaute slakta sau ilag med elevane:

«Vi slakta sau ilag. Laga kokegrop. Eg skulle vise korleis vi avliva sauene. Eg såg på youtube, og så gjorde eg slik eg hadde sett mannen på youtube gjere det, la sauene på grusen og skar over strupen på han. Eg beroliga elevane `Han berre sparkar litt, men han er heilt død` Eg heldt fast sauene ned mot grusen eit minutt eller to. Ein av elevane sa `Du, eg trur du må skjære litt meir`, `Gi meg kniven, gi meg kniven!` sa eg. Det er sau over alt, plutselig ser du DEN blodspruten `No! Er han død` sa eg. Eg gjentok aldri det. Eg vart veldig mobba for det. [...] Det er viktig å ha respekt for dyr. Difor var det så fælt, for det var viktig at avlivinga var human».

Situasjonen vart heilt annleis enn det Gaute hadde sett for seg. Gaute får straff av gruppa og vi ser korleis pedagogisk risiko og profesjonsetikk heng saman. Vi skal ikkje drøfte nærare etikken i tilfellet ovafor, men vektlegg at læraren hadde ideelle hensikter, men det gjekk ikkje slik han trudde. Det kan følgje mykje skam med det å ikkje mestre faget sitt når elevane ser på.

Drøfting tema 1

Biesta (2014) sitt hovudpoeng i pedagogisk risiko er at vi aldri kan garantere for utfallet av utdanning, samtidig som han understrekar korleis læraren er og skal vere heilt sentral i å skape læringssituasjonar. Friluftslivslærarane fortel korleis naturen set rammer for pedagogiske val og krav til leiarstil. Naturen trer fram som ein aktør og kan avgrense det pedagogiske handlingsrommet. Samtidig skildrar dei korleis møte med naturen, ikkje minst når den er «vanskeleg», bidrar til å auke det pedagogiske utbyttet. Ungdommane får erfaringar «så det smell», som Lasse seier. Det kjem også fram kritiske perspektiv, kor argumentasjonen for pedagogisk risiko og den progressive pedagogikken blir ugunstig. Ut frå skildringane til friluftslivslærarane gjeld dette når:

- læraren ikkje har overblikk over situasjonen.
- læraren er uerfaren.
- læraren ikkje har eigarskap til situasjonen.
- naturen krev så mykje at det ikkje er rom for feilskjær.
- aktiviteten du skal utøve krev strenge sikkerheitstiltak.

Friluftslivslærarane gir uttrykk for at progressive og problemløysande tilnærmingar ikkje alltid er gunstig i krevjande miljø. Erfaringslæring og progressiv pedagogikk er halde fram som eit ideal og mål i mange friluftslivspedagogiske tekstar. Friluftslivslærarane verkar samde i dette, men understrekar stadig at i friluftsliv er mange område det ikkje er ønskeleg at elevane skal få kome til med problembasert læring. Dette kan skilje seg ut frå andre fagfelt der liv og helse ikkje står på spel.

Til det andre biestiske begrepet, kjem det fram at friluftslivslærarane opplever at dei blir meir virtuose når dei kjenner natur, ferdselsform og menneske godt. Dei fortel at pedagogiske mål og motivasjon for dei sjølv har endra seg med åra. Logistikk og faginnhald hadde hovudfokus tidleg i yrkeskarrieren, mens dei med tid og erfaring har blitt meir og meir opptekne av elevane si eiga utvikling og at målet er at elevane skal få moglegheit til å leve betre liv. Ragnar seier at den største skilnaden på han no og før, er at han er «trygg» når han møter elevane. Med ungdommar på lengre friluftslivsturar vil ein alltid møte det ukjente. Nokre turar er fulle av friksjon og motstand, andre turar er enkle. Friluftslivslærarane med erfaring har større repertoar og lagar seg system som kan fungere i begge tilfelle. Erfaring frigjer energi til å sjå den enkelte eleven betre. Å vere pedagogisk virtuos krev kanskje ein utkvilt og mett friluftslivslærar, som klarer å dekke eigne basale behov. Det er ikkje alltid slik på krevjande turar. Erfaring gjer det lettare å halde på energien og ha overblikket. Friluftslivslærarane i studien er undervegs sjølv om dei har vore mange år i fagfeltet sitt. Slik sett trer profesjonskunnskap fram som ein livslang læringsprosess.

Konklusjon på pedagogisk risiko og virtuositet

Studien viser at pedagogisk risiko krev ei nyansering i møte med risikofylte aktivitetar og miljø, samt skiftande naturføresetningar. Analysane indikerer at profesjonskunnskapen blir utvikla over tid gjennom mønstergjenkjenning, utvikling av repertoar. Profesjonskunnskapens kritiske element kjem til syne gjennom erfaringar som av og til ikkje er ønska. Ikkje overraskande kanskje, men å utforske handlingsrom med tanke på målsetting og arbeidsform, har betre kår hos trygge lærarar. Auka profesjonskunnskap og erfaring ser ut til å gjere friluftslivslæraren meir virtuos i Biesta (2014) si mening. Friluftslivslærarane er bevisste om at dei viser verdiar og god dømmekraft gjennom eigne handlingar, og våre analyser viser at dei pedagogiske prosessane blir meir opne og virtuose med erfaring.

Funn på tema 2 om organisering på tur

Analysen i det vi her har kalla tema 2 fekk fram fleire hovudfunn. Det framstår sentralt korleis lærarane er opptekne av og brukar symbol og ritual. Dei er også opptekne av struktur, og brukar system for teltag, turleiarskap, forflytting, samt for tid, klokke og mobil. I det følgjande blir desse funna skildra meir inngåande, med konkrete eksempel.

Symbol

Ein av friluftslivslærarane, Frode, seier at gruppeprosessar på friluftslivsturar er ganske mykje arbeid, fordi det er viktig å ha ei god og dynamisk gruppe. Han har turar der klassen skal vere ute lenge «da er du avhengig av at du bygger gode lagspelarar, (...) for eg skal ha eit godt lag», seier han. Analysen viser at ein del av strategien i arbeidet med elevgruppene er å bruke symbol, som er lada med verdiar. Lasse fortel han tar i bruk og introduserer symbol om likeverd og fellesskap ovanfor elevane når dei er på tur:

Første dagen stoppar vi og så står vi skulder ved skulder. Eg seier: Eg vil at når vi står og snakkar så står vi i ein ring. No har de gått på skole i 12-15år, og sitte ved sidan av kvarandre på rekke og rad. No skal vi stå skulder ved skulder. Vi er likeverdige. (...) Det er ingen skilnad på oss, det er berre skilnad på erfaring.

Lasse spelar også på ringen rundt bålet som eit symbol på likeverd: «Vi sitt i ein ring rundt bålet. Vi sitt ikkje på rekke og rad». Han fortel alle skal ha varme frå bålet. Else og David brukar også andre symbol. Dei fortel om symbolske kosedyr til å framheve enkeltelevar sin innsats eller innstilling undervegs på tur. Kosedyra fungerer som ein vandrepokal som får ny eigar på kveldssamlinga. Eleven som har vandrepokalen, kan foreslå kven som skal få den neste dag. Læraren sett fokus på innsats og positiv innstilling i gruppa, og løftar fram elevar som treng å synast meir.

Ritual

Eit anna funn i analysen er bruk av ritual. Friluftslivslærarane fortel om samlingar om morgonen og kvelden som kan bli forstått som ritualiserte. Morgonsamlinga før dei går er ei ståande samling, kveldssamlinga er ei sitjande samling fortel David. På morgonsamlinga brukar mange lærarar ritualiserte metodiske grep for å ta «tempen» på klassen. Grepa gjer det meir gjennomiktig kven som slit, til dømes. Brit fortel:

På morgonen samlast vi i ring. Turleiarane tek ein runde på om klassen har sove godt eller ikkje. Det er noko som heiter «fist of five», der du viser på handa, der fem er best og ein, er ganske mørkt (...). Er det kaldt: Vott. Tommel opp eller ut eller ned. «Værmelding» er ein annan versjon, da seier ein og ein litt meir.

Lærarar fortel reflekterer med elevane over turerfaringar under kveldssamlingane. Læraren og elevane arbeider ilag med erfaringane frå dagen og gjer seg mentalt klare for dagen etter. Elevane har eit forum å snakke i. Ulike syn på kva som har hendt, kan gjere at elevane forstår betre, i staden for at eit argument skal vere rett og eit anna feil. Kveldssamlingane kan minke frustrasjon og auke framdrift i forhold til fysiske turmål. Kultur for refleksjon og læring blir innarbeida. Å gå på tur over lengre tid i ei større gruppe kan gi behov for åleineid hos den enkelte eleven. Enkelte lærarar praktiserer det vi kan kalle eit ritual, som dei kallar *stille kvarter*. Undervegs i turen kan turleiarane legge opp til at alle i klassen tek ein pause og går for seg sjølv, finn seg ein eigen liten plass i naturen og har ein stille pause åleine.

System

Det peika seg tidleg ut i analysen at friluftslivslærarane var opptekne av struktur. Lærarane fortalde at dei utviklar ulike system som gir struktur i organiseringa. Systema blir brukt i ulike settingar undervegs. Lærarane seier dei bruker system for teltlag, turleiarskap, forflytting, tid, klokke og mobil. Desse systema blir skildra nedanfor i nemnde rekkefølge:

System for teltlag

Læraren deler opp teltlaga. Teltlaga bærer fellesutstyret sitt ilag. Teltlaga bør seg imellom vere jamne når det gjeld det fysiske, sosiale og mentale mellom elevane. Nokre friluftslivslærarar har same teltlag eit halvt år, andre rullerer. Nils, fortel om ei erfaring med oppdeling av teltlag:

Ein gong fekk dei skrive opp tre dei ville bu i telt med (...) det vart eit teltlag med dei verste gutane, det vart berre kaos. Alt gjekk seint, dei gjorde ikkje det dei skulle. Når dei hadde pakka ned leirplassen låg det ting igjen etter dei. Dei mista primusen sin, og fann den aldri igjen. Dei sette på ein skogbrann. Vi fekk stoppa den, da den var ti gange femti meter.

Nils legg alltid teltlagkabalens sjølv etter dette, sa han.

Friluftslivslærarane meiner ulikt om kor vidt dei skal sove ilag med elevane i telt. Forholdet nærleik og distanse mellom lærar og elev, regulerer læraren. Når teltlaga er bestemt, er det viktig å få samspelet i teltlaget til å fungere. Nokre friluftslivslærarar har utvikla skjema som teltlaga må snakke igjennom før tur for å vere i forkant av eventuelle konflikter.

System for turleiarskap

Dei fleste friluftslivslærarane sett inn elevane som turleiurar, grupper med elevar som har det daglege leiarskapet. Oftast er dette teltlag, turleiarskapet rullerer mellom teltlaga igjennom turen. Ved å ha turleiurar i klassen, set friluftslivslærarane fokus på leiarskap blant elevane. Leiarskapet og å sjå gruppa blir eit felles mål for alle, noko alle arbeider mot. «Elevane får eigarforhold til opplegget vi held på med» fortel David. Samtidig frigjer denne organiseringa læraren, læraren treng ikkje gå framme sjølv og orientere. Læraren kan følgje opp klassen som heilskap i større grad. Læraren blir meir medspelar og på linje med dei andre. Lærarar fortel om korleis leiarskap på denne måten hindrar opposisjon over tid frå elevane. Når elevane gir tilbakemelding til ulike turleiurar, blir det over tid sett fokus på leiarskapet som fenomen i friluftsliv, og ikkje ein bestemt leiar, som person.

Lærarar seier også at dei går rundt til telta på kveldane for ein prat. Mykje av opplæringa i turleiarskap skjer i teltrunden. På teltrunden kan læraren ta opp sårbare ting som korleis det praktiske arbeidet går i teltet og om korleis elevane taklar turleiarskapet. Her gir læraren ei tilpassa vegleiing til kvart enkelt teltlag.

System under forflytting

Fleire friluftslivslærarar brukar system som dette under forflytting. Brit fortel at turleiurarane har ansvar for kart, kompass og orientering, og at rytmen på forflyttinga er 50 minutt gange, deretter pause i 10 minutt, gjennom dagen. Turleiurarane har ansvar for framdrifta, men alle skal vite kor dei

er på kartet, for å øve seg på kart og kompass. Turleiarane øver på å gå framme og få med seg heile klassen. Nokre av turleiarane går bak og held klassen samla, og sender beskjedar fram til turleiarane som går framme. Turleiarane bestemmer lunsjplassar, passar tida og gir beskjed til klassen om kva type pause dei har og kor lengde pausen skal vare. Turleiarane får klassen i gang igjen etter kvar pause, slik at ikkje ting sklir ut, tidsmessig. Teltlag der det er ein del elevar som tek ansvar og gir klare beskjedar, blir turleiarar først, for å skapa god kultur for å leie kvarandre på turane. Lasse fortel om sitt system:

Eg lagar system slik at «trøkket» blir jamt fordelt. Ting skal vere rettferdig. (...) Det er heilt utruleg korleis systemet fangar med ein gong ting blir opplevd rettferdig. Det blir ikkje konflikhtar. (...) Den tyngste plassen er å gå sist. Da må du ta igjen alle luker. Den beste plassen å gå om du er sliten er å gå nummer to. Å gå heilt framme i gruppa. Det er viktig å ha dei dårlegaste der.

System for tid, klokke og mobil

Lærarane praktiserer system for tid, klokke og mobil. Carin seier «Dei skal ha eit enkelt armbandsur på armen på tur». Ho gjer det for å få flyt i gruppa og for å halde tida, og for å unngå at mobilen er framme. Carin har 16-åringar i vidaregåande skole. Ho seier det må vere «soleklart» for alle kva som skal skje vidare. David har folkehøgskoleelevar på 19-20 år, og ei anna meining om klokkebruken. Han fortel om ei utvikling der dei sluttar å bruke klokke på turane mot slutten av skoleåret:

På starten av skoleåret brukar vi klokke og prøver å halde 50:10 (...). Ut over i skoleåret prøver vi å gjere ganske mykje utan tid. (...) Da blir det på «gefühl» å gå ein time og ha pause i cirka 10minutt (...) Elevane likar det veldig godt, når dei kjem over det første sjokket. (...) Dei siste åra har elevane vore veldig på at dei ikkje vil vite noko om kva klokka er før vi er tilbake til folk. Dei vil vere heilt avskore frå samfunnet. (...) Vi skal bevege oss eit dagsverk, også skal vi slå leir.

Nokre gonger kikar eg på klokka berre for å finne ut korleis dette utspeler seg. På ein og same tur har vi vore både 6 timar før og 8 timar etter. Det som er litt morosamt er at når eg fortel dette til elevane i etterkant, da blir dei heilt sjokka. Dei har ikkje opplevd det som at vi har vore ute av «synk». Det kan for eksempel vere at det var ein veldig solrik dag med lite vind, og lunsjen vart lang. Vi sat lenge og kosa oss. Om vi i tillegg kom til ein solrik leirplass der vi hadde sola lenge, da blir det mykje liv i leiren utover kvelden. Da «forsvinn» tida. Motsett, om det er dårleg ver, hentar vi inn tid. Da blir vi fortare ferdig med dagsetappen.

Det har ikkje vore noko mål for meg å lage eit omvendt døgn. Det har meir vore ein tanke om at når vi er langt ute i villmarka i 12 dagar, treng vi ikkje nødvendigvis binde livet vårt opp til klokkeslett. Da har eg erfart at det gir elevane ein heilt annan ro, særleg dagens unge, som er vant til at kvardagen inneheld ein masse klokkeslett som du må forholde deg til. Strukturen på dagen er likevel at vi går cirka 50:10. Kanskje ikkje at det blir akkurat det, men tanken er at vi har ein kort pause cirka ein gong i timen, for å få gjort alle desse små nødvendige tinga (...) Avrusing frå skjerm og hektisk kvardag. (...)

Det er ikkje så godt å seie korleis døgnet blir styrt, men eg ser på det mest som at døgnet lever sitt eige liv. Vi har ein ganske klar arbeidsoppgåve når vi er på desse turane. Vi skal bevege oss eit dagsverk, også skal vi slå leir. Vi unngår at vi blir sitjande å ete frukost i 10 timar berre fordi det var godt å sitte. Vi har mål om framdrift og ein plan om å kome oss dit og dit.

David meiner at «klokkelaust samfunn» fungerer når gruppa er godt innkøyrd, og klassen kan rutine og strukturane. Han kallar det ei «avrusing frå skjerm og hektisk kvardag». Vala til David og Carin er ein del av ein større diskusjon i intervjuet når friluftslivslærarane snakkar om bruk av mobil på tur. Mobil engasjerer friluftslivslærarane. Frode seier: «Eg har ei stor utfordring, og det er 4G. Eg kan ikkje fordra det. Det tek så mykje tid. Dei fjernar seg. Det synest eg er jækla utfordrande». Friluftslivslærarane ønsker ikkje mobilen framme, men dei ser den gir reklame for friluftslivslinja, elevane legg ut bilde på sosiale media. Fleire lærarar praktiserer mobilfrie turar, eller at mobilen kun skal opp i soveposen, utan lyd, på kvelden. Nokre linjer har med fleire speilreflekskamera, som er skolen sine, på deling i klassen undervegs på tur, slik at det blir teke bilder frå turen, sjølv om turen er mobilfri.

Drøfting på tema 2

Organisering er eit teknisk-pedagogisk begrep, som samtidig viser verdilada. Lærarane er opptekne av og bruker symbol og ritual, som reflekterer verdier som læraren ønskjer at elevane skal fange opp og forstå. Symbola skulder ved skulder, alle skal få varme frå bålet, ingen utanfor, er lada med bestemte verdier, og formidlar fellesskap og likeverd. Morgon- og kveldssamlingane er ritualiserte, og dei får fram verdier som lik taletid, betydninga av refleksjon i fellesskap og respekt og omsorg for kvarandre. Det er budskap i forma, og det verbalt uttala. Studien vår viser at praksis samsvarar med teori om formidling av verdier i friluftsliv (Tordsson, 2014), og at organisering frå læraren synleggjer bestemte verdier for elevane. Studien viser at lærarane arbeider systematisk med å formidle verdier gjennom organiseringsmåtar.

Friluftslivslærarane i studien flettar inn fleire verdier samtidig i organiseringa; verdier om sosialt fellesskap, respekt for kvarandre og likeverd. Friluftslivslærarane formidlar verdier gjennom symbol og i morgon- og kveldssamlingar, og dei seier at elevane fangar opp verdier som ligg innbakt i symbol og måten samlingane blir gjennomført på.

Analysen viser at spesielt kveldssamlingane blir dyrka fram av friluftslivslærar ilag med elevane som ein viktig verdiformidlingsarena på friluftslivsturne. Dette funnet utdjupar det Horgen (2010) skriv om kveldssamlingar på friluftslivsturar vinterstid, ved at lærarar og elevar utviklar innhaldet i kveldssamlingar i fellesskap. Lærarar i studien vår fortel om verdier om fellesskap på tur og elles korleis verdier i livet blir drøfta under kveldssamlingar. Funna våre viser at kveldssamlingar kan ha eit større sosialt fokus enn slik ferdråd blir skissert i friluftslivslitteratur (Faarlund, 2005). Kveldssamlingane blir utvikla for å bygge fellesskapet i klassen, og for å få fram personleg utvikling hos kvar elev.

Funna i studien utdjupar kva det vil seie å ha med ungdommar på friluftslivsturar i vidaregåande skole og folkehøgskole. Kveldssamling, andre ritual og bruk av symbol ser ut til å vere systematisert og gjort bevist av friluftslivslærarane, meir enn det vi finn skildra i friluftslivspedagogisk fag- og forskingslitteratur. Fagbøker har meir vaksenorientert fokus, og

manglar fokus på skoleungdom. Skoleungdom har ei anna modning enn vaksne, som forfattarar av fagbøker (Horgen, 2010; Tordsson, 2014; Vikene et al., 2016) skriv meir om. Det har følger for den pedagogiske tilnærminga. Skilnaden kan også vere at friluftslivslærarane i studien vår har kontakt med elevane over mykje tid. Dette kan skape tydelegare mønster med bruk av symbol og ritualisert praksis på friluftslivsturar. Ein kan tenke seg at ritual vil vekse fram hos grupper som er på såpass mange turar ilag. Friluftslivslærarane i denne studien er opptekne av å dyrke fram eit godt fellesskap i klassen, og kveldsamlingane er ein basis for å utvikle dette.

Friluftslivslærarane i studien vår skildrar organiseringsmåtar for å nå friluftslivsfaglege og sosiale mål. Elevane får posisjonar dei kan klare, der dei kan vere rollemodellar for kvarandre. Systema gir ramme for friluftslivsfagleg læring: Elevane orienterer, vurderer pauseplassar og leirplassar, vær og vind. Strukturen bidrar til å nå sosiale mål: Elevane tar leiarskap, hever stemma og tar avgjerder, og må tole motbør om ikkje alle er einige. Elevane må lese gruppa og ta vurderingar. Det faglege og sosiale er evd inn i kvarandre, i reelle situasjonar.

Studien utdjuar også korleis friluftslivslærarar praktiserer erfaringspedagogikk (Faarlund, 2005) som er tilpassa elevane sine. Dei sentrale stikkorda er fast struktur over tid, og system som legg til rette for erfaringslæring. Funna seier noko om friluftslivslæraren sin nærleik til elevane og kontinuerlege arbeid med klassen gjennom turar som følger etter kvarandre, gjennom heile skoleår. Analysen viser at strukturane er faste nok til å gi tryggleik, og dynamiske nok til å improvisere. Med struktur blir rytmen på dagen avklara, det frigjer energi til fokus på andre læringsmål. Elevane blir mindre usikre, ei trygging som er viktig. Strukturen gir premiss for korleis turen skjer og korleis elevane er med og bestemmer. Friluftslivslærarane har mål om at elevane skal bli sjølvgåande, klare seg sjølv på tur, og ein sjølvgåande klasse fremmer den utviklinga. Fellesskapet er tydeleg med på å skape den individuelle utviklinga. Friluftslivslærarane i studien prøver å få maksimalt ut av elevføresetnadene, gjennom informasjon, samtalar og struktur.

Konklusjon tema 2 om organisering på tur

Studien viser kva utvalde friluftslivslærarar er opptekne av og seier dei gjer når dei organiserer friluftslivsklasser på turar. Faste system, ritual og avklaringar trer fram som vesentleg i organiseringa og dei er opptekne av dialog og god samtale med alle elevane i klassen. Hovudfunna kan vere nøklar til å forstå særskilte trekk ved organiseringa til friluftslivslærarane på friluftslivsturar.

Studien viser at begrepet organisering er teknisk-pedagogisk, men samtidig eit verdilada begrep, som blir brukt bevist av lærarar for å få fram fagleg og sosial utvikling hos eleven. Studien bidrar til at kunnskapen aukar om organiseringsmåtar på friluftslivsturar som gir positive resultat. Feltet vil likevel aldri ha ein fasit. Studien viser system friluftslivslærarar brukar som fungerer for dei. Lærarane legg stor vekt på at klassen skal fungere ilag. Studien viser at fellesskap har eit overordna fokus i organisering av friluftslivsklassar.

Friluftslivslærarane er lagbyggjarar. Å få til det gode sosiale spelet i klassen er det som motiverer og gir næring til motivasjon for eigen del over tid. Fleire av friluftslivslærarane har bygd erfaring over så mange år at dei kan gjere krevjande friluftslivsrelaterte opplegg, og ha godt overskot i

pressa situasjonar. Dei legg inn verdier i klassen med organisering og verbalt, grunnsteinar for å få klassen til å fungere. Elevane blir ein del av ein kultur og ein mentalitet, der dei elevane kan finne rolla si. Slik tek friluftslivslærarane elevane sine i skole.

Litteraturliste

- Alvesson, M. & Sköldbberg, K (2017). *Tolkning og refleksjon. Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. (3.utg.) Studentlitteratur.
- Biesta, G.J.J.(2014). *Utdanningens vidunderlige risiko*. Fagbokforlaget.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. (2018). *Research Methods in Education* (8.utg.). Routledge.
- Dahl, L. (2020). *Ulykker og sikkerhet i friluftsliv på norske videregående skole*. [Doktgradsavhandling] NIH.
- Faarlund, N. (2005 1.oktober). Vegledning eller situasjonsorientert læring og dannelsen av militære ledere. Pacem tidsskrift for militær etikk <http://pacem.no/2005/vegledning-eller-situasjonsorientert-laering-og-dannelsen-av-militaere-ledere/>
- Guba, E.G. & Lincoln, Y.S. (1989). *Fourth generation evaluation*. Sage publications.
- Horgen, A. (2009). *Friluftslivsveiledning vinterstid*. Cappelen Damm.
- Kvale, S. & Brinkman, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3.utg.). Gyldendal.
- Ringer, T.M. (2002). *Group Action: The Dynamics of Groups in Therapeutic, Educational and Corporate Settings* Jessica Kingsley Publishers.
- Skårderud, F. (1999) *Uro -en reise i det moderne selvet*. Aschehoug.
- Tordsson, B. (2014). *Persepektiv på friluftslivets pædagogik* 2.utg. CVU Sønderjylland University College.
- Tronstad, I.M. (2013). *NO! Slår vi leir*. [Masteroppgave]. HiNT.
- Tronstad, IM, & Lyngstad, IK (2022). «...for eg skal ha eit godt lag...» Friluftslivslærarar si organisering av klassen på tur. *Journal for Research in Arts and Sports Education* , 6 (1). <https://doi.org/10.23865/jased.v6.3007>
- Vikene, O.I., Vereide, V. & Hallandsvik, L. (2016). Ledelse og læring i friluftsliv I A. Horgen, M.L. Fasting, T. Lundhaug, L.I. Magnussen, & K. Østerm (Red.), *Ute! Friluftsliv - pedagogiske, historiske og sosiologiske perspektiver* (s.107-125). Fagbokforlaget.

Mobile Technology and Outdoor Education

Imre van Kraalingen – Norges idrettshøgskole

This presentation was based on the research paper *a systematized review on the use of mobile technology in outdoor learning* (van Kraalingen, 2021). This paper is part of my PhD research at Norges Idrettshøgskole, which aims to explore how mobile technologies are harnessed into the planning and enactment of higher outdoor education in Norway.

The last 10 years we have seen a virtual explosion of technological developments in the outdoors. Mobile technologies have come to play an increasingly influential and important role in outdoor recreational and adventure activities, but also increasingly in outdoor education. During the pandemic, digital and mobile technologies, in particular, have facilitated the concept of learning anytime and anywhere.

The presented paper reviewed 33 papers that concern the use of mobile technology in outdoor education. Mobile technologies have the potential to both be a distraction to, and enhancer of, outdoor learning depending on how they are used. The findings of the review are synthesized in Figure 1 (van Kraalingen, 2021), and present the benefits and the pitfalls regarding the use of mobile technology in outdoor learning that emerged from reviewed papers. Moreover, three implementation strategies - mitigation, intentionality, and adaptation - were developed through thematic analysis. These strategies outline the considerations for using mobile technology in outdoor education.

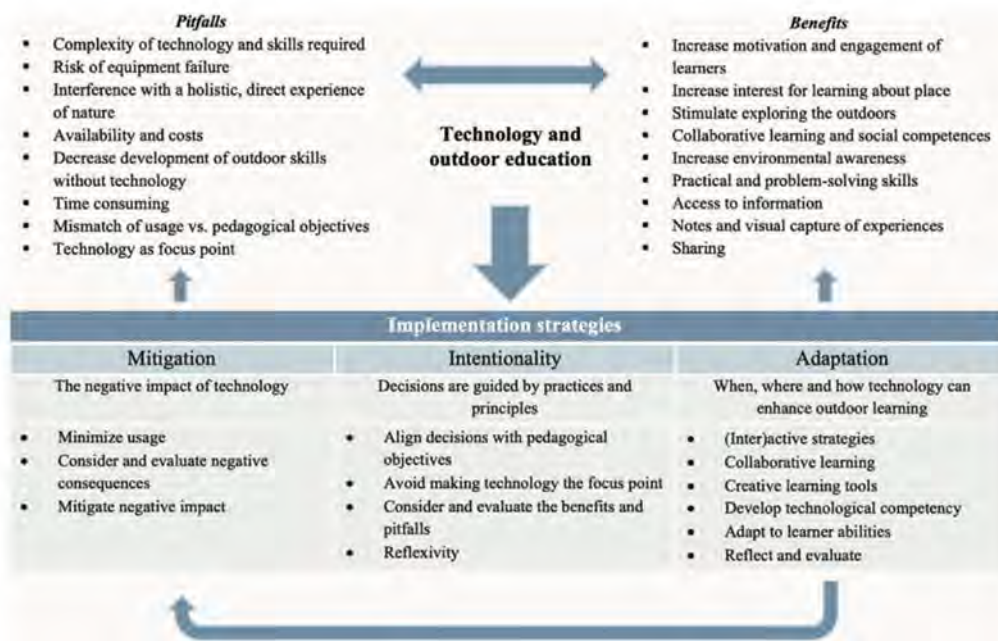

Figure 1. Considerations for implementing mobile technology.

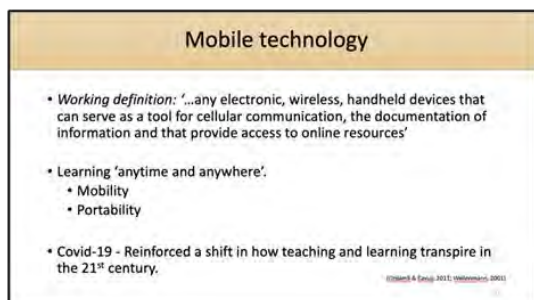
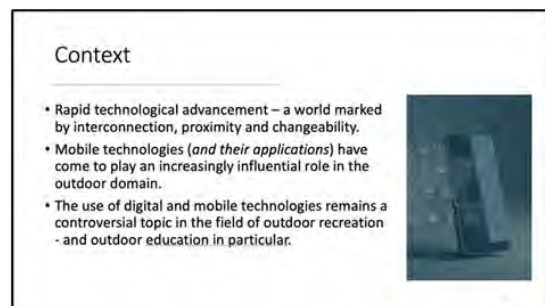
Concluding remarks

- Thus far, existing studies have predominantly focused on children, and often incorporate gamified use of mobile technology. Therefore, my PhD research focuses on higher outdoor education.
- Technology has greatly impacted the practice and meaning of outdoor recreation and adventure.
- The use of digital and mobile technologies has thus far remained a controversial topic in the field of friluftsliv, and outdoor education internationally.
- Educators need at least some type of guidance during the process of creating inspiring, creative, interactive and reflexive educational programs and activities supported by mobile devices.
- Educators should keep on critically reflecting on the affordances of mobile technology in order to make well-informed and considered decisions about when, where and how to use or *not* use such means.
- Overall, it is too simplistic to say that technology is *good* or *bad*. We should look beyond that dichotomy and consider how digital and mobile technologies have to potential to alter the quality and possibility range of people's outdoor experiences.
- Overall, technological advances have created new physical and digital platforms and spaces that must be accounted for in today's adventure domain.

References

van Kraalingen, I. (2021). A systematized review of the use of mobile technology in outdoor learning. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1-19.

Powerpoint Slides

Research paper

What's going on in the field?

A systematized review on the use of mobile technology in outdoor learning programs

→ 33 articles selected for the review

- Peer-reviewed articles
- 2010 – present
- Outdoor learning programs (international)
- Use of mobile technology as pedagogical tools

→ Findings: **Affordances and Considerations for implementation**

Benefits

- Increase motivation and engagement of learners
- Increase interest for learning about place
- Access to information
- Visual capture of experiences
- Communication
- Problem-solving skills
- Collaborative learning
- Sharing

(Jordung et al. 2014; Crawford et al. 2012; McCann & Zimmerman 2016; Schell and Lude 2013; van Kesteren 2013)

Pitfalls

- Risk of equipment failure and *technology-driven false safety*
 - Decrease development of skills without technology
- Availability and costs
 - Issues of access
- Complexity of technology and skills required
- Mismatch usage vs. pedagogical objectives
 - Technology as focus point
- Interference with a holistic, direct experience of nature

(Hofly and Thømer 2020; Lee et al. 2014; Midgley 2014; Thomas and Murgu 2017; van Kesteren 2013)

GPS

'But if I go into wilderness with a GPS backup to ensure my rescue if anything life-threatening should occur, have I not surrendered one of the most valuable aspects of going to the wilderness in the first place? Am I subtly less present, less alert to situations of danger and thus less attuned to the intelligence those situations would solicit? Will I become less able to deal with risks elsewhere in life?' (Casey 2012, p. 177).

Considerations for implementation

(see Brownstein 2012)

Concluding remarks

Current research:

- Strong focus on children (age ≤14)
 - How has this influenced the findings of extant research?
- Pro-con discussions
- No consensus on how to successfully manage mobile technology in outdoor education
- Technologies should not be simply labelled as 'good' or 'bad';
 - Technologies are transformational in that they change the quality, field and possibility range of human experience (Ihde 1995).

The way forward?

- To explore and map the ways in which mobile technologies are employed;
- To gain insight into the impact of mobile technologies simply being present – *constantly connected & always available communications environment*
- To explore successful, creative and practical ways of employing mobile technologies as learning tools;
- What is needed? – Knowledge? Skills? Training? Resources? Access? Osv.
- To better understand the mediating impact of mobile technologies on our experience of nature.
 - Human – Nature → Human – Technology – Nature interface

Today's technological advances have created (and continue to create) new physical and digital spaces that must be accounted for in the outdoor education domain.

immsvke@nih.no

Takk for meg!

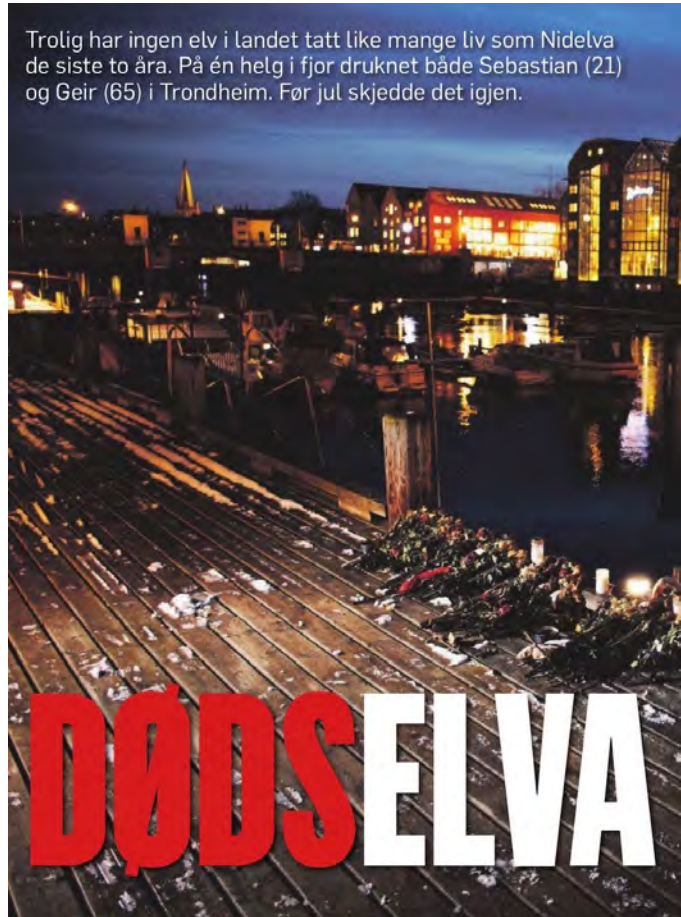
Outdoor Studies Forum (OSF), NIH
Webinar on Digital Technology and
Outdoor Education

NIH NORWEGIAN SCHOOL
OF SPORT SCIENCES

Nidelva, stille, vakker eller livsfarlig?

Egil Galaaen Gjolme – Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Norge har verdens nest lengst kystlinje (etter Canada) og tusenvis av elver og innsjøer. Svømming og vanntrygghet er til stadighet et tema hos myndighetene og høsten 2015 og 2020 fikk norske skoleelever nye og reviderte kompetansemål i skolen. De være trygg i vann i 2. trinn, lære å svømme i løpet av 4 trinn, kunne berge seg sjøl på mellomtrinnet og kunne redde andre i løpet av ungdomsskolen. Dessverre har ikke de nye kompetansemålene rukket å gi særlig positive utslag på verken drukningsstatistikk eller svømmeferdigheter. Tallene viser tvert imot at vi verken er flinke til å ta vare på verken oss sjøl eller andre og det drukner nesten like mange som det dør i trafikken. Omtrent 2 av 3 som drukner har falt i vannet og kommer seg ikke opp igjen og mange drukner i rennende vann. De fleste drukner like ved land og ca. 8 av 10 druknede er menn. Mye tyder på at kompetanse i vann ikke bare dreier seg ferdigheter, men like mye om verdier og holdninger.

I Trondheim renner den vakre Nidelva gjennom sentrum. De siste årene har et titalls mennesker druknet i denne elva og kommunen leter (og famler) etter gode måter å forebygge disse ulykkene.

Fra media den siste tiden: «Barn badet i Nidelva – dratt fra stedet da politiet kom» «Nå kommer skiltene som advarer mot bading i Nidelva» eller Trondheim kommunes nettsider: «Advarer mot livsfarlig bading i Nidelva. Å ramle i Nidelva er fremstilt som om det er jevngodt med drukning. Men hvorfor ikke snu på flisa og begynne å bruke den vakre Nidelva til noe vettugt. Er det så sikkert at Nidelva er mye farligere enn alle andre elver? I Trøndelag har vi både Orkla, Gaula og Namsen. Er ikke de de så farlig? Skal vi gjerde inn alle elvene eller burde vi lære oss å håndtere farene i vannet på en mer fornuftig måte?

Kan dette på sikt føre til mere læring, flere opplevelser og med dette færre ulykker?

I fortsettelsen av denne argumentasjonen vil jeg ta oss til byen Bern i Sveits og elva Aare. Byen Bern er omtrent like stor som Trondheim og elva Aare ligner på mange måter Nidelva. Den renner midt gjennom sentrum. Den slynger forbi en vakker kirke, den er både større, kaldere og

har mer vannføring enn Nidelva. En vesentlig forskjell mellom elvene er at i Aare svømmer det opptil 2000 mennesker daglig. Sveitserne har laget sitt badeeldorado nettopp i denne elva. Byen har eget svømmekart over de beste stedene å hoppe uti og har utviklet en egen gratis App der du kan sjekke sanntids vannføring og vanntemperatur. En kan se glade ungdommer som hopper fra bruene, det er skolesvømming der, og en kan høre både gamle og unge le av lykke når de drar med strømmen nedover elva. Aare er den mest kraftfulle elva i hele Sveits, men sveitserne har altså valgt en helt annen tilnærming til vannet enn sjøfartsnasjonen Norge. Sveitsernes filosofi minner om mer Ronja Røverdatters tilnærming til vannet der Astrid Lindgren skriver hvordan Ronja måtte *«øve seg på å ferdes trygt ved vannet ved å utfordre seg selv, der hvor risikoen er størst - på de glatte steinene ved elva. Skulle det være noen nytte i det, måtte hun jo gjøre det ved strykene og ikke noe annet sted»*. (Lindgren, 2007, side 26).

Påbud og regler kan fungere (f eks alkoholgrenser i båt og flytevest), men Norge har rekordhøye drukningstall og mye tyder på at vi kanskje må endre strategi for læring og holdningsskapende arbeid - så hvorfor ikke følge sveitserne? De har jo langt bedre statistikk enn oss – både som svømmere og for å unngå drukning. Nidelva kunne godt blitt et vanneldorado for fritids- og læringsaktiviteter som bading, svømming, fisking og padling og med dette en kombinert opplevelses og læringsarena? Elva er en gave fra naturen - til byen, men må gjøres mer tilgjengelig. Elva bør tilrettelegges for økt ferdsel både ved vannet, og det bør bygges turstier og lages parkområder på begge sider. Det må lages trygge steder og gå inn i elva og kunne ut av elva - på denne måten gi elva tilbake til folket. Dette vil kunne gi barn, unge og voksne vil få bedre muligheter til å skaffe seg livsviktige erfaringer, mer læring, mer respekt, flere opplevelser og med dette færre ulykker

I følge levekårsundersøkelser vet vi at utendørs bading og vannaktiviteter blant av de mest populære både for barn og voksne og hele 71% av voksne over 16 år bader årlig utendørs (SSB). En offentlig satsning på dette området er derfor i tråd med bevegelser samfunnet.

Byen skriker etter tilrettelagte badesteder og Nidelva innbyr til akkurat dette. Dette trenger ikke koste mye og det kan bli det mest miljøvennlige folkehelseanlegg det er mulig å lage. Her finnes verken gummigranulat, fluorsmurning eller stislitasje siden vannaktiviteter gir 100 % sporløs ferdsel.

De yngste barnas vurdering og håndtering av risiko i fri utforsking av natur

Steffen Tangen og Alexander Olsen – Høgskolen i Østfold og Ellen Beate Hansen Sandseter – Dronning Mauds Minne høyskole for barnehagelærerutdanning

Introduksjon

De siste tiårene har det vært en økende interesse for å utforske barns risikotaking i lek. Forskere har sett på og diskutert hva risikolek er (Kleppe et al., 2017; Sandseter, 2007), om det har positive eller negative konsekvenser for barns utvikling og helse (Brussoni, Gibbons, et al., 2015; Sando et al., 2021; Sandseter & Kennair, 2011), og konsekvenser for egenskapene barn har til å vurdere og håndtere risiko selv (Brussoni, Brunelle, et al., 2015; Lavrysen et al., 2017).

Det er gjort lite forskning med barn under tre år i barnehager generelt (Mangione et al., 2016), og forskning på risikolek i denne aldersgruppen er underrepresentert (Bjørnstad et al., 2012).

Kleppe (2017) har observert barns lek og kategorisert risikolek blant barn under tre år, og undersøkt hvordan barna bruker miljøets innbydelser til å ta risiko i lek, og Little & Stapleton (2021) fant at barn i alder 18-26 måneder som engasjerer seg i risikolek ser ut til å føle sterkere tilhørighet til hverandre. Utover disse studiene har vi ikke funnet forskning på hvordan risiko vurderes og håndteres blant 1-3-åringene. Vår studie har som hensikt å undersøke hvordan syv barn i alder 17-25 måneder vurderer og håndterer risiko gjennom fri utforsking i et variert naturmiljø.

Metode

Studien har en kvalitativ tilnærming. Fra barnets perspektiv, ved hjelp av GoPro-kameraer festet på hodet eller brystet, ønsker vi å få innsikt i hvordan barna vurderer og håndterer risiko når de leker og utforsker fritt i naturen. Syv barn (2 jenter og 5 gutter) i alder 17-25 måneder fra to ulike naturbarnehager deltar i prosjektet. Fire ansatte fra barnehagene deltok sammen med barna, og i samarbeid mellom ansatte og forskerne ble vi enige om område. Området ble ansett for å være så trygt som nødvendig, men samtidig bestående av varierte utfordringer tilgjengelig for barnas utforsking og aktivitet.

Totalt har vi rundt 14 timer videomateriale, inkludert fire timer pilot. Ett av barna ønsket å ha kameraet på brystet, mens de seks andre hadde kameraet på hodet. Barna fikk tilgang til kameraene i forkant, og fikk lov å leke med og utforske de før de ansatte spurte om de ville prøve å ha de på seg. Barna så ut til raskt å glemme at de hadde kamera på seg, og utfoldet seg som normalt når de lekte og utforsket naturen.

I forkant av datainnsamlingen gikk vi gjennom en instruks med de ansatte, som omhandlet hvordan vi ønsket de voksnes tilstedeværelse. Instruksjonen omhandler å la barna lede vei, og å stoppe seg selv fra å styre barna, med ønske om å la barnas initiativ være ledende for aktivitet og utforsking.

Resultater og diskusjon

Vi ser tydelige tegn på regelmessig risikovurdering og risikohåndtering i løpet av aktiviteten i naturen. Bare det å bevege seg i det utfordrende terrenget byr på risiko for å falle, og barna gjør justeringer i bevegelsesmønster og tempo ut fra hvordan terrenget endres. Videoanalysene viser at barna ved flere anledninger stopper opp og ser fra side til side når de møter bevegelsesutfordringer. Deretter ser det ut til at barna håndterer utfordringene på ulike måter. I mange tilfeller gjør barna justeringer i sitt bevegelsesmønster, for eksempel ved å sette seg ned på rumpa og skli ned en skråning som ville vært for vanskelig å gå ned. I andre tilfeller ser vi at barna velger å unngå utfordringen, for eksempel ved at de snur og går en annen vei. Barna oppsøker situasjoner med risiko også i tilfeller hvor de kan velge enklere ruter å gå.

Vi ser også barn som vurderer risiko ved å observere andre. Et eksempel hvor en gutt ser to kamerater gå og faller på et glatt berg, ser det ut til at han baserer sitt eget veivalg ut fra hva han har observert. Han velger å gå litt til siden for berget, hvor det er bedre feste i underlaget og litt flatere. Vi ser så at de to andre guttene observerer kameraten som går på fastere grunn, og at de håndterer utfordringen ved å ake seg ned på rumpa til de kommer inn på rekke med kameraten, og går samme vei videre.

Selv om vi hadde gått gjennom instruks for de ansattes væremåte, ser vi noen hendelser hvor de ansatte gjør risikovurderinger for barna, og håndterer risikoen for barna. En gutt som nærmer seg noen kvister som blokkerer veien for han blir raskt løftet over før han får anledning til å gjøre egne vurderinger. Han blir så fortalt av en voksen hvor han burde gå videre, og får raskt hjelp da han ikke umiddelbart ser noen løsning av en ny bevegelsesutfordring foran seg.

Konklusjon

Barna som deltar i studien ser ut til å være naturlige oppdagere og problemløsere, og vi anbefaler å la barn i alder 17-25 måneder få mulighet til å vurdere og håndtere utfordringer og risiko i varierte naturmiljøer, uten styring fra voksne. Ansatte må gjøre nødvendige risikovurderinger i området slik at risiko for alvorlige skader er lav. Områdene utforsket i vår studie bestod av både fjell, skråninger og små stup, men likevel ble området ansett som så sikkert som nødvendig. Barna viser forståelse og respekt for terrengets utfordringer, og kaster seg ikke hensynsløst ut i situasjoner som vil føre til skader. Tvert i mot ser vi at barna håndterer risikoene fornuftig, basert på jevnlig vurderinger.

Referanser

- Bjørnstad, E., Samuelsson, I. P., Bae, B., Gulbrandsen, L., Johansson, J.-E., Løberg, H., & Os, E. (2012). *Hva betyr livet i barnehagen for barn under tre år? En forskningsoversikt*. (978-82-93208-13-6). Retrieved from https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kd/vedlegg/barnehager/rapporter20og20plane/r/forskningsoversikt_barn_under_tre_aar.pdf
- Brussoni, M., Brunelle, S., Pike, I., Sandseter, E. B. H., Herrington, S., Turner, H., Belair, S., Logan, L., Fuselli, P., & Ball, D. J. (2015). Can child injury prevention include healthy risk promotion? *Injury Prevention*, 21(5), 344-347. <https://doi.org/10.1136/injuryprev-2014-041241>
- Brussoni, M., Gibbons, R., Gray, C., Ishikawa, T., Sandseter, E., Bienenstock, A., Chabot, G., Fuselli, P., Herrington, S., Janssen, I., Pickett, W., Power, M., Stanger, N., Sampson, M., & Tremblay, M.

- (2015). What is the Relationship between Risky Outdoor Play and Health in Children? A Systematic Review. *International journal of environmental research and public health*, 12(6), 6423-6454. <https://doi.org/10.3390/ijerph120606423>
- Kleppe, R., Melhuish, E., & Sandseter, E. B. H. (2017). Identifying and characterizing risky play in the age one-to-three years. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(3), 370-385. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2017.1308163>
- Lavrysen, A., Bertrands, E., Leyssen, L., Smets, L., Vanderspikken, A., & De Graef, P. (2017). Risky-play at school. Facilitating risk perception and competence in young children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(1), 89-105. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2015.1102412>
- Little, H., & Stapleton, M. (2021). Exploring toddlers' rituals of 'belonging' through risky play in the outdoor environment. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 1463949120987656. <https://doi.org/10.1177/1463949120987656>
- Mangione, P. L., Kriener-Althen, K., & Marcella, J. (2016). Measuring the multifaceted nature of infant and toddler care quality. *Early Education and Development*, 27(2), 149-169. <https://doi.org/10.1080/10409289.2016.1088314>
- Sando, O. J., Kleppe, R., & Sandseter, E. B. H. (2021). Risky Play and Children's Well-Being, Involvement and Physical Activity. *Child Indicators Research*. <https://doi.org/10.1007/s12187-021-09804-5>
- Sandseter, E. B. H. (2007). Categorizing risky play - How can we identify risk-taking in children's play? *European Early Childhood Education Research Journal*, 15(2), 237-252.
- Sandseter, E. B. H., & Kennair, L. E. O. (2011). Children's risky play from an evolutionary perspective: The anti-phobic effects of thrilling experiences. *Evolutionary Psychology*, 9(2), 257-284.

Friluftaktiviteter hos folkehøgskoleelever. Spenningssøking, lidenskap og autonomistøtte

Rune Waaler – UiT Norges arktiske universitet og Svein Olav Ulstad og Knut Skjesol – Nord universitet

Innledning

Hensikten med denne teksten er å se sammenhenger mellom folkehøgskoleelevers ønske om spenning, opplevd autonomistøtte fra læreren og elevenes lidenskap for friluftaktiviteten, og utvikling av indre motivasjon og innsats i aktiviteten. For å nærme oss feltet ble det brukt spørreskjema til 675 folkehøgskoleelever på friluftslinjer i Norge.

I Norge tar ca. 11% av 19 årskullet ett år på folkehøgskole. Ifølge folkehøgskolens egne opplysninger er dette taket på 11% begrenset av myndighetenes bevilgninger, ikke av søknaden til folkehøgskolene. Spesielt på friluftslivslinjer er det flere ungdommer som ønsker seg til de aktivitetene vi beskriver her. På folkehøgskolene velger elevene et linjefag, og flere kortvarige valgfag. Linjefaget er det største og viktigste faget, og går gjennom hele året. Siden 2011 har friluftsliv vært det største linjefaget i folkehøgskolen.

Skolene som tilbyr friluftsliv spesialiserer seg gjerne på flere linjer med friluftsliv, eller bare linjer med friluftsliv. Dette er linjer hvor spesialiserte aktiviteter, fart, spenning og reiser står i fokus. Vi har sett en utvikling der linjene i sin markedsføring på ulike plattformer som sosiale medier lover nettopp spenning. De siste årene har de tradisjonelle friluftslinjene vært i tilbakegang - og linjer med fart, spenning og spesialisert teknikk og utstyr på fremmarsj. Dette er linjer som typisk tilbyr få friluftaktiviteter, gjerne bare to hovedaktiviteter, for eksempel ski/skred og sykkel. På disse linjene blir linjefaget elevenes favorittaktivitet. På de mer allsidige friluftslinjene kan favorittaktiviteten være en rekke ulike aktiviteter.

Å utforske favorittaktiviteten for å skape spenning kan ta ulike retninger, for eksempel ved å snu klatreselen bak frem i en tre-karusell i skogen, eller ta ekstra fart til skihoppet. Den enkelte vet ikke helt hva utfallet blir. Også uforutsette hendelser som knall og fall kan oppstå.

Indre motivasjon:

Begrepet er en del av SDT-teorien utviklet av Deci, E. L. & Ryan, R. M., fra midten på 80 tallet. Variablene glede, innsats, (fravær av) press, og innsats inngår i indre motivasjon.

Spenning:

Ønske om spenning kan forklare elevenes oppførsel knyttet til friluftaktiviteter når de søker etter spenning (Meyer et al., 1999). Spørsmålet om spenning dreier seg om hvor viktig fart, spenning og risiko var for elevene. I spørreskjema ble det brukt en skala som gikk fra 1 til 7.

Autonomistøtte:

Autonomistøtte fra læreren eller andre betydningsfulle personer kan, via harmonisk lidenskap

lede til sterkere indre motivasjon og høyere innsats i friluftaktiviteter (Deci & Ryan, 2000). Sentralt er behovet for autonomi, kompetanse og tilhørighet.

Lidenskap:

Lidenskap er definert som en sterk tilbøyelighet mot en aktivitet som person opplever viktig, og som de investerer mye tid og energi i. Ikke alle har lidenskap i den grad at de kommer inn på spørreskjemaets skala. Alle som har lidenskap for noe har både harmonisk og besettende lidenskap, men i varierende grad. Ulik lidenskap kan forklare ulikt engasjement i friluftaktiviteten, herunder både mental involvering og innsats (Vallerand et al., 2003).

Harmonisk lidenskap:

Er en del av en persons identitet og vil være styrt av glede og selvreguleringen uten ytre press. Dette gjør at deltakelse i aktiviteten blir fleksibel og i harmoni med andre oppgaver, gjøremål og forpliktelser personen har. Dette leder gjerne til en sterkere indre motivasjon, oppgavefokusering, og høy innsats i aktiviteten.

Besettende lidenskap:

Er assosiert med opplevelser av større ytre, eller indre, press forbundet med aktiviteten som den enkelte verdsetter så høyt. Ønske om sosial aksept kan være en driver. Besettende lidenskap kan lede til en rigid og lite tilpasningsdyktig tilnærming til aktiviteten. Det samme vil gjelde i forhold til omgivelsene med konflikter og frustrasjoner. Besettende lidenskap er oftere assosiert med ytre motivasjon, og tilbøyeligheter til å ta snarveier i iveren etter å prestere.

På Folkehøgskolene er det sosiale viktig. Læreren er tett på sine elever og har en viktig rolle i sosialpedagogisk arbeid. Læring i friluftsliv er en naturlig del av dette sosialpedagogiske feltet. Lærere vi har snakket med uttrykker at elevene på de moderne friluftslinjene er mest opptatt av fart og spenning, opptatt av å pushe grenser. Flere lærere er redde for at disse elevene skal komme ut for ulykker. En nøkkel, mener lærerne vi har snakket med, er at elevene går på skolen i ett helt år. Da rekker de å bygge opp gode og støttende sosiale relasjoner i klassen, dele kunnskap, og bygge opp under elevenes autonomi, og gode holdninger til for eksempel ferdsel i bratt lende. Motstykket vil være et kortere kurs hvor det formidles skarpe ferdigheter, uten at holdninger til sikker utøvelse av aktiviteten bygges opp.

Selvbestemmelsesteorien sier at autonomistøtte fra lærer og betydningsfulle andre vil kunne bygge opp under selvbestemte former for motivasjon, opplevd kompetanse og resultere i harmonisk lidenskap.

Problemstilling

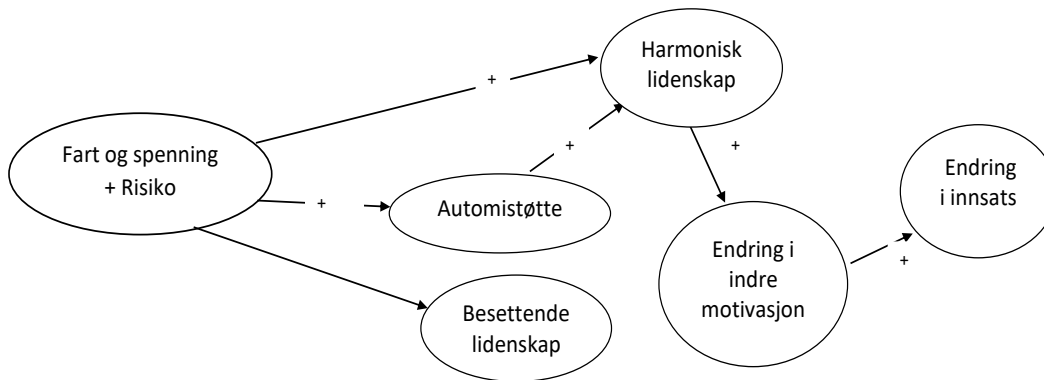
Ønske om spenning kan ta ulike retninger både hos barn og godt voksne. Med utgangspunkt i elever på folkehøgskole har vi spurt om:

Hvordan elevenes ønske om spenning i favorittaktiviteten, opplevd autonomistøtte fra læreren, og harmonisk lidenskap kan forklare indre motivasjon og innsats i denne aktiviteten over ett år.

Resultater

Resultatene viser at elevene melder om et ønske om fart, spenning og risiko knyttet til aktivitetene sine (5,38), de har også en høy lidenskap til aktiviteten sin (5-6). Når det gjelder harmonisk og besettende lidenskap er elevene klart høyere på harmonisk lidenskap (5) enn besettende (2,6).

Det ble foretatt en modellering knyttet til den teoretiske antagelsen om sammenhenger mellom de aktuelle variablene som er blitt forklart tidligere.

Denne modelleringen gir støtte for en slik fremstilling som vises i modellen med aktuelle sammenhenger mellom variablene. Man kan se at ønske om fart og spenning er relatert til både harmonisk og besettende lidenskap. Veien til harmonisk lidenskap går også via autonomistøtte fra lærer. Harmonisk lidenskap henger videre sammen med indre motivasjon for aktiviteten og innsats knyttet til aktiviteten. Stien som opprettholder indre motivasjon og innsats over tid går via harmonisk lidenskap og ikke via besettende lidenskap. I tillegg har vi resultater knyttet til kjønnsforskjeller: jenter scorer lavere på de fleste variablene (fart og spenning, autonomistøtte, lidenskap innsats og indre motivasjon), og vi har funn knyttet til hvor lenge de har drevet med aktiviteten sin. Det vi ser at de som har drevet lengre med aktiviteten sin viser større grad av harmonisk lidenskap til aktiviteten i forhold til de som har drevet med aktiviteten i en kortere periode.

Diskusjon

Ønske om fart og spenning kan føre til både harmonisk og besettende lidenskap. Som nevnt tidligere er følgende av besettende lidenskap ikke noe vi ønsker. Link til besettende lidenskap var ikke teoretisk klar men var en explorativ link som viste seg å være positiv. Dette kan føre til at elevene føler seg presset til deltagelse enten av de som er signifikante andre eller på grunn av følelsen som oppstår ved utførelse av oppgaven. Dette kan vise seg i form av lite tilpasningsdyktig tilnærming til aktiviteten og konflikter og frustrasjoner i forhold til omgivelsene. Det er harmonisk lidenskap som forskning viser gir positive følger og som i denne studien er vist seg å positivt være knyttet til opprettholdelse av indre motivasjon og innsats over ett skoleår hos elever på folkehøyskoler. Vi ser at den endringen som skjer, eller opprettholdelsen av indre

motivasjon og innsats er knyttet til harmonisk lidenskap. Besettende lidenskap har ingen påvirkning.

Hva er det som kan hjelpe elevene til å få en harmonisk lidenskap til aktiviteten sin. Jo, som vi så i resultatfiguren var det er sti fra ønske om fart og spenning til harmonisk lidenskap som gikk via autonomistøtte fra lærer. En lærer som gir forklarende begrunnelser knyttet til aktiviteter, gir valgmuligheter, bruker et språk som er informerende og ikke kontrollerende, viser interesse i eleven og den aktiviteten han eller hun driver, oppfordrer til samarbeid, klargjør forventninger, og oppfordrer elevene til å stille spørsmål i forbindelse med å legge til rette for ønsket om fart, spenning og risiko. Vil i større grad kunne hjelpe elevene til å få en harmonisk lidenskap istedenfor en besettende lidenskap knyttet til sin aktivitet.

I tillegg er det noen resultater her som gir oss noen nyanser i forhold til hva vi skal være oppmerksomme på ovenfor elevene. Det første er knyttet til kjønn. Jenter scorer lavere på ønske om fart og spenning enn gutter og også på lidenskap, autonomistøtte, og innsats. Dette viser at prosessene som er vist i forhold til resultatfiguren er gjeldene i større grad for gutter enn jenter. I forhold til ønske om fart og spenning scorer guttene høyere. Dette kan føre til både harmonisk og besettende lidenskap. Så det blir derfor viktig å være der og prøve å forstå gutters ønske om fart, spenning og risiko for å lede de på den rette veien til indre motivasjon via harmonisk lidenskap, der ytre press minimeres og graden av selvregulering og glede økes.

Det andre viktige funnet vårt er knyttet til hvor lenge elevene har drevet med favorittaktiviteten sin. De som har drevet kort med aktiviteten sin viser å ha en større besettende lidenskap knyttet til aktiviteten. Mens de som har drevet lengre med aktiviteten sin viser mer harmonisk lidenskap til aktiviteten sin. Som lærere bør vi være spesielt oppmerksomme og passe på å være autonomistøttende ovenfor de som er gutter og har drevet kort med aktiviteten sin, sjansen er større for at disse elevene har større grad av besettende lidenskap knyttet til sin aktivitet. Disse bør vi hjelpe slik at deres harmoniske lidenskap til aktiviteten blir sterkere.

For å oppsummere

Elever på folkehøgskole er opptatt av fart, spenning og risiko i forhold til å utøve sin aktivitet. Dette kan føre til ulike typer lidenskap. Både besettende og harmonisk. I prosessen med å utvikle en lidenskap som er harmonisk i forhold til aktiviteten er det viktig at lærerne er autonomistøttende. Dette vil opprettholde en indre motivasjon og innsats knyttet til aktiviteten. I tillegg bør man ha kjønnsperspektivet og år med deltagelse i bakhodet.

Litteratur

- Bonneville-Roussy, A., Vallerand, R. J., & Bouffard, T. (2013). The roles of autonomy support and harmonious and obsessive passion in educational persistence. *Learning and Individual Differences*, 24, 22-31. <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2012.12.015>
- Deci, E. L. & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01

Vallerand, R. J., Blanchard, C., Mageau, G., A., Koestner, R., Ratelle, C., Leonard, M., Gagne, M. & Marsolais, J. (2003). Les passions de l'Ame: On obsessive and harmonious passion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 756-767.
<https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2007.05.003>

Didaktisk sensitivitet for barn og sted

Jostein Rønning Sanderud, Vegard Fusche Moe – Høgskulen på Vestlandet og Kirsti Pedersen Gurholt – Norges idrettshøgskole

Introduksjon

Lek og opphold i naturen har lenge vært en viktig del av nordiske barnehagers og skolars pedagogiske tilbud (Kragh-Müller, 2017). 'Friluftsliv' og Naturopplevelser er i dag sterkt vektlagt i læreplanverket, Fagfornyelsen. Samtidig er en tendens i europeisk og norsk utdanningspolitikk målsettinger om å effektivisere og sikre læring ved å forvente 'mer' og 'bedre' læring i utdanningssystemene og gjennom 'tidlig innsats'. Utviklingen er sterkt kritisert internasjonalt og i Norge blant annet for å sette barns muligheter for selvstyrt lek i barnehagen under press fra universelle læringsprogram (Biesta, 2014; Pettersvold & Østrem, 2018). Samtidig blir lek ofte brukt som middel til noe som er definert av andre enn de lekende - for eksempel, defineres hensikten å skulle føre til mer læring eller bedre helse (Alexander et al., 2019). Vår bekymring er at denne utviklingen kan sette fri lek i natur under press selv i norske utdanningsinstitusjoner.

I presentasjonen diskuterer vi, med grunnlag i etnografiske studier, hva som kjennetegner en utendidaktikk som oppfatter barn som kompetente, naturområder som pedagogisk meningsfulle steder og profesjonelle pedagoger.

Teoretisk rammeverk

Det teoretiske rammeverket tar utgangspunkt i sosialantropologen Tim Ingold (2000, 2011) og hans forståelse av hvordan mennesker bebor og utvikler sine ferdigheter, kunnskap og tilhørighet i et gjensidig forhold med sine omgivelser. Ingold argumenterer for at når mennesker utvikler (seg) og skaper, så er det i relasjon til deres tidligere aktivitet med omgivelsene. Menneskers oppfattelse av og relasjon til omgivelsene påvirkes i tillegg av vær, årstider og sosiokulturelle forhold. På den andre siden peker han på at omgivelsene påvirkes fysisk av menneskers aktiviteter, for eksempel så slites barken i populære klatretrær. Han hevder altså at mennesker og omgivelsene påvirker og påvirkes gjensidig og utvikles kontinuerlig i relasjon til hverandre.

Danning forstås som en livslang tilegnelse av kulturelle- og kroppslige erfaringer, men også en felles utvikling av medborgerskap. I danning inngår forskjellige lekende og selv-dannende prosesser (Biesta, 2014; Gurholt, 2010).

Øko-psykologen James Gibson (2014) forklarer hva som skjer mellom mennesker og miljø før en handling finner sted. Med sitt begrep 'affordances' forklarer han at miljøet inviterer til forskjellige handlinger og bevegelser. En 'affordance' er altså en mulighet til for eksempel å ake, løpe, rulle, forme og kaste. Denne egenskapen er knyttet til hvordan barna oppfatter og forstår mulighetene, så den vil være forskjellig mellom ulike barn.

Presentasjonen bygger på en forståelse av at natur kan virke forlokkende og spennende for mange barn fordi naturområder kan inneholde mange nye eller ukjente elementer og sammenhenger som trigger barnas utforskning. Perspektivet 'Nysgjerrig lek' vektlegger barnas nysgjerrighet og utforskertrang som en hoveddrivkraft for å utforske og oppdage nye og ukjente fenomen og sammenhenger igjennom egenstyrt lek. Og dermed for barnas vekst og utvikling (Gurholt & Sanderud, 2016).

Å forske på vinterlek i en naturbarnehage

For å undersøke hvilke pedagogiske rammer barna lekte i, ble det gjennomført et feltarbeid i månedsskiftet januar/februar 2018. Feltarbeidet ble gjennomført i en kommunal barnehage på Vestlandet som prioriterer friluftsliv og uteliv. Barnehagen omtaler seg som en 'friluftslivbarnehage'. Den er organisert i avdelinger etter alder. Avdelingen med de eldste barna er igjen delt i to. Den ene delen er ute i en uteavdeling i to uker, mens den andre er inne i en tilsynelatende 'ordinær' barnehageavdeling før de to bytter annenhver uke. I uteavdelingen er de ute hver dag, kun med en 'trelavvo' og et garderobebygg som ly for været.

Barnehagens uteområde består av et inngjerdet naturområde med steiner, skrenter, trær, røtter, en liten bekk, lyng og lokalt fugle- og dyreliv. Rundt gjerdet er det boligfelt, men med gangavstand til andre naturområder som f.eks. fjorden. Barnehagen ligger slik til at den ikke mottar direkte sollys i 2 måneder i vinterhalvåret, noe som bidro til at det var kaldt, mørkt, isete og snøfylt under feltarbeidet. Avdelingen som ble fulgt, var ute hver dag enten på barnehagens område, eller på kortere turer i nærmiljøet. Under feltarbeidet var det barnas lek i naturrom uten særlig påvirkning fra personalet som stod i fokus, selv om personalet alltid fulgte med fra avstand.

Alle ansatte på avdelingen og foreldre med barna samtykket til å delta i studien. For å sikre at barna ble informert om studien, ble det utformet et skriv rettet til barna. Dette bidro også til at de ble inkludert fra første stund.

Deltakende observasjon med feltsamtaler og 'felles erfaringer' ble primært brukt i feltarbeidet. 'Felles erfaringer' innebar at forskeren deltok i leken sammen med barna og forsøkte å beskrive sine kroppslige følelser i tillegg til de som ble observert og kommunisert av barna (se Sanderud, 2020). Totalt bidrog metodekombinasjonen til verdifull innsikt i relasjoner som hele tiden oppstod mellom de lekende barna, deres lekesteder og vintermaterialet.

Lek i en sølepytt

Barnas lek er analysert med et fenomenologisk-hermeneutisk perspektiv for å forstå og gripe hva pedagogenes didaktikk betyr for barnas erfaringsmuligheter.

For å drøfte dette nærmere, skal vi se nærmere på en situasjon fra feltarbeidet hvor to jenter leker i en sølepytt, ett blant mange eksempler på barn som leker i samspill med naturmaterialer.

Hedda står i en sølepytt mens hun tramper med beina opp og ned. Vannet spruter og bølger over støvlene hennes. Hege og to andre barn begynner å legge snø i vannet mens Hedda trækker. Etter hvert som hun trækker opp og ned legger Hege på mer snø. Snøen knuses og blir til slaps og vannet spruter mindre: Det

bølger også mindre. «Det blir deig!» utbryter Hege med et stort smil. Vannet får en konsistens som jeg synes kan minne om deig eller tjuke røre. Vannet beveger seg sakte og rolig, nærmest duvende - i sterk kontrast til det innledende sprutende og bølgende vannet. Hedda ser trist ut. Hun forteller senere at hun ble lei seg fordi vannet ble "som en deig" (Utdrag fra feltnotater).

Samspill med en sølepytt

I situasjonen over kan vi se at pytten endrer konsistens som en respons fra barnas lek. Mens Hege legger snø i vannet, forandrer vannet seg fra sprutende og bølgende til duvende.

Dette gir barna muligheter for å gjøre ulike erfaringer med vannets ulike konsistenser, som samtidig gir barna ulike kroppslige erfaringer og fornemmelser, som å trække i ulik motstand og få ulik respons. Vann blir noe annet, eller mere enn, bare det kjemiske stoffet H₂O. Vannerfaringene bidrar også til utvikling av forståelse for hva skjer i samspill med sølepytten. Resultatet er at barna skaper en kroppslig relasjon til den ved å utforske og få responser på spørsmål som: "Hva skjer hvis jeg ...?" "Hva kan jeg klare ...?". Samspillet skaper tenkning og begrepsutvikling fra barnas forståelseshorisont. Som Hanna uttrykker, vannet «det blir til deig!». Deig er ikke et begrep jeg som voksen ville brukt. Jeg ville heller omtalt det som «slush», men Hanna får antakelig assosiasjoner til deig som er en konsistens hun kjenner til.

Barna bruker kroppene sine i samspill med sølepytten og både bevegelser og forståelser utvikles gjensidig. Samspillet med sølepytten gjør at barna kan erfare kroppslig egenskaper ved denne sølepytten spesielt og vann og snø generelt.

Samtidig er samspillet et grunnlag for følelser som glede og overraskelse (Hege) samtidig som skuffelse (Hanna). Følelsene er et resultat fra barnas initiativ og lek, men også fra sølepyttens responser og materiale.

Samspillet blir en form for lekende og uforutsigbar meningsskaping uten et klart forhåndsdefinert mål fra verken pedagoger eller barn, men som likevel bidrar til å fylle begrepene «snø» og «vann», samt mestring og kanskje vennskap, med mening.

Et dynamisk og foranderlig vinterlandskap

Samtidig foregår leken i sølepytten som en del av lek i og med et større vinterlandskap hvor barna erfarer at 'snø' ikke bare er 'snø', men har en lang rekke egenskaper og lekemuligheter (affordances). Snø kan for eksempel blandes, formes og smakes og akes på.

Underlaget varierte daglig og i løpet av dagen. Forandringene kan illustreres fra akebakken: en morgen var det 20-30 cm nysnø. Dette gjorde at akingen gikk sakte og ble kort. Etter hvert som barna akte, ble snøen mer kompakt og deretter til is der hvor barna akte. Dette gjorde også at farten og lengden på akingen økte. En konsekvens er at det hele tiden oppstår nye lekemuligheter, og at *affordances* endres som barna må forholde seg til. Videre fører endringene til at kroppene, leken og avgjørelser barna tar, hele tiden må tilpasse seg ulike forhold.

Forandringene medfører også en viss grad av usikkerhet omkring hva som vil komme til å skje, og hvilke muligheter for lek det vil være i naturområdet.

Danning i relasjoner

Eksempelet viser hvordan naturmaterialer hele tiden utvikles, opprettholdes og faller vekk.

Barna skaper mening i et samspill med omgivelsene hvor naturelementene ikke bare tilbyr noe barna mottar, men «leker sammen med» barna og som barna aktivt omformer. Dette kan ta form som en utforskende, selvstyrt lek som er en viktig kilde for eksistensielle erfaringer. I leken skaper barna forståelser om verden (f.eks. om egenskaper ved vann og snø), men også forståelser om sine muligheter til å påvirke fysiske og sosiale omgivelser med de ressurser som er tilgjengelige for dem. De utvikler forståelser om sin egen kropp og om hva de kan, ikke kan og hva de nesten kan klare.

En didaktikk som inkluderer tid og sted

Eksemplet viser også hvordan pedagogene skaper rom for at barnas bevegelseslinjer flettes med andre linjer og steder. De to jentene fletter sine linjer med sølepytten og snøen som blir hentet fra et annet sted, på barnas initiativ. Det viser også hvordan pedagogene introduserte barna til et område med andre muligheter for lek, erfaringer og utforskning enn området innenfor barnehagens gjerder.

I alt gir pedagogene barna tid og rom til å leke, men de velger også hvilket sted leken skal foregå i samtidig som de ser ulike behov og interesser hos forskjellige barn.

Didaktisk sensitivitet for barn og sted

En analytisk dialog mellom studiens teoretiske rammeverk og feltdata, viser at pedagogene her utviste en følsomhet for de muligheter som ligger i steder og materialer i lys av barnas behov og interesser. Pedagogene utviste en følsomhet og evne til å fange opp hva barna oppfatter interessant og attraktivt sett fra sitt perspektiv, og de virket å forstå hvilke erfaringsmuligheter som kan være i steder. Vi kaller dette for en *didaktisk sensitivitet*. Vi argumenterer for at pedagogers situasjonelle *sensitivitet* overfor barn og sted er sentrale for å skape gode vilkår for eksistensielle og dannende erfaringer.

Dette er en didaktikk med en åpen horisont fordi man ikke vet sikkert *hva* barna erfarer eller hvilken retning barnas utforskende lek kan ta. Samtidig er det grunnleggende med et profesjonelt skjønn og tillit til barnas ferdigheter. Ved å vektlegge relasjonene barna leker i og åpenhet knyttet til hva de lærer, kan tilnærmingen leses som et alternativ til ideer om å sikre læring og aktivitet igjennom standardiserte læringsprogram. Slik skapte pedagogene læringsmuligheter som stimulerer barnas egne initiativ og nysgjerrighet, på måter som inkluderer tillit til at barnas selv-drevne lek er både meningsfull og verdifull for barna på kort og lengre sikt.

En konsekvens av perspektivet er at praktikere i skole, barnehage og frivillige organisasjoner bør forsøke å ta deltakernes perspektiv på stedene de går til og igjennom for å forsøke å forstå hvilke erfaringsmuligheter som kan oppstå i stedet og hva deltakerne kan finne.

Utvalgt litteratur

- Alexander, S., Frolich, K. L., & Fusco, C. (2019). *Play, physical activity and public health: The reframing of children's leisure lives*. Routledge.
- Biesta, G. (2014). *Utdanningens vidunderlige risiko* (A. Sjøbu, Trans.). Fagbokforlaget. (The beautiful risk of education)
- Gibson, J. J. (2014). *The Ecological Approach to Visual Perception: Classic Edition* (1. ed.). Psychology Press. (Originally published in 1979)
- Gurholt, K. P. (2010). Eventyrlig pedagogikk: friluftsliv som dannelsesferd. In K. Steinsholt & K. P. Gurholt (Eds.), *Aktive liv* (pp. 175 - 203).
- Gurholt, K. P., & Sanderud, J. R. (2016). Curious Play: Children's Exploration of Nature. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 16(4), 318-329.
<https://doi.org/10.1080/14729679.2016.1162183>
- Ingold, T. (2000). *The perception of the environment: Essays in livelihood, dwelling and skill*. Routledge.
- Ingold, T. (2011). *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge and Description*. Routledge.
- Kragh-Müller, G. (2017). The Key Characteristics of Danish/Nordic Child Care Culture. In C. Ringsmose & G. Kragh-Müller (Eds.), *Nordic Social Pedagogical Approach to Early Years* (pp. 3-23). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-42557-3_1
- Pettersvold, M., & Østrem, S. (2018). *Profesjonell uro: Barnebagelæreres ansvar, integritet og motstand*. Fagbokforlaget.
- Sanderud, J. R. (2020). Mutual experiences: Understanding children's play in nature through sensory ethnography. *Journal of Adventure Education & Outdoor Learning*, 20(2), 111-122.
<https://doi.org/10.1080/14729679.2018.1557058>

Hva vet vi om norske grunnskoleelevers læring i naturen?

En reviewstudie

Majken Korsager – Universitetet i Oslo og Anja Gabrielsen – Universitetet i Sørøst-Norge

Introduksjon

I overordnet del av læreplanen for norsk skole står det at «Elevene skal få oppleve naturen og se den som en kilde til nytte, glede, helse og læring» (Kunnskapsdepartementet, 2017, p. pkt. 1.5). Likevel står det lite konkret i fagplanene om hvordan naturen kan brukes som læringsarena i undervisningen, med noen unntak i naturfag og kroppsøving. Flere nyere internasjonale review-studier viser at uteundervisning og bruk av natur i undervisningen kan ha positive effekter på sosiale relasjoner, fysisk og psykisk helse og læring.

I en review-studie fra 2017 (Becker et al., 2017) ble effekten av vanlig undervisning utendørs kartlagt. Det ble identifisert 13 studier som viste positive utbytter knyttet til læring og sosiale ferdigheter mens utbytter knyttet til fysisk aktivitet og psykisk helse var underrepresentert. Review-studien omfattet også en vurdering av kvaliteten på studiene og konklusjonen ifølge forfatterne var at kvaliteten var moderat på kvalitative studier og lav for kvantitative studier. En annen systematisk review-studie fra 2019 ble evidens for hvordan naturopplevelser påvirker barn og unges mentale, fysiske og sosiale helse kartlagt (Mygind et al., 2019). Søkeresultatet identifiserte totalt 84 studier som var publisert i perioden 2004 – 2017. Gjennomgangen av studiene viste at naturopplevelser hadde positiv effekt på selvtillit, mestringsfølelse, motstandskraft og kognitiv kapasitet, mens effekten på selvbildet, evne til problemløsning og humør var mer uklart. Å være ute i naturen bidro også til et høyere nivå av fysisk aktivitet. Til tross for de positive resultatene, påpekte forfatterne at kvaliteten på metode og evidens for resultatene i samtlige studier var lav.

Også i 2021 ble det publisert en systematisk review, men denne med fokus på å kartlegge kvantitative studier som beskrev utbytte av uteundervisning hos barn i alderen 4 -12 år (Miller et al., 2021). Reviewen identifiserte i alt 20 kvantitative studier som handlet om naturbasert læring og som beskrev positive effekter på fysisk aktivitet, mental helse, sosiale ferdigheter og læring i fag. Også forfatterne av denne studien påpekte metodiske utfordringer kombinert med en manglende universell definisjon av naturbasert læring som årsak til at lav kvalitet på evidens for resultatene.

I Norge har Abelsen og Leirhaug (2017) tidligere påpekt at empirisk basert kunnskap om elevers opplevelser med friluftsliv i skolen er begrenset og at de fleste publikasjoner er master- og hovedfagsoppgaver. I en fersk review-studie av uteundervisning i nordiske land fant Remmen og Iversen (2022) 52 studier. Her vises også til at flere studier har dokumentert utbytte i form av velvære og kognitiv læring. Remmen og Iversen har ikke undersøkt kvaliteten på studiene. Av samtlige studier identifisert i de tre utenlandske review-artiklene var kun tre studier fra Norge. Det ene var knyttet til barnehagebarn de to andre til elever i grunnskolen. Remmen og Iversen fant derimot 15 norske studier, der fire studier var knyttet til grunnskolen.

I et land som Norge der vi har lange tradisjoner for uteundervisning og bruk av natur i undervisningen er antallet identifiserte studier fra norsk grunnskole uventet lavt. Selv om det finnes internasjonale studier er utfordringen med mange av funnene, at de ikke direkte er overførbare til norsk kontekst på grunn av ulikheter i skolekultur og oppfatning om bruk av natur og friluftsliv. Selv om vi i Norge har lange tradisjoner for uteundervisning og bruk av natur i undervisningen er det ikke nødvendigvis alle lærere som praktiserer denne typen undervisning på grunn av ulike barrierer som for eksempel ressurstilgang og manglende støtte fra kolleger og ledelse (Emstad et al., 2020), lokalkjennskap og tid (Gabrielsen & Korsager, 2018). En motivasjon til å overkomme slike barrierer kan være innsikt i hva naturen som læringsarena kan gi elever av utbytte, som vanlig klasseromsundervisning kanskje ikke kan. På bakgrunn av dette, er målet med denne studien å kartlegge hva som finnes av empirisk forskning som har undersøkt uteundervisning og bruk av naturen som læringsarena i undervisning i norsk grunnskole samt å kartlegge hvilket utbytte dette gir elever. Følgende forskningsspørsmål er undersøkt:

- Hva finnes av empirisk fagfelleverderte studier om uteundervisning og bruk av naturen som læringsarena i undervisning i norsk grunnskole?
- Hvilket utbytte for elever er beskrevet og dokumentert i disse studiene?

Metode

Det er gjennomført systematisk litteratursøk* i databasene Academic Search Premier (via EBSCO), ERIC (via EBSCO), Oria, Idunn, Norart og Web of Science (WoS) ved hjelp av utvalgte søkeord på norsk og engelsk (tabell 1).

Tabell 1. utvalgte søkeord på norsk og engelsk

	Natur/ute/friluft	Skole/undervisning	Utbytte/effekt
Norsk	Natur	Skole	Motivasjon
	Friluft*	Undervisning	Læringsutbytte
	Ute	Barneskole	Læring
	Uteskole	Ungdomsskole	Engasjement
	Uteundervisning	Grunnskole	Elevutbytte
	Stedsbasert	Pedagogikk	
	Nærmiljø	Barn	
	Feltarbeid	Elever	
		Lærere	
Engelsk	Nature	School	Motivation
	Outdoor	Education	Engagement
	Friluft*	Primary	Learning
	Field	elementary	Outcome
	Fieldwork	Junior high	«Learning outcome»
		“Lower secondary”	
		Pedagogy	
		Teaching	
		Teachers	
		Students	
		Pupils	
		Professors	

Etter det systematiske søket ble det også gjennomført et narrativt litteratursøk der det ble foretatt en gjennomgang av kildelister i artikler som ble funnet i det systematiske søket. Videre ble det gjennomført søk i Google Scholar med nøkkelord og forfattere. I tillegg ble flere aktuelle tidsskrift dobbeltsjekket for artikler.

Inkluderingskriteriene for utvalg fra søkene var at studiene skulle være empiriske studier/artikler som var fagfellevurdert samt at de måtte være knyttet til barne- og ungdomsskoler i Norge i perioden 2000-2021.

Foreløpige resultater og diskusjon

Resultatene fra denne studien vil etterhvert bli publisert i en vitenskapelig artikkel. Detaljer vil derfor ikke bli beskrevet her.

Søkeprosessen

Tidlig i søkeprosessen ble det tydelig at begrepsbruken innen feltet skapte utfordringer med å gjennomføre et systematisk søk. Dette primært på grunn av dobbeltbetydning av mange av nøkkelbegrepene slik som «natur» og «feltarbeid». Disse begrepene forårsaket et resultat av et stort antall ikke relevante studier. Videre ble det oppdaget at det er lite konsensus innen fagfeltet omkring begrepsbruken. Begreper som for eksempel «outdoor education» og «nærmiljø» fantes i ulike varianter i forhold til både form og innhold. Denne utfordringen ble også påpekt av Miller et.al. (2021) som antydte at en manglende universell definisjon av begrepet «naturbasert læring» kunne være årsak til at lav kvalitet på evidens for resultatene i studien deres. En annen utfordring som var knyttet til å analysere resultatene, var at mange av studiene hadde diffuse kontekstbeskrivelser av hvilke uteområder det var tatt i bruk noe som blant annet skapte usikkerhet om undervisningen i hele tatt var i naturen. Videre var det i flere av studiene vanskelig å indentifisere utbyttet for elevene. Dette skyltes delvis uklare beskrivelser, men også at dette ikke nødvendigvis var fokus for studiene.

Resultat av søk

De foreløpige analysene viser at det et begrenset antall artikler som møtte utvalgs-kriteriene, men at det finnes flere enn tidligere dokumentert. Analysene viser at metodene som ble brukt i de ulike studiene var varierte og inkluderte intervju, spørreskjema og observasjon og at både elever og lærere var informanter. Av de inkluderte studiene hadde de fleste fokus på barnetrinn, mens noen hadde fokus på ungdomstrinn. Mange av studiene hadde ikke oppgitt hvilke fag som var inkludert i undervisningen og uteområdet der undervisningen ble gjennomført var ofte enten naturområde eller nærmiljø. Utbyttet for elevene vil bli analysert innen tre overordnede kategorier: læringsutbytte, sosialt utbytte og fysisk og psykisk utbytte. Kategoriene er basert på og modifisert fra Becker et al. (2017).

I Norge er naturen en tilgjengelig alternativ læringsarena som potensielt kan gi elever et utbytte av undervisningen som ordinær klasseromsundervisningen ikke kan. Målet med denne studien er å gi en oversikt over hva vi faktisk vet om norske grunnskoleelevers læring i naturen. Forhåpningen er at denne studien kan være med å sette fokus på tematikken og motivere til flere norske empiriske publikasjoner innen fagfeltet.

Referanser

- Abelsen, K., & Leirhaug, P. E. (2017). Hva vet vi (ikke) om elevers opplevelser med friluftsliv i norsk skole – en gjennomgang av empiriske studier 1974–2014. *Journal for Research in Arts and Sports Education*, 1. <https://doi.org/10.23865/jased.v1.615>
- Becker, C., Lauterbach, G., Spengler, S., Dettweiler, U., & Mess, F. (2017). Effects of regular classes in outdoor education settings: A systematic review on students' learning, social and health dimensions. *Int J Environ Res Public Health*, 14(5), 485. <https://doi.org/10.3390/ijerph14050485>
- Emstad, A. B., Strømme, A., Knutsen, B., & Lysne, D. A. (2020). Bidrar uteskole i lærerutdanningen til uteskole i første yrkesår? *Acta Didactica Norden*, 14(2), 20 sider-20 sider. <https://doi.org/https://doi.org/10.5617/adno.7914>
- Gabrielsen, A., & Korsager, M. (2018). Nærmiljø som læringsarena i undervisning for bærekraftig utvikling. En analyse av læreres erfaringer og refleksjoner. *Nordina : Nordic studies in science education*. <https://doi.org/10.5617/nordina.4442>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – Verdier og prinsipper for opplæringen*. Oslo: Fastsett som forskrift ved kongelig resolusjon Retrieved from <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/>
- Miller, N. C., Kumar, S., Pearce, K. L., & Baldock, K. L. (2021). The outcomes of nature-based learning for primary school aged children: a systematic review of quantitative research. *Environmental education research*, 27(8), 1115-1140. <https://doi.org/10.1080/13504622.2021.1921117>
- Mygind, L., Kjeldsted, E., Hartmeyer, R., Mygind, E., Bølling, M., & Bentsen, P. (2019). Mental, physical and social health benefits of immersive nature-experience for children and adolescents: A systematic review and quality assessment of the evidence. *Health & Place*, 58, 102136. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.healthplace.2019.05.014>
- Remmen, K. B., & Iversen, E. (2022). A scoping review of research on school-based outdoor education in the Nordic countries. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 1-19. <https://doi.org/https://doi.org/10.1080/14729679.2022.2027796>

*Takk til USN-spesialbibliotekaren Anne Opheim Hægeland for hjelp med systematisk søk.

Økt fysisk aktivitet i barnehagen gjennom lek langs bekken, i trærne og mellom buskene i drabantbyens grønne lunger

Kari Anne Jørgensen-Vittersø og Karen Marie Eid Kaarby – Oslomet Storbyuniversitetet

Introduksjon

Oppfatningen av at alle barn er fysisk aktive gjennom barnehagehverdagen slår sprekker. Flere studier i Norge (Andersen et.al., 2017; Nilsen et.al. 2019; Kippe & Lagestad 2018) og internasjonalt (Chai, Rice-McNeil & Trost, 2020; Wijtzes et.al. 2013) viser at barn i barnehagealder ikke møter WHO's (2018) anbefalinger om minst 60 minutter fysisk aktivitet hver dag med moderat til høy aktivitet. I flere bydeler i Oslo ble fire åringers aktivitetsnivå målt, og for en stor andel av barna var aktivitetsnivået lavere enn forventet (Oslo kommune 2018). Tre barnehager i samme bydel bestemte seg for å samarbeide om et prosjekt for å høyne aktivitetsnivået for alle barn. Det ble nedsatt arbeidsgrupper i de ulike barnehagene, og vi ble kontaktet og involvert i arbeidet med å finne aktiviteter og steder som kunne fremme fysisk aktivitet gjennom lek. Dette ble et felles FoU-prosjekt mellom barnehagene og oss som forskere.

I dette konferansebidraget søker vi å identifisere steder i barnehagenes nærmiljø som var viktige i arbeidet med å fremme barnas fysiske aktivitet gjennom lek.

Teoretisk rammeverk; Gode steder for bevegelse og lek

Steders identitet er knyttet til ulike kvaliteter som variasjon i topografi, vegetasjon, vann og stemninger som lys og skygge (Nordberg- Schultz, 1992). I tillegg endrer kvalitetene seg gjennom dagen, med skiftende værforhold og til ulike årstider. Dette gir stedene særpreg som kan gi barn unike muligheter for lek og fysisk aktivitet. For å finne gode steder for barns fysiske aktivitet og lek må personalet gi barna tilgang til ulike plasser og lov til å utforske og transformere plassene (Rasmussen, 2006; Jørgensen, 2014). De må få mulighet til å forvalte og forvandle stedene gjennom bevegelse og lek (Kampmann, 2006)

Som teoretisk rammeverk bygger vi på Gibsons teori om affordances. Det vil si hvordan det enkelte individ oppfatter hva miljøet tilbyr dem (Gibson, 1998). Når det gjelder barn vil deres oppfattelse av hva miljøet tilbyr ofte være knyttet til muligheter for lek og bevegelse. Miljøets affordances kan være potensielle, for eksempel kan et sted inneholde mange muligheter for fysisk aktivitet og varierte bevegelsesmåter. Tidligere studier knyttet til barns bevegelsesmiljø skiller mellom potensielle og aktualiserte affordances. De aktualiserte er de som blir tatt i bruk (Kytä, 2004). For å fremme barns bevegelsesmuligheter blir det derfor viktig å finne steder med mange potensielle affordances og gi barna muligheter til å ta disse i bruk i leken.

Metode

Prosjektets hovedmål var å fremme fysisk aktivitet for alle barna. Det ble implementert ulike aksjoner for å få til endring. Personalet utviklet aksjonsforskningsprosjektet gjennom samarbeid om situasjonsbeskrivelser, observasjoner, evalueringer, møtereferater og fokusgruppe intervjuer. Som forskere fulgte vi denne prosessen gjennom regelmessige møter, deltagelse på fagdager,

observasjoner i barnehagen og uformelle samtaler. Som et aksjonsforskningsprosjekt var vår rolle ikke å forske på, men sammen med personalet (Gotvassli, 2020).

Materialet som ligger til grunn for denne presentasjonen er avsluttende fokusgruppeintervjuer med nøkkelpersonale i alle tre barnehagene. I disse intervjuene var steder og stedenes kvaliteter et moment som sto frem som særlig viktig for å fremme fysisk aktivitet. På bakgrunn av opplysninger i intervjuene dokumenterte vi stedene de brukte med foto.

Følgende analysemetoder er brukt; 1) Deskriptive analyser av fokusgruppeintervjuer i hver av de tre barnehagene med deler av personalet. Bruk av steder utenfor barnehagegjerdet som fremmet fysisk aktivitet gikk igjen i de tre intervjuene. 2) Analyser av stedene personalet fortalte de brukte basert på fotodokumentasjon. Analysene er basert på Kytta's teori om potensielle og aktualiserte affordances (2004).

Nabolagets muligheter for bevegelseslek

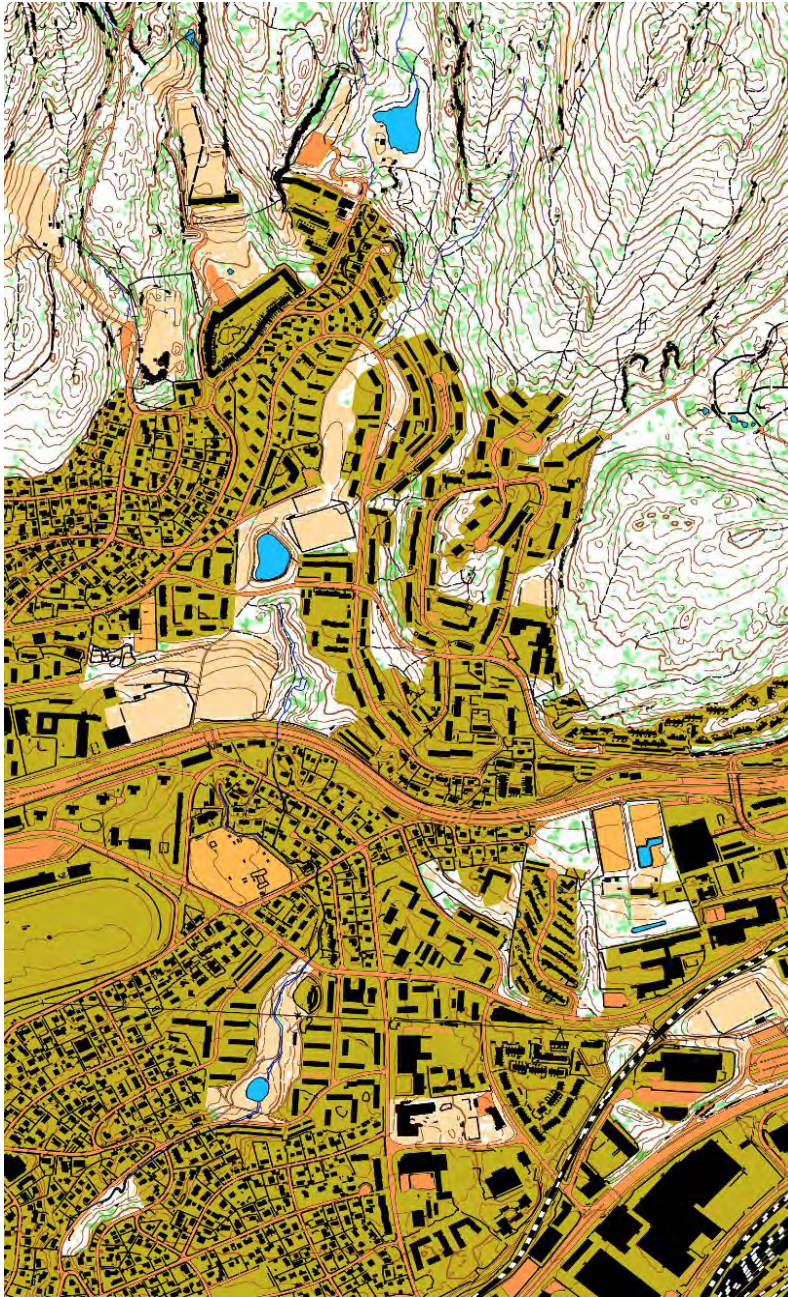
De tre barnehagene ligger i en drabantby som ble bygget ut på 1950 tallet. Det er godt etablerte bomiljøer med store grøntareal rundt boligblokkene, godt bevarte grønne lunger langs et bekkedrag og en stor parsellhage. En stor innfartsvei til Oslo skjærer gjennom nærmiljøet, og selv om to av barnehagene må krysse denne for å komme til skogen, gir de uttrykk for god tilgang til skogen. Barnehagen som ligger nærmest skogen bruker den mest.

Figur 1. Årvoll Drabantby Foto: Osloarkivet

Personalets beskrivelser av steder som fremmer bevegelsesaktivitet i nærmiljøet viser en variasjon i hvordan de oppleves og brukes. Flere steder nevnes av personalet i alle de tre barnehagene. Noen av stedene ble oppdaget når barnegruppa beveget seg til fots gjennom nærområdet til et annet turmål. Personalets oppmerksomhet mot stedenes potensielle affordances for fysisk aktivitet er av avgjørende betydning for barnas aktivitetsnivå, og gjennom prosjektet økte bevisstheten i personalet om å gå til steder som skapte fysisk aktivitet. Deres bevissthet om hvordan barna lekte og hvordan det fysiske miljøet spilte en viktig rolle for hvordan barna lekte var avgjørende for å øke aktivitetsnivået. Spesielt var det viktig å finne steder der de fysisk passive og stillesittende barna ble mer fysisk aktive. Stedene de gikk til aktiviserte barna på andre måter enn barnehagens uteområde, og de bød på muligheter for bevegelse og stor variasjon i leken. Kartet i figur 2 viser de tre barnehagenes nabolag. Alle tre barnehagene grenser til grønt områdene, markert som dus gule områder på kartet, og sogner til bekken som renner fra

Isdammen i nord. Denne bekken renner for det meste åpen mellom de to søndre dammene. Det er flere små broer over bekken som inviterer til aktivitet.

Figur 2. Kart over området langs Hovinbekken fra Isdammen i nord til Granern, et lite friområde i sørvest. Kartet er hentet fra Mapant

Stedene barnehagene bruker fremstår som en mosaikk av steder langs bekkefarete. Lengst i nord på en stor grønn slette mellom blokkene ligger stedet barnehagene omtalte som Lilleskogen, se figur 3, et lite plantet skogholt på den store åpne sletta. En stor skog for de yngste barna i barnehagen, og en stor åpen slette som innbyr til løpeleker om sommeren og skiaktiviteter om vinteren.

Figur 3. Lilleskogen

I søndre ende av sletta var det tilrettelagt for fotball aktivitet for større barn. Denne ballbingen ble mye brukt til løpe- lekpregde ballaktiviteter av barnehagen som lå nærmest. Ved dalende aktivitet på barnehagens lekeplass, tok personalet med ball og barn til ballbingen eller ut på sletta. Videre nedover skjærer bekken seg gjennomlandskapet i en relativt bratt bekkedal. Bekken innbyr til vassing, hopping og balansering på steiner, lek og balansering på trær som har falt overende og løp opp ned dalsidene. Sollyset gir lys/skygge effekter mellom trærne, og flere nevner Bekkedalen som et svalt og godt sted å være på varme sommerdager. Se figur 4.

Figur 4. Bekkedalen

Et lite kvartal unna bekken ligger treet barnehagene omtalte som Klatretreet. Et kirsebærtre plantet til milleniumsskiftet med stor krone og relativt lave grener til innsteg i treet. Det var et yndet klatretre som også innbød til rollelek i treet. Treet var plantet i utkanten av en lekeplass, men her var det treet barna søkte til. Yngre barn som ikke kom opp i treet, klatre opp på og balanserte på de to stokkene som var lagt opp rett vedtreet. Se figur 5 og 6.

Figur 5. Klatretreet

Figur 6. Klatre- og balansestokker

Ved nedre dam langs bekken er et nylig renovert grøntområde, Bjerkedalen park. På begge sider av bekken er det bratte helninger som innbyr til aking om vinteren og løping om sommeren. Det er tilrettelagt for basketball og et lite amfi med skateramper på toppen av amfiet. På våre vandringer så vi aldri skatere i anlegget, men vi så og hørte om barn som brukte rampene til å klatre på, gå eller løpe over for så å skli ned ~~fra~~. De kunne også danne en rundløype. Se figur 7 og 8

Figur 7. Dammen i Bjerkedalen

Figur 8. Skaterampene i Bjerkedalen

Lengst ned langs bekken ligger området som blir kalt Granern. Et lite skogholt mellom villabebyggelsen som er tilrettelagt for rekreasjon og lek med en bro over bekken, flere bord med benker og en liten hinderløype i skogkanten. Både hinderløypa, det ulendte terrenget i skogholtet, løsmaterialene som pinner og kongler, og bekken som slynger seg gjennom området inviterte

barna til ulike typer bevegelseslek. De høye trærne gjorde denne plassen til en skyggefull og sval plass personalet pekte som en spesielt fin plass på solfylte og varma sommerdager. Se figur 9.

Figur 9. Granern

Personalet fortalte også om en klatrevegg de oppdaget helt tilfeldig på en vandretur. Det er tett mellom klatretakene noe som gir klatremuligheter for barn med ulik høyde, styrke og ferdighet. Denne klatreveggen åpner for flere klatreruter og gir dermed mer åpne bevegelsesløsninger enn et tradisjonelt klatrestativ. Rullesteinsgropa ved nedgangen til undergangen har enda mer åpne muligheter og invitasjoner til bevegelseslek. Steiner kan kastes, flyttes og bygges med, og de kan være underlag for å ulike måter å bevege seg på. Se figur 10 og 11.

Figur 10. Undergang med klatrevegg

Figur 11. Rullesteinsgrope ved klatre veggen.

Konklusjoner og utfordringer

Mange av disse stedene som fremmer barns fysiske aktivitet og bevegelsesglede er ikke laget for barns lek. De er oppdaget av barna og tatt i bruk som barns steder. Dette viser at det er viktig å bevare små tilgjengelig grønne lunger i nærmiljøet også der areal er under press. Kunnskap om nabolagets mange bevegelsesmuligheter og evnen til å ta barns perspektiv er viktig profesjonskunnskap for barnehagepersonale når en ser etter gode steder for barnas lek. Å ta med seg en gruppe barn utenfor gjerdet ble også erfart som viktig for å øke barnas aktivitetsnivå. Ved å øke personalets bevissthet på barnas fysiske aktivitetsnivå, både som gruppe og enkelt individ økte barns fysiske aktivitetsnivå signifikant (Strøm og Skogvold, 2020).

Topografi, vegetasjon, rennende vann og løsmateriale som pinner og steiner var betydningsfulle elementer som fungerte som aktualiserte affordances for fysisk aktivitet og lek.

Politisk er det viktig å:

- Ta vare på og åpne opp nabolagets små grønne lunger for barns (fysiske) utforskning i byplanleggingen
- Planlegge grønne områder i nye byggeprosjekter

I barnehagene er det viktig å:

- Dele kunnskapen om nabolagets muligheter og utnytte dem
- Engasjere hele barnehagepersonalet til å se og tilrettelegge for bevegelseslek og finne de gode stedene sammen med barna

Litteratur

Andersen, E., Borch-Jenssen, J., Øverås, S., Ellingsen, H., Jørgensen, K. A. & Moser, T. (2017). Objectively measured physical activity level and sedentary behavior in Norwegian children during a week in preschool. *Preventive Medicine Reports*, 7, s130-135

- Chai, L.K., Rice-McNeil, K. Trost, S.G. (2020). Patterns and correlates of sedentary behavior in children attending family child care. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 549.
- Gibson, J. (1979). *The ecological approach to visual perception*. Boston: Houghton Mifflin.
- Gotvassli, K. A. (2020). *Kunnskap, kunnskapsutvikling og kunnskapsledelse i organisasjoner*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Jørgensen, K. A. (2018). 'Children's clans'; social organisation and interpretive reconstruction as aspects on development of peer-groups in outdoor play. *Ethnography and Education*, 2018-10-02, Vol.13 (4), s.490-507.
- Jørgensen-Vittersø, K.A. & Kaarby, K.M.E. (2001). På spor etter drabantbyens steder for barns lek og bevegelse. I K. A. Jørgensen-Vittersø & U. Vik (red.). *Barn i by Natur, helse og bevegelse i by og bynære strøk*. Oslo: Universitetsforlaget s. 219-245.
- Jørgensen, K.-A. (2014). Kropp, bevegelse og helse- fagdidaktikk. I S.Brostrøm, T. Lafton, & M.-A. Letnes (red.), *Barnehagedidaktikk En dynamisk og flerfaglig tilnærming*. Bergen: Kunnskapsforlaget s. 155- 174.
- Kampmann, J. (2006). Børn, rum og rummelighed. I K. Rasmussen (red.), *Børns steder. Om børns egne steder og voksnes steder til børn*. Værløse: Billestad og Baltzer. s 106-120
- Kippe, K.O. & Ligestad, P.A. (2018). Kindergarten: Producer or reducer of inequality regarding physical activity levels of preschool children. *Frontiers in Public health*. 6, 361
- Kyttä, M. (2004). The extent of children's independent mobility and the number of actualized affordances as criteria for child-friendly environments. *Journal of Environmental Psychology*, 24(2), 179-198.
- Nilsen, A. K. O., Anderssen, S. A., Loftesnes, J.M., Ylvisaaker, E., Johannessen, K., & Aadland, E. (2019). The multivariate physical activity signature associated with fundamental motor skills in preschoolers. *Journal of Sport Science*, Doi:10.1080/26404.2019.1694128
- Norberg-Schultz, C. (1992). Mellom jord og himmel. Oslo: Pax Forlag A/S.
- Oslo Kommune. (2018). Helsefremmende praksis i barnehager og skoler i Groruddalen En kartlegging av kosthold og fysisk aktivitet
<https://www.oslo.kommune.no/getfile.php/13333214-1563180042/Tjenester%20og%20tilbud/Politikk%20og%20administrasjon/Prosjekter/Helsefremmende%20praksis%20i%20barnehager%20og%20skoler%20i%20Groruddalen/Kartlegging%20-%20Helsefremmende%20praksis%20i%20barnehager%20og%20skoler%20i%20Groruddalen%202018.pdf>
- Rasmussen, K. (2006). Steder til børn – børns steder. I K. Rasmussen (red.). *Børns steder. Om børns egne steder og voksnes steder til børn*. s. 9-29, Værløse: Billesø & Baltzer.
- Strøm, T. & Skogvold, K. (2020). Fysisk aktivitet- en kilde til glede og god folkehelse. *Barnehagefolk* (4).
- Wijtzes, A. I., Kooijman, M. N., Kiefte-de Jong, J. C., de Vries, S. I., Henrichs, J., Jansen, W., ...Raaij, H. (2013). Correlates of Physical Activity in 2-Year-Old Toddlers: The Generation R Study. *The Journal of Pediatrics*, 163(3), 791-799. doi:10.1016/j.jpeds.2013.02.029
- WHO (2022, 28. januar) Physical activity hentet fra [Physical activity \(who.int\)](https://www.who.int/physical-activity)

Gull og grønne skoger. Om bruken av eventyr i tekster om friluftsliv og naturopplevelser og om hvordan denne begrepsbruken kan tolkes og forstås

Eivind Sæther – Nord universitet

Denne teksten bygger på dokumentasjon knyttet til forekomsten og bruken av ordet eventyr i norsk friluftslivslitteratur. Flere viktige fagfolk innen friluftslivsutdanning i Norge bruker og har brukt eventyr når naturopplevelser og friluftsliv skal beskrives. Kirsti Pedersen Gurholt har skrevet om «Eventyrlig pedagogikk: Friluftsliv som dannelsesferd» (2010) hvor eventyret har en sentral plass. Annette Bischoff slår et slag for «Livets små eventyr.» (2020). Bjørn Tordsson har skrevet bok spesielt for friluftslivsstudenter som «er en vandring i et mangfoldig intellektuelt landskap og vil ta deg med langs stier inn til de tankemessige eventyr som friluftsliv kan lokke oss til å oppdage» (2010).

Dokumentasjonen viser også at forfattere med utstrakt egenerfaring fra friluftsliv bruker eventyr, eventyret og eventyrlig når naturopplevelser i friluftsliv skal beskrives. Dette gjelder for eksempel Fridtjof Nansen, Helge Ingstad, Lars Monsen, Erling Kagge, Stein P. Aasheim, Peder W. Cappelen og Olaf Heitkøtter. Tekstene det her vises til har et stort spenn i tid, hvordan sammenheng de ble skrevet i og hvorfor de ble skrevet.

Felles for alle disse tekstene og personene er at de bruker ordet eventyr, at de er kjente formidlere av friluftsliv og at de står solid plantet i den norske friluftslivskulturen. Personene det vises til kan etter Ong (2002) representere «heavy figures» altså personer som utfører minneverdige handlinger mange kjenner til og som i dette tilfellet bruker ordet eventyr.

Eventyr er en usedvanlig begivenhet som kan være overraskende, spennende, farlige opplevelser langt hjemmefra eller noe som er ubeskrivelig, ufattelig vakkert eller storslagent (Norsk akademis ordbok). Likevel er det ikke bare folkeeventyrene som er i tankene når naturopplevelser og friluftsliv beskrives. Eventyret brukes som metafor, dvs som billedspråk for å uttrykke abstrakte forhold ved å sammenlikne med noe konkret og velkjent (Birkeland et al 2018). Eventyret i friluftsliv beskrevet som en metafor er en parallell historie som er frikoblet fra noen former for snusfornuft og som derfor lettere aksepteres av en leser.

Rune Slagstad har skrevet om to tradisjoner eller tankemåter om synet på natur som landskap i boka «Da fjellet ble dannet» (2018). I boka blir henholdsvis målerne (med et rasjonalistisk, instrumentelt forhold til naturen) og malerne (med et romantisk estetisk syn på naturen) beskrevet. Det kan synes som om forfatterne det vises til i denne teksten, har en romantisk estetisk oppfatning av hva og hvordan naturen og friluftslivet kan oppleves. Dermed kan det synes som om romantisk estetisk forståelse bør være tilstede for at friluftsliv kan sees i retning av et eventyr.

Et eksempel på hvilken kraft et eventyr kan ha, eller bare et maleri som minner oss på noe fra et eventyr kan ha, er Theodor Kittelsens maleri Soria Moria slott (1900). Maleriet har blitt et symbol på framtidshåp og på drømmen om å lykkes. Eventyret Soria Moria ble skrevet ned i 1843 av Peter Cristian Asbjørnsen. Maleriet og folkeeventyret har ført til at en rekke virksomheter har brukt navnet Soria Moria (f.eks. en campingplass i Verdal, Regjeringserklæring fra 2005, Dramaserie/spillefilm fra NRK (2019), en sang av DDE, Bjølsen Valsemølle og Sissel Kyrkjebø, et Hotell i Oslo og navn på en barnehage i Narvik).

I bildet kan vi se en gutt, speide ut over et landskap og «langt, langt borte saa han noget lyse og glitre». Det som lyser kan være solnedgangen, det kan være gull og det kan være Soria Moria slott som kan forandre livet til gutten. Ved å komme seg over til det som lyser, ligger mange prøvelser og tøffe tak. Rommet mellom gutten og det som lyser er dermed et mulighetsrom, et frihetsrom og et handlingsrom (Sæther, 2021). Det er kanskje dette rommet vi søker i friluftsliv og det er kanskje det rommet disse overnevnte forfatterne sier noe om når de anvender ordet eventyr. Den blå fargen mellom gutten og det som lyser forsterker avstanden, utfordringen og prosessen med å nå fram. «I det blå» og «blåne» er begge uttrykk som kan underbygge noe som er usikkert og som krever innsats. I dette rommet ligger kanskje også metoden eller hvordan vi skal komme oss til det som lyser og glitrer. Det kan være at vi skal gå, klatre, padle, gå på ski eller de handlinger vi ønsker å gjøre i naturen ved bruk av kroppen. Slike handlinger kan vi lære i friluftsliv. Det er altså vår egen kropp som møter naturen og verden. Gull og grønne skoger er noe konkret men også en tankemåte om noe som lokker og drar oss mennesker.

Et poeng i denne sammenhengen er at eventyret kan lede oss hen til steder og situasjoner vi ikke trodde fantes og som kan være fantastiske og inspirerende. Det er tankemåten i kombinasjon med å bruke kroppen på ulike måter som kan skape eventyret.

Fridtjof Nansen (1926) omtalte eventyr og eventyrlyst nærmest som en metode når det gjaldt å overvinne «vanskelighetene og finne den rette kurs over de farlige hav». Eventyret gir ikke bare gode naturopplevelser, det peker ut en kurs framover og gir ifølge Nansen en slags oppskrift på hvordan vi kan tenke og oppføre oss som mennesker. På denne måten kan tenking og eventyr bli til noe mer enn fortellinger fra folkeeventyrene og bli til en tankemåte i opplæring og formidling av natur og friluftsliv. Nansen stopper imidlertid ikke med pedagogikken. Han legger mer i eventyret: «Merk dere, dere vil alle finne deres eventyr, for livet selv er et eventyr» (Nansen 1926,

s.681). Det er også trøst og visdom i Nansens syn på materielle størrelser i en verden på full fart inn i det grønne skiftet; «Er du fattig? Hvilken lykke; ingen tid tapt med å passe på dine eiendeler. Det er alltid så megen møie med å eie noe. Og i virkeligheten kan du jo aldrig være fattig på denne jord» (Nansen 1926, s. 683). Nansen bruker eventyret både som noe som kan hende på tur men også som sjanger for å uttrykke egne meninger, ideal for menneskelig samhandling og for å understreke betydningen av den kulturbærende fortellingen.

Det er likevel ikke entydig hvordan eventyr skal tolkes. I følge Jørgen Alnæs har eventyrere svært ulike motiv og hensikter. I boka «I eventyret» (Alnæs, 2008) viser Alnæs at Roald Amundsen styrer etter klare mål og mot rekorder mens Eivind Astrup har oppmerksomheten mot det som skjer underveis på reisen. Noen eventyrere reiser fra sivilisasjonen mens andre reiser til naturen. Noen skal overvinne naturen mens andre skal føye seg etter naturen. Noen prioriterer den indre reisen mens andre nøyer seg med en ytre reise i geografien.

Hvorfor er det så vanlig at eventyr brukes når naturopplevelser og friluftsliv skal beskrives? Har forfatterne det her vises til dårlig utviklet ordforråd, sviktende evne til å formidle opplevelser eller er de naive? Alle vet at eventyret ikke eksisterer, det er bare små barn som tror fullt på eventyr. Som metafor representerer imidlertid eventyret en restkategori forståelse som blir til overs når kritisk sans, fornuft og logikk har fått sitt i våre hverdagsliv. Det kan synes som om vi mennesker må ha noe å drømme om.

Når eventyret kan ses som en metafor og kan brukes i pedagogisk sammenheng i skolen, kan teori som anerkjenner betydningen av kontakt med naturen og det å være sammen med andre mennesker når noe skal læres, være til hjelp (Slagstad 2018, Tugetam 2020, Tordsson 2002, Gurholt 2010, Bischoff 2012, Lave og Wenger 1991).

Likevel er ikke teori nok når barn og unge skal lære friluftsliv. Friluftsliv i skolen handler om at elevene får anledning til å lære ved å gjøre. Det handler om at læreren legger til rette for at hver elev får opplevelser som blir førstehånds kroppslige møter med seg selv, med andre mennesker og naturen i naturen.

I denne teksten har jeg vist at fagpersoner innen friluftslivsutdanning og kjente, skriveføre friluftslivsutøvere bruker ordet eventyr når de skal formidle noe essensielt i friluftsliv. Hvis dette kan komme til nytte som ledesnor innen friluftslivspedagogikk i skoleverket må elevene bli tatt med ut i skogen, opp på fjellet, ut til vann og elv og til fjord og sjø. Hvis det finnes noe som ligner et eventyr som kan nås via friluftsliv, krever det at elever blir tatt med ut i naturen. Når læreren har lagt til rette vil det være opp til eleven å gripe muligheten, bli grepet og senere begripe.

Litteratur

- Alnæs, J. (2008). *I eventyret: norske reiseskildringer fra Astrup til Aasheim*. Cappelen.
 Asbjørnsen, P. Ch. & Moe, J. (2017). *Norske folkeeventyr*. Cappelen Damm.
 Berg, Ø., Monsen, L. & Grav, C. (2016a). *Hva villmarka lærte meg*. Larsforl.
 Berg, Ø., Monsen, L. & Titland, E.S. (2016b). *Helt vilt: på tur i bjørneland*. Larsforl.

- Birkeland, T., Mjør, I. & Teigland, A.S. (2018). *Barnelitteratur, Sjangrar og teksttypar*. Cappelen Damm Akademisk.
- Bischoff, A. (2020) *Jeg vil slå et slag for de små eventyrene*. Harvest Magazine 5.5.2020
- Bischoff, A. (2012). *Mellom meg og det andre finds det stier-: en avhandling om stier, mennesker og naturopplevelse*. Institutt for matematiske realfag og teknologi, Universitetet for miljø-og biovitenskap.
- Gurholt, K.P. (2007). Askeladden – vegviser og forfører i friluftslivets og maskulinitetens kulturhistorie I *Veglederen*. GAN Aschehoug.
- Gurholt, K.P. (2010). Eventyrlig pedagogikk: Friluftsliv som dannelsesferd. I: K. Steinsholt & K.P. Gurholt (red.), *Aktive liv: idrettspedagogiske perspektiver på kropp, bevegelse og danning* (s. 175–205). Tapir Akademisk Forlag.
- Hegge, P.E. (2002). *Fridtjof Nansen – bare en vilje*. Stenersens forlag.
- Heitkøtter, O. (1985). *I lyset fra mitt bål*. Grøndahl og Dreyer.
- Heitkøtter, O. (1990). *De gav oss en arv*. Aventura.
- Ingstad, H. (2005). *Pelsjegerliv – blant Nord-Canadas indianere*. Gyldendal.
- Kagge, E. (1994). *På eventyr*. Damm; [S.l.] : I samarbeid med Norske Eventyr.
- Kagge, E. (2019). *Alt jeg ikke lærte på skolen. Filosofi for eventyrere*. Kagge pocket.
- Kittelsen, T. (1900). *Soria Moria slott* [maleri]. Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design. <http://samling.nasjonalmuseet.no/no>.
- Klima- og miljødepartementet (2016). *Friluftsliv. Natur som kilde til helse og livskvalitet* (Meld. St. 18 (2015–2016)).
- Nansen, F. (1890). *Paa ski over Grønland: en skildring af den Norske Grønlands-ekspedition 1888–89*. H. Aschehoug.
- Nansen, F. (1891). *Eskimoliv*. H. Aschehoug.
- Nansen, F. (1897). *Fram over polhavet. Den norske polarferd 1893–1896*. Aschehoug. Nansen, F. (1961). *Fram over Polhavet II*. Giuseppe Castrovilli.
- Nansen, F. & Winsnes, A.H. (1945). *Nansens røst: artikler og taler: 3: 1916–1930* (vol. 3, s. 510–751). Dybwad.
- Ong, W. (2002). *Orality and Literacy. The Technologization of the Word*. Routledge.
- Pedersen, K. (1995). På sporet av et mangfold av friluftslivsstiler. I *Idrøtshistorisk årbog 1995. Ud i det fri. Sport, turisme og friluftsliv* (s. 29–53).
- Riefbjerg, K. (2003). *Nansen og Johansen, Et vintereventyr*. Gyldendal.
- Rubenson, C.W. (1977). Vor sport. I: *Mestre fjellet* (s. 8–9). nr. 25.
- Samuelsen, L. (2010). *Fridtjof Nansens forhold til naturen* (masteroppgave). Universitetet i Tromsø.
- Skre, A. (2015). *Th Kittelsen: Askeladd og troll*. Aschehoug.
- Slagstad, R. (2018). *Da fjellet ble dannet*. Dreyer.
- Smelror, M. (2011). «... en sten løftet fra mitt hjerte ...» *En reise over Polhavet i Nansens og Frams geologiske fotefar*, Tapir akademisk forlag.
- Solberg, O. (2007). *Inn i eventyret*. Cappelen Akademisk.
- Tordsson, B. (2002). *Å svare på naturens åpne tiltale* (doktorgradsavhandling). NIH.
- Tordsson, B. (2014). *Perpektiv på friluftslivets pædagogik*. Books on Demand.
- Utdanningsdirektoratet (2020). *Kjerneelement. Uteaktiviteter og naturferdsel*. Hentet fra: <https://www.udir.no/lk20/kro01-05/om-faget/kjerneelementer>
- Vogt, C.E. (2011). *Fridtjof Nansen: mannen og verden*. Cappelen Damm.
- Aasheim, S.P. (2020, 20. november). Blogg steinpaasheim.no.

Den samiske stjernehimmelen – en ressurs for tverrfaglig og stedsbasert læring i friluft

Karin Stoll, Wenche Sørmo og Mette Gårdvik – Nord universitet

Sammendrag

Den samiske mytologien om stjernehimmelen er lite kjent, men historien er forankret i vårt arktiske liv, identitet og tankesett. Læreplanen for norsk skole legger vekt på det samiske perspektivet. I den forbindelse utviklet vi et tverrfaglig undervisningsprosjekt med vekt på praktisk estetisk og kroppslig læring om den samiske stjernehimmelen med oppgaver knyttet til målene fra læreplanen for kunst og håndverk og fra naturfag (Sørmo, Stoll & Gårdvik, 2019). Dette inkluderte blant annet trykking av stjernebilder på skinn, Land Art og dramatisering av den kosmiske jaktscenen. I tillegg lærte deltakerne å navigere ved hjelp av stjernekart og kompass og om jordas plass i universet. Problemstillingen omhandlet hvordan fysisk aktive, estetiske og skapende arbeidsmåter kan hjelpe elever og lærere til å få en dypere forståelse for samisk tradisjon og mytologi. Det empiriske materialet i flerkasusstudiet inkluderer observasjoner og fokusgruppeintervju av elever og et individuelt åpent spørreskjema for lærere. Resultatene viste at deltakerne trakk frem betydningen av kreative, sosiale og handlingsbaserte arbeidsmetoder utendørs for å huske historien og for å forstå jordas plass i universet. Praktisk estetiske læringsformer gir læreren muligheter for å veve en rød tråd mellom fagene og skape en autentisk og helhetlig læringssituasjon. Tverrfaglig arbeid ute forutsetter tid til planlegging og samarbeid mellom faglærerne. Det er imidlertid krevende å få til og det er behov for mer tilrettelegging i utdanningsinstitusjonene.

Innledning

Samene utgjør en opprinnelig befolkning, og en etnisk minoritet i Norge, Sverige, Finland og Russland. Landområdet som samefolket tradisjonelt bebor kalles Sápmi (se Figur 1). Begrepet Sápmi finnes i alle samiske dialekter og omfatter både det geografiske området som utgjør det tradisjonelle samiske bosettingsområdet, den samiske befolkningsgruppen og det samiske språket (Sami instituhta, 1990).

Figur 1. Samiske språkområder i Sápmi. Store norske leksikon.

Samenes husholdning i middelalderen var nesten utelukkende basert på jakt og fangst. Fra det 17-århundret ble tamreinhold viktig, spesielt i nord, og hold av store reinflokker og en nomadisk livsførsel ble den viktigste inntektskilden. I de østlige skogsområdene var fortsatt jakt hovednæringen og disse samene hadde få tamrein og var mer stasjonære.

Reinen har vært et meget verdifullt dyr i den samiske kulturen, og dette gjenspeiles i samenes fortellinger og forestillinger om stjernehimmelen. I den samiske tradisjonen forestiller imidlertid stjernehimmelen en kosmisk jaktscene. I mørketiden og gjennom liv i nær kontakt med naturen, har samene fått et bevisst forhold til stjernehimmelen. Under fangstkulturen (til omkring 1600 - 1700-tallet) var jaktredskapene til samene hånd- og fotbue, piler og spyd (Sergejeva, 2011). Vi finner reinen/elgen, jegere og jaktredskaper blant stjernene på himmelen, men også redskaper for å ta vare på og fordele blod/kjøtt og skinn (kniver, vekt og gryter) (<https://saemiensijte.no/aktiviteter/opplevelsesrommet-gaetie/>). Men i også i Norge er stjernebildene fra den greske mytologien best kjent selv om fortellingen om den kosmiske jakten er mye nærmere vår kultur, jakt- og friluftstradisjon.

Samiske mytologi om Stjernehimmelen

Det viktigste stjernebildet i samisk mytologi er Sarvvis eller Sarvva, en reinokse eller en elg, avhengig av region i Sápmi. Bakparten består av stjerner i Kusken, forkroppen av Perseus og takkene i geviret består av stjerner i Cassiopeia. I mørketiden, og natterstid på vårvinteren og på seinsommeren kan man studere den kosmiske jakten på hjorteviltet, der flere jegere og hjelpere deltar. Hovedjegeren er Fávdna, symbolisert med stjernen Arcturus, med buen Fávnnadávgi, som er en del av det stjernebildet vi kjenner som Karlsonvogna. Andre deltakere i denne jaktscenen er de tre brødrene Gállábártnit (de tre stjernene som utgjør Orions belte), som er sønnene til Gállá (stjernen Sirius), og to raske skiløpere Čuoigit eller Čuoigaheaddjit, som er representert ved de kraftige stjernene Castor og Pollux. Ved å studere stjernebildenes plassering i forhold til hverandre på himmelen gjennom døgnet og gjennom året, kan de ha erstattet Sola som tidsmåler i mørketiden. Stjernehopen Pleiadene er også med, men i den nord-samiske mytologien representerer disse stjernene en gammel kone (Boares Ahkku) med en liten hundeflokk, som hun hisser opp i jakten på reinen. Stjerna Polaris er rett i nord, og ser derfor ut til å stå stille når jorda snurrer rundt sin egen akse. Stjerna kalles Boahji eller Boahjenavli (himmelnagelen) i den samiske mytologien. Man mente den var en nagle som holdt hele himmelen oppe og som stjernene roterer rundt. Hvis jegeren Fávdna skyter mot Sarvvis og treffer Boahji med pilen sin, vil himmelen løsne og falle ned over jorda og derfor fortsetter den kosmiske jakten hver natt (Gaski, 2017). For de gamle samene var tiden imidlertid uten begynnelse og ende. De så et evighetssymbol i jakten og ingen forutsigelse om slutten på livet. Fra tusenår til tusenår prøver de kosmiske jegerne å drepe Sarvvis, men byttet slipper alltid trygt forbi slik at ferden fortsetter. Tiden og livet fortsetter, universet endrer seg ikke og dette er ei forsikring om at livet er evig (Sergejeva, 2011).

Undervisningsprosjekt «Den samiske stjernehimmelen»

Kunnskap om samiske kultur og historie er styrket i den nye læreplanens overordnede del (Lk 20, Udir 2017). Overordnet del slår fast at samene er Norges urfolk og at dette medfører klare

forpliktelser for skolen. Alle elever i den norske skolen skal ha kunnskaper om samiske forhold. Den samiske kulturarven er en del av kulturarven i Norge som har utviklet seg gjennom historien og skal forvaltes av nålevende og kommende generasjoner. Det finnes en rekke kompetansemål med dette som tema i fag som samfunnsfag, naturfag, kunst og håndverk og friluftsliv i flere klassetrinn. I den forbindelse er mytologien om den samiske stjernehimlen noe som kan formidles til eleven forankret i kompetansemål fra flere ulike fag. Også lærerutdanningene skal gi studenter kunnskaper om samiske forhold, som de kan videreformidle gjennom egen praksis som et ledd i utvikling av interkulturell kompetanse (UHR, 2018).

Undervisningsopplegget om den samiske stjernehimlen var del av Interregprosjektet «Kulturspor i Landskapet» (KIL) (<https://www.vbm.se/en/barn-skola/ny-bok-kulturlandskapet-som-undervisningsarena/?cn-relo+aded=1>). Dette internasjonale og tverrfaglige prosjektet tok sikte på å øke bærekraftig bruk av kulturelle spor i landskapet i skolene i Västerbotten og på Helgeland. Prosjektet fokuserte på å utvikle undervisningsmetoder for bruk og bevaring av kulturelle spor i skolens nærmiljø. Partnere i prosjektet inkluderte museer og skogstyrer fra Sverige og Norge, Polarsirkelen friluftsråd og Nord universitet.

Undervisningsprosjektet er delvis basert på naturfaglige undervisningsressurser fra Nordnorsk vitensenter og naturfagsenteret (https://www.viten.no/?stjernehimlen_tegn, <https://www.naturfag.no/artikkel/vis.html?tid=815466>) og videreutviklet til et tverrfaglig prosjekt for skoleelever og for studenter i lærerutdanningene ved Nord universitet.

Mål med undervisningsopplegget:

For lærerutdanningen/videreutdanning lærere:

- Vise hvordan tverrfaglig prosjektarbeid med temaet «den samiske stjernehimlen» kan skape interesse og motivasjon til å lære i naturfag om universet, stjernehimlen og solsystem for en mangfoldig elevgruppe og fremme begrepslæring i naturfag
- Gi deltakende lærere egne erfaringer med et undervisningsopplegg som legger til rette for at elevene får innsikt i det samiske urfolkets historie og kultur
- Vise hvordan man kan bruke kreative arbeidsformer i undervisningen for å gi elevene en mer helhetlig læring om universet og solsystemet
- Lære om hvordan trykk og landart det kan brukes i tverrfaglig undervisning i et kroppslig læringsperspektiv
- Reflektere over gjennomføring av undervisningsopplegget i egen praksis som lærer

For lærere og skoleelever:

- Lære om universet og solsystemet, stjernebilder og stjernehimlens utseende ved ulike tider på året
- Lære seg å bruke av stjerne tegn og stjernekart for å kunne navigere på himmelen
- Bruk av kniv for å lage stempel

- Lage kunstneriske uttrykksformer som dramatisering, Land Art, trykk på skinn for å gjenscape den samiske stjernehimmlen
- Gjengi og samtale om myter og sagn knyttet til stjernehimmlen i samisk og nordisk tradisjon

Forarbeid inne

Elevene blir introdusert til vårt solsystem (Figur 2) og lærer navnene og egenskapene til de forskjellige planetene. De lærer om forskjellen mellom planeter og stjerner om Big Bang og om vår galakse og andre galakser. De lærer at jorden spinner rundt sin egen akse og å navigere på stjernehimmlen ved hjelp av et stjernehjul. Elevene blir introdusert til de ulike aktørene i den kosmiske jakten og hører historien fra den samiske mytologien. Vi snakker om hva samene var opptatt av i gamle dager (jakt, fiske, reinsdyr). Elevene tegner stjernebilder og bygger enkle kikkerter med toalettpapirruller og lager hull i folie for å projisere egne stjernekonstellasjoner på en vegg ved hjelp av lommelykt (Figur 3).

Figur 2. (til venstre): Modell av solsystemets dannelse med mel og vann. **Figur 3.** (til høyre): Stjernebrikke med stjernebilde Sarvis. Fotos: Mette Gårdvik

Deltakerne får også klippe ut og lære å bruke stjernehjul (Figur 4) som de kan benytte for å lokalisere ulike stjernebilder på himmlen.

Figur 4. Stjernebjul med stjernebildene til den Samiske mytologien. Ressursen er hentet fra <https://nordnorsk.vitensenter.no/stjernebjul>. Foto: Karin Stoll

Gjennomføring ute

Deltakerne lagde solsystemet i riktig målestokk ute i terrenget

(https://www.naturfag.no/forsok/vis.html?tid=838468&within_tid=838545) (Figur 5).

Planeter	Avstand fra Solen i meter	Modell	
Solen		Basketball	
Merkur	4	Ert	
Venus	10	Drue	
Tellus (Jorden)	15	Drue	
Månen	Plasser 3 cm fra Jorden	Pepperkorn	
Mars	22	Ert	
Jupiter	78	Grapefrukt	
Saturn	142	Appelsin	
Uranus	285	Plomme	
Neptun	450	Plomme	

Figur 5. Solsystem med frukt og grønnsaker (undervisningsressurs fra naturfag.no).

Elevene bruker stjernekart og kompass for å finne ut hvor de forskjellige aktørene i den kosmiske jakten skal plasseres ut for å projisere konstellasjonene på bakken. De henter naturmaterialer og eller lys og gjenskaper den kosmiske jaktscenen vha. landart (Figur 6). Elevene bygger de ulike deltakerne i jakten (gruppevis) og presenterer sin deltakers rolle for andre elevene.

Elevene oppfordres også til å dramatisere jaktscenen.

Figur 6. Land Art av stjernetegnet Gállábártnit. Foto: Wenche Sørmo (Bildet til venstre) og Mette Gårdvik (Bildet til høyre).

Etterarbeid inne

Elevene skjærer ut stempler med stjernemønster i grønnsaker (gulrot/potet) og gjenskaper aktørene i den kosmiske jakten på skinn (kompetansemål om trykk/tradisjonshåndverk), se Figur 7.

Figur 7. Trykk på reinskinn. Fotos: Mette Gårdvik

Teoretisk bakgrunn - Praktisk estetiske læringsprosesser og læring

Kunstens virksomhet er å avsløre forholdet mellom mennesket og dets omgivende univers i det levende øyeblikket (D. H. Lawrence (1925/1985). Read (1966) mener at uttrykk i kunsten gir en naturlig tilnærming til akademiske fag, og at ingen kan åpne seg mot den levende verden uten kunsterfaring. Land Art og Collaborativ Art er kunstformer som ofte tas i bruk i undervisning. Mantere (1995) sier at kunstbasert miljøutdanning baserer seg på tanken at følsomhet for miljøet kan utvikles gjennom kunstneriske aktiviteter. Arbeidslivet søker innovative mennesker som er gode på teamarbeid, er tilpasningsdyktige og kreative problemløsere som kan jobbe og samarbeide på tvers av fagområder. Det er viktig at disse egenskapene fremmes gjennom utdanningen (Coutts, 2013). I de estetiske fagene tilegnes kunnskap gjennom sanser, praktisk tilnærming, utprøving og refleksjon. Det dreier seg om handlingsbåren kunnskap og tradering av

kunnskap. Estetisk kompetanse er en kilde til utvikling på flere nivåer, fra personlig vekst, via innflytelse på ens egne omgivelser til kreativ nytenkning i et større samfunnsperspektiv. Det er viktig å erfare at estetiske arbeidsprosesser kan åpne for større dybde i fag og på tvers av fag (Gårdvik, 2010).

When groups of individuals work together to generate a collective creative product, the interactions among group members often become a more substantial source of creativity than the inner mental process of any one participating individual” (Sawyer & DeZutter, 2009).

Estetiske læringsprosesser og utforskende og skapende arbeid i autentiske omgivelser kan berike elevenes læringsutbytte ved at de både får kognitive, sosiale og fysiske erfaringer gjennom undervisningen (Østergaard, 2013; Jordet, 2010; Tal, 2012; van Boeckel, 2014). Ved å bruke stedet aktivt har en mulighet til å legge til rette for dypere læring og utvikling av kulturell identitet (Sørmo, Stoll & Kjelen, 2019). Internasjonale studier av undervisning utenfor klasserommet beskriver at uterommet skaper andre rammer for kommunikasjon og interaksjon der elevene kan jobbe med lærestoffet, samtidig som de kommuniserer og samhandler med medelever og lærere (Lave & Wenger, 1991; 2003; Fägerstam & Blom, 2013; Rickinson et al., 2004; Waite, 2011). Kompetansebegrepet som norsk skole skal bygge på, må både omfatte «kognitive og praktiske ferdigheter og sosial og emosjonell læring og utvikling» (NOU, 2015: 8, s. 9) og bidra til dybdelæring (Sawyer, 2014). I lys av begrepet dybdelæring, blir koplinga mellom kropp, følelser og tenkning særlig viktig siden kroppslig aktivitet og læring henger nøye sammen i sosiale og romlige virkeligheter (Merleau - Ponty, 1977; Anttila, 2013). «Dybdelæring handler om å ha kroppen med på laget, å få kroppen til å frembringe de affektene og følelsene som motiverer, inspirerer, forlanger og krever, kort sagt å få eleven til å ville lære» (Dahl & Østern, 2019, s. 51). Dette er i tråd med Damasio (2000) som påpeker at kroppslig og konkrete fysiologiske prosesser reder grunnen for det som skjer i hjernen og at følelsene må være med siden kroppen gjennomstrømmes av affekter.

Begrepet estetiske læreprosesser er tverrestetisk, og ifølge Fredriksen (2013) kan estetiske læreprosesser finne sted i alle kontekster der sanser og følelser er velkomne i læringssituasjonen. For å skape noe, må det være et «noe som skaper» og estetiske læreprosesser er en form for uttrykksaktivitet hvor en person lærer mens han/hun finner passende måter å uttrykke seg på (Fredriksen, 2013). Gulliksen (2017) viser til (Klafki, 2001) og hevder at:

“Making” is also a social act, providing the opportunity to co-create meaning alone and with others. Such rich experiences give us a vocabulary — not only lingual, but with multiple forms of representations, with a variety of functional concepts — that is used when we learn how to represent and make ourselves through these languages. This can thus be useful for general education and the bigger task we have of “bildung,” supporting young people’s gradual development towards becoming responsible human beings.

Med dette som bakteppe har vi utviklet et forskningsprosjekt der vi ønsket å belyse følgende problemstilling:

Hvordan kan praktisk estetiske læringsprosesser og «Making»-aktiviteter bidra til at deltakerne i prosjektet forstår og lærer om stjernehimmelen samiske mytologi.

Forskningsprosjektet ble gjennomført med både skoleelever og lære ett år etter gjennomført undervisning.

Forskningsprosjektets metode

Utvalg og kontekst

Vi gjennomførte undervisningsopplegget i mars 2018, i en sammenslått 3. og 4. klasse bestående av totalt 12 elever, i ei bygdeskole i Nordnorge. Fokusgruppeintervjuet av 7 (av da 9 mulige elever) ble gjennomført av artikkelforfatterne i mars 2019, siden vi ønsket å undersøke hva elevene satt igjen med av kunnskap og erfaringer fra dette undervisningsopplegget et år etter.

Vi gjennomførte en forenklet versjon av undervisningsopplegget i forbindelse med samling for nettverkslærere i Interreg-prosjektet Kulturspor i Landskapet (KIL). Dette er et samarbeidsprosjekt finansiert av EU med Västerbotten museum, Skogstyrelsen i Västerbotten, Statsskog, Polarsirkelen Friluftsråd, Helgeland museum og Nord universitet, som har munnet ut i et etter og videreutdanningskurs for lærere i regionen (10 stp) om kulturspor i landskapet. I den forbindelse ser vi på den samiske mytologien om stjernehimlen som et immatrielt kulturspor, koblet opp mot stedsbasert læring i autentiske omgivelser. Også her gjennomførte vi undervisningsopplegget for norske og svenske lærerne med forarbeid, en uteaktivitet med Land Art og etterarbeid med trykk av aktuelle stjernetegn på skinn og tekstil. Samevistet i Vilhelmina ble benyttet som stedet der aktiviteten foregikk

<http://www.vualtjereduodji.se/foereningsinformation/samevistet> .

Tabell 1. Oversikt over utvalget av deltakere i undervisningsopplegget og valgt metode for innhenting av empiri

Casus	Participants	Method
Case 1	12 pupils from 3rd and 4 th grade	Focus group interview of 7 pupils one year after
Case 2	34 teachers participating in CIL	Open ended questionnaire (14 answers), one year after

Datainnsamling og analysemetode

For å få frem det praksisnære perspektivet ble det valgt en kvalitativ forskningstilnærming som gir innblikk i elevenes og lærernes refleksjoner etter å ha deltatt i undervisningsopplegget. Denne kvalitative kasusstudien er forankret i Grounded theory's sosialkonstruktivistiske retning med en induktiv tilnærming til empirien som betoner undersøkelsens og objektenes forestillinger, opplevelser og erfaringer (Charmaz, 2006; Alverson & Schølberg, 2008). Empirien ble innhentet ved deltakende observasjon, fokusgruppeintervju med skoleelever og spørreskjema med åpne spørsmål for lærere. Forskningsstrategien innebærer løpende, åpen koding av datamaterialet med navnsetting og kategorisering av aktiviteter og fenomener. Vi brukte konstant komparativ analyse med aksial og selektiv koding hvor ekstrakasjon av dataene fører frem til begrep, idèer og teorier (Savin-Baden & Major, 2013). Merknader nedskrevet i forbindelse med kodingen av transkriberte intervju og svar på spørreskjema hjalp oss til å finne frem til sentrale begrep/kategorier og ga oss nøkler til teori,- ev. se på hvordan disse står i forhold til hverandre. Gjennom prosessen med

gjennomgang av empiri har vi drøftet overordnede kategorier opp mot observasjoner fra gjennomføring av undervisningen.

Case 1, Fokusgruppeintervju

De syv elevene som deltok i undervisningsprosjektet ble intervjuet i et fokusgruppeintervju. Intervjuene ble transkribert ordrett. Fokusgruppeintervjuet var godkjent av rektor og av NSD.no, og elevene hadde samtykke til å delta i intervjuet fra sine foresatte.

I det fenomenologiske fokusgruppeintervju (Savin-Baden & Major, 2013) var vi fokusert på elevenes erfaringer fra undervisningen et år tidligere. På forhånd var det utarbeidet en semi-strukturert intervjuguide (Brinkmann & Kvale, 2015) med varighet på ca. 60 min.

Elevene var forberedt på at vi skulle komme og husket godt at vi hadde besøkt skolen for et år siden. Vi startet opp fokusgruppeintervjuet ved å be elevene lage et tankekart med en «sky» i midten der de skrev «Samisk stjernehimmel», også kunne de skrive eller tegne det de tenkte på når de så/hørte dette ordet. Dette var for å gi elevene tid til å hente fram minner/kunnskap fra et år tilbake. Det ble en del spørsmål fra elevene under denne delen, mest spørsmål om hvordan ord skulle skrives, men også kommentarer på hva de ulike elevene husket, slik at det ble en «felles hukommelse» som ble fremstilt i tankekartene. Etter at elevene hadde lagd tankekartene tok de tegningene med og vi satte oss i en ring på gulvet der vi så på tegningene og snakket om undervisningsopplegget om den samiske stjernehimelen. Intervjuet med elevene tok om lag 60 minutter.

Case 2. Spørreskjema

Lærerne som deltok i undervisningsprosjektet ble bedt om å svare på et anonymt spørreskjema med mange åpne spørsmål et år etter at de hadde deltatt på undervisningopplegget. Skjemaet inneholdt 18 spørsmål hvorav et var et avkryssingsspørsmål og 17 var åpne.

Avkryssingsspørsmålet omhandlet undervisningoppleggets relevans i forhold til egen undervisning. De åpne spørsmålene omhandlet læringsutbytte, erfaringer og nytteverdi for egen undervisning etter å ha gjennomført undervisningopplegget. Spørsmålene var også koblet opp imot hvilke elementer som var avgjørende for at de husket undervisningopplegget. Svarene ble satt inn i en tabell og kodet med farger og kommentarer, innledende koding og aksial koding til mer overordna kategorier (making, stedet, variasjonen, sosiale, leken, aktivitetene, relevansen).

Analyse

Fokusgruppeintervjuene ble transkribert og lest igjennom av alle artikkelforfatterne. Teksten ble kodet og sammenliknet og deretter kategorisert. Den innledende kodingen var tett knyttet opp til rådataene, ved at setninger eller avsnitt ble kodet nært opp til elevenes egne ord. (Se Tabell 2).

Deretter ble det foretatt et utvalg basert på betydningen (og frekvensen) av de innledende kodene, som ble slått sammen, modifisert til meningsbærende kategorier.

Begrepene samles, sammenliknes og klassifiseres i kategorier for å redusere antall enheter. I klassifiseringen kan flere begreper samles i samme kategorier og her benyttet vi relevant informasjon fra observasjon og gjennomføring av undervisningen og tolket informasjonen ut ifra konteksten.

Tabell 2. Eksempel på rådata fra fokusgruppeintervju med elever (E) og fra spørreskjema med lærere (L) på kurset KIL (Kulturspor i landskapet), med våre innledende og fokuserte koder fra analysen.

Rådata	Innledende koder	Fokuserte koder	Aksial koding
E1: «Ikke bare sånn snakk om det og sånn, å gjøre det og litt sånn forskjellig» E2: «At da slipper vi å skrive om det, da kan vi være ute og <u>gjøre</u> det»	Ikke bare snakk Gjøre det Slipper å skrive Er ute Gjøre det	Variert, mer utbytte. Tilpasset. Stedsbasert. Aktiv i forhold til fag-Making	Kroppslig læring Thinking by Making Autentisk setting
E3: «Ja, vi lærer mer på grunn av at det var veldig spennende»	lærer mer spennende	Relevant, interessant, engasjerende følelser	Dybdelæring Affektivt
L1: <i>Jeg husker nok alt,-tror at det er fordi vi «gjorde» det med kroppen og hva vi gjorde</i>	Husker alt Gjøre det med kroppen HVA vi gjorde	Læring Aktivt Engasjerende Relevans	Kroppslig læring Dybdelæring Autentisk
L2: <i>Det var en fin måte å få det til å sitte ved å ta det i bruk fysisk og aktivt.</i>	Husker bedre når man har brukt kunnskapen fysisk aktivt	Læring Aktivt	Kroppslig læring Thinking by Making

Resultatet av den fokuserte kodingen endte opp med konstruksjon av kategorier som fremstår som sentrale for meningen i intervjuene i Case 1 og i de åpne svarene i spørreundersøkelsen i Case 2 (tabell 3).

Tabell 3. Eksempel på konstruksjon av kategorier ut i fra fokuserte koder

Fokuserte koder	Kategorier
Relevans Nytenkende, engasjerende Kreativt/utforskende Opplevelser/ erfaringer Leken Meningsskapende Detaljerte minner Helhet Variert, tilpasset	Læring (kroppslig læring)/Dybdelæring
Stemning, stedets betydning, det å være ute, stedsbasert, uteskole, Samevistet, miljøet kjentes ekte, virkelighetsnært og i sammenheng, Relevant kontekst, virkelighetsnært ute, stedet er viktig for stemningen, viktig med historikken.	Autentisk setting
Samarbeid, det å jobbe i grupper, lage et felles verk, Land -Art, være kreative sammen.	Collaborative Art
Variert, praktiske aktiviteter, å gjøre teorien, konkretisering, gjøre nært, dramatisering, gjenskape i naturmaterialer, aktivt,	Thinking by Making
Morsomt, tilfredshet, spenning, interesse, inspirasjon, minneverdig (noe man husker), lystbetont, glede, artig	Affektiv

Resultater og diskusjon

Observasjoner Case 1

Da vi gjennomførte undervisningsopplegget var 3. og 4. klasse slått sammen, og vi brukte en hel skoledag på opplegget. Elevene var ivrige, engasjerte og utadvendte. Det var tydelig at de likte denne måten å lære på. Elevene hadde mye kunnskap om solsystemet og verdensrommet fra et tidligere prosjekt. Fortellingen om Sarvvis hadde de ikke hørt før, men historien engasjerte elevene. Mange av uteaktivitetene (Land-art, lassokasting og smaking på reinkjøtt) skapte engasjement. Under trykkinga av stjernebildet Sarvvis på reinskinn fant elevene det utfordrende å skjære ut stjernemønster i ei gulrot, og de hadde behov for en del hjelp med dette fra oss lærere. De var opptatte av at deres stjerne skulle plasseres på rett plass på skinnet. Derfor brukte de stjernebikkerten, stjernehjulet og diskuterte med oss og medelever før de satte stempelet ned på skinnet. Skinnet endte opp i et felles verk som elevene fikk ha i klasserommet.

Observasjoner Case 2

I KIL-prosjektet deltok 35 grunnskolelærere fra totalt 25 skoler fra polarsirkelområdet i Norge og Sverige. Undervisningsopplegget foregikk ved Samevistet (LINK), et samisk bygdemuseum i Vilhelmina (Sverige). Lærerne ga uttrykk for at den Samiske mytologien i liten grad var kjent fra før. Det var stor aktivitet og kreativitet gruppene ved bygging av Land-Art versjonen av den kosmiske jakten. Trykking av stjernetegn på tekstil og skinn utløste mye aktivitet og lærerne var kreative og brukte stjernebikkertene de hadde lagd samt lommelyktfunksjonen til mobiltelefon for å projisere stjernetegnene over på skinnet slik at de fikk plassert ut stempeltrykkene.

Resultat fra fokusgruppeintervju og spørreskjema

Kategoriene som fremkom i den konstant komparative samlede analysen av Case 1 og 2 er: Lære med kroppen, Autentisk setting, Collaborativ Art, Thinking by making og Affektive learning (Tabell 3).

Lære med kroppen

Analysene viser at både elever og lærere er positive til det å lære mens man er fysisk aktive og å gjøre praktiske aktiviteter knyttet til teorien. Elevene fremhever «leken»,-det at de fikk mulighet til å dramatisere den kosmiske jakten som viktig for at de husket historien. Mange av lærerne hevder at de husker alt, men fokuserer spesielt på at det praktiske og samarbeidet var viktig for å huske det teoretiske.

E2: Jeg synes det var artig på en måte å leve nesten som en same da den dagen, hvordan de levde.

L4: Det å lage stjernebildet ute da var man mest aktiv i forhold til det man skulle lære. Det mest lærerike var å gjenskape det vi hadde gjort ute på papir og skinn.

Og på spørsmål om hva som gjorde at de husket så mye fra undervisningsopplegget svarer de bl.a. at:

L13: «Lagde det ute og fortalte selv hva som skjedde».

L10: «Dramatiseringa og at det var en spennende fortelling», og L 2: «Eftersom vi fikk jobbe med kroppen, bygge og samarbeide».

Merleau-Ponty (1977), Antilla (2013) og van Boeckel (2014) påpeker hvor viktig det er at kroppen er med i en læreprosess og at læringen henger sammen i både en sosial og romlig virkelighet. Antilla (2013) utdyper videre at kroppslig læring ikke bare viser til grovmotorisk læring med synlige bevegelser, men til de somatiske bevegelsene som skjer dypt inne i og mellom kropp. Dahl og Østern (2019) sier at både tanker, affekt og følelser aktiveres i det et menneske tar del i kroppslige læreprosesser. Det vises også i våre resultater at det er lettere å lære, huske og la seg bevege av noe man har gjort selv, tatt på, lukket på og kjent på.

Autentisk setting/stemning

De fleste deltakerne fremhever det at vi var ute og gjorde aktiviteten var viktig for å huske. I gjennomføringen av undervisningsopplegget i skolegården (Case 1) var vi bevisste på å inkludere elementer som bål med tilbereding av reinkjøtt, reinskinn, lassokasting på reingevir i aktiviteten, for å få en mest mulig autentisk setting. Elevene kunne i detalj beskrive hvordan de ulike elementene var plassert ut i forhold til hverandre et år etter, og snakket om hvor godt de likte reinkjøttet og om hvor deilig det var å sitte på reinskinn. I Case 2 ble det ikke nødvendig for oss å utplassere autentiske elementer siden aktiviteten med Land-art og trykking på skinn foregikk på det samiske bygdetunet. Noen av lærerne mente at stedet og historikken var viktig for stemningen og for gjennomføring av aktiviteten. En lærer uttrykte ønske om å ta med egne elever til Samevisten for å gjennomføre undervisninga der. Andre lærere mente at de like gjerne kunne brukt sin egen skolegård for denne aktiviteten, siden vi er allerede i Lappland og har stjernebildene over oss. Sitat fra Case 2: *Det befester kunnskapen enda bedre, men opplegget fungerer også på en skolegård.*

Ja. Dette er mer nær elevenes miljø/hverdag. De leker i Lappland.

Det å gi elevene førstehåndserfaringer gjennom egne opplevelser i møte med samfunnet bidrar til å gjøre opplæringen mer konkret og virkelighetsnær og kan øke elevenes lyst til å lære (Jordet, 2010; Udir, 2017). Det å tilby elevene gode natur-, kultur- og nærmiljøopplevelser og å la dem oppleve samspillet mellom natur og mennesker før og nå, kan bidra til at elevene blir glade i naturen og kulturen i sitt eget nærmiljø og setter pris på å være ute.

Elevene i Case 1 sier om uteaktivitetene:

Og da var vi ute nesten hele dagen og det var artig og Ganske artig, vi fikk i tillegg lært hvor langt det er mellom planetene og så mer om samene.

Den Samiske mytologien om stjernehimmelen er nærmere knyttet opp mot vårt levesett og vår kultur her nord enn de greske mytologien. Det at elever får positive erfaringer med å lære i og om eget lokalmiljø og om den arktiske stjernehimmelen kan i neste omgang bidra til å utvikle identitet til nærmiljøet og får en sterkere tilhørighet til hjemstedet (Sørmo, Stoll & Kjelen, 2019).

Collaborative Art

Spesielt Collaborative Art aktiviteter som involverte både Land Art med dramatisering og trykk på et felles skinn, oppfordret til kreativt samarbeid. Deltakerne i begge caser satte stor pris på å jobbe sammen i grupper, og fremhevet gleden ved det å være kreative sammen og bygge felles land art med den samiske mytologien som bakteppe.

Deltakerne i Case 2 sier:

(Vi husker..) Sitat Case 2: (Vi husker..) *eftersom vi fikk jobbe med kroppen, bygge og samarbeide og at samarbeid i grupper, (..var en) positiv opplevelse.*

Sawyer & Dezuter (2009) hevder at når en gruppe mennesker jobber i lag med et kreativt produkt, vil både prosessen og produktet fremstå som mer kreativ enn hva den enkelte ville klart på egen hånd. Vi tolker det slik at deltakerne i vårt studium opplevde det å skape og mestre noe sammen, som spesielt givende. I tillegg krever det at deltakerne samhandler og hjelper hverandre med å mestre materialene og løse oppgavene (Johnson et al., 2006). På denne måten kan Collaborativ Art være en mulighet til å samskape mening alene og sammen med andre (Klafki, 2001).

Et interessant aspekt var at elevene hadde utviklet et sterkt eierforhold til reinskinnene de i samarbeid hadde dekorert vha. trykking av stjernebildet Sarvvis (Se Figur 2), og de var opptatte av hvordan de skulle dele skinnene mellom seg når de startet på videregående skole. De diskuterte om de skulle klippe det opp eller ha det i ei uke om gangen og la det gå på rundgang, selv om det røytet. I et slikt samarbeidsprosjekt har vi som lærere ikke kontroll over utfallet (Heyn, 2015). Dette åpner for å la elevene investere i seg selv og sine medelever. Dette bidro til at deltakerne utviklet det sterke eierskapet til det felles kunstverket (reinskinn med skinntrykk).

Thinking by Making

Lærerne fremhevet viktigheten av å «gjøre» (Making) stjernebildene (projisere de ned, bygge i land-art, dramatisere og trykke stjernebildene) for å huske undervisningsopplegget. På spørsmål om det hadde vært like greit å lært om den Samiske stjernehimlen kun teoretisk svarer en lærer i Case 2: *Nei, da hadde det gått i glemmeboka, -har trua på fysisk aktiv læring* og en annen lærer svarer: *Nei, jeg hadde da mistet interessen fort.* Dette tyder på at det å gjenskape og bruke teorien hadde avgjørende betydning for læring. Dette er i tråd med Fredriksen (2013).

Når vi ber elevene om å beskrive hva de husker fra dette undervisningsopplegget fremhever de det de gjorde og det de lagde. Gjennom samtaler om hva de lagde, kom kunnskapen om den samiske stjernehimlen frem et år etter undervisningsprosjektet.

Elevsitat Case 1: *På Samisk stjernebilde så har jeg laget en rein Sarvvis, reinkjøtt, stjernebikkert og stjernebjul*

For å kunne bygge Land Art og dramatisere den, samt for å kunne trykke stjernebildet på skinn måtte de benytte kunnskapen de hadde tilegnet seg og kunnskapen ble klargjort for dem mens de gjorde det.

Sitater fra Case 2 på spørsmål om hva de husket best:

Dramatiseringen av fortellingen. Laging av stjernekart.

Fortellingen om jakten, men også trykkteknikk og stjernekikkerten.

Ja, vi lagde lyskikkert og brukte naturmaterialer for å fortelle om den kosmiske jakten.

At vi var i grupper og skulle plotte inn hva som var på stjernehimmelen

Affektiv

Gjennom koding og kategorisering av empirien kom det tydelig frem at både elever og lærere satt igjen med positive opplevelser etter deltakelsen i undervisningopplegget og at det har påvirket deres læring. Dahl og Østern (2019) legger vekt på dyp involvering i læringsprosesser. Våre resultater tyder på at det affektive har vært viktig for deres læring og forståelse.

Elevsitat Case 1: *Og da busker man det så masse når det er artige ting og Lekte tingene vi har lært.*

Lærerne i Case 2 beskriver sine opplevelser med undervisningopplegget som «morsomt og inspirerende», «morsom aktivitet» og som «svært positivt» og «givende». *Mycket bra, fikk dypere kunnskap og innsikt om betydningen av den samiske stjernehimmelen.*

Når deltakerne i prosjektet opplever glede og har gode følelser, vil det påvirke deres kropp og hjerne. Følelser som motiverer og inspirere kan få eleven til å ville lære (Dahl & Østern, 2019; Damasio, 2000).

Relevans for lærernes egen undervisning

Lærerne mente at undervisningopplegget hadde stor (10 stk.) eller i noen grad (4 stk.) relevans for deres egne elever, og alle ønsket å gjennomføre undervisningopplegget med egne elever.

Imidlertid var det kun en av lærerne som hadde gjennomført opplegget med egne elever ett år etter denne undervisningen. Tolv av lærerne i undersøkelsen mente at de hadde lært nok om dette temaet til å gjøre det selv med egne elever.

Utvalgte sitater fra lærerne:

Egne erfaringer fører til trygghet i undervisningen.

Mine erfaringer kan gjøre undervisningen mer interessant for elevene.

Hele prosjektet har påvirket min måte å tenke på! Det er enda viktigere enn jeg trodde å arbeide med kroppen!

Aktiv læring er viktig.

Undervisningsopplegget hadde nyhetens interesse for lærerne og de hevder at de opplevde det som annen måte å lære på. Dette tyder på at arbeid med estetiske læreprosesser og stedsbasert læring i liten grad brukes inn i undervisning i skolen i dag. Våre resultater indikerer at det er et stort og uutnyttet potensiale for dybdelæring ved bruk av slike metoder. Det som overrasker oss mest er at lærerne sier at opplegget var relevant, nytt og interessant for egne elever, men at de i liten grad har benyttet det selv. Dette tyder på at skolene mangler kultur og aksept for denne

typen undervisning, som er tidskrevende grunnet samarbeid på tvers av fag og krever bruk av uterommet. Vi har imidlertid ikke inkludert spørsmål i undersøkelsen om hvorfor de ikke underviser på denne måten. Det er viktig å påpeke at resultatene fra denne undersøkelsen gjelder bare for de to undersøkte caser, men vi kan likevel trekke noen viktige konklusjoner.

Konklusjon

Deltakerne husker godt historien og aktivitetene et år etter, noe som tyder på dybdelæring for både elever og lærere.

Autentisitet er viktig, men stedet undervisningen foregår på kan være hvor som helst i nord. Man bør imidlertid etablere stemning og setting når det ikke er tilrettelagt, f.eks. i en skolegård. Deltakerne fremhever at de husker det fordi det var en spennende fortelling og at de lærte mens de gjorde (bygde det ute, dramatiserte jakten o.l.). Andre fremhevet samarbeidet med Collaborative Art samt det at de fikk anledning til å bruke kroppen for å lære.

Praktiske -estetiske læringsformer gir læreren muligheter til å veve en rød tråd mellom fagene og skape en autentisk opplæringssituasjon preget av helhet, sammenheng og positive opplevelser for elevene, men krever planlegging og samarbeid mellom faglærere.

Prosjektet viste seg å være viktig for å øke kunnskap og interessen for den Samiske mytologien om stjernehimmelen. Det er viktig å undervise om dette temaet ellers vil vi miste denne delen av vår felles kulturhistorie og dermed en del av vår identitet her i nord.

Referanser

- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2008). *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. [Interpretation and reflection: Philosophy of science and qualitative method.] Lund: Studentlitteratur.
- Anttila, E. (2013). *Koko koulu tanssii! Kehollisen oppimisen mahdollisuuksia kouluyhteisössä (Hele skolen danser! Mulighetene med kroppslig læring i skolesammenheng)*. Acta Scenica 37. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.
- Brinkmann, S., & Kvale, S. (2015). *InterViews-Learning the craft of qualitative research interviewing*. Los Angeles: Sage.
- Charmaz, K. (2006). *Constructing Grounded Theory: A practical guide through qualitative analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Los Angeles, LA: Sage.
- Dahl, T., & Østern, T. P. (2019). Dybde//læring med overflate og dybde. I: Østern, T. P., Dahl, T., Strømme, A., Petersen, J. Aa, Østern, A.-L. & Selander, S. *Dybde//læring-en flerfaglig, relasjonell og skapende tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Damasio, A. R. (2000). *The feelings of what happens: Body, emotion and the making of consciousness*. London: Vintage.
- Fägerstam, E. & Blom, J. (2013). Learning biology and mathematics outdoors: effects and attitudes in a Swedish High-School Context. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, 13(1), 56-75.

- Fredriksen, B.C. (2013). *Begripe med kroppen. Barns erfaringer som grunnlag for all læring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gaski, H. (2017). Samenes historie. I: *Store norske leksikon*. https://snl.no/samenes_historie
- Gulliksen, M. S. (2017). Making matters? Unpacking the role of practical aesthetic making activities in the general education through the theoretical lens of embodied learning. *Cogent Education*, 4(1).
<http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/2331186X.2017.1415108>
- Gårdvik, M. (2010). Arbeid med kniv i rått tre-bruk av kniv som tradering av håndverks og kulturarv. In: (Eds.) Guldal, T. M., Dons, C. F., Sagberg, S., Solhaug, T., & Tromsdal, R. *FoU i praksis, 2009*. Trondheim: Tapir Akademisk forlag.
- Heyn, A. (2015). 4 Ways to Foster Authentic Collaboration in the Art Room.
<https://theartofeducation.edu/2015/10/22/4-ways-to-foster-authentic-collaboration-in-the-art-room/>
- Johnson, D. W., Johnson, R. T., Haugløyken, O. K., & Aakervik, A. O. (2006). Samarbeid i skolen. Pedagogisk utviklingsarbeid-samspill mellom mennesker. (Collaboration at School Education Development Work-Interaction between people). Namsos: Pedagogisk Psykologisk Forlag.
- Jordet, A. N. (2010). Klasserommet utenfor - tilpasset opplæring i et utvidet klasserom. [Classroom outside - customized training in an extended classroom.] Oslo: Cappelen Akademisk Forlag AS.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated learning: legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lawrence, D. H. (1985). *Morality and the novel. Study of Thomas Hardy and other essays*. Cambridge: Cambridge University Press. (Original work published 1925).
- Mantere, M. H. (1995). *Image of the Earth: Writings on art-based environmental education*. Helsinki, Finland: University of Art and Design.
- Merleau-Ponty, M. (1977): *Kroppens fenomenologi*. Uddevalla: Bokförlaget Daidalos AB.
- Nordnorsk Vitensenter (u.d.). *Lag et stjernehjul*. <https://nordnorsk.vitensenter.no/stjernehjul>.
- NOU 2015:8. (2015). *Fremtidens skole — Fornyelse av fag og kompetanser*.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-8/id2417001/>
- Read, H. (1967). *Education through Art*. London: Farber and Farber.
- Rickinson, M., Dillon, J., Teamy, K., Morris, M., Choi, M.-Y., Sanders, D., & Benefield, P. (2004). *Review of research on Out door Learning*. London: National Foundation for Educational Research and Kings College London; Field Studies Council.
- Sàmi Institutha (1990). *Samene*. [The Sami people.] En håndbok.
- Savin-Baden, M., & Major, C., H. (2013). *Qualitative Research. The essential guide to theory and practice*. New York, NY: Routledge.
- Simon, L. D. (2000). *Skinnefellboka*. Stamsund: Orkana.
- Sawyer, R. K. (2014). *The Cambridge Handbook of The Learning Sciences*. 2. Edition. USA: Cambridge University Press.
- Sawyer, R. K., & DeZutter, S. (2009). Distributed Creativity: How Collective Creations Emerge From Collaboration. *Psychology of Aesthetics Creativity and the Arts* 3(2):81-92.
- Sergejeva, J. (2011) *Nokre samiske stjernebilde: Eit jaktfolks forestellingar om stjernehimlen*.
- Sørmo, W., Stoll, K. & Gårdvik, M. (2019). *Starry Sky – Sami Mythology: Inspiration for Collaborative Artistic Expressions and Learning*. In T. Jokela & G. Coutts (eds.) *Relate North, Collaborative Art, Design and Education*. Insea publications.

- Sørmo, W., Stoll, K. & Kjelen, H. (2019). Stedsbasert læring som kulturspor i skolens nærmiljø. I: Västerbotten museum (red.). *Kulturlandskapet som undervisningsarena*. Umeå: Tryckeri City.
- Tal, T. (2012). Out-of-school: Learning experiences, teaching and students' learning. In B.J. Fraser, K. Tobin, & C.J. McRobbie (Eds.), *Second International Handbook of Science Education* (p. 1109- 1122). Springer Netherlands: Springer International Handbooks of Education 24.
- Udir. (2017). Overordnet del av læreplanverket. <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/overordnet-del/opplaringens-verdigrunnlag/identitet-og-kulturelt-mangfold/>
- UHR (2018). Nasjonale retningslinjer for grunnskolelærerutdanningene. <https://www.uhr.no/temasider/nasjonale-retningslinjer/nasjonale-retningslinjer-for-larerutdanningene/>
- van Boeckel, J. (2014). *At the Heart of Art and Earth. An Exploration of Practices in Art-Based Environmental Education*. Helsinki: Aalto University publication series.
- Waite, S. (2011). Teaching and learning outside the class room: Personal values, alternative pedagogies and standards. *Education* 3-13, 39(1), 65-82.
- Østergaard, E. (2013). Naturfag og kunst: berøringer med verden. *Bedre Skole* nr. 4, 10-15. https://www.utdanningsforbundet.no/upload/Tidsskrifter/Bedre%20Skole/BS_4_2013/BS-0413-WEB_Ostergaard.pdf

Reindrift i friluftslivsundervisning – eksotisk opplevelse eller kulturell læringsarena?

Elisabeth Enoksen og Inger Wallem Krempig – UiT Norges arktiske universitet

Reinen drives inn i giirdnu. Foto: Inger W. Krempig

Innledning

Forskningsprosjektet som presenteres omhandler reindrift i friluftslivsundervisning. Dette er en aktivitet som gjennom en årrekke har vært en del av undervisningstilbudet til studentene på førsteåret ved bachelor programmet i arktisk friluftsliv og naturguiding ved UiT. Studentene deltar i arbeidet til en samisk reindriftsfamilie, og er ute i felt en uke i slutten av september. Som faglærere og forskere har vi lurt på om dette undervisningsopplegget bare blir en eksotisk opplevelse for studentene eller om det også er en kulturell læringsarena der studentene får et faglig utbytte av det de er med på. Prosjektet omhandler undervisning av friluftslivsstudenter, men tematikken kan være relevant også for andre som jobber med å belyse samisk kultur, spesielt innen skoleverket.

Bakgrunn

Ved UiT er vi opptatt av å videreutvikle tradisjonskunnskapen i friluftslivsundervisningen. Ved vårt studium har det alltid vært et rikt innslag av ulike aktiviteter som vi kan kalle tradisjonelle, og som er basert på lokal natur- og friluftslivskultur. I Finnmark er det en stor variasjon av natur og kultur å knytte undervisningen opp mot. Noe av det vi jobber med som vi mener faller inn under begrepet tradisjonskunnskap i friluftsliv er følgende: Sanking og tilberedelse av matressurser fra naturen, fiske til alle årstider, bruk av nordlandsbåter, gammekultur og bruk av gammer i forbindelser med turer, snarefangst av rype, hundekjøring og ikke minst, det vi skal konsentrere oss om i denne presentasjonen – deltakelse i samisk reindrift. Disse aktivitetene har vært inkludert i undervisningen i ulik grad. De siste årene har fagliggjøring og forskning på denne praksisen blitt aktualisert. Vi har stilt spørsmål omkring hvorfor vi inkluderer slike aktiviteter i undervisningen og hva vi kan gjøre for å utvikle disse læringsaktivitetene videre.

Reindriftnæringen

Reindrift er en både næringsutøvelse og en vital og synlig samisk kulturbærer i vårt område. Samisk reindrift har lange tradisjoner i landsdelen, og de fleste som driver med en eller annen form for friluftslivsaktivitet i Finnmark, vil ha møtepunkter med reindriften. Det er ofte synlig at Finnmarksnaturen brukes av reindriftnæringa. Dyrene er til stede i landskapet, det er ulike reingjerder i terrenget og spor etter beiting på vegetasjonen. I tillegg møter eller ser man iblant reindriftsutøverne ute i felt – ofte med motorisert kjøretøy. Reindriften i Finnmark er organisert gjennom reinbeitedistrikt med flere tilknyttede siidaer. En siida er gjerne flere familier som samarbeider om reindriften. Reindriften drives nomadisk. Den innebærer flytting av reinen mellom beiteområder. Sommerbeitene er oftest kystnære mens vinterbeitene er i innlandet. Underveis i flyttingen på høsten har reinen opphold i områder for høstbeite. Reindriftsutøverne holder oppsyn med dyrene hele året. Innimellom samler de dyrene for flytting, merking, skilling av flokker og uttak av slaktedyr. I forbindelse med høstflyttingen samles siidaens flokker, og det er her studentene i dette prosjektet har fått være med. Reinen samles først i et samlegjerde. Derfra splittes de i mindre flokker som etter hvert drives inn i det som kalles kverna (eller gürdnu på samisk). Kverna er et mindre arbeidsgjerde der det er mange folk inne og jobber med dyrene. Det utføres mange forskjellige arbeidsoppgaver som merking av nye kalver, parasittbehandling og uttak av dyr til slakt. Navnet kverna kommer av at dyrene ofte sirkulerer rundt i gjerdet.

Læringsaktiviteten reindrift

Friluftslivsseksjonen ved UiT har etablert et flott samarbeid med en veldig gjestfri siida i Vest-Finnmark. Studenter og faglærere som inngår i prosjektet som presenteres var ved reingjerdet en uke i september. I denne perioden bodde studentene i teltleir i nærheten av kverna. I tillegg til sovetelt, satte de også opp tradisjonelle lavvoer der de hadde pauser og laget mat. Studentene deltok i å gjete og drive rein inn i samlegjerdet og videre inn i kverna. I kverna jobbet de sammen med de samiske reindriftsutøverne. Hver rein skulle tas tak i og medisineres mot parasitter, eventuelt merkes (umerkede kalver), eller sendes i eget gjerde der de senere ble hentet av slaktebil. Noen rein ble også slaktet på stedet til siidaens eget bruk. Denne slaktingen fikk studentene muligheten til å medvirke i. Studentene fikk også ansvar for å slakte et eget dyr. Dette gjennomførte de under veiledning av en reindriftsutøver. Studenter og faglærere laget tradisjonell samisk mat av rein – også under veiledning av en samisk kvinne fra siidaen. Reinflokken var stor så arbeidet ved gjerdet tok flere dager. Det ble dermed mange timer i direkte kontakt med både folk og dyr i kverna for studentene. Denne læringsaktiviteten danner grunnlaget for dette forskningsprosjektet.

Problemstilling

I vår forskning har vi tatt studentperspektivet og prøvd å få fram hva det er studentene sitter igjen med etter en uke på fjellet med de samiske reindriftsutøverne. Vi vet fra erfaring fra mange tidligere studentkull at dette er noe som både er veldig nytt og svært fremmed for studentene på alle mulige måter, derav begrepet eksotisk. Erfaringen fra tidligere år er at denne læringsaktiviteten er noe studentene har uttrykt stor begeistring for. Vi ønsker derfor å se nærmere på hvilke erfaringer og opplevelser dette egentlig dreier seg om og hvilken betydning kan dette ha. Altså – om dette bare er en eksotisk opplevelse eller om det også kan være en kulturell læringsarena.

Forskningsspørsmålene vi har stilt er derfor:

- Hvilke opplevelser og erfaringer uttrykker studentene etter et deltagende møte med samiske reindriftsutøvere?
- Hvilke refleksjoner gjør studentene om relevansen dette kulturmøtet kan ha for en fremtidig yrkesrolle?

Yrkesrollen det her siktes til er først og fremst friluftslivsveileder, lærer eller naturguide siden dette er yrker som vår utdanning retter seg mot. I tillegg vil vi diskutere hvilken overføringsverdi studentenes erfaringer og opplevelser kan ha i andre læringssammenhenger - både for studentene og for andre.

Metode

På bakgrunn av at forskningsspørsmålene retter seg mot innsikt i studentenes erfaringer og opplevelser, valgte vi kvalitativ metode. Alle 20 studenter skrev refleksjonsnotater både før og etter turen. I tillegg gjennomførte vi et fokusgruppeintervju med et utvalg av studenter i etterkant. Vi deltok som faglærere ute i felt og fikk på denne måten også inntrykk og hadde uformelle samtaler med studentene underveis. Fokusgruppeintervjuene ble transkribert.

Vi har gjennomført en innledende kollektiv, tematisk analyse (Eggebo, 2020) med koding og kategorisering. Ut fra dette har vi fått frem noen foreløpige hovedtema. Dette er «work in progress», så det vi presenterer i denne rapporten er foreløpige resultater. Noen av disse resultatene blir videre bearbeidet og publisert i en antologi om samisk kultur i utdanning og skole som utgis med forfattere fra UiT på Universitetsforlaget i løpet av 2022.

Resultat

Vi presenterer her noen foreløpige hovedtema som har relevans for forskningsspørsmålene.

Det første temaet som kom frem, er "*Learning by doing*". Studentene opplevde at de ble kastet ut i oppgavene i reindrifta. Det var en kombinasjon av å bare måtte prøve ut selv og det å lære av de samiske – både ved å følge med på hva samene gjorde, ved å få korte forklaringer og å prøve ut selv. Rett og slett læring gjennom å gjøre.

Et annet tema som fremkom var at møtet med reinen inne i kverna gav en *kroppslig, sanselig og emosjonell opplevelse* med dyrene. En student uttrykte dette slik: «*Opplevelsen i kverna var spennende, lærerik og artig*». Andre ord som ble brukt var kult, gøy, mestringsfølelse. De beskrev en sterk kroppslig opplevelse av å kjenne både styrken fra reinen, lukter og lyder. En student fortalte at opplevelsen kom til å være med vedkommende resten av livet.

Et tredje tema gikk på *matkulturopplevelse*. Mange fikk en a-ha-opplevelse av den korte veien fra liv til mat. For mange var dette helt nytt. De fleste opplevde dette positivt, men for noen var det også en litt tøff realitetsorientering. Flere fortalte at de ble fasinert av dette med samisk ressursutnyttelse slik dette sitatet viser: «*Det var interessant å se hvordan man parterer dyret og bruker*

omtrent alt som er for å kaste minst mulig». Flere uttrykte at det er viktig lærdom å vite hvor maten kommer fra, og at dette gav dem større trygghet for å spise reinkjøtt.

Fellesskap er også et tema. Studentene fortalte at det å jobbe sammen om felles arbeidsoppgaver med reindriftsamene gav dem en felles tilhørighet – selv uten at de nødvendigvis snakket så mye sammen. Dette fellesskapet mente de gav dem en større innsikt i kulturen.

Studentene hadde mye å fortelle, og det gjenstår videre analyse og bearbeiding av materialet. Noen av de andre temaene som har kommet frem har vi koblet til det andre forskningsspørsmålet - hvilken relevans dette kulturmøtet kan ha for et fremtidig yrkesliv.

Det første går på *kunnskapsgrunnlaget*. Det viser seg at studentene uttrykker et veldig lavt kunnskapsgrunnlag om samer og samisk kultur fra tidligere skolegang. Denne manglende kunnskapen kom frem på flere måter. Det virker som om de har opplevd å få en god læring om samisk kultur gjennom dette møtet og at de ser viktigheten av dette fremover, både personlig og i yrkeslivet.

Ferdigheter og arbeidsmåter er et annet tema. Studentene uttrykte at de lærte friluftslivsferdigheter ved å være ute en uke i felt, selv om dette ikke var en typisk friluftslivstur. De måtte klare ulike leiroppgaver og beherske uteliv i tillegg til å jobbe i reingjerdet - noe som de mente gjorde dem bedre rustet til friluftslivet. De påpekt også erfaringer med nye arbeidsmåter. En student uttrykte det slik: *«Jeg vil ta med meg erfaringen av å begynne på en oppgave uten mye instruksjon i forkant»*. Å gå inn i arbeidsoppgaver på denne måten, uten så mye instruksjon på forhånd, opplevdes både nytt og nyttig. Det å jobbe med rein i gjerdet krever konsentrasjon, og dette var noe studentene reflekterte over: *«Å faktisk fokusere bare 100% på en ting er jo veldig sunt»*. Kanskje er denne erfaringen noe generasjonen av «multitaskende» ungdommene har nytte av?

Arbeidsmoral er et litt overraskende tema. De var imponert over hvordan reindriftssamene stod på og jobbet – til jobben var gjort. Og denne arbeidsmoralen smittet over på studentene og gav dem en god erfaring: *«Vi har erfart hvordan det er å jobbe aktivt og fysisk i mange timer, og hvordan det er å være veldig sliten i både kropp og hode»*

Ervervet *naturkunnskap* kom frem på ulike måter, spesielt i forhold til rein. Flere beskrev å ha fått en viktig kunnskap som de kan bruke når de skal ferdes i reindriftsterreng – om hvordan de skal te seg for å ikke forstyrre flokken. Dette mente de at de kunne bruke både på egne turer, som friluftslivsveileder og som naturguide

Et svært viktig og overordnet tema som fremkom som viktig, både opplevelsesmessig og av relevans for yrkeslivet, er *kulturforståelse*. Studentene opplevde at de fikk en helt annen forståelse for den samiske kulturen etter å ha jobbet sammen med reindriftssamene og gjennom det fellesskapet og de samtalene som oppstod da. Denne kulturforståelsen oppstod i dette kulturmøtet og studentene mente at de ikke kunne fått noe tilsvarende på andre arenaer. Som en student uttalte det: *«Den erfaringen vi har fått, er ikke noe man kan forstå av å lese om samer i en bok!»*. Denne kulturforståelsen ble uttrykt sterkt og på flere ulike måter, og det kom litt overraskende på oss.

Diskusjon

Det vi foreløpig har sett i vårt materiale bekrefter den begeistringen og de sterke opplevelsene som tidligere studentkull har uttrykt. I tillegg har det blitt satt ord på erfaringer som ikke tidligere er beskrevet. Studentene har her fått en autentisk opplevelse av og erfaring med hvordan arbeid og læring foregår i en samisk reindriftskultur der de yngre gjerne lærer fra de eldre gjennom felles arbeid (Guttorm, 2011). Opplegget er ikke tilpasset studentene - det er ikke en turistkontekst. Studentene går rett inn i det reelle arbeidet til siidaen og får et direkte og usminket møte med selve arbeidet og hva arbeidsoppgavene krever av dem. De blir tatt med rett inn i reindriftutøvernes arbeidshverdag. Studentene fremhever verdien av at dette er en autentisk læringssituasjon og opplevelse, noe de ikke kan være tilskuere til. Arbeidsoppgavene kjennes på kroppen og kjennes ekte. De lærer gjennom å gjøre, de må klare arbeidsoppgaver uten så mye instruksjon i forkant og de får erfaringer med en arbeidsmoral der man «står på til jobben er gjort». Kanskje kan andre kulturmøter og konkrete arbeidsoppgaver ute i naturen tilføre noe av det samme? Studentene møter kanskje en litt “annen pedagogikk” enn de har møtt tidligere. Likevel ser vi at tradisjonell læring i samisk kultur har mange paralleller til kunnskapen og forståelsen vi har for læring i friluftsliv. Likhetstrekk mellom tradisjonelle samiske læringsmåter og læringsforståelse innenfor friluftsliv er noe vi vil utforske videre

For oss som arbeider innenfor utdanning av friluftslivsveiledere og naturguider– og for alle som gjennom friluftslivet ferdes i områder med reindrift, eller områder av betydning for samisk kultur, er det viktig å ha en sensitiv kulturforståelse. Selv vi faglærere som har bodd mange år i Finnmark fikk et viktig referansegrunnlag i forhold til hva vi kan legge vekt på for å unngå forstyrrelser og konflikter som følge av ferdsel. Vi jobber selv videre med å implementere samisk natur- og kulturforståelse i vår friluftslivsundervisning utover denne reindriftsturen.

Studentenes opplevelse av deres samiske kulturmøte kan være relevant for skoleverket og utdanningsinstitusjoner. Gjennom fagfornyelsen er vektleggingen av samisk tematikk i skoleverket styrket – det skal nå inn i alle fag. I kroppsøvningsfaget er dette spesielt knyttet til uteaktivitet og naturferdsel. Friluftslivspraksiser innenfor kroppsøving vil kunne aktualisere samiske kunnskapstradisjoner og aktiviteter– også utover det som eventuelt skjer i skolen 6. februar. Vi har beskrevet noen ulike samiske aktiviteter som kan knyttes til friluftslivsundervisning i vårt kapittel i boka «Nærmiljøfriluftsliv i skolen» (Enoksen & Krempig, 2021).

I vår videre forskning vil vi se nærmere på alle disse områdene. Vi vil også analysere oss selv: Hva gjøres for å belyse samisk kultur i utdanningen vår? Hvilken del av samisk kultur belyses? Hvordan kan vi bruke resultatene fra reindriftprosjektet til å utvikle denne læringsaktiviteten – og samtidig legge til rette for andre kulturmøter gjennom friluftsliv?

Oppsummering

Vår innfallsvinkel til presentasjonen på Forskning i friluft 2021 var om reindriftsturen med friluftslivsstudentene bare var en “happening” – en eksotisk engangsopplevelse eller om det var

en læringsarena som studentene kunne dra nytte av i faglige sammenhenger. Svaret er vel kanskje – begge deler!

Studentene har gitt oss en bekreftelse på at dette er en viktig læringsarena. De sa: «*Dette må dere ikke slutte med*», så det gjør vi nok ikke. De uttrykte viktigheten av dette kulturmøtet – både på det personlige og det yrkesfaglige plan. Vi vil fortsette å se nærmere på både denne måten å møte den samiske kulturen på og andre kulturmøter gjennom friluftslivet.

Referanser

- Eggebo, H. (2020). Kollektiv kvalitativ analyse. *Norsk sosiologisk tidsskrift* 4(2),106-122.
https://www.idunn.no/norsk_sosiologisk_tidsskrift/2020/02/kollektiv_kvalitativ_analyse
- Enoksen, E. & Krempig, I. W. (2021). I K. Østrem (red.) *Nærmiljøfriluftsliv i skolen*, (s. 208 – 249) Cappelen Damm Akademisk.
- Guttorm (2011). Árbiediehtu (Sami traditional knowledge) as a concept and in practice. I J. Porsanger & G. Guttorm (red.) *Working with traditional knowledge: Communities, Institutions, Information Systems, Laws and Ethics* (s. 59-73). Sámi allaskuvla/Sámi University College.
https://samas.brage.unit.no/samas-xmlui/bitstream/handle/11250/177065/Diedut-1-2011-bokblokka_hele.pdf?sequence=3#page=59

Friluftaktiviteter for barn og unge i ferie og fritid

Ingrid L. Wigestrånd – Friluftsrådernes Landsforbund

Friluftslivsaktiviteter for barn og unge i ferie og fritid

Resultatene som ble presentert på konferansen er resultater fremkommet i prosjektet «Friluftsliv for barn og unge i ferie og fritid». Resultatene er fra forskning gjennomført av Norsk institutt for naturforskning (NINA), undersøkelser gjort av FL, og innhenting av erfaringsbasert kunnskap. Resultatene er lagt frem i en forskningsrapport fra NINA, og to rapporter fra FL. Rapportene kan leses her <https://www.friluftsrad.no/arbeidsomrader/suksessrike-friluftaktiviteter>

Omfang av friluftslivsaktiviteter for barn og unge

Forskning fra NINA viser at en høy andel barn og unge deltar i organiserte fritidsaktiviteter, deltakelsen avtar med alderen. Deltakelsen i fritidsaktiviteter er 92% for 6-12 åringer og 40% deltakelse blant 16-19 åringer. Kun 10% av barn og unge er medlem i en friluftsansettasjon. Her er det også høyest deltakelse blant de yngste (6-12 år). Deltakelse i organisert friluftsliv er lavere enn i deltakelse i andre organiserte aktiviteter som idrett og kultur (Wold, L.C., Skår, M. og Øian, H., 2020).

Rapporten «Omfang av friluftaktiviteter for barn og unge i ferie og fritid» er en delrapport i prosjektet. Rapporten er en sammenstilling av resultater fra en kartlegging av friluftslivsaktiviteter som FL gjorde hovedsak i 2019 og starten av 2020. Aktivitetene er kartlagt gjennom at organisasjoner selv har meldt inn aktiviteter som de har ansvar for, via tilskudds lister fra miljødirektoratet, undersøkelse i kommunene, sjekk av fritidsportaler, informasjon fra NINA (Wold et. Al., 2020) sin rapport om barn og unges friluftsliv og FLs egen kjennskap til organiserte friluftaktiviteter.

For å lette fremstilling og bruk av de innsamlede dataene, har vi etter drøftinger i både styrings- og arbeidsgruppa kategorisert tilbudet åtte ulike grupper. Dette er enkeltstående arrangement, leir, ferietilbud, turer, turregistreringsopplegg, jevnlig tilbud, aktivitet på besøkssentre og kurs. I tillegg har vi en omtale av de største aktørene innen friluftslivstilbud for barn og unge i ferie og fritid. Basert på den foretatte kartleggingen, forskningsmateriale vi har brukt – særlig NINA sin rapport om barn og unges friluftsliv (Wold, et. Al, 2020), og vurderingene vi har gjort i kapittel 5 i rapporten, har vi trukket nedenstående konklusjoner. Vi vil presisere at dette er FLs konklusjoner, de kan diskuteres og er på ingen måte en endelig fasit. Vi mener at det er en viktig oppgave i prosjektet å reise problemstillinger til diskusjon, som et viktig ledd i å utvikle flere og bedre friluftslivstilbud for barn og unge i ferie og fritid.

1. Barn og unge i Norge har tilbud om mange friluftslivsaktiviteter i ferie og fritid. Ut fra kartleggingen er det grunnlag for å hevde at det i alle kommuner og de fleste lokalsamfunn er tilbud om organiserte friluftslivsaktiviteter. Vi kan likevel ikke si at tilbudet av faste varige friluftaktiviteter er godt i alle lokalsamfunn og kommuner. Det er viktig at det opprettholdes

desentraliserte friluftslivstilbud over hele landet. I små lokalsamfunn kan det være noen tilbud om friluftsliv og fritidsaktiviteter, men barn og unge har ikke mange valgmuligheter

2. Friluftslivstilbudet for barn og unge er svært variert. Det omfatter både allment tur- og friluftsliv og spesialiserte aktiviteter, åpne tilbud og medlemsbaserte tilbud, enkeltstående arrangement og tilbud som forutsetter varig og jevnlig deltakelse. Det er viktig at det breie og varierte mangfoldet av friluftslivsaktiviteter opprettholdes.

3. Omtrent 90% av barn og unge utøver noe friluftsliv, mens ca 10% er medlem i en organisasjon. Det bør arbeides for at flere barn og unge blir medlem i en friluftslivsorganisasjon gjennom bedre informasjon om eksisterende tilbud, styrking av kvaliteten på eksisterende tilbud, utvikling av flere tilbud og ved at stats, fylkeskommune og kommuner vurderer sine kriterier for drifts- og prosjektstøtte.

4. Den manglende kunnskapen om hvorvidt barn og unge med særlige utfordringer får friluftslivsmuligheter på lik linje med andre, tilsier at denne utfordringen har et særlig fokus i det videre arbeidet med prosjektet og bl.a. i arbeidet med suksesskriterier.

5. Det er viktig at friluftslivstilbud er rimelige og at det er støtteordninger og utlånsordninger for utstyr slik at alle kan delta i alminnelige friluftslivsaktiviteter uavhengig av egen økonomi.

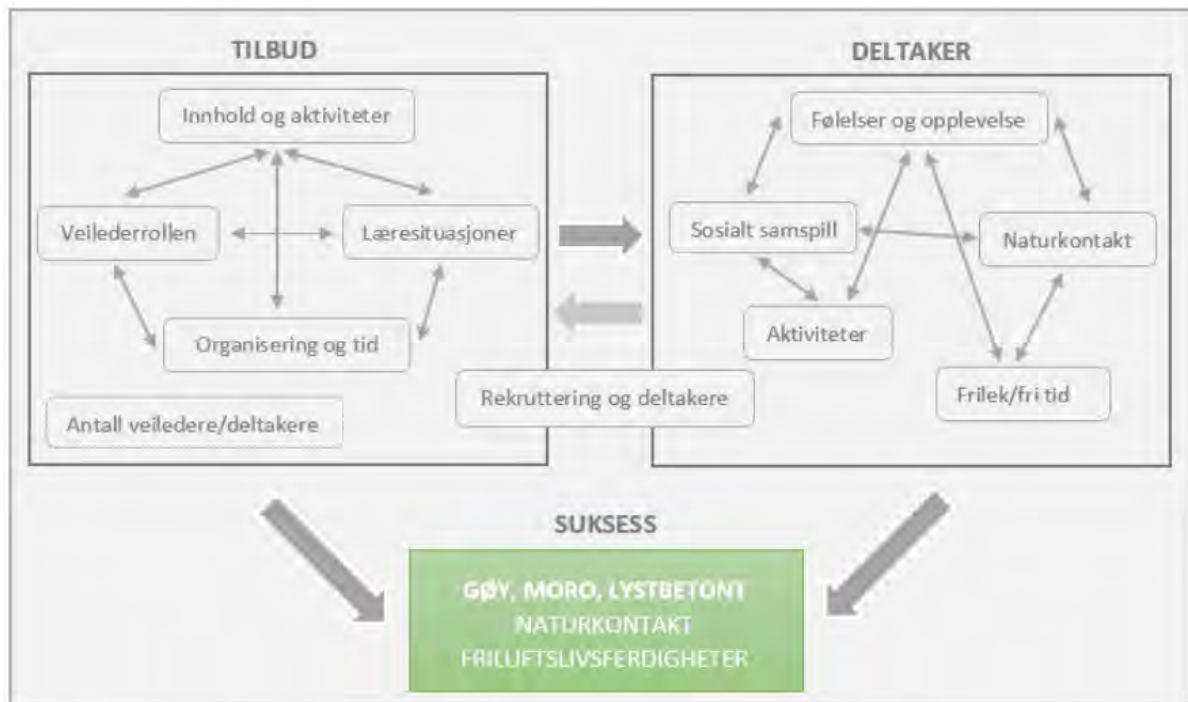
6. Mange aktører; frivillige organisasjoner, friluftsråd, kommuner, besøkssentre m.fl., gjør at barn og unge har et godt tilbud om friluftsliv i ferie og fritid. Vi mener alle har en viktig plass og rolle også i fremtidens friluftslivstilbud for barn og unge. Gode og forutsigbare rammevilkår for alle aktørene er avgjørende for å opprettholde og utvikle aktivitetstilbudet.

7. Vi anbefaler at det vurderes sterkere samarbeid mellom friluftslivs- og idrettsorganisasjonene for å styrke og utvikle aktivitetstilbudet til barn.

8. Allemannsretten, lett og trygg tilgang til naturområder og relevant tilrettelegging av disse er nødvendige forutsetninger for barn og unges friluftsliv i ferie og fritid. Det er utenfor rammene for dette prosjektet å arbeide med disse forutsetningene. Men de er like fullt så grunnleggende at de er en del av vår konklusjon.

Hvilke faktorer bidrar til suksess

I NINA rapport 1801 fremstiller NINA hva som påvirker suksessen til et tilbud i figur 15. (neste side). Figuren viser at det er mange ting som avgjør om et tilbud er suksessrikt eller ikke. Det handler blant annet om ting som har med deltakeren og gjøre, og selve tilbudet og samspillet mellom. NINA har tatt utgangspunkt i hva som gjør at deltakerne, barn og unge, trives og syns at et aktivitetstilbud er bra og har kommet frem til en overordnet inndeling av faktorer som påvirker barn og unges trivsel. Slik figuren viser kan en aktivitet være suksessfull når barna opplever det som gøy, morsomt og lystbetont, når det er høy grad av naturkontakt og når de får øve på friluftslivsferdigheter.

Figur 15 Modell for hvilke forhold som virker inn på suksess, gjennom erfaringer fra feltarbeid på ulike friluftslivstilbud.

For at flere barn og unge skal ta del i friluftslivsaktiviteter trekker NINA frem noen elementer som arrangører spesielt bør være bevisst på. Dette er:

- **Lavterskel:** At tilbudet er lavterskel øker mulighetene for at hvem som helst kan være med. Tiltak: gratis eller lav deltakeravgift, ingen påmelding og lite krav om utstyr - eventuelt muligheter for å låne utstyr.
- **Markedsføring:** målrettet og oppsøkende markedsføring til enkeltpersoner eller grupper. Informasjon via skoler, gjerne også i form av lapper heller en via elektroniske plattformer.
- **Gjennomføring:** Tilbud til ulike aldersgrupper slik at tilbudet har en kontinuitet. Jobb over tid – gjennomfør selv om oppmøtet ikke er veldig stort til å begynne med. Inkluder aktiviteter/innhold som ikke krever spesielle forkunnskaper.

Barn og unges friluftsliv i endring

Barn og unges arenaer for å lære og oppleve friluftsliv er i endring. Tidligere kunne man ta for gitt at alle barn og unge fikk friluftslivsopplevelser og erfaringer gjennom familien. Slik er det ikke lenger. Hvordan livene og hverdagen er organisert, andre aktiviteter å bruke tiden på, og endret boform bidrar til at barn og unge er mindre ute med familien eller alene med venner nå enn tidligere. Det er og mange barn og unge som aldri eller svært sjeldent er ute i naturen i familie og fritidssammenheng. I prinsippet skal alle barn og unge få like mye friluftslivsaktivitet via skoler og barnehager. Vi vet at det er variabelt hvor mye friluftsliv barna opplever via skolen og barnehagen. Dette er ofte i stor grad avhengig av enkeltpersoner og hvem barna får som lærer. Når da hverken familien, egenorganisert aktivitet eller skolen sikrer alle barn og unge erfaringer og opplevelser med friluftsliv, så bør friluftslivsorganisasjonene være et sted der alle barn kan få

delta i friluftslivet. Derfor mener vi at det er lite at kun 10% av barn og unge er medlem i en friluftslivsorganisasjon, og at det bør jobbes for at enda flere barn og unge blir medlem og deltar i friluftslivsaktivitet. Inndelingen under med oversikt over barn og unges arenaer for friluftsliv er en skjematisk fremstilling av hvor barn og unge tilegner seg friluftslivsferdigheter.

BARN OG UNGES ARENAER FOR FRILUFTSLIV I ENDRING

Referanser

Wold, L.C., Skår, M. og Øian, H. (2020). Barn og unges friluftsliv. NINA Rapport 1801. Norsk institutt for naturforskning. <https://brage.nina.no/nina-xmlui/handle/11250/2652475>

Suksessfulle tiltak i skole, barnehage og SFO

Ragnbild M. Angard og Siri Meland – Norsk Friluftsliv

Myndighetene har satt et nasjonalt mål om at naturen i større grad skal brukes som læringsarena og aktivitetsområde for barn og unge. I den anledning har Norsk Friluftsliv fått i oppdrag fra Klima- og miljødepartementet å kartlegge suksessfulle tiltak innen natur og friluftsliv rettet mot barn og unge i pedagogiske institusjoner. Prosjektet er forankret i regjeringens «Handlingsplan for friluftsliv» som ble lansert sommeren 2018.

Det er sendt ut spørreskjema til ansatte i skoler og barnehager, og i tillegg er det gjennomført dybdeintervjuer med om lag 100 lærere, mange kommuner, fylkeskommuner og organisasjoner.

Aktører som har bred erfaring på hvordan man driver friluftslivsaktiviteter og bruker naturen som arena for lek, læring og aktivitet i skole-, barnehage- eller skolefritidsordninger. Universitetet i Sørøst-Norge (USN) skal hjelpe til med å analysere innsamlet materialet.

Målsettingen er at flere barn i skole, SFO og barnehage skal få bruke naturen som arena for lek, læring og aktivitet.

Målet for prosjektet er å se på allerede eksisterende tilbud, tiltak og praksis, finne suksess og barrierer. For så å gi anbefalinger og videreutvikle suksessrike tiltak. Da enten i form av å forbedre kvaliteten på tiltaket og/eller iverksette tiltaket i en større skala.

Prosjektet skal legge frem sine resultater i utgangen av 2023.

PROSJEKT:

«Videreutvikle eksisterende suksessrike tiltak rettet mot barn og unge i pedagogiske institusjoner»

KARTLEGGING

Avdekke hvorfor noen lykkes,
andre ikke

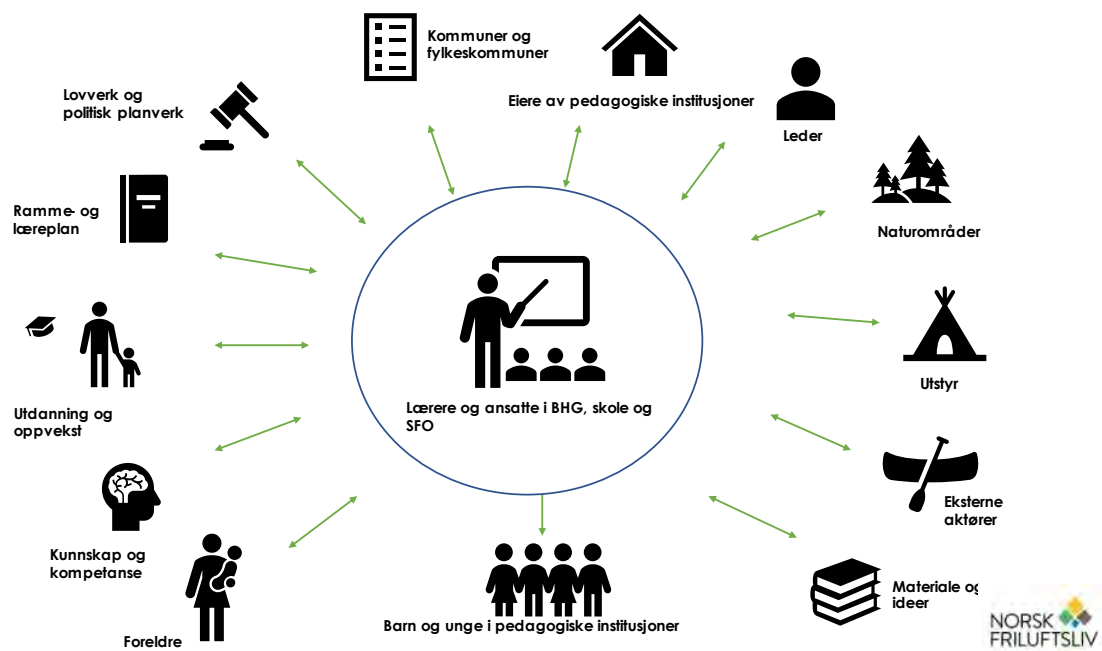
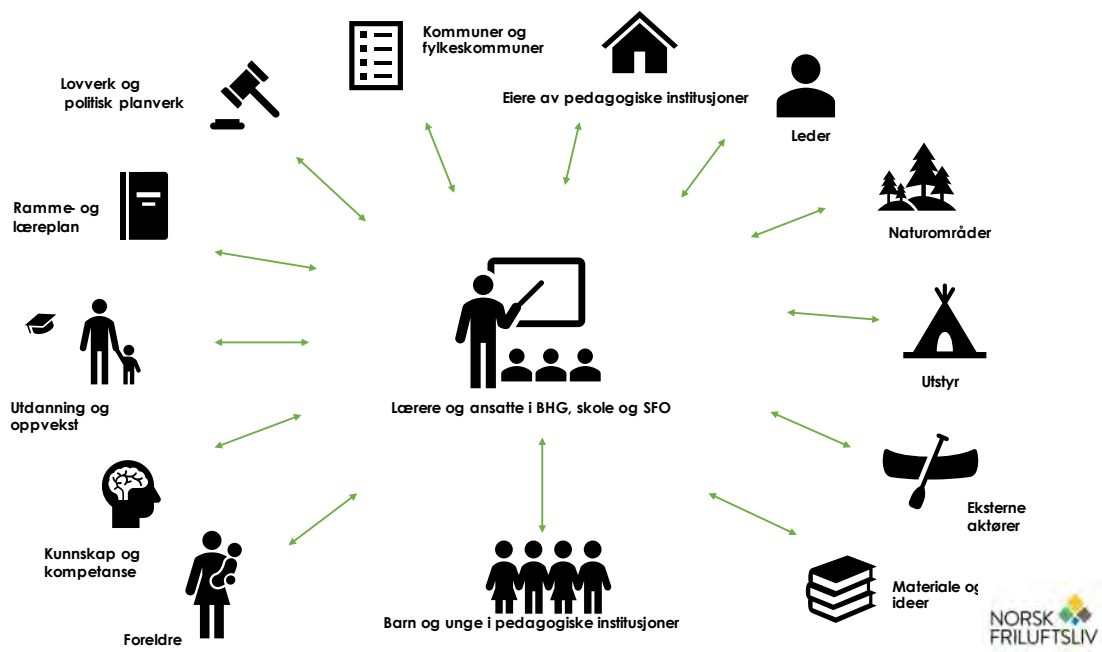
- Suksessfaktorer
- Barrierer

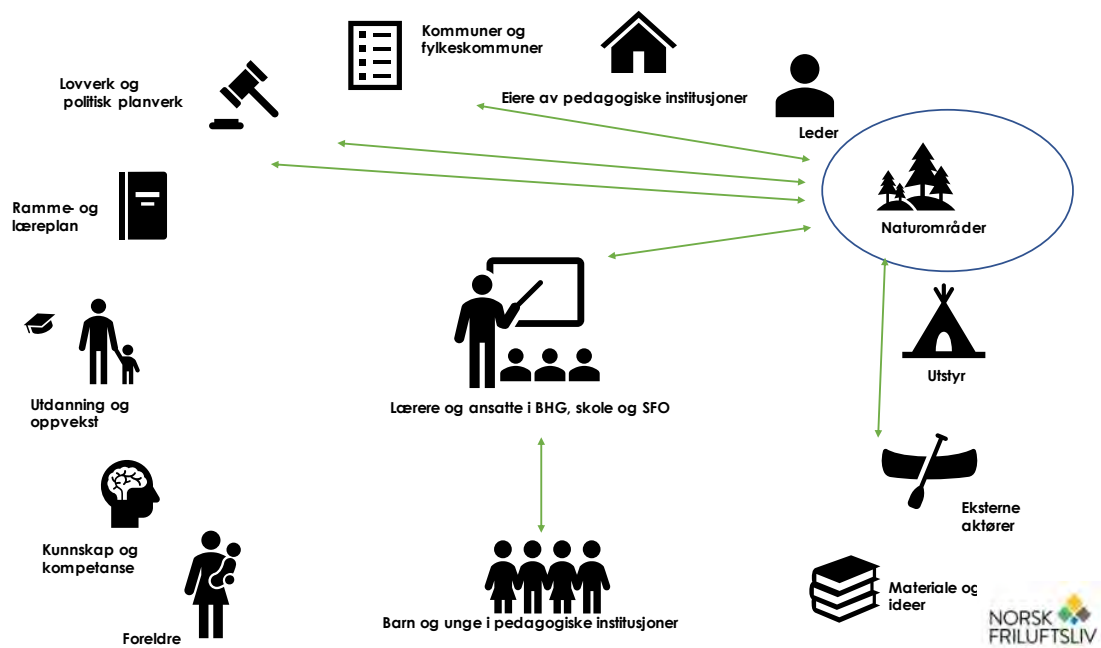
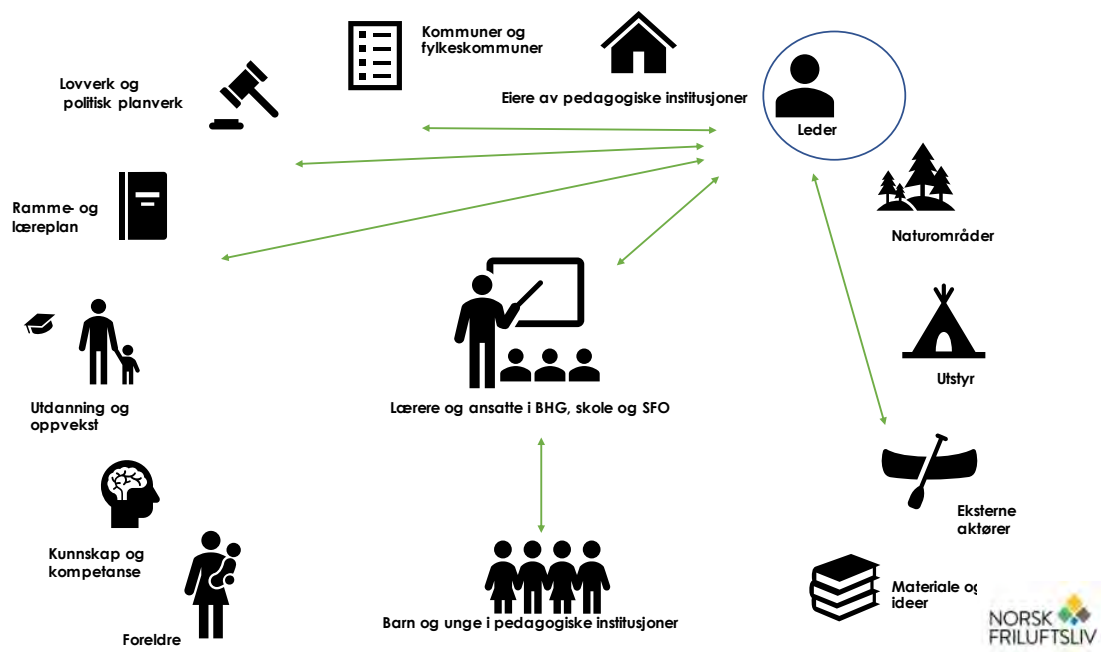

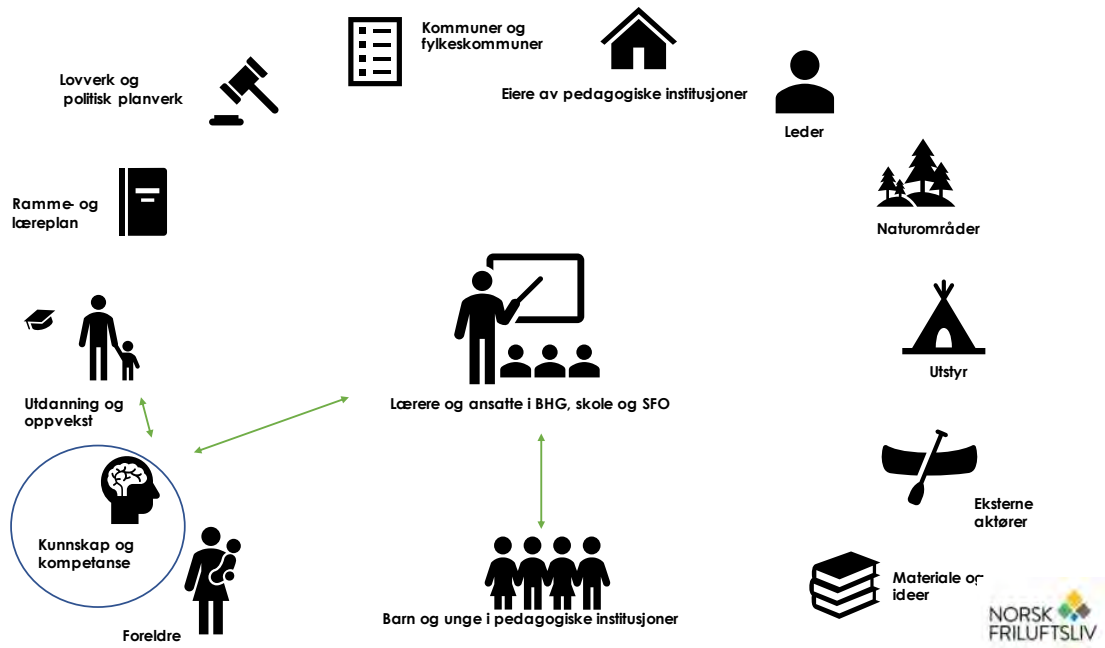
DETTE HAR VI GJORT:

- Sendt ut spørreskjema til alle skoler og barnehager
- Dybdeintervjuet 100 ledere og lærere som **bruker** naturen i skole, SFO og barnehage
- Kartlagt tilbud fra «eksterne aktører»
- Intervjuet ansatte i kommuner med satsinger
- Intervjuet ansatte i fylkeskommuner om satsinger

VEIEN VIDERE

Videreutvikle eksisterende suksessrike tiltak:

Funn fra kartleggingen gir et viktig kunnskapsgrunnlag for alle involverte parter og er grunnlaget for det systematiske arbeidet videre

- Analysere funnene i samarbeid med universitet i Sørøst-Norge
- Dele funnene
- Videreutvikle og iverksette målrettede tiltak

Krafttak for forskning om friluftsliv: Utsyn fra Forskning i friluft 2021

Kirsti Gurholt – Norges Idrettshøgskole/ Universitet i Sørøst-Norge og Annette Bischoff – Universitet i Sørøst Norge

Sammendrag

I avslutningsinnlegget tar vi utgangspunkt i spørsmålene og utfordringene vi reiste innledningsvis, omkring behovet for et felles krafttak og behovet for økte finansieringsmuligheter for friluftslivsfaglig forskning i årene som kommer. Vi vil reflektere over og utdype hva som kjennetegner forskning om friluftsliv i samfunnet i dag og som fagfelt, og hvordan forskningsfeltet kan utvikles – metodisk, innholdsmessig og i omfang. Vi vil også reflektere over betydningen av nasjonale og lokale handlingsplaner og politikkutforming, brukervedvirkning og praksisnær forskning, på den ene siden, og de krav og dilemma som internasjonalisering og endringer i universitets- og høgskolesektoren stiller forskere overfor, på den annen side. Avslutningsvis reflekterer vi over erfaringer fra det arbeidet organisasjonskomiteen gjør og gi våre perspektiver på hvordan et bredere samarbeid mellom UH-sektoren, offentlig sektor og frivillig sektor kan iverksettes for å sikre kvalitativt god friluftslivsfaglig forskning og formidling.

Introduksjon

Forskning i Friluft er en viktig møteplass for utveksling og oppdatering, kritikk og dialog om forskningsbasert kunnskap om friluftsliv. Til vanlig publiseres forskningen i mange kanaler og er krevende å få oversikt over. De to tettpakkede dagene har gitt oversikt over et kunnskapsfelt som spenner bredt - tematisk, teoretisk og metodisk.¹

Behov for dialog om kvalitet, relevans og samordning

Konferansens mangfold viser at et offentlig «krafttak» for forskning om friluftsliv, handler om mer enn økt finansiering. Forskningens relevans og kvalitet og behovet for samordning, langsiktighet bør også å løftes fram. Uten gode rammebetingelser og konstruktiv kritikk blir det lite dyptpløyende og innovativ forskning og begrenset rekruttering. Som forskere møter vi økende krav om å sikre ekstern finansiering, fra nasjonale, nordiske og europeiske kilder. Å utvikle konkurransedyktige og internasjonalt integrerte miljøer og søknader, krever ressurser, i form av tid, stillinger og erfaring. Ofte forutsetter søknadene at vi har samarbeidspartnere i praksisfeltet som er villige til å engasjere seg i forskning.

¹ Med utgangspunkt i foredragsfaget ble vedlagte kronikk publisert online i *Utemagasinet.no*, 30. november 2021: Gurholt, K.P. & Bischoff, A. (2021). Overtolkes friluftslivets posisjon og deltakelse i Norge? <https://www.utemagasinet.no/kommentarer/overtolkes-friluftslivets-posisjon-og-deltakelse-i-norge>

Behov for konstruktiv kritikk og innovasjon

Et krafttak for forskning om friluftsliv må også være åpent for konstruktiv kritikk for å sikre ny kunnskapsutvikling. Grunnleggende spørsmål er for eksempel: Hvordan avgrenses friluftsliv som forskningsfelt, og hvordan måles deltakelse i friluftsliv?

For å illustrere poenget tar vi utgangspunkt i Sveinung Rotevatns Åpningsforedrag på Forskning i Friluft 2018, slik dette er gjengitt i *Rapport fra konferansen*, utgitt av Norsk Friluftsliv 2019.

Rotevatn var den gang statssekretær i Klima- og miljødepartementet og innledet med å vektlegge at

«Friluftsliv er den vanlegaste forma for fysisk aktivitet i Noreg. I 2019 deltok 93 % av oss i ein friluftslivsaktivitet. Men kanskje meir interessant er at vi i gjennomsnitt deltok i friluftsliv heile 104 dagar i 2017!» (Rotevatn, 2019, s. 5).

Dette er oppsiktsvekkende høye tall. Om det er riktig, vil hver av oss som inngår i de 93 prosentene, i snitt være på 2 turer hver uke, hele året. Hvor opplysningene stammer fra, er ikke oppgitt.

I neste avsnitt fortsatte statssekretær Rotevatn:

«Likevel ynskjer regjeringa at endå fleire skal få god helse og livskvalitet gjennom friluftsliv. For sjølv om vi truleg kan utrope oss til verdsmeistre i ferie- og helgefriluftsliv basert på SSB sine levekårsundersøkingar, så syner samstundes Europeiske tidsbruksundersøkingar at Noreg faktisk ligg på botnen i Europa når det gjeld fysisk aktivitet i kvardagen.» (Rotevatn, 2019, s. 5).

Hvordan henger dette sammen? At den norske befolkningen både er de mest aktive i friluftsliv, og samtidig er på jumboplass i fysisk aktivitet? Hva er det forskningen måler? Kan det være slik at målene og tolkningene vi benytter, villeder oss?

Over-tolking og dobbel-kommunikasjon?

I iveren etter bekreftelse på at friluftsliv står sterkt i befolkningen, er det lett å ty til *overtolkninger* som bekrefter det vi ønsker. Utfordringen er at sterke ønsker hindrer oss i å etablere nødvendig kritisk distanse og refleksjon. Hvis det er slik at 93% allerede er aktive i friluftsliv, og i snitt er på to turer i uka, er det grunn for å spørre: Hva slags problem står vi over for? Spissformulert: Bruker hver av oss for mye tid på eget friluftsliv slik at vi ikke får tid til å bry oss om de 7% som er syke, for gamle, skadet eller ikke har noen å gå på tur med?

Når det samme argumentet, om at friluftsliv står sterkt i befolkningen, også brukes for å argumentere for at organisasjonene og andre trenger enda flere ressurser for å få flere med, minner argumentasjonen om dobbel-kommunikasjon.

Det er ikke vår hensikt å snakke noen ned, og det nevnte eksemplet kan være et arbeidsuhell. Hensikten er å tydeliggjøre en uheldig tendens til over-tolkning som ofte preger offentlig debatt

når forskningsresultater presenteres i media. Med over-tolkning dras argumentene i bestemte retninger for å bekrefte ønskede syn. Med dobbel-kommunikasjon skapes forvirring og mistillit.

Som forskere er vi forpliktet til å vise hvordan forskningsresultatene er arbeidet fram, slik at andre kan etterprøve dem. Vi må reflektere kritisk over metodene vi bruker, tolkningene vi gjør og være åpne for at det kan finnes flere forklaringer. I tillegg trenger vi mer nyanserte undersøkelser og framstillinger.

Dette siste poenget vil vi underbygge ved å rette et kritisk blikk på oppdragsrapporten som ligger til grunn for Stortingsmeldingen fra 2016, utarbeidet av forskere ved NINA (Dervo et al., (2014, s. 3). Vi nøyer oss her med å vise til sammendraget som konkluderer slik om

«**Deltakelse i friluftsliv:** Vi har i denne rapporten konsentrert oss om perioden fra 2001 til 2011. Vi kan slå fast at nordmenn fortsatt er svært aktive friluftslivsutøvere. Nittito prosent av den norske befolkningen over 16 år deltok i 2011 i en eller annen form for friluftsliv, det vil si deltatt en eller flere ganger de siste 12 måneder» (Dervo et al., (2014, s. 3).

Er det rimelig å konkludere at «nordmenn er svært aktive friluftslivsutøvere» på grunnlag av deltakelse «en eller flere ganger de siste 12 måneder»? Fra andre undersøkelser vet vi at når data brytes opp i underkategoriene månedlig eller ukentlig deltakelse, faller prosentandelene sterkt (Hines & Rafoss, 2016). Det er med andre ord alltid nødvendig å presisere hvordan deltakelse i friluftsliv er målt. På sikt er både forsknings- og praksisfeltene tjent med mer ydmykhet i tolkningene. Det skaper større troverdighet.

Sosial ulikhet i deltakelsen i friluftsliv

Resultater fra *Ung i Oslo 2018*, som er gjennomført av Velferdsforskningsinstituttet NOVA i samarbeid med KoRus (regionsentrene for rus), viser at ca. 15 prosent unge i alderen 13.-19. år deltar i en av seks friluftslivsaktiviteter i skog og mark ukentlig i sesongene, 49 prosent deltar i minst en aktivitet minst en gang i måneden. Flertallet er med andre ord sjelden eller aldri/nesten aldri på tur i skog og mark (Gurholt et al., 2020). Er resultatene her som forventet? Er de overraskende lave? Er de et problem? Hvis ja, for hvem og hvorfor?

Spørsmålene krever inngående drøfting, blant annet fordi resultatene også viser at de unges deltakelse i friluftsliv reflekterer sosial ulikhet på samfunnsnivå. Andelen aktive er høyest blant unge som vokser opp i familier med norskfødte foreldre og høy sosioøkonomisk status (Gurholt et al., 2020).

Det er ressurskrevende å lage gode undersøkelser. Behovet for et bedre og bredere datagrunnlag er stort!

Forskningsbehov

Forskningens samfunnsmandat omfatter å møte kunnskapsbehov innen offentlig forvaltning og andre samfunnsområder. Universiteter og høyskoler skal, ifølge universitets- og høyskoleloven,

også sikre at undervisningen er forskningsbasert. I takt med utvidelser i friluftslivsstudier har sektoren tatt økende ansvar, stort sett innen gjeldende stillingsstruktur og utfra enkeltforskernes interesser. I dag finnes ingen koordinert plan, samlet oversikt eller kanal for formidling, dialog og kritikk av forskningens innhold, retning og relevans.

Behovet for «oppdatering og ny kunnskap» defineres bredt og er omfattende. For eksempel etterspørres kunnskap i skjæringsfeltet til naturbaserte næringer; innen arealforvaltning, kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder, hyttebygging i fjellområder og «overturisme». Dels etterspørres kunnskap om tilrettelegging og motivering for friluftsliv, og hvordan sikre at alle deltar uansett alder, funksjonsnivå og kulturell bakgrunn.

For å sikre fremtidig høy deltakelsen i friluftsliv, nevnes spesielt behovet for kunnskap om hvordan rekruttere barn og unge. Satsing på barn og unge har vært et hovedtema i de to siste stortingsmeldingene. Og det er gledelig at Klima- og miljødepartementet har gitt friluftslivsorganisasjonene ekstraordinære prosjektmidler for å utvikle «suksessrike fritids- og ferieaktiviteter». Dette er en direkte oppfølging av *Handlingsplan for friluftsliv* som ble vedtatt av regjeringen Solberg-II i 2018.

Som forskere skulle vi ønske at satsingen også følges opp med søkbare forskningsmidler, kanalisert gjennom Norges forskningsråd. At det offentlige ikke satser mer på utvikling av forskningsbasert kunnskap om barn og unges forhold til natur og friluftsliv, er vanskelig å forstå.

Norges bidrag til FNs bærekraftsmål – mangler forskningsgrunnlag

Miljødirektoratet (MD) har definert friluftsliv som ett av seks miljømål i arbeidet med å operasjonalisere Norges bidrag til FNs bærekraftsmål.² Miljømål 3.2 vektlegger at «Naturen skal i større grad brukes som læringsarena og aktivitetsområde for barn og unge». For å vurdere status og utvikling for miljømålet, har MD definert følgende måleindikator: «Andel barn og unge (6–15 år) som deltar i friluftslivsaktiviteter to eller flere ganger i måneden, og andel barn og unge som deltar minst to ganger i uken» (Måleindikator 3.2.1). Miljødirektoratets vurdering av «status og utvikling» på området er det «ikke er mulig å beregne» fordi det ikke finnes et tilstrekkelig tallgrunnlag!

Konklusjonen er ikke overraskende utfra kjennskap til forskningsfeltet. Det som overrasker, er at Miljødirektoratet samtidig antar at «sannsynligheten er stor for at mange barn og unge utøver friluftsliv».

Vår utfordring til Miljødirektoratet og Klima- og miljødepartementet er: Dersom dere mener alvor med miljømålene, hvorfor utløser ikke mangelen på kunnskap handling og finansiering av forskning som kan sikre nødvendig kunnskapsgrunnlag?

² Fastsett av Klima- og Miljødepartementet, <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/> (hentet 23.03.2020).

Hurdalsplattformen – signaliserer status quo!

I et forsøk på å undersøke om regjeringsskiftet vil innebære et taktskifte i forskningen om friluftsliv, har vi lest Hurdalsplattformen. Kapitlet *Kultur og frivillighet: Ein kultur å leve av og for* (s. 68) har et underavsnitt med tittelen *Idrett og friluftsliv for alle* (s. 69). Her går det fram at den rødgrønne regjeringen vil fortsette slik regjeringer før den og legge hovedvekten på fysisk tilrettelegging. To prioriterte områder nevnes: 1) gratis utlån av utstyr og 2) skilting, merking, opparbeiding av universelt utformede stier, turveier og turruter.

Dette er viktige tiltak. Nyere forskning viser at lokalt organiserte aktiviteter i ferier og på fritida og som er ledet, er særlig viktig i rekrutteringen av barn og unge som vokser opp i *ikke*-friluftslivsaktive familier.

Resultater fra en *Studie av friluftsliv blant barn og unge i Oslo*, som ble utført på oppdrag for Oslo kommune ved Bymiljøetaten i 2020, indikerer at familien fortsatt er viktigste arena for sosialisering til friluftsliv. Dermed fungerer friluftslivsaktive familier (ufrivillig) som arena for reproduksjon av sosial ulikhet i deltakelse – uten at noen at noen har bevisst intendert dette (Gurholt et al., 2020).

For å sikre rekruttering blant de som trenger det mest, må det satses på organisert opplæring og varierte friluftslivsaktiviteter både i skolen, på fritida og ferier. Å satse på at frivillighet alene, er en sårbar strategi. For å skape varige endringer trengs planlegging, samordning, kontinuitet og økonomisk satsing.

Referanser

- Dervo, B.K., Skår, M., Köhler, B., Øian, H., Vistad, O.I., Andersen, O. & Gundersen, V. (2014). *Status for friluftsliv i Norge 2014*. NINA – Lillehammer.
- Gurholt, K.P., Torp, I. H. D. & Eriksen, J. W. (2020). *Studie av friluftsliv blant barn og unge i Oslo: Sosial ulikhet og sosial utjevning*. NIH-Forskningsrapport. Norges idrettshøgskole. <https://nih.brage.unit.no/nih-xmlui/handle/11250/2684299>
- Hines, K. & Rafoss, K. (2018). *Aktiv i storbyen – fysisk aktivitet, deltakelse, treningssammenheng og anleggsbruk i Oslo*. Norges Arktiske Universitet.
- Miljødirektoratet (2019). *Miljøstatus*. [3. Friluftsliv], <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/>, 26.11.2021.
- Miljøverndepartementet (1987). *St meld nr om Om friluftsliv (1986-1987)*. Oslo.
- Odden, A. (2008). *Hva skjer i norsk friluftsliv?* Doktoravhandling. Geografisk institutt. Universitetet i Trondheim.
- Rafoss, K. & Seippel, Ø. (2016). Friluftslivsaktiviteter i den norske befolkningen – en studie av utviklingstrekk og sosiale forskjeller i perioden 1990-2013. I Horgen, A., Lund Fasting, M., Lundhaug, T., Magnussen, L. I. & Østrem, K. (red.), *Ute! Friluftsliv – pedagogiske, historiske og sosiologiske perspektiver*. Fagbokforlaget.
- Rotevatn, S. (2019). Åpningsforedrag. I Norsk friluftsliv (red.), *Rapport fra Forskning i Friluft 2018*, (s. 5-8).

DELTAKERE

Etternavn	Fornavn	Arbeidssted/studiested/organisasjon/annet
A		
Abdelrahman	Hanan	Norsk Friluftsliv
Amundsen	Christine Ønvik	Asker kommune
Amundsen	Elisabet Sveingar	Anno Norsk skogmuseum
Andersen	Håvard Skjerstad	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Andersen	Oddgeir	Norsk institutt for naturforskning
Andersen	Stein Yngve	Norsk Friluftsliv
Andkjær	Søren	Syddansk Universitet
Angard	Ragnhild	Norsk Friluftsliv
Arneberg	Gard Eirik	Gard Eirik Arneberg Produksjon
Arvidsen	Jan	Syddansk Universitet
B		
Beames	Simon	Norges idrettshøgskole
Belegu	Mimosa	FRIGO, Bydel Gamle Oslo
Berg	Ingrid Aarstad	Høgskolen i Innlandet
Berg	Torgeir	Den Norske Turistforening
Berge	Torborg	Sandnes kommune
Berget	Majliz	Troms og Finnmark fylkeskommune
Berling	Inger Marie	Oslo kommune
Birkeland	Tore	Færder kommune
Bischoff	Annette	Universitet i Sørøst-Norge
Boisen	Nils Harley	Sabima, Norsk Friluftsliv, NJFF, WWF, DNT og Naturvernforbundet
Bolsø	Reidun	Oslo kommune
Borch	Trude	Akvaplan-niva
Borge	Eivind Høstmark	Troms og Finnmark fylkeskommune
Borge	Synnøve	Forfatter
Borgen	Harald	DNT Oslo og Omegn, Bærum Turlag
Bredalen	Ada	Norges Jeger- og Fiskerforbund Hedmark
Breian	Sondre	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Brendehaug	Eivind	Vestlandsforskning
Brunborg-Næss	Louise	Den Norske Turistforening
Braaten	Rebekka	Polarsirkelen Friluftsråd
Braaten	Robin	Sarpsborg kommune
Bulie	Marte	Den Norske Turistforening
C		
Calogiuri	Giovanna	Universitet i Sørøst-Norge og Høgskolen i Innlandet
Carlsson	Beate Krokan	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Christiansen	Anette	Viken Fylkeskommune

DELTAKERE

D

Dalen	Anne Marie	Oslo og omland Friluftsråd
Dalhus	Geir Andre	Vestby kommune
Dignes	Kristina	Viken fylkeskommune
Dolven	Ingeborg Sølvsberg	DNT Oslo og Omegn, Asker Turlag
Dyngeland	Lene Jeanette	Aktiv i Friluft, Longyearbyen
Dåsnes	Morten	Friluftsrådenes Landsforbund

E

Eikje	Cleng	Universitetet i Sørøst-Norge
Eiklid	Tuva Marie	Innlandet fylkeskommune
Eivindsen	Tove	Fylkestinget i Trøndelag
Enger	Elin	Den norske friluftslivsprisen
Enger	Trygve	Det norske Skogselskap
Enoksen	Elisabeth	UiT - Norges arktiske universitet
Eriksen	Jorunn Mittet	Statsforvalteren i Møre og Romsdal
Eriksen	Jørgen	Norges idrettshøgskole
Eriksen	Steffen	Læringsverkstedet / Salten Naturlag
Evensen	Mari Tangen	Norges Jeger- og Fiskerforbund Hedmark
Eyde	Esben	Vestby kommune

F

Falkgjerdet	Erlend	Midt-Agder Friluftsråd
Farstad	Espen	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Ferne	Carina Ribe	Sørlandet sykehus
Ferter	Keno	Havforskningsinstituttet
Finstad	Ingeborg	Den Norske Turistforening
Fjeldseth	Øyvind	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Fjørtoft	Ingunn	Universitetet i Sørøst-Norge
Fosse	John Frithjof	Bergen og Omland Friluftsråd
Fossøy	Ingvild Lakseide	UiT - Norges arktiske universitet
Fredman	Peter	Mittuniversitetet, Sverige
Fredriksen	Fredrik	Forum for natur og friluftsliv Trøndelag
Frøslund	Andreas	Norges Jeger- og fiskerforbund

G

Gabrielsen	Anja	Universitetet i Sørøst-Norge
Gisleberg	Per Kristen	Viken fylkeskommune
Gjølme	Egil Galaaen	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Glesaaen	Trond	Norsk Friluftsliv / Norges Padleforbund
Gotaas	Lars	Innlandet fylkeskommune
Gravklev	Marit	Den Norske Turistforening Telemark
Greivstad	Olav	Norges Jeger- og Fiskerforbund

DELTAKERE

Grimstad	Mari Frydenlund	Moss kommune
Grothe	Eva	Sparebankstiftelsen DNB
Grøndahl	Lotte Malterud	Høgskulen på Vestlandet
Gurholt	Kirsti Pedersen	Norges idrettshøgskole
Gårdvik	Mette	Nord universitet
H		
Hagelin	Tine Marie	Ishavskysten Friluftsråd
Hagen	Even Aleksander	Innlandet fylkeskommune
Hagen-Breda	Stein	Oslo Kajakklubb
Haile	Amelia	Høgskolen i Innlandet
Hansen	Andreas Skriver	Göteborgs universitet
Hansen	Rolf	Helsedirektoratet
Hanssen	Martin Lillehagen	Norges Padleforbund
Haraldseid	Thomas	Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Haslestad	Karl August	Birkebeineren Friluftsbarnhage, Lillehammer
Hassve	Marius Hagen	Norges Jeger- og Fiskerforbund Hedmark
Haug	Leif	Norges Jeger- og Fiskerforbund/Jakt & Fiske
Haugen	Bengt	FRIGO, Bydel Gamle Oslo
Haukeland	Jan Vidar	Transportøkonomisk institutt
Helgesen	Ingvild Blomseth	Midt-Troms friluftsråd
Henriksen	Anne Gri Stenbråten	Dokkadelta nasjonale våtmarkssenter AS
Herland	Knut J.	Norsk Friluftsliv
Hirsti-Kvam	Irene	DNT Oslo og Omegn
Holthe	Vidar	Forum for natur og friluftsliv Østfold
Horgen	André	Universitetet i Sørøst-Norge
Houe	Kirsten	Universitetet i Sørøst Norge
Hovland	Endre	Forum for natur og friluftsliv Rogaland
Hussaini	Mani	Stortinget (Ap)
Hval	Johan	Oslo og omland Friluftsråd
Høvik	Marit	Eidskog kommune
Høyem	Jannicke	Norges idrettshøgskole
I		
Ims	Rolf Anker	UiT – Norges arktiske universitet
Isaksen	Roar	Stiftelsen Camp Norway
Iversen	Evald	Syddansk Universitet
J		
Jakhelln	Linn Elise	Norsk Friluftsliv
Jenset	Petter	Møre og Romsdal fylkeskommune
Johansen	Frank Helge	Stange VGS/ Innlandet Fylkeskommune
Johansen	Kjetil	Norsk Kennel Klub
Johansen	Morten	DNT Oslo og Omegn / DNT Asker Turlag

DELTAKERE

Johnsen	Ulrik Håheim	Ryfylke friluftsråd
Jørgensen	Nanna Natalia	Høgskulen i Volda
Jørgensen-Vittersø	Kari Anne	OsloMet – Storbyuniversitetet
K		
Kanck	Helge Bredeli	Skiforeningen
Karlsen	Sissel	Sparebankstiftelsen DNB
Keller	Rose	Norsk institutt for naturforskning
Kildahl	Henriette	Statsforvalteren i Innlandet/Nasjonalparkstyret for Fulufjell
Kirkerud	Tuva Cecilie Rødningsand	FRIGO, Bydel Gamle Oslo
Kjølås	Dag-Eirik	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Kolbjørnsrud	Mari	Norsk Friluftsliv
Kolderup	Trygve Sunde	Den Norske Turistforening
Kolseth	Øystein	Oslo kommune
Korsager	Majken	Universitetet i Oslo
Krempig	Inger Wallem	UiT - Norges arktiske universitet
Kvam	Synne	Norsk Friluftsliv
Kvisle	Eva Lill	Viken fylkeskommune
Kaarby	Karen Marie Eid	OsloMet - Storbyuniversitetet
L		
Lande	Torgeir	Norges Fjellstyresamband
Larsen	Fride Spjelkavik	Oslo kommune
Larsen	Oda Emilie	Norges speiderforbund
Leirhaug	Petter Erik	Norges idrettshøgskole
Lerheim	Kristian Kallmyr	Norges Jeger- og Fiskerforbund Møre og Romsdal
Lerkelund	Hans Erik	Norsk Friluftsliv
Lien	Ole Mattis	Norges Jeger- og Fiskerforbund Hedmark
Lier	Bente	Norsk Friluftsliv
Lier	Marie	Miljødirektoratet
Linda	Oliver Felix Daniel	FRIGO, Bydel Gamle Oslo
Lindås	Aleksander	Gard Eirik Arneberg Produksjon
Linstad	Petter	Eidskog kommune
Lium	Sigrid	Nordland nasjonalparksenter
Ljungström	Annika	Oslofjordens Friluftsråd
Lund	Elisabeth L.	Vestre Toten kommune
Lund	Hanne Tretterud	DNT Oslo og Omegn
Lund	Lisbeth A. K. K.	Transcultural European Outdoor Studies
Lundberg	Aase Kristine	Nordlandsforskning
Løkra	Sissel	Innlandet fylkeskommune
Løwe	Pål	Rå Rom as

DELTAKERE

M

Malmedal	Monica	Norges Jeger- og Fiskerforbund Møre og Romsdal
Martinsen	Bent	Oslo og omland Friluftsråd
Marum	Mari	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Mauseth	Knut	Hitra leirskole
Meland	Siri	Norsk Friluftsliv
Melbø	Marte	Friluftsrådet Nordmøre og Romsdal
Melvær	Ingrid	Vestland Fylkeskommune
Mir	Amy	Ekspedisjonsjenta
Moland	Jørgen	Norsk Friluftsliv / Trygg av natur
Mortensen	Adrian	Forum for natur og friluftsliv Oslo
Moseid	Camilla	Forum for natur og friluftsliv Agder
Myhre	Arve	Norsk Friluftsliv
Myrseth	Christine	Forum for natur og friluftsliv Troms
Mytting	Iver	Norges Idrettshøgskole

N

Neegaard	Henrik	OsloMet - Storbyuniversitetet
Nilsen	Marius	Forum for natur og friluftsliv Trøndelag
Nilsen	Vidar	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Nilssen	Kari	Innlandet fylkeskommune
Nordlund	Ingeborg	Ringsaker kommune
Nybo	Jan Olav	Oslo kommune
Nygård	Anita	Vindafjord jakt og fiskelag
Næss	Anne Christine	Oslofjordens Friluftsråd

O

Oftedal	Kristin	Den Norske Turistforening
Olsen	Alexander	Høgskolen i Østfold
Oma	Peter	Norsk Friluftsliv
Omdal	Falke	Dalane Friluftsråd
Osfoss	Line Lillebø	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Ottarsrud	Henning	Norges Jeger- og Fiskerforbund

P

Parmann	Siri	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Paulsen	Heidi Yvonne	Nordre Follo kommune
Paulsen	Liv Jorstad	Syklistenes Landsforening
Pedersen	Jens	Norges Jeger- og Fiskerforbund Nordland
Pedersen	Marit	Sarpsborg kommune
Pedersen	Martin	Oslofjordens friluftsråd
Pedersen	Simen	Menon Economics
Pedersen	Stine	Norsk Friluftsliv
Petersen	Evi	Universitetet i Sørøst-Norge

DELTAKERE

Planke	Anne-Mari	Den Norske Turistforening
Poulsen	Susanne	Holmestrand kommune
Præstholm	Søren	Københavns Universitet
R		
Rafoss	Kolbjørn	UIT- Norges arktiske universitet
Refseth	Tonje	Norsk Friluftsliv
Reiten	Tone	DNT Telemark
Rian	Kari Brenna	Forbundet KYSTEN
Risvold	Alexander	Ishavskysten friluftsråd
Roland	Monica	Midt-Agder Friluftsråd
Rudshaug	Trym Holt	Norske Parker
Rybråten	Stine	Norsk institutt for naturforskning
Rylandsholm	Line	FRIGO, Bydel Gamle Oslo
S		
Sanderud	Jostein	Høgskulen på Vestlandet
Sandneseng	Elida	Dokkadelta nasjonale våtmarkssenter AS
Sandvik	Dag	DNT Vest
Sellæg	Sigurd Aal	Nordreisa kommune
Selvaag	Sofie	Norsk institutt for naturforskning
Setlo	Trond	Norsk Leirskoleforening
Singsaas	Marianne	Telemarksforskning
Skjerdal	Bengt Erlend	Nærøyfjorden Verdsarvpark
Skjesol	Knut	Nord universitet
Skoglund	Toril	Ishavskysten Friluftsråd
Skoglund	Torkel	Statskog SF
Slotterøy	Stein-Roar	Dalane Friluftsråd
Smedshaug	Erlend	Klima- og miljødepartementet
Stenseth	Nils Christian	Universitetet i Oslo
Stensland	Stian	Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Sternang	Hilde	Oslo kommune, Bymiljøetaten
Stokke	Knut Bjørn	Norges miljø- og biovitenskapelige universitet
Stoll	Karin	Nord Universitet
Stomperud	Maylinn	Den Norske Turistforening
Storrø	Snorre Gimse	Oslo og omland Friluftsråd
Straube	Jo	Norges Jeger- og Fiskerforbund/Jakt & Fiske
Sveen	Bjørn-Arild	Innlandet fylkeskommune
Svensson	Gaute	Uit - Norges arktiske universitet
Swigon	Monika	4H Norge
Syvertsen	Inger Løwø	Midt-Agder Friluftsråd
Sæther	Bernt Erik	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Sæther	Eivind	Nord universitet

DELTAKERE

Sæthre	Elisabeth	Miljødirektoratet
Søilen	Espen	Oslofjordens Friluftsråd
Sørholt	Mari Monsen	Miljødirektoratet
Søyland	Anders	Vestland Fylkeskommune
T		
Tangen	Steffen	Høgskolen i Østfold
Tesaker	Maria	Forum for natur og friluftsliv Akershus
Tingvoll	Hugo	Nord-Troms Friluftsråd/Finnmark Friluftsråd
Torp	Øyvind	FRIGO, Bydel Gamle Oslo
Trangsrud	Lise	Universitetet i Sørøst-Norge
Tronstad	Inger	Nord universitet
Tøstesen	Gustav	Høgskulen på Vestlandet
U		
Ulstad	Svein Olav	Nord universitet
V		
Valan	Sindre	Nasjonalparkstyret for Femundsmarka og Gutulia
Van Kraalingen	Imre	Norges idrettshøgskole
Vangelsten	Bjørn Vidar	Nordlandsforskning
Verde	Linda	Norsk Friluftsliv
Vereide	Vegard	Høgskulen på Vestlandet
Verket	Lars	Padleperler.no
Vigane	Åge	Universitetet i Stavanger
Vold	Thomas	Norges idrettshøgskole
W		
Wahlgren	Sophia Hjorth	Sørlandet sykehus
Weseth	Steinar	Norges sopp- og nyttevekstforbund
Wigestrand	Ingrid	Friluftsrådenes Landsforbund
Waalder	Rune	UiT - Norges arktiske universitet
Z		
Zimmermann	Maja	Høgskulen på Vestlandet
Ø		
Øvremo	Veronica	Norges Jeger- og Fiskerforbund
Å/Aa		
Aas	Gaute Lundeberg	NJFF Telemark
Aas	Morten	Forum for natur og friluftsliv Innlandet
Åsvold	Jartrud Marie	Skaun kommune

Vi beklager eventuelle feil i deltakerlista!

Vi tar forbehold om endringer i programmet!

ONSDAG 1. DESEMBER

10:00 – REGISTRERING

PLENUM Møteleder: Bente Lier, Norsk Friluftsliv

11:00 – Velkommen til Forskning i friluft 2021 - Knut Herland, styreleder i Norsk Friluftsliv

Velkommen til Innlandet - Even Aleksander Hagen, fylkesordfører

Friluftslivsforskningen i Norge - på tide med et krafttak - Annette Bischoff, USN og Kirsti Pedersen Gurholt, NIH

Åpningsinnlegg - statsråd Espen Barth Eide, Klima- og miljødepartementet

Fra en stortingsrepresentant om friluftsliv - Mani Hussaini, medlem av Energi og miljøkomiteen og ansvaret for friluftsliv i Ap
Kulturelt innslag

Klimaendringer og framtidens jakt og fiske - Nils Christian Stenseth, UiO, Bernt Erik Sæther, NTNU og Rolf Anker Ims, UiT

13:00 – LUNSJ

1 BÆREKRAFTIG FORVALTNING

Møteleder: Anne-Mari Planke, DNT

14:00 – Allemannsrettens uklare pliktfundament
- Gaute Svensson – UiT Norges arktiske universitet

**14:20 – Slitasjeutvikling på leirplasser og stier i Femunds-
marka nasjonalpark over 30 år: Verre eller bedre?**
- Sindre Kolstad Valan, NMBU, m. fl.

**14:40 – Kunsten å overtale: Hvordan kommunikasjons tiltak
påvirker atferd i naturområder** - Sofie Kjendlie Selvaag,
NINA m. fl.

**15:00 – Besøksforvaltning som integrert del av kommunal
planlegging?** - Jan Vidar Haukeland, TØI og Knut Bjørn Stokke,
NMBU

**15:20 – Erfaring med “annen byggegrense” i strandsone-
planleggingen** - Knut Bjørn Stokke, NMBU

15:40 – PAUSE

2 FYSISK OG PSYKISK HELSE

Møteleder: Siri Meland, Norsk Friluftsliv

**14:00 – Hverdagens valg – en ny sti i dag, eller samme
som i går? Kvaliteter ved hverdagens gåturer**
- Kirsten Wielandt Houe og Annette Bischoff, USN

**14:20 – Naturen kan noget særligt! Evaluering af projekt
Sund i Naturen** - Søren Andkjær, Astri Ishøi og Trine Top
Klein-Wengel, Syddansk Universitet

**14:40 – Inn i naturen: En kritisk realistisk utforskning av friluftsliv-
terapi for ungdommer** - Carina Ribe Fernee, Sørlandet sykehus HF

15:00 – Norsk pilegrimsvandring som friluftsterapi
- Nanna Natalia Jørgensen, HiVolda

**15:20 – Friluftslivet under Covid-19 pandemin – erfaringer
och trender i Sverige** - Andreas Skriver Hansen,
Göteborgs universitet, m.fl.

15:40 – PAUSE

1 fortsetter

Møteleder: Trygve Sunde
Kolderup, DNT

16:10 – Likestilt friluftsliv?
**Kjønnsperspektiv på bruk og
forvaltning av natur** - Aase Kristine
Lundberg, Nordlandsforskning, m. fl.

16:30 – Friluftslivsutøvelse og ulv:
**En undersøkelse blant personer
bosatt i ulvesona** - Petter Erik Leirhaug,
NIH og Inger Aarstad Berg, INN

**16:50 – Mark eller park? En historisk
studie av Oslomarkas fremvekst**
- Iver Mytting, NIH

**17:10 – Klimaendringane sine
konsekvensar for friluftslivet** - Eivind
Brendehaug, Vestlandsforskning

**17:30 – Klimatilpassing for norsk fot-
turisme: Et casestudie i Jotunheimen**
- Merete Kvamme Fabritius og Bjørn
Vidar Vangelsten, Nordlandsforskning

2 fortsetter

Møteleder: Tonje Refseth,
Norsk Friluftsliv

16:10 – Å sanke pauser i naturen
- Lise Katrine Jepsen Trangsrud, USN

**16:30 – Det blå kalder! Diskurser,
lærings- og helseperspektiver i
blåt friluftsliv** - Lisbeth Kronsted Lund,
og Kirsti Pedersen Gurholt, NIH

**16:50 – Kan virtuelle naturopplev-
elser øke følelsen av tilknytning til
naturen?**
- Amelia Haile, HINN, m. fl.

**17:10 – Alene i naturen – Hvordan
oppleves 48-timers solo?**
- Evi Petersen og Annette Bischoff, USN

**17:30 – Dødsulykker i norsk friluftsliv
2000-2020** - André Horgen, USN

3 PEDAGOGISK, BARN OG UNGE

Møteleder: Stein Yngve
Andersen, Norsk Friluftsliv

**16:10 – Sykt gira jenter - en diskurs-
teoretisk studie av jenters erfaringer fra
bratt friluftsliv**
- Lotte Malterud og Vegard Vereide, HVL

**16:30 – Sidste barn i skoven? Danske
studier af børns naturkontakt**
- Søren Andkjær, Syddansk Universitet og
Søren Præstholt, Københavns Universitet

**16:50 – Ung i Oslo 2018 dokumenterer
sosial ulikhet i deltakelsen i friluftsliv
blant barn og unge, 13-19 år**
- Jørgen W. Eriksen og Kirsti Pedersen Gurholt,
NIH

**17:10 – DNT-hyttefriluftsliv for familier
– potensialer og dilemmaer** - Jan Arvidsen,
Mathilde Skov Kristensen og Evald Brundgaard
Iversen, Syddansk Universitet

17:50 – PROGRAM SLUTT

19:00 – MIDDAG OG SOSIALT SAMVÆR

TORSDAG 2. DESEMBER

4 HØSTING

Møteleder: Siri Parmann, NJFF

08:15 – Høsting til nytte og til fest: Om mat fra naturen før og nå - Kirsti Pedersen Gurholt, NIH

08:35 – Rekruttering av jegere og samfunnsaksept for jakt – utfordringene og mulighetene
- Simen Pedersen, Menon Economics

08:55 – Spørreundersøkelse blant lokale småviltjegere i Finnmark
- Oddgeir Andersen, NINA

09:15 – Verdien av elgjakt for jegeren og folkehelsen
- Simen Pedersen, Menon Economics

09:35 – Høstingsfriluftsliv og lokalt naturbruk i hyttekommuner - Marianne Singsaas, Telemarksforskning og Vegard Gundersen, NINA

09:55 – Hjemme i multemyra - Stine Rybråten, NINA

10:15 – PAUSE

4 fortsetter, Møteleder: Øyvind Fjeldseth, NJFF

10:35 – Fritidsfiske i sjøen: Deltakelse og fangster
- Keno Ferte og Alf Ring Kleiven, HI, m. fl.

10:55 – Tradisjonell eller moderne? Variasjon i høstings- og sosiokulturelle motiver blant fritidsfiskere i sjø i Norge
- Trude Borch, Akvaplan.niva, m. fl.

11:15 – Regulert fritidsfiske etter makrellstørje – en vinn-vinn-situasjon for fiskere, forskning og forvaltning
- Keno Ferter, HI m. fl.

11:35 – Fremtidens sportsfiskere og fisketurisme i Norden
- Stian Stensland, NMBU, m.fl.

11:55 – Verdien av laksefiske - eksempler fra elver som er eller har vært infisert med Gyrodactylus salaris
- Oddgeir Andersen, NINA

12:15 – LUNSJ

5 PEDAGOGISK, BARN OG UNGE

Møteleder: Morten Aas, FNF Innlandet

08:15 – Pedagogisk risiko, profesjonskunnskap og trauste friluftslivslærere - Inger Margrethe Tronstad, Idar Lyngstad, Nord universitet og Petter Erik Lerihaug, NIH

08:35 – Bruk av mobilteknologi i friluftslivsstudier
- Imre van Kraalingen, NIH

08:55 – Nidelven - stille, vakker eller livsfarlig? En casestudie av svømme- og livredningsopplæring i autentiske omgivelser - Egil Galaasen Gjølme, Jan Erik Ingebrigtsen og Ruben Vist Hagen, NTNU

09:15 – De yngste barnas vurdering og håndtering av risiko i fri utforskning av natur - Steffen Tangen, Alexander Olsen, HiØ og Ellen Beate Hansen Sandseter, DMMH

09:35 – Friluftaktiviteter hos folkehøgskoleelever. Spenningssøking, lidenskap og autonomistøtte - Rune Waaler, UiT, Svein Olav Ulstad og Knut Skjesol, Nord universitet

09:55 – Didaktisk sensitivitet for barn og sted
- Jostein Rønning Sanderud, Vegard Fusche Moe, HVL og Kirsti Pedersen Gurholt, NIH

10:15 – PAUSE

5 fortsetter, Møteleder: Kari Nilssen, Innlandet fylkeskommune

10:35 – Hva vet vi om elevers læring i naturen? En reviewstudie - Maiken Korsager, UiO og Anja Gabrielsen, USN

10:55 – Økt fysisk aktivitet i barnehagen gjennom lek langs bekken, i trærne og mellom buskene i drabantbyens grønne lunger! - Karen Marie Eid Kaarby og Kari Anne Jørgensen-Vittersø, Oslo Met

11:15 – Gull og grønne skoger. Om bruk av eventyrbegreper i norske tekster om naturopplevelser i friluftsliv og relevans for pedagogisk arbeid - Eivind Sæther, Nord universitet

11:35 – Den samiske stjernehimlen – en ressurs for tverrfaglig og stedsbasert læring i friluft - Mette Gårdvik, Karin Stoll og Wenche Sørmo, Nord universitetet

11:55 – Reindrift i friluftslivsundervisning – eksotisk opplevelse eller kulturell læringsarena? - Elisabeth Enoksen og Inger Wallem Krempig, UiT

12:15 – LUNSJ

PLENUM Møteleder: Jørgen Moland, Norsk Friluftsliv

13:10 – Kulturelt innslag

Friluftaktiviteter for barn og unge i ferie og fritid - Ingrid L Wigestrang, Friluftsrådernes Landsforbund

Suksessfulle tiltak i skole, barnehage og SFO - Bente Lier, Norsk Friluftsliv

Krafttak for forskning om friluftsliv: Utsyn fra Forskning i Friluft 2021 - Kirsti Gurholt, Norges idrettshøgskole og Universitet i Sørøst-Norge og Annette Bischoff, Universitet i Sørøst Norge

Framtidens friluftsliv i lys av natur- og klimakrise og FNs bærekraftsmål

- Innledning Marianne Singsaas, Telemarksforskning

- Panelsamtale mellom forskere, organisasjoner og andre

Avslutning - Norsk Friluftsliv

14:45 – SLUTT

Konferansen vil ikke bli strømmet direkte, men vil bli tatt opp og gjort tilgjengelig.

NORSK FRILUFTSLIV

NORSK FRILUFTSLIV er en fellesorganisasjon for 18 norske frivillige friluftslivsorganisasjoner, med nærmere en million medlemskap og flere enn 5.000 lag og foreninger. Organisasjonene har individuelle medlemskap og er åpne for alle. De er landsomfattende eller har mer enn 10.000 medlemmer. Organisasjonene har ikke motorferdsel eller organisert konkurranseaktivitet som hovedformål.

NORSK FRILUFTSLIV skal

- løse oppgaver og samordne saker av felles interesse.
- fremme disse overfor myndighetene og andre aktuelle målgrupper.
- styrke friluftslivets posisjon og utbredelse i samfunnet.
- arbeide for et trygt og mangfoldig friluftsliv for alle.
- fremme allemannsretten.
- fremme naturvennlig og hensynsfull ferdsel på eget ansvar.
- sikre friluftslivets naturgrunnlag og skape økt forståelse for naturens egenverdi.
- styrke kunnskap om friluftslivets gevinster for den enkelte og for samfunnet.

Vår visjon er:

Friluftsglede for flere – oftere

Les mer om Norsk Friluftsliv på www.norskfriluftsliv.no

FORSKNING I FRILUFT 2021

1. OG 2. DESEMBER

Konferansen ble arrangert av Norsk Friluftsliv, i samarbeid med Norges Jeger- og Fiskerforbund, Innlandet fylkeskommune og Forum for natur og friluftsliv Innlandet.

Konferansekomiteen, som hadde ansvaret for det faglige og vitenskapelig innholdet i programmet, bestod av forskerne fra Norges idrettshøgskole, Norsk institutt for naturforskning og Universitetet i Sørøst-Norge og fagpersoner fra Den Norske Turistforening, Norges Jeger- og Fiskerforbund og Norsk Friluftsliv.

Konferansen ble støttet økonomisk av Forskningsrådet og Miljødirektoratet.

www.norskfriluftsliv.no